

HET DIALECTENBOEK 11

Sprekend van aard

Bijnamen en
karaktereigenschappen
in streektalen

Het dialectenboek

Het dialectenboek 1. Kroesels op de bozzem. Waalre 1991.
ISBN 90-73869-01-3.

Het dialectenboek 2. Van de A tot de AA. Waalre 1993.
ISBN 90-73869-02-1.

Het dialectenboek 3. Dialect in beweging. 100 jaar na de enquêtes van Willems en Aardrijkskundig genootschap. Groesbeek 1995 (niet meer te verkrijgen).
ISBN 90-73869-03-X.

Het dialectenboek 4. Nooit verloren werk. Terugblik op de Reeks Nederlandse Dialecten (1925-1982). Groesbeek 1997.
ISBN 90-73869-04-8.

Het dialectenboek 5. In vergelijking met dieren. Intensiverend taalgebruik volgens de SND-krantenenquête (1998). Groesbeek 1999.
ISBN 90-73869-05-6.

Het dialectenboek 6. Van de Streek. De weerspiegeling van dialecten in familienamen. Groesbeek 2001 (niet meer te verkrijgen).
ISBN 90-73869-06-4.

Het dialectenboek 7. Aan taal herkend. Het bewustzijn van dialectverschil. Groesbeek 2003.
ISBN 90-73869-07-2.

Het dialectenboek 8. Proeven van dialect. Een kijkje in de keuken van de Nederlandse dialecten. Groesbeek 2005.
ISBN 90-73869-08-0

Het dialectenboek 9. Dialect in het spel. Groesbeek 2007.
ISBN 978-90-73869-09-7

Het dialectenboek 10. Moi, adieë en salut. Groesbeek 2009.
ISBN 978-90-73869-10-3

Te bestellen bij:

Stichting Nederlandse Dialecten
Gen. Gavinstraat 344 - NL-6562 MR Groesbeek
Tel. 0475 399 280
of
Variaties vzw
Kraanlei 65 - B-9000 Gent
Tel. 0478 657 985

Sprekend van aard. Onder redactie van V. De Tier, T. van de Wijngaard, R. Keulen

Groesbeek/Gent 2011: Stichting Nederlandse Dialecten/
Variaties vzw (Het dialectenboek 11)
ISBN 978-90-73869-13-4
NUR 525

HET DIALECTENBOEK 11

Sprekend van aard

Bijnamen en karaktereigenschappen in streektalen

Onder redactie van
Veronique De Tier
Ton van de Wijngaard
Ronny Keulen

Stichting Nederlandse Dialecten/Variaties vzw
Groesbeek/Gent 2011

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	4
Plenaire lezingen	11
Emoties, karaktereigenschappen en kalmeringsmiddelen voor nerveuze en agressieve neigingen <i>Piet van Sterkenburg</i>	13
Dronkener dan dronken, moeër dan moe en nog naakter dan naakt. ‘Dikke’ woorden in enkele dialecten van het Nederlandse taalgebied - <i>Siemon Reker</i>	31
Motivaties in bijnamen van Vlaamse leerkrachten - <i>Willy Van Langendonck</i>	41
Haags – Bakermat der talen - <i>Sjaak Bral</i>	47
Regionale bijdragen	
Krimpkloot en pienekeutel zijn gierigaards - Hoe wij schelden in taal en dialect - <i>Veronique De Tier en Siemon Reker</i>	53
Inmiddels taboe: Joden als druktemakers - <i>Ewoud Sanders</i>	61
Scheldpartijen kwamen in de zeventiende eeuw bij de notaris terecht - <i>Piet van Sterkenburg</i>	63
GRONINGEN	
Van Ipscheuten: kregel, driest, deugniet - <i>Siemon Reker</i>	67
DRENTHE	
Van vrouwlu, vrommes en wief... - <i>Abel Darwinkel</i>	71
De mooiste scheldwoorden uit Drenthe - <i>Jan Germs</i>	75
STELLINGWERF	
In taal weerspiegeld? Iets over de Stellingwerfers en hun eigenschappen - <i>Henk Bloemhoff</i>	79
OVERIJSEL	
Allemaal kienders van Jannaol! - <i>Jannie Bakker en Philomène Bloemhoff</i>	83

OVERIJSEL-TWENTE

Van Twentse zoaltkloetens, gruppendrieters en heuimiegers - *Harry Nijhuis* 87

GELDERLAND

't Pukkeltje, de pillèkèl, de gallegehei en andere bijnamen - *Charlotte Giesbers* 91

NOORD-HOLLAND

Noord-Hollandse karaktereigenschappen - *Stephan de Vos* 95

ZUID-HOLLAND

Klein woordenboek van Zuid-Hollandse karaktereigenschappen - *Stephan de Vos* 99

Bij mekaar gekluiterd - Karaktereigenschappen uit de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden. *Werkgroep Dialect Alblasserwaard en Vijfheerenlanden* 107

Lijf en lêêje - *Huib Kraaijeveld, Werkgroep Dialect Sliedrecht* 109

Karaktereigenschappen in het Katwijks - *Jaap van der Marel* 113

ZEELAND

Bel, bel 't is toch vreêd - Bijnamen en scheldnamen in Zeeland - *Engel Reinhoudt* 115

Ons bin zuunig. Een typische karaktereigenschap van Zeeuwen? - *Veronique De Tier* 117

NOORD-BRABANT

De mens wikt, het mens beschikt. Typeringen van mannen en vrouwen in Noord-Brabant - *Jos Swanenberg* 120

Verbale voetzoekers in Merijntje Gijzen - *Piet van Sterkenburg* 125

Schelden in Bergen op Zoom - *Hans Heestermans* 129

LIMBURG

Limburgs *grieniezer* 'brompot, huilebalk' - *Michiel de Vaan* 131

BELGISCH-LIMBURG

Schelden voor dummies. Beknopte handleiding bij een Vermakelijk Bilzers Scheldwoordenlexicon - *Patrick Slechten* 133

Voddemersjang! Scheldwoorden en uitdrukkingen in Diepenbeek - *Heemkundige Kring Diepenbeek* 137

BRABANT EN ANTWERPEN

Denk je als je peinst? Grijs je als je huilt? Of heb je er geen bewout van en ga je liever wallebakken? - *Miet Ooms* 141

Brabantse spot- en scheldnamen: van barloef tot lange zwingel - *Har Brok* 147

VLAAMS-BRABANT

(H)è (h)èit zèn parè tte(n) gedròd. maa(r) zèn boe zij' és na oover ! (*Hij heeft zijn kuren gehad...maar zijn kwade luim is nu voorbij*) - **Lode Pletinckx** 149

OOST-VLAANDEREN

Politiek haalt dialectwoord uit de vergetelheid. Curieuzeneuzemosterpot: springlevend dialectwoord - **Albert Schrever** 153

Een vrêwe es een goe gerief moar ... ge meugt da nie in huis hèn. Hoe Gentse vrouwen getypeerd worden - **Eddy Levis** 157

WEST-VLAANDEREN

West-Vlaamse gierigheid - **Frans Debrabandere** 163

VLAANDEREN

“Hij is gebraakt en gespogen zijn vader” Uitdrukkingen in het Vlaamse dialectgebied voor zinnen als “Hij is sprekend zijn vader” - **Matthias Lefebvre** 165

ZUID-NEDERLAND

Van zijn haar tot zijn hakken. Een stukje over *een stuk in zijn kraag* en varianten - **Tineke De Pauw en Liesbet Triest** 169

NEDERLANDSTALIG BELGIË

Tipsy en zeer dronken in Vlaamse jongerentaal - **Evelien Van Renterghem** 175

Streektaalinstututen en erfgoedverenigingen

189

VOORWOORD

Schelden doet geen zeer! Hoe we mensen typeren.

Dit is alweer het elfde Dialectenboek van de Stichting Nederlandse Dialecten, dat net als z'n tien voorgangers verschijnt naar aanleiding van de tweejaarlijkse Nederlandse Dialectendag. Die vond dit jaar plaats op 26 maart 2011 in de gebouwen van het UNESCO-IHE Institute for Water Education in Delft (Zuid-Holland) met als thema het typeren van mensen en hoe dat gebeurt in de diverse dialecten door middel van onder meer scheldwoorden, schimpnamen, vloeken, het uiten van gevoelens enz. We benoemen anderen meestal naar (afwijkende) karaktereigenschappen of uiterlijke kenmerken. Die spelen ook bij het schelden, het vloeken of het geven van bijnamen een rol. Je emoties uitdrukken door te schelden, te vloeken of door het uitvergroten van handelingen en toestanden kent in de taal heel wat variatie. Het thema van de dag biedt vele mogelijke invalshoeken, zoals de verschillende bijdragen in dit boek mooi illustreren.

Het elfde Dialectenboek ziet er wel heel anders uit dan zijn tien voorgangers. Na de jubileumuitgave bij de tiende Nederlandse Dialectendag met als thema groeten en afscheid nemen, achtte de Stichting Nederlandse Dialecten de tijd rijp om na een mooie reeks van tien Dialectenboeken een andere richting in te slaan en zowel de vorm als de inhoud van het volgende Dialectenboek aanzienlijk te wijzigen en (nog) aantrekkelijker te maken. Het resultaat is dit boek. Wat de vorm betreft, is niet enkel het formaat gewijzigd, maar is ook overgeschakeld op een kleurenditie met talrijke illustraties. En er is afgestapt van één langere bijdrage per dialectregio of provincie en gekozen voor meerdere korte lokale of regionale bijdragen. We hopen dat beide ingrepen op uw instemming kunnen rekenen.

Net als in de vorige tien edities zijn voorafgaand aan de regionale bijdragen de teksten van de plenaire lezingen integraal opgenomen in het begin van het boek. In de eerste bijdrage belicht prof. dr. Piet van Sterkenburg (Universiteit Leiden) zogenaamde emowoorden. Dat zijn woorden of vaste verbindingen voor positieve en negatieve emoties die bepaalde, veelal afwijkende eigenschappen van iemand willen uitvergroten en vaak zelfs belachelijk maken. Hij gaat dieper in op onder meer het gebruik, de functie en de intensiteit van dergelijke woorden. In het tweede artikel heeft prof. dr. Siemon Reker (RU Groningen) het over 'dikke woorden' van het type *loodzwaar*, *steenkoud*, *knalhard* en dan in het bijzonder over zulke woorden voor dronken, moe en naakt in Groningen en de Vlaamse dialecten, vgl. bijv. *lorrezat*, *hondsmuid* of *hondemoe* en *piddepadderpoedernaakt*. Em. prof. dr. Willy Van Langendonck (K.U.Leuven) bespreekt vervolgens de manier waarop jongeren op school bijnamen geven aan leerkrachten. Die blijkt totaal verschillend te zijn van de manier waarop volwassenen dorpsbijnamen geven. Volwassenen hebben het vooral over familiale en geografische afkomst, jongeren focussen op uiterlijke, vooral lichamelijke kenmerken, op opvallend gedrag of op een speciaal karakter (bijv. *Hitler*, *Herr Flick*) en leggen een bijzondere creativiteit aan de dag in het spelen met klanken en woordvormen (bijv. *Reggieboy*). In de laatste tekst

van het ochtendprogramma besteedt Sjaak Bral in een ludieke uiteenzetting aandacht aan het Haags als de bakermat der talen, *de oeahtaal der mensheid*. Daarbij passeren ook enkele vloeken en complimenten de revue en komen verschillende klankeigenschappen van het Haags aan bod.

Het regiogedeelte bevat zoals gezegd een reeks kortere lokale of regionale bijdragen vanuit het hele Nederlandse taalgebied in plaats van een langere bijdrage voor iedere provincie. Als richtlijn werd aan de auteurs gevraagd om een toegankelijke tekst van 1.500 woorden (3 blz.) met betrekking tot dialectbenamingen, anekdotes of andere leuke ideeën omtrent het thema van de dag te schrijven. De redactie bedankt ieder voor zijn of haar medewerking. De inzet en het enthousiasme van de auteurs heeft geleid tot een bonte verzameling teksten die goed de vele facetten van karaktereigenschappen en bijnamen in de streektalen weergeven.

Het regionale gedeelte begint met drie artikelen die niet in een provincie of meerdere provincies te plaatsen zijn. Daar is dan ook geen verwijzing naar een provincie of dialectregio opgenomen. Het gaat om een bijdrage over het hele Nederlandse taalgebied, een tekst over een specifieke doelgroep en een korte historische bijdrage. Daarna volgen bijdragen die wel ondergebracht kunnen worden in provinciale of andere dialectologische indelingen. Sommige bijdragen bespreken de dialectwoordenschat van een grotere regio. Daarom hebben we besloten om in de verwijzing bovenaan zo goed mogelijk weer te geven wat u van een bepaalde bijdrage kunt verwachten. In de bijdrage die bij Brabant en Antwerpen staat, worden de dialecten van Noord-Brabant, Antwerpen en Vlaams-Brabant besproken. Limburg impliceert Belgisch en Nederlands Limburg. Vlaanderen moet geïnterpreteerd worden in de beperktere dialectologische betekenis en slaat op Frans-, Oost-, West-, en Zeeuws-Vlaanderen. In de Zuid-Nederlandse bijdrage komen de Vlaamse, Brabantse en Limburgse dialecten in Vlaanderen en Nederland aan bod. In de laatste bijdrage in dit boek wordt de jongerentaal in Nederlandstalig België besproken van West-Vlaanderen tot Belgisch Limburg.

10

Anders dan de vorige edities bevat dit Dialectenboek geen uitgebreide Wegwijzer Nederlandse Dialectologie met een overzicht van de voornaamste relevante literatuur op het gebied van de Nederlandse dialecten. In de plaats daarvan heeft Ton van de Wijngaard gezorgd voor een actuele lijst met de contactgegevens van de huidige streektaalfunctionarissen en -consulenten en erfgoedhuizen bij wie u voor die regio's terecht kunt voor meer informatie. De uitgebreidere wegwijzer en een uitgebreidere lijst van dialectverenigingen per provincie in Nederland en Vlaanderen vindt u op de website van de Stichting Nederlandse Dialecten (www.nederlandsedialecten.be) en van Variaties vzw. Koepelorganisatie van dialecten en oraal erfgoed in Vlaanderen (www.variaties.be).

De auteurs zijn niet de enigen die een dankwoord verdienen. Dat geldt eveneens voor al onze subsidiënten. Zonder hun steun was de realisatie van dit boek en de elfde Dialectendag niet mogelijk geweest. In de eerste plaats willen we de Nederlandse Taalunie bedanken, die sinds de tiende Dialectendag de steun van het (Nederlandse) Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen heeft overgenomen en ook dit keer dat engagement is nagekomen. Voorts heeft het Erfgoedhuis Zuid-Holland een gewaardeerde financiële bijdrage geleverd voor de organisatie van de elfde Dialectendag.

Op organisatorisch vlak gaat opnieuw een bijzonder woord van dank uit naar het Erfgoedhuis Zuid-Holland, met name in de persoon van Johan Knoester. Het Erfgoedhuis leverde immers zowel organisatorische, administratieve als inhoudelijke ondersteuning. We hopen dat deze dialectendag de aanzet van heel wat nieuwe Zuid-Hollandse dialectinitiatieven mag zijn. Voorts werkte de Stichting Nederlandse Dialecten voor de organisatie van de elfde Dialectendag opnieuw samen met Variaties vzw, Koepelorganisatie voor dialecten en oraal erfgoed in Vlaanderen. Via die organisatie werden ook de Vlaamse deelnemers en verenigingen betrokken bij de elfde Nederlandse Dialectendag.

Veel dank gaat eveneens uit naar het voltallige bestuur van de Stichting Nederlandse Dialecten. Voor vele bestuursleden betekenen de voorbereidingen voor de Dialectendag een niet geringe extra belasting bovenop hun al zo drukke agenda, maar ze zijn er opnieuw in geslaagd om (veelal in vrije tijd) de organisatie van de dag in goede banen te leiden. Het bestuur is dan ook blij dat het in de loop van 2010 versterking voor de toekomst heeft gevonden en de rangen heeft kunnen uitbreiden met Albert Bartelds (*IJsselacademie*, Kampen), Henk Bloemhoff (*Stellingwarver Schrieversronte*), Abel Darwinkel (*Huus van de Taol*, Beilen), Michiel de Vaan (*Universiteit Leiden*), Gunther De Vogelaer (*Universiteit Gent*), Geert Dehaes (*streektaalcoördinator Ara! vzw*, Brussel), Charlotte Giesbers (*Stichting Gelders Erfgoed*), Martin Hillenga (*Bureau Groninger Taal en Cultuur*), Harry Nijhuis (*TwentseWelle*, Enschede), Tanneke Schoonheim (*Instituut voor Nederlandse Lexicologie*), Hans Van de Velde (*Universiteit Utrecht*) en Boudewijn van den Berg (*Meertens Instituut*). Zij worden allen van harte welkom geheten!

We hopen ten slotte dat u, beste lezer, een interessant boek in handen hebt dat u geruime tijd leesplezier en verstrooiing bezorgt. Zoals steeds wil het Dialectenboek niet alleen maar een verzameling teksten aanbieden, maar tevens aanzetten tot verder onderzoek en nieuwe initiatieven.

Veronique De Tier, *voorzitter SND*
Ronny Keulen, *secretaris Vlaanderen*
Ton van de Wijngaard, *secretaris Nederland*

***Schelden doet geen zeer!
Hoe wij elkaar typeren.***

12

Elfde Nederlandse Dialectendag

26 maart 2011

Plenaire lezingen

EMOTIES, KARAKTEREIGENSCHAPPEN EN KALMERINGSMIDDELEN VOOR NERVEUZE EN AGRESSIEVE NEIGINGEN

Piet van Sterkenburg, Universiteit Leiden

Samenvatting

Karaktereigenschappen zijn verantwoordelijk voor allerlei soorten taal. We zien dat iemand die zich vreemd gedraagt snel gesierd wordt met een bijnaam die dat vreemde gedrag trefzeker verwoordt. Zo wordt een grote vrouw met een mannelijk voorkomen in Antwerpen een *genderm* ‘gendarme’ genoemd en een korte dikke persoon heet al gauw een *tonneke*. In zijn algemeenheid mogen we zeggen dat wanneer iemand een afwijkende eigenschap bezit we die eigenschappen willen uitvergroten. Sterker nog, we willen die ander met woorden belachelijk maken, hem in zijn ziel raken en soms zelfs aan het lachen brengen. Karaktereigenschappen zijn evenwel niet alleen het voorwerp van spot en uitvergroting. Zij doen nog veel meer; zij verrijken onze taal met veel woorden en vaste verbindingen voor positieve en negatieve emoties. Met zogenaamde emowoorden dus. Daarover gaat deze lezing.

1. Inleiding¹

De cabaretier Dolf Jansen brengt in een filmpje op *You Tube* van 26 augustus 2009 een persiflage op wat hij een vloekmoment noemt. Hij streeft ernaar om de Bond tegen het Vloeken van dienst te zijn en kiest als alternatief voor de zware godsdienstige vloek niet voor *kokosnoot*, *rododendron* of *mensenkindertjes*, maar voor *Jammer, volgende keer beter*. Dan spreekt hij met zijn publiek af hetzelfde te doen. Samen zullen ze dat vervolgens in praktijk gaan brengen bij een fictieve voetbalwedstrijd. Nederland bereikt de finale in 2010 en moet spelen tegen Frankrijk. Na 90 minuten is de stand 1-1. Er moeten strafschoppen genomen worden. Bij 4-4 mist de Fransman. Nederland kan de finale winnen

als de volgende strafschoop benut wordt. Wie is de bevoorrechte speler die het vonnis over de Fransen durft te voltrekken? Juist, Clarence Seedorf. Niet gehinderd door enige vorm van bescheidenheid biedt hij zich aan. Hij legt de bal voorzichtig op de stip, kijkt nog eens om zich heen of iedereen wel ziet dat hij de beul is die mag aanleggen, neemt een aanloop en ... schiet meters over. ‘En wat zeggen wij dan, vraagt Jansen? En de hele zaal schreeuwt: *Jammer, volgende keer beter*.

Zouden wij onze teleurstelling, woede, wanhoop, frustraties en verdriet om de gemiste strafschoop werkelijk zo uiten? Zou berusting werkelijk het karakteristieke gedragspatroon zijn dat iemand in de geschetste situatie vertoont? Wij weten wel beter. Krachttermen, scheldwoorden, vloeken, verwensingen en bijnamen vliegen

13

Grove taal per uur

Comedy Central	9,7
Veronica	3,7
RTL 5	2,0
MTV	2,0
Net 5	1,8
RTL 4	1,5
TMF	1,4
SBS 6	1,1
RTL 8	1,1
RTL 7	0,9

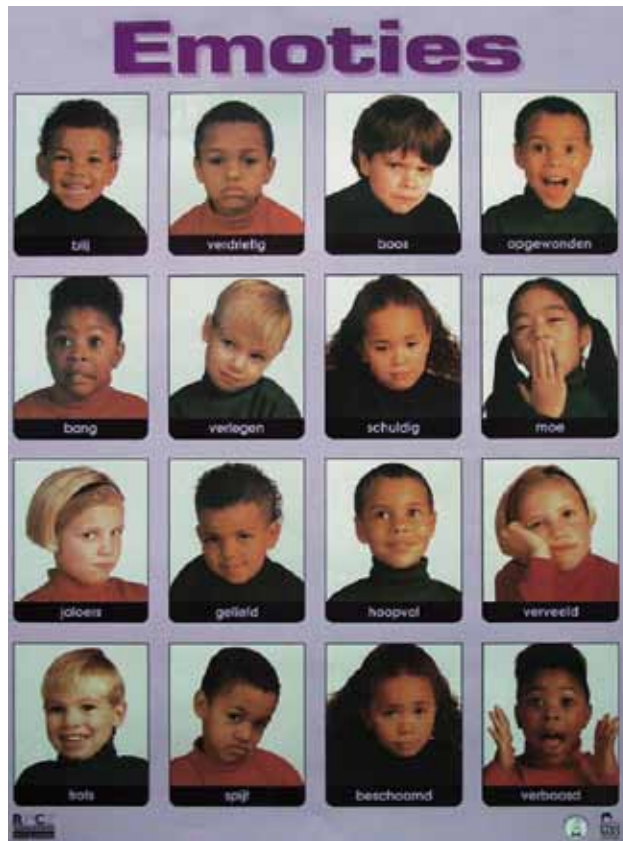
Afb. 1 Grove taal per uur (Tns Nipo Vloekmonitor 2007).

ons in het publieke domein om de oren. Kijk maar eens naar de tabel op de vorige bladzijde waarin aangegeven wordt hoeveel emowoorden genoemde televisiestations per uur gebruiken (afb. 1).

Berucht is bijvoorbeeld ook het filmpje uitgezonden door SBS6 in 2007 over Tiny en Lau die de kerstboom in onvervalst Rotterdams aan het optuigen zijn en waarbij de verwensingen en vervloekingen net zo talrijk zijn als de ballen die Lau ophangt. Maar ook de televisieserie *Oh oh cherso* kan er wat van. In die serie zien we hoe acht bloed-eigenwijze, jonge, Hagenezen een zomer lang hun uiterste best doen om Chersonissos, op het zonnige Griekse Kreta, in hun stadsdialect te veroveren. Zij staan daarbij garant voor heel veel echte Haagse humor, verbazing, passie, ruzie en de daarbij behorende emotiewoorden en veel plezier.

En wat te denken van de Nederlandse lowbudgetspeelfilm die in recordtijd platina won omdat 400.000 bezoekers de weg naar de bioscoop gevonden hadden. Ik doel hier op *New Kids Turbo*. In de film staat een groep asociale hangjongeren uit het Noord-Brabantse dorp Maaskantje centraal. Absurde sketches, grof Brabants dialect, scheld-reflexen en keiharde humor bepalen het karakter ervan. Deze New Kids slaan iedereen op z'n bek die verkeerd naar hen kijkt, leven op snack & chinees, parkeren hun APK-loze auto's op invalidenplaatsen en smijten met woorden als *mongool* en *kanker* en noemen voortdurend alles *kut!*

Mijn bijdrage handelt over emoties als blijdschap, boosheid, verdriet, minachting, walging, angst en verbazing en de woorden waarmee je die emoties tot uitdrukking kunt brengen in de standaardtaal, in streektaal en de dialecten. Kortweg vooral over emowoorden. Maar, ook over de vraag hoe het komt dat we genoemde emoties met taboewoorden of in verbasteringen daarvan een uitlaatklep bieden.

Afb. 2 Emoties.

2. Wat is een emotie?

Een emotie is een reactie op een prikkel. Het is een proces in je lichaam dat met opwinding te maken heeft en dat gepaard gaat met een vertaling van de prikkel. Die vertaling kan het ballen van een vuist zijn of huilen en schreeuwen of een gezichtsuitdrukking, een gebaar of een litanie van vloeken, verwensingen of scheldwoorden. En dat alles met het nodige misbaar en volume.

Afb. 3 Woede. *Ik zal je!* Woedende grimassen of lijkbreek maskerge-laai, daarbij schuddende vuist: 'Als ik je toch te pakken krijg, dan zal ik je leren! Wacht maar, ik krijg je nog wel!' (Pat Andrea en Herman Pieter de Boer, Nederlands gebarenboekje 1979: 61).

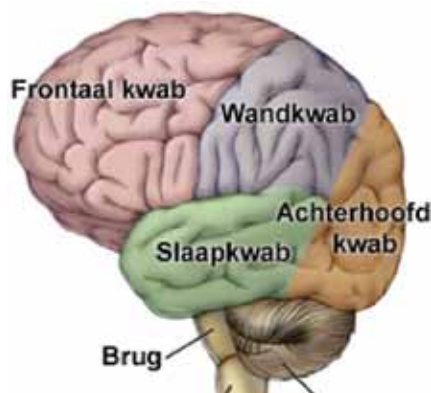
In het vervolg zal ik mij met een hopelijk verfrissende eenzijdigheid beperken tot taaluitingen die in grammatica's en woordenboeken bekend staan als invectieven, tussenwerpsels en stoplappen. Tot woorden dus die een emotie betekenen en uitdrukken. Omdat het hier een dialectendag betreft, geef ik nu als sprekende voorbeelden van zulke woorden een drietal kaartjes (afb. 5, 8 en 11) waarop typisch regionale varianten van aan de godsdienst ontleende vloeken zijn ingetekend. Het gaat om de *ju*-varianten van de zuidelijke vloek *nom de dieu*, om *mieljaar* en andere varianten van *mille dieux* en *milliards de dieu* (bv. *godmieljaardenon-dedju*) en om varianten van *sacre* zoals *sakkerdenondedju*.

Het bestuderen van woorden voor negatieve emoties is niets meer en niets minder dan een studie van menselijk gedrag, van de menselijke persoonlijkheid en van karaktereigenschappen. Het gaat daarbij om de manier waarop iemand met uiteenlopende situaties omgaat, om de goedstoestand waarin iemand gedurende een bepaalde tijd verkeert en die bestaat uit een enkele overwegende emotie of een combinatie van emoties. Je neemt de telefoon op en hoort de trillende stem van je dochter. Je hoort: 'Mam' en een snik met een korte stilte en ze meldt geheel overstuur dat ze tegen een boom is gereden en dat de auto *total loss* is. Je schrikt heftiger dan wanneer de wekker afgaat en wordt overmand door angst. Is ze gewond en hoe ernstig? Hoe reageer je? Waar het bij het bestuderen van emoties om gaat, is het waarneembare gedrag waarmee een subjectief gevoel of emotie tot uitdrukking wordt gebracht in woord of gebaar.

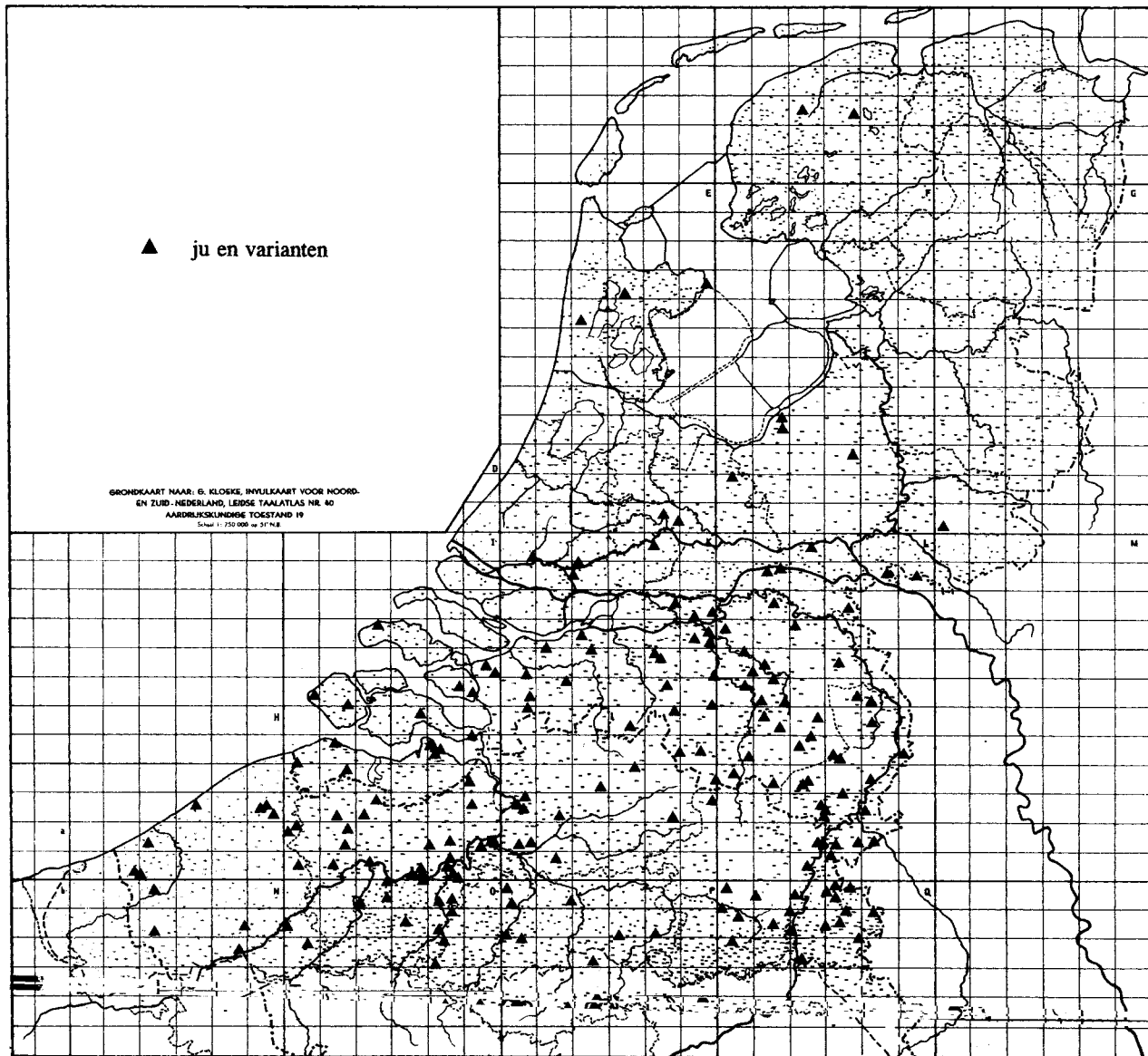
3. Hoe ontstaan onze emoties en hoe worden ze tot taal?

Het Journaal van 8 uur waarnaar je zit te kijken, verhaalt over de vrijlating van de zogenaamde Lockerbiedader, die als een held onthaald wordt in Libië, over de frauduleuze presidentsverkiezingen in Afghanistan, over het drama bij de danceparty op het strand bij Hoek van Holland en dan ineens komt voor de zoveelste keer de dertienjarige Laura Dekker in beeld die dolgraag de jongste solozeiler wil worden die de tocht rond de wereld volbrengt. Je bent het helemaal eens met de uitspraak van de rechter, die vindt dat zo'n puber leerplichtig is en dus op school thuishoort. Binnen een fractie van een seconde erger je je dood aan het arrogante en betweterige gedrag van het in jouw ogen over het paard getilde kind en je kunt een exclamatie van ergernis niet onderdrukken. Hoe nu ontstaat zo'n ergernis en waar en hoe wordt de prikkel vertaald in een gebaar, uitroep, scheldwoord of verwensing?

Om die vraag goed te kunnen beantwoorden, krijgt u eerst een lesje over de anatomie van de hersenen. In onze hersenen zitten de mooiste herinneringen, onze diepste geheimen en dromen. Met onze hersenen ruiken we, proeven we en zien we. In onze hersenen zitten de gedachten en gevoelens die samen onze persoonlijkheid vormen.

Afb. 4 Onze hersenen.

Afb. 5 *ju*-varianten van de zuidelijke vloek *nom de dieu*.

In de frontale hersenkwab bevindt zich ons analytische denken, verbaal redeneren en rekenen; in de pariëtale of wandkwab bevinden zich rekenen, emotionele taal en voelen, ruimtelijk inzicht en muziek; in de achterhoofdkwab bevindt zich ons zien en in de slaapkwab het hoorvermogen en geheugen.

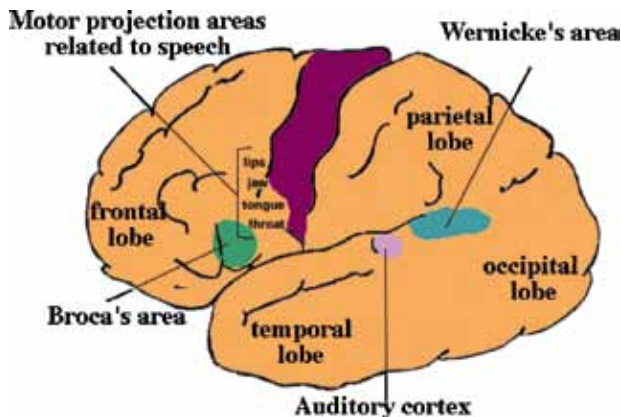
Het brein bestaat uit twee hersenhelften. De linker hersenhelft bestuurt het rechtergedeelte van het lichaam, terwijl de rechter hersenhelft het linkergedeelte bestuurt. Tussen de twee hersenhelften vindt interactie plaats.

Laten we meteen nog even naar een plaatje van de hersenen kijken waarop de twee spraakcentra zijn aangegeven. Het gaat in het volgende plaatje om het centrum van Broca, een deel van de linker hersenen dat vernoemd is naar de ontdekker, Paul Pierre Broca. Dit centrum wordt ook wel het motorisch spraakcentrum genoemd. Er is ook een sensorisch spraakcentrum dat een belangrijke rol speelt bij het begrijpen van taal, het gebied van Wernicke, een deel van de rechter hersenhelft dat vernoemd is naar de ontdekker Carl Wernicke en dat van vitaal belang is voor emotionele taal.

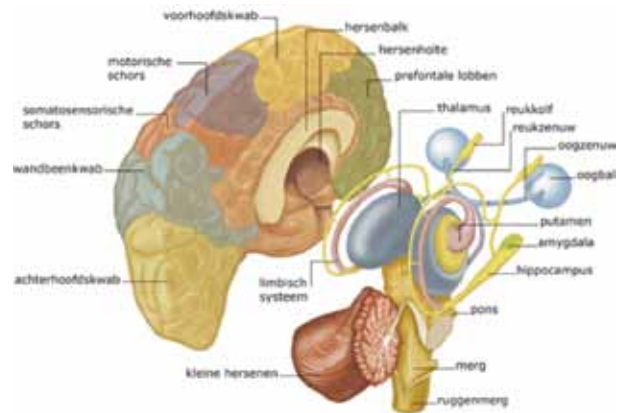
Menselijke gevoelens of emoties worden vooral bestuurd door het zogenaamde limbische stelsel. Van Dale definieert

dat als ‘gedeelte van de hersenen, dat beschouwd wordt als de zetel van de emoties en van het geheugen van het kort tevoren gebeurde.’ Het limbische stelsel bestaat uit een aantal onderling verbonden gebieden. Een belangrijk deel van het limbisch systeem is de amigdala. De amigdala legt verbanden tussen informatie die van verschillende zintuigen afkomstig is en koppelt deze aan emoties als angst, agressie, geestdrift, walging, wanhoop of seksuele prikkeling. Bij iedere nieuwe situatie waarin hij terecht komt bepaalt het individu welke emotionele reactie het meest zinvol is. Daarbij reageert de amigdala bijvoorbeeld ook op de gezichtsuitdrukking van soortgenoten.

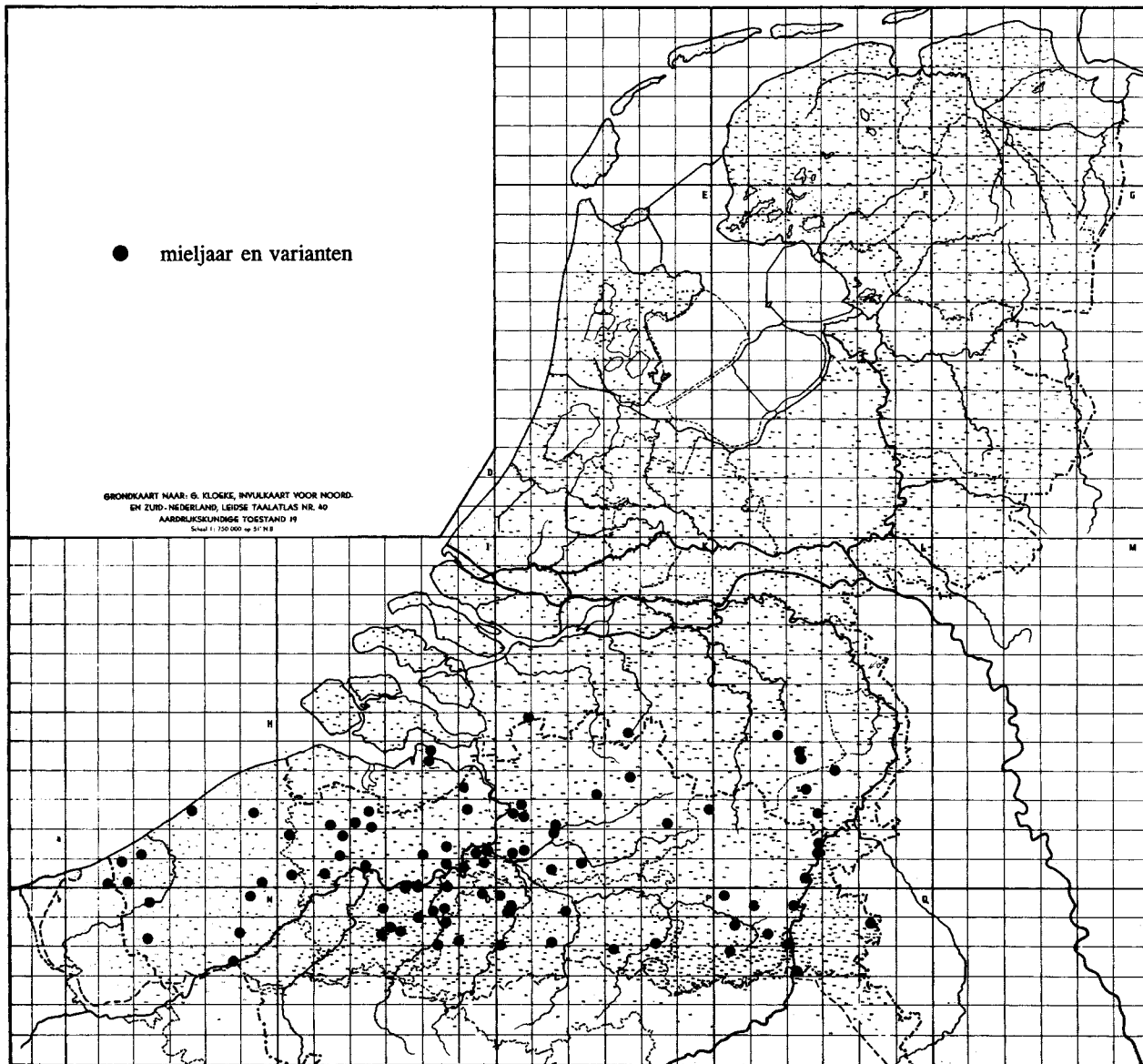
Na schade aan de dominante linkerhersenhelft of linkerhemisfeer, zoals we dat zien bij patiënten met het Gilles de la Tourettesyndroom, bij afasiepatiënten, bij dementie of bij Alzheimer, houdt het automatisch gebruik van heftige en minder heftige emowoorden stand. En dat gebeurt meestal niet in geval van een gezonde linkerhemisfeer omdat die nu juist controle uitoefent over de emotionele impulsiviteit van de spreker. Iemand die schade oploopt aan zijn linker frontale lob verliest het vermogen om impulsieve gedachten en impulsief gedrag te controleren. Het vermogen om emowoorden te gebruiken, blijft in tact in de rechterhemisfeer en de linker kan deze niet meer onderdrukken. De keerzijde van de medaille leert ons dat de meerderheid van

Af. 6 Het centrum van Broca en het gebied van Wernicke.

Af. 7 De hersenen zijn het meest complexe orgaan dat de mens bezit.

Afb. 8 *mieljaar* en andere varianten van *mille dieux* en *milliards de dieu*.

patiënten met een beschadiging van de rechterhemisfeer helemaal geen emowoorden meer gebruikt. Dit bevestigt dat er een module van emowoorden aanwezig moet zijn in de rechterhemisfeer.

Afasiepatiënten beschikten vóór hun hersenen werden beschadigd over normale taal. Zij kenden het verschil tussen obscene en beleefd taalgebruik. Maar, na een herseninfarct veranderde dat en bleef iemands vermogen om zich verbaal uit te drukken, beperkt tot obsceniteiten. Deze obsceniteiten vertegenwoordigen de krachtige emotionele taal die blijft en niet de afwezigheid van taal. Zij zijn het restant van taal. Nogmaals, emotionele taal is de taal die overheerst als de linkerhemisfeer beschadigd is.

Nu we een enkel moment hebben stil gestaan bij emotionele prikkels en de manier waarop die naar het emotionele spraakcentrum geleid worden, wordt het hoogtijd om onze aandacht te verleggen naar het karakter en de eigenschappen van negatieve emowoorden.

4. Karakter en de eigenschappen van negatieve emowoorden

We hebben gezien dat het neurologische factoren zijn die emowoorden produceren. Gedeeltelijk gebeurt dat door het brein en het zenuwstelsel die op hun beurt impulsieve gedachten en impulsief gedrag controleren. En we zagen dat regelbestuurde taalproductie en taalbegrip een gave linkerhemisfeer vereisen.

Maar hoe weet je wat een negatief emotiewoord is? Er zijn geen lelijke of vieze woorden. Er zijn alleen concepten in onze hoofden die we als vies, lelijk, vulgair enzovoorts beschouwen en daardoor worden woorden die we gebruiken om naar die concepten te verwijzen ook beschouwd als vies of vunzig. Wat beschouwd wordt als beledigende of choquerende taal hangt af van de cultuur waarin we leren praten. Emowoorden zijn een product van socio-culturele praktijken. De cultuur waartoe iemand behoort, bepaalt welke categorieën van woorden beledigende taal zijn.

Profane vloeken	Frequentie Google
shit	2.060.000
kut	1.950.000
fuck	1.760.000
klote	1.260.000

Afb. 9 Profane vloeken en hun frequentie op google.

Scheldwoorden (meest gebruikte)
Lul
Hoer
Bitch
Slet
Nerd
Eikel
Sukkel
Teef
Snol
Klootzak

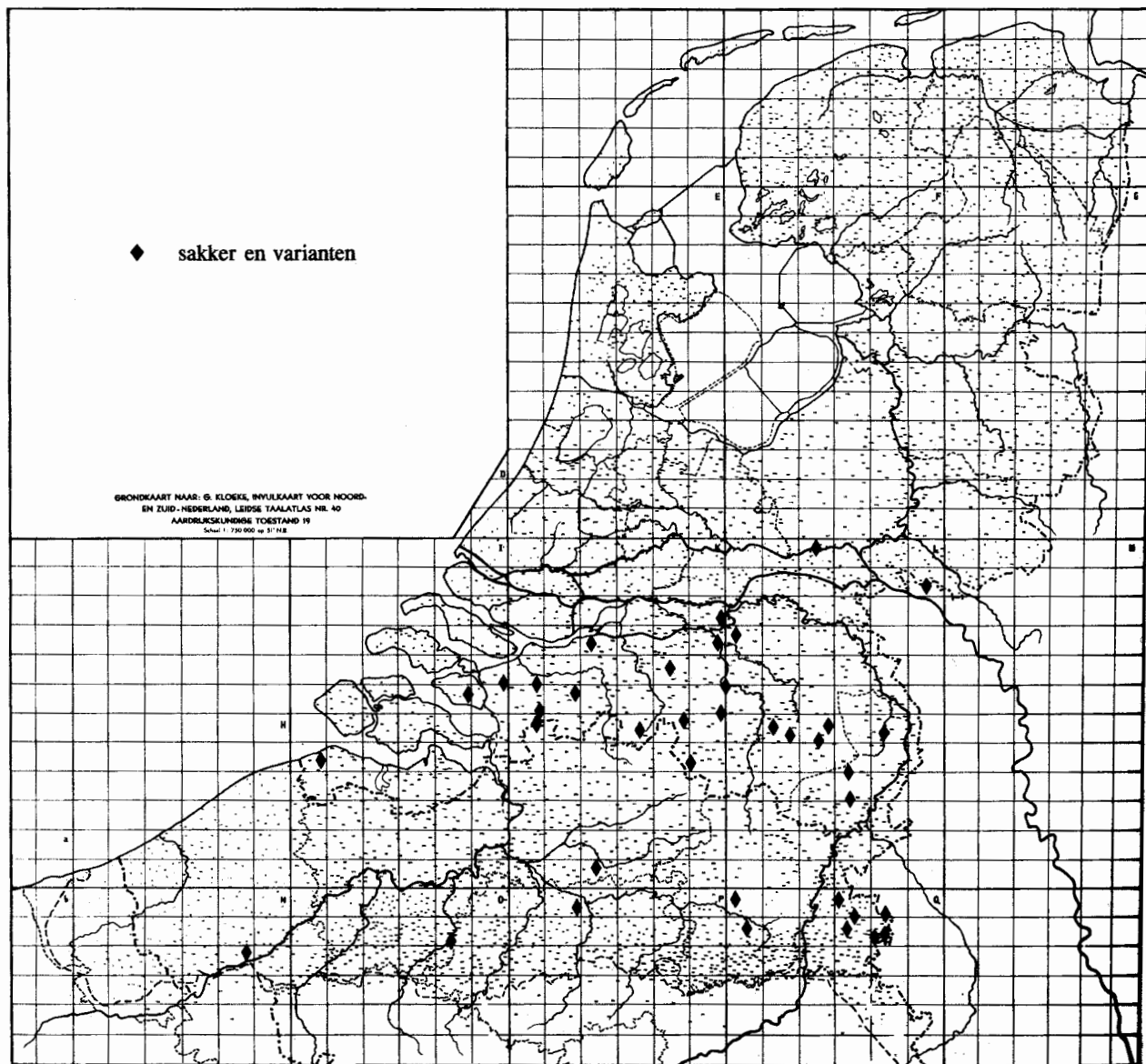

Afb. 10 Meest gebruikte scheldwoorden.²

Verwensingen	Frequentie Google
Je kunt de pot op	1.380.000
Kus mijn kloten	1.092.500
Krijg de ldere	681.000
(Krijg de) taring	584.000
Krijg de kanker	487.000

Afb. 11 Verwensingen en hun frequentie op google.

Afb. 12 Varianten van *sacre* zoals *sakkerdenoneddju*.

Culturele machten als onderwijs, religie, media, justitie, samenleving en familie beslissen wat welvoeglijke taal is en wat blasfemie, taboe, obsceniteiten of slang.

Onze cultuur bepaalt dat de woorden in afbeelding 9 t/m 11 die we gebruiken als we even de kluts kwijt zijn of als we de sterren van de hemel tieren emowoorden zijn.

Emoties van woorden leer je in het taalverwervingsproces. Taalverwerving betekent niet alleen maar het leren van de namen voor de dingen, maar ook het verzamelen van inlichtingen over waar en wanneer je welke emowoorden kunt gebruiken. Woorden voor negatieve emoties hebben alles te maken met slecht of ongewenst gedrag. Expletieven voor vreugde, verrassing, frustratie of stress en exclamaties als *shit* zijn emowoorden, die geuit worden in de hitte van het moment. Die zekerheid stralen ze uit. Door herhaald gebruik wordt hun betekenis vastgesteld. U hoeft uw herinnering niet te pijnigen om u te herinneren hoe u als kind leerde wat vieze en beledigende woorden waren en dat niet alleen omdat u na gebruik van uw ouders uw mond met zeep moest spoelen of een andere straf kreeg opgelegd. En wat u als welopgevoede groep ook weet, is dat u de rest van uw leven uw best gedaan hebt om ze in het openbaar te onderdrukken.

5. Waarom gebruiken we emowoorden?

We gebruiken emowoorden zeggen wetenschappers om neurologische, psychologische en socio-culturele redenen. Ik licht dat toe. Wij zagen eerder al dat patiënten vloeken wanneer zij te kampen hebben met neurologische kwalen als het Tourettesyndroom, afasie, dementie of Alzheimer.

Van uit psychologisch perspectief voorzien emowoorden in de emotionele behoefte van de spreker aan een uitlaatklep voor zijn emoties en ze beroeren tegelijkertijd de emotionaliteit van de luisteraar. We gebruiken emotiewoorden dus vooral om onszelf te kalmeren en om de toehoorders te informeren over onze emotionele stemmingen. Ieders persoonlijke temperament, leeftijd,

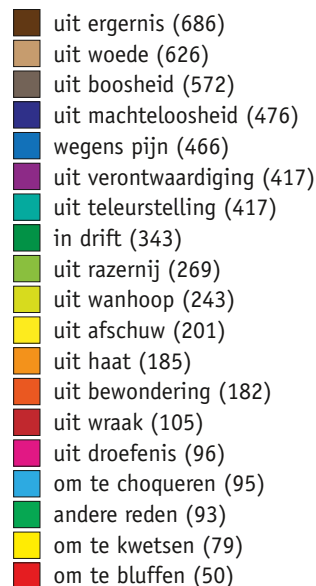
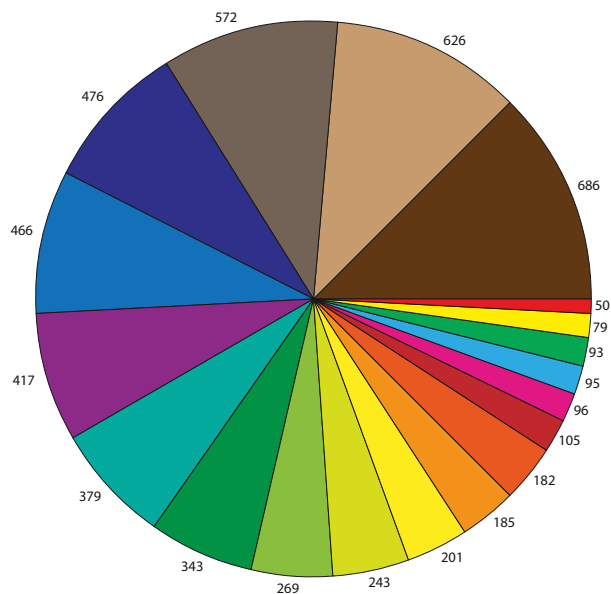
mate van godsdienstigheid en gevoeligheid voor sancties bepalen het gebruik van emowoorden. Maar ook persoonlijkheidstrekjes. Immers iemand die ontvlambaar, onbeheerst, lichtgeeraakt of depressief is, zal andere emotiewoorden gebruiken, dan een zelfverzekerde, beheerste, keiharde of nuchtere tegenhanger. En niet alleen persoonlijkheidstrekjes, maar ook onze omgang met seksualiteit, humor en culturele censuur bepalen het gebruik van emotiewoorden. En wat evenzeer een beslissende rol speelt, is de context waarin de emoties geventileerd worden. Is dat in een competitieve omgeving, in een dialoog of bijvoorbeeld in de sprekers-luisteraarrelatie van een baas en zijn ondergeschikte? En natuurlijk mogen het onderwerp van gesprek, de wijze van commentaar op wat er gezegd wordt, iemands geslacht en culturele verbanden niet naar de coulissen verbannen worden. Ook zij zijn medeverantwoordelijk voor de kleur van de emowoorden. Dat zeggen de wetenschappers, maar wat zegt u?

In het najaar van 2007 kreeg ik van Thesis Tools gastvrijheid om een bescheiden vragenlijst over vloeken en verwensingen in het gehele taalgebied te verspreiden (www.thesistools.com). Vraag 7 luidde: Waarom vloekt u? Daarbij mocht men meerder mogelijkheden aankruisen. Duizend eenentwintig respondenten die ik representatief acht voor wat u vindt, antwoordden als volgt. Hierbij dient men overigens ook rekening te houden met het feit dat uit recent onderzoek van o.a. TNS/NIPO en Adviesbureau Scompany (HU) blijkt dat de Nederlander onder vloeken allerlei scheldwoorden verstaat. En uit een door de Bond tegen het vloeken uitgevoerd onderzoek in 2010 blijkt dat jongeren in de leeftijdscategorie 18-25 jaar de volgende woorden tot vloeken rekenen: *hoer* (96%), *klootzak* (95%), *tering* (86%), *kanker* (84%), *kut* (82%), *bitch* (80%), *mongool* (80%), ..., *gvd* (65%).

Mensen gebruiken emowoorden vaak in een particuliere conversatie. Het gebruik van taal die niet in het openbaar gebruikt kan worden, scheidt een soort intimiteit. De meeste mensen willen privé altijd emowoorden gebruiken om heftige gevoelens te tonen of om cool over te komen. Emowoorden zijn voor velen een soort laxemiddel en voor hun toehoorders een aria die door je ziel snijdt.

Statistieken (aantal respondenten = 1021)	Aantal	Percentage
uit ergernis	686	67.19%
uit woede	626	61.31%
uit boosheid	572	56.02%
uit machteloosheid	476	46.62%
wegens pijn	466	45.64%
uit verontwaardiging	417	40.84%
uit teleurstelling	379	37.12%
in drift	343	33.59%
uit razernij	269	26.35%
uit wanhoop	243	23.80%
uit afschuw	201	19.69%
uit haat	185	18.12%
uit bewondering	182	17.83%
uit wraak	105	10.28%
uit droefenis	96	9.40%
om te choqueren	95	9.30%
andere reden	93	9.11%
om te kwetsen	79	7.74%
om te bluffen	50	4.90%

Vraag 7:
 Waarom vloekt u? U mag meerdere
 mogelijkheden aankruisen.

Afb. 13 Antwoorden op de vraag waarom iemand vloekt.

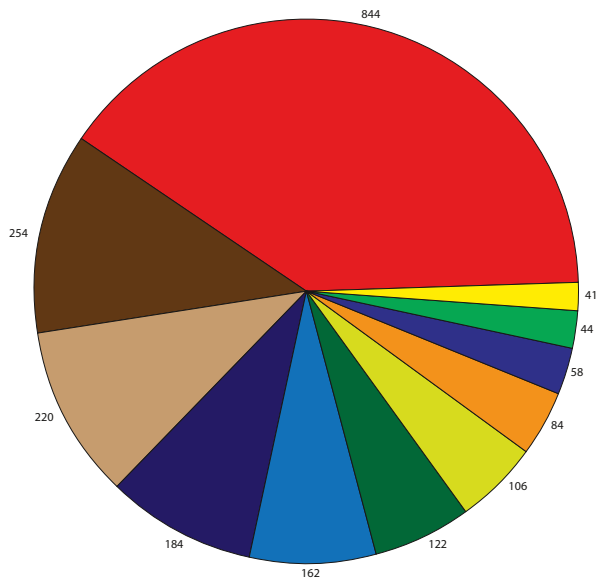
6. Functie van emowoorden

Emowoorden weerspiegelen, het kan niet vaak genoeg herhaald worden, onze innerlijke emotionele stemming en ze maken onder meer duidelijk dat je pijn hebt, overloopt van minachting, ten gronde gaat aan ergernis, perplex bent van verbazing, door het lint gaat van plezier of de behoefte hebt om iemand te beledigen of kleineren. Emowoorden hebben als uitingen van het gevoel dezelfde functie als de claxon van een auto. Beide zijn middelen om de aandacht te vragen. Ze kunnen gebruikt worden om een aantal emoties

uit te drukken, zoals verrassing, geluk, woede of frustratie. Men hoeft een claxon, maar ook een emowoord evenwel niet te gebruiken. Je kunt leren het gebruik ervan te onderdrukken. Je kunt ervoor kiezen niet te claxonneren of emotiewoorden te gebruiken tegen iemand die imponeert door zijn kolossale gestalte en die wellicht wraak neemt.

Welke functie hebben volgens u emowoorden? Vraag 13 van de eerder geciteerde enquête van Thesis Tools geeft het volgende antwoord, waarbij zegslieden meer dan één antwoord mochten geven.

Statistieken (aantal respondenten = 1021)	Aantal	Percentage
ze kanaliseren emoties	844	82.66%
ze choqueren	254	24.88%
ze kleuren de discussie	220	21.55%
ze voorkomen lichamelijk geweld	184	18.02%
ze prikkelen de lach	162	15.87%
ze imponeren de gesprekspartner	122	11.95%
ze stigmatiseren de vloeker	106	10.38%
ze hebben geen functie	84	8.23%
ze zijn een negatief gebed	58	5.68%
ze werken vervreemdend	44	4.31%
ze bezorgen de vloeker voordeel	41	4.02%

Afb. 14 Hebben vloeken een functie?

- ze kanaliseren emoties (844)
- ze choqueren (254)
- ze kleuren de discussie (220)
- ze voorkomen lichamelijk geweld (184)
- ze prikkelen de lach (162)
- ze imponeren de gesprekspartner (122)
- ze stigmatiseren de vloeker (106)
- ze hebben geen functie (84)
- ze zijn een negatief gebed (58)
- ze werken vervreemdend (44)
- ze bezorgen en vloeker voordeel (41)

Vraag 13:
Hebben vloeken een functie? U mag
verschillende mogelijkheden aankruisen.

7. Intensiteit van emowoorden

Van groot belang bij emowoorden zijn toon van de stem, de nadruk die het woord krijgt, de gebruikte intonatie en de duur of lengte van het woord. Prosodische eigenschappen dus. Gaat het om een wat langere verwensing van het type *krijg koperen hartkleppen dan kun je je hele leven lang de tering poetsen*, een vooral in Zuid-Holland gebruikte verwensing, dan is de cadans kenmerkend. Genoemde factoren geven de emotionele stemming van de spreker weer. Eenvoudige epitheta als *shit* kunnen gebruikt worden om elke emotionele stemming duidelijk te maken, zoals verbazing, verrassing, woede, wanhoop of vreugde. Hun betekenis hangt af van de manier waarop zij worden gesproken en van hun context.

Emowoorden zijn gebaseerd op begrippen uit de godsdienst, seksualiteit, taboe, woordmagie, wansmaak en juridische beperkingen. Daarbij hebben alle woorden die tot de groep negatieve en beledigende woorden behoren evenwel niet dezelfde expressieve kracht. Een woord als *eikel*, *sukkel*, *getverderrie* of *snotverpielekes* heeft een totaal andere gevoelswaarde en intensiteit dan *klootzak*, *gvd* of *gomieljaardenonedju*. En wat te denken van Vlaamse stapelvloeken als het volgende voorbeeld.

Vlaamse stapelvloek

godmieljaardenondegodverdenakendenonedju

Afb. 15 Vlaamse stapelvloek.

De intensiteit of het beledigend karakter van een emowoord drukt het emotieniveau van de spreker uit. Extreem krachtige taal zoals *fuck you* drukt extreem krachtige emoties uit. Woorden als *verdraaid*, *jemig*, *jeetje* en *verdorie* zijn niet erg intensief.

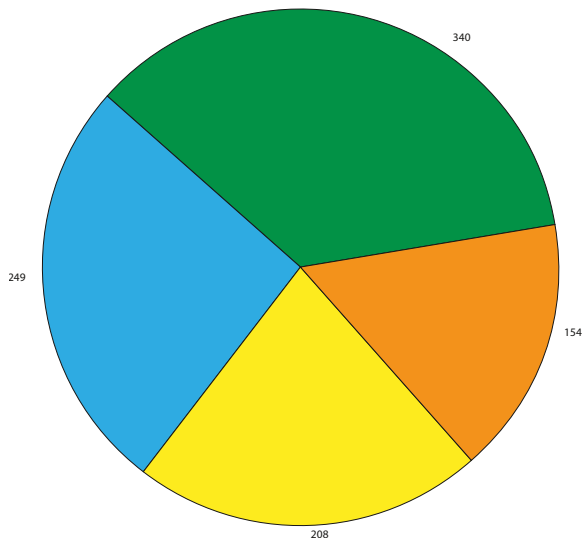
Onder de emowoorden zijn vloeken en verwensingen uniek in hun vermogen om onze sterkste emoties uit te drukken. Het zijn de meest agressieve woorden van het lexicon. Ze krijgen extra kracht doordat politiek correct Nederland en Vlaanderen de behoefte hebben ze te onderdrukken. Het taboe doorbreken met intensiteit en volume geeft aan hoe groot de explosieve kracht van onze emoties is. Rood, groen en paars aanlopen en stampvoeten kunnen ondersteuning geven aan die intensiteit.

Statistieken (aantal respondenten = 1021)	Aantal	Percentage
Alleen het ergste is goed genoeg om iemand te vervloeken.	340	33.30%
Als we iemand vervloeken staan we hem naar het leven en dat doen ziektes ook.	249	24.39%
Wij lijden het meest aan de ziektes die wij vrezen.	208	20.37%
Ziektes zijn een groter taboe dan de naam van God.	154	15.08%

Extreem krachtige taal dient om extreem krachtige emoties uit te drukken, zei ik zo juist. In de enquête van Thesis Tools vinden we die stelling door de antwoorden van de respondenten bevestigd. Op vraag 6: Waarom gebruiken wij in onze verwensingen zoveel namen voor de ergste ziektes, luidden de antwoorden van 1021 zegslieden als volgt.

Welke intensiteit emowoorden hebben, leer je, ik benadruk dat nogmaals, in je jeugd. Als moedertaalspreker leer je die waarde net als vaste verbindingen en idioom. Dat in tegenstelling tot hen die bijvoorbeeld het Nederlands als tweede taal leren. Mensen die meer dan een taal of dialect spreken, zeggen dat ze altijd in hun moedertaal schelden, vloeken en verwen-

- alleen het ergste is goed genoeg om iemand te vervloeken (340)
- als we iemand vervloeken staan we hem naar het leven en dat doen ziektes ook (249)
- wij lijden het meest aan de ziektes die wij vrezen (208)
- ziektes zijn een groter taboe dan de naam van God (154)

Vraag 6:
 Waarom gebruiken wij in onze
 vervloekingen (type krijg de
 pestpokken) zoveel namen voor de
 ergste ziektes?

Afb. 16 Antwoorden op de vraag waarom er zoveel namen voor ziektes gebruikt worden in vloeken. Antwoorden op de vraag of vloeken een functie hebben.

sen. Zij kunnen dat ook in een tweede taal, maar voelen niet precies aan met welke emoties de woorden verbonden zijn.

8. Wie gebruiken het meest emowoorden en waar doen ze dat het vaakst?

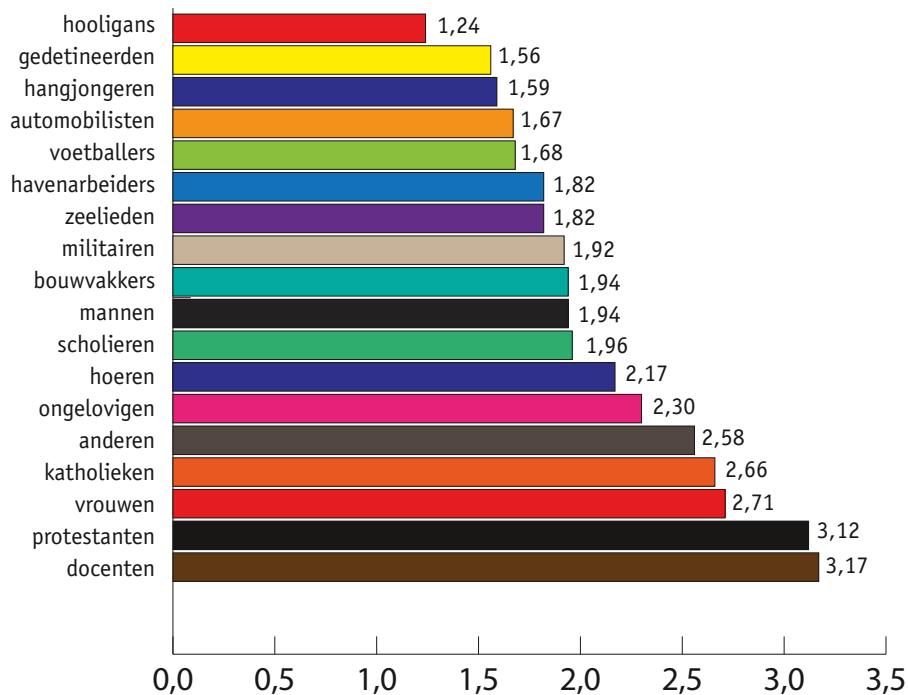
Het beeld dat we krijgen op grond van de antwoorden uit onze vragenlijst van 2007 van het Meertens Instituut ziet er als volgt uit. De zegslieden mochten kiezen uit het cijfer 1 voor heel veel, 2 voor veel, 3 voor af en toe, 4 voor nooit en 5 voor weet niet.

Het meten van antwoorden op vragen van het type: Wie gebruiken er volgens jou het meest emowoorden is natuurlijk zeer betwistbaar. Wat immers als antwoord gegeven wordt, zijn de vage intuïties van de zegslieden en dat wil in feite niets anders zeggen dan de verwoording van een negatief of vaag beeld dat zij hebben over de groep waarover zij een uitspraak doen. Hetzelfde geldt voor de vraag naar situaties waarin die negatieve emowoorden voorkomen. Het Meertens Instituut, u, vindt het volgende. Ook hier kon

men kiezen uit het cijfer 1 voor heel veel, 2 voor veel, 3 voor af en toe, 4 voor nooit en 5 voor weet niet.

25

Statistieken (aantal respondenten = 1021)	
hooligans	1.24
gedetineerden	1.56
hangjongeren	1.59
automobilisten	1.67
voetballers	1.68
havenarbeiders	1.82
zeelieden	1.82
militairen	1.92
bouwvakkers	1.94
mannen	1.94
scholieren	1.96
hoeren	2.17
ongelovigen	2.30
anderen	2.58
katholieken	2.66
vrouwen	2.71
protestanten	3.12
docenten	3.17

Het meest?
 Gebruik het cijfer 1 voor heel veel, 2 voor veel,
 3 voor af en toe, 4 voor nooit.

Afb. 17 Antwoorden op de vraag wie het meeste emowoorden gebruikt.

Statistieken (aantal respondenten = 1021) Waar worden emowoorden het vaakst gebruikt?	
in het verkeer	1.43
op het voetbalveld	1.52
bij rampen, ongevallen	1.93
in het cafe	2.15
voor stoplichten	2.16
voor de balie van de sociale dienst	2.24
thuis	2.47
op een parkeerplaats	2.52
op het werk	2.64
in tv-soaps	2.70
op de camping	2.70
elders	2.72
op de markt	2.72
voor een kassa	2.83
in de trein	2.98
in een debat	3.21

9. De studie van emowoorden nu en in de toekomst

Taal is als een zwembad. De meeste mensen houden niet van vies water. Emotaal is daarom lang uitgesloten geweest van wetenschappelijk onderzoek. Het gevolg daarvan is dat we stuiten op taaltheorieën die de emotionele en beledigende aspecten van taal uitsluiten. We bestuderen dan een taal ontdaan van zijn taboes. Theorieën over uitsluitend de ideale formele taal deugen niet. Je kunt taal niet definiëren zonder verwijzing naar menselijke emotie en motivatie. Taal vertegenwoordigt in een ademloze climax ook de kennis van zijn sprekers over de pragmatiek, beleefdheid, het figuurlijk en vulgair taalgebruik, over scheldwoorden, seksueel taalgebruik, humor, verbale vergissingen en woede. Emotaal is uniek omdat hij een emotionele intensiteit geeft aan taal wat andere woorden ondanks hun schittering van klanken niet kunnen. De unieke functie van emowoorden is dat zij vaak op adembenemende wijze informatie bieden over gevoelens en emotionele stemmingen van de spreker. De taalkunde moet zich laten uitdagen de rol die emowoorden spelen in taal te verklaren, maar ook het effect ervan op de spreker.

Taal is niet alleen een zwembad, maar ook een spiegel van maatschappelijke veranderingen. Verandert de samenleving dan moeten die veranderingen benoemd worden. De laatste jaren valt niet alleen op dat kinderen zeggen *ik pas die schoenen niet* in plaats van *mij passen die schoenen niet*, maar vooral de enorme verharding en verhuftering in de samenleving en dus in onze taal. Het parlement geeft het mooie voorbeeld.

Mijnheer Wilders

- Vrijheid betekent dat de mensen in de wijken waar het om gaat worden bevrijd van dat Marokkaanse tuig.”
- „De feiten zijn dat negen van de tien van dat schorriemorrie personen zijn met een Nederlandse en een Marokkaanse nationaliteit.”
- „Henk en Wim betalen voor Achmed en Ali.”
- „Nederland zou Monaco aan de Maas kunnen zijn, maar we zijn met dank aan dit kabinet eerder Rabat aan de Rijn.”

Maar ook onze studenten kunnen er wat van. Bijvoorbeeld als het collegegeld fors verhoogd dreigt te worden of als de basisbeurs wordt afgeschaft. Nog niet zo heel lang geleden, december 2010, zagen we de volgende demonstratie op de Dam in Amsterdam.

Afb. 18 Betogende studenten.

En tot de jaartal van 2010 behoorden volgens Ewoud Sanders van *NRC/H.* niet alleen *aswolk*, *bavariameisje* en *vuvuzela*, maar ook *daggeren* 'erotisch dansen waarbij de partners dansend de daad nabootsen', een woord dat bekend werd door de eerder genoemde serie *Oh Oh Cherso*. Voorbeelden te over van veranderingen en informalisering of verhuftering.

Maar, nu komt de verrassing. Wat namelijk opvalt, is dat onze emowoorden niet of nauwelijks veranderen. Natuurlijk, er komen er bij, maar verdwijnen doen er weinig. Mijn vader was van 1902 en zijn emolexicon verschilde nauwelijks van het mijne of mijn generatiegenoten. Hoe komt dat? Heel eenvoudig, we hebben die emoworrdn nog steeds nodig en ze hebben ondanks allerlei veranderingen in onze samenleving nog steeds dezelfde explosieve kracht om onomwonden en ongezouten te zeggen wat je op je lever hebt. En ze dienen bovendien, zoals recent wetenschappelijk onderzoek van Richard Stephens heeft aangetoond,

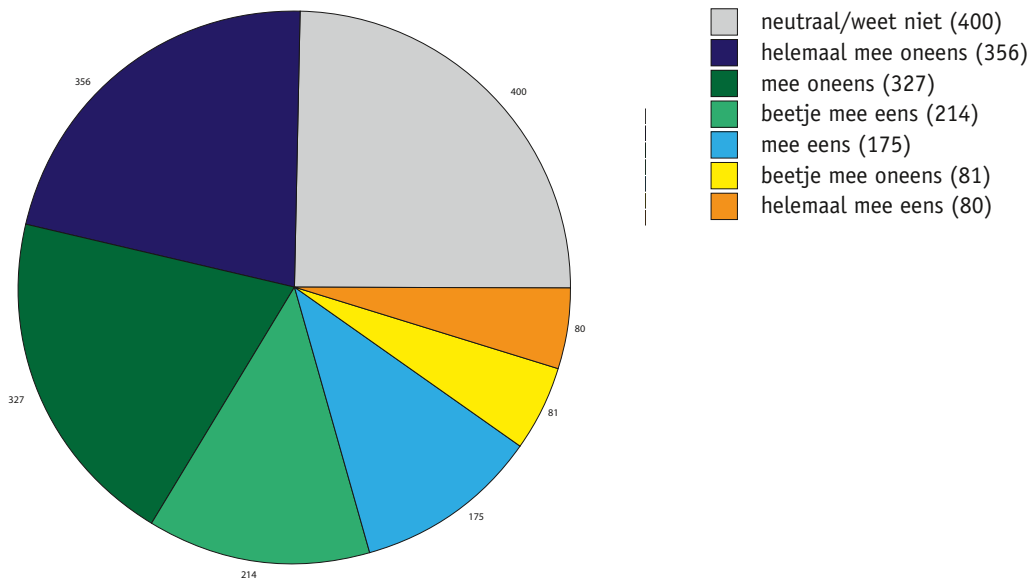
ook om pijn langer te verdragen en om pijn als minder pijnlijk waar te nemen. Onze emoties en ons temperament veranderen evolutionair gesproken niet of nauwelijks.

Emowoorden blijven daarom de kalmeringsmiddelen voor onze nerveuze en agressieve neigingen. Zij blijven dat hoewel onze samenleving die regelmatig haar morele kompas kwijt blijkt te zijn, vindt dat wij evenwichtig moeten omgaan met haar mentale en fysieke eisen. En een van die eisen is dat wij anderen niet moeten kwetsen of beledigen met emowoorden. Die samenleving zet zelfs de nanotechnologie in voor de sturing van ons gedrag. Dat wil zeggen dat men moleculaire structuren en afmetingen tussen de 1 en 100 nanometer toepast in onder meer nieuwe apparaten en materialen om daarop minuscuul kleine informatie op te slaan. En even voor de gedachtebepaling 1 nanometer is een miljoenste deel van een millimeter. Een concreet voorbeeld is het apparaatje van mediMate. Dat is een apparaatje waarmee het lithiumgehalte in het bloed gemeten wordt. Manisch-depressieve patiënten krijgen vaak lithium voorgeschreven om stemmingswisselin-

gen tegen te gaan. En er zijn in Nederland ook ideële rechtspersonen die het zouden toejuichen als er een moleculaire verklikker ontwikkeld zou worden die negatieve emoties opspooft en bestrijdt voordat anderen er last van hebben.

Maar, wat zou de winst zijn als we onze negatieve emowoorden niet konden gebruiken? Daar denkt u opnieuw zeer genuanceerd over. In 2008 was de directeur van het Meertens Instituut, Hans Bennis, zo vriendelijk om een vragenlijst van mij met 42 vragen over emowoorden, vooral over vloeken, vervloekingen en verwensingen, in het hele taalgebied uit te zetten. Concreet betekende dit dat de lijst werd voorgelegd aan een e-panel van het Instituut dat toen bestond uit ongeveer 2000 deelnemers in Nederland en Vlaanderen. De lijst zelf werd geredigeerd door Harm Nijboer, toenmalig hoofd van de vragenlijsten van het Meertens Instituut. In die enquête luidde vraag 29: In plaats van een kind te vervloeken, is het beter om het met een draai om de oren te bestraffen. Slechts 80 van de 1633 respondenten is met die stelling eens. U kiest heel duidelijk voor verbaal en niet

28

Vraag 29:
In plaats van een kind te vervloeken is het beter om het met een draai om de oren te bestraffen.

Afb. 19 In plaats van een kind te vervloeken is het beter het met een draai om de oren te bestraffen?

voor fysiek geweld. Het laatste wordt in uw ogen door emoties voorkomen.

Zou omgekeerd de samenleving ten ondergaan als we ze vrijelijk mochten gebruiken? Nee, ik denk het niet. Zij voorkomen hartfalen, handgemeen of messentrekkerij. Sterker nog, ik denk dat de Zeeuw die zijn vrouw in een compromitterende situatie met zijn beste vriend betrapt *hoster-nokke*, *klootzak* zal roepen en de Limburger die hetzelfde overkomt *godmieljaarse lul*. Nee, voor *Jammer*, *de volgende keer beter* is er nog lang geen toekomst als kalmeringsmiddel voor onze emoties, laat staan voor de nanotechnologie.

NOTEN

1. Dank ben ik verschuldigd aan mijn zoon Rogier, die de databank bouwde om het materiaal van Thesis Tools en het Meertens Instituut te bevragen.

2. Frequentiegegevens zijn hierbij niet aangegeven omdat *bitch* en *nerd* leenwoorden zijn en we dus niet duidelijk kunnen opmaken of ze uitsluitend Nederlandse bronnen betreffen. De gevonden aantallen op 30 december 2010 doen vermoeden dat zulks niet het geval is. *Bitch* scoort 70.300.00 hits en *nerd* 23.700.000. Bij de overige woorden is het ook maar de vraag of ze als emowoord gebruikt zijn of niet. De frequenties in dalende volgorde luiden: *lul* 12.300.000; *slet* 3.650.000; *hoer* 1.540.000; *sukkel* 884.000; *teef* 780.000; *eikel* 302.000; *klootzak* 151.000; *snol* 149.000. Bron: Van Sterkenburg 2008: 32

BIBLIOGRAFIE

Andrea, Pad en Herman Pieter de Boer (1979), *Nederlands gebarenboekje*. Amsterdam, Brussel: Elsevier/Manteau.

Doddema-Winsemius, Mien en Boele de Raad (1997), *Idioticon van de persoonlijkheid. Het karakteristieke vocabulaire van het spreken over mensen*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds.

Frijda, Nico (1993²), *De emotie. Een overzicht van onderzoek en theorie*. Amsterdam: Bert Bakker.

Jay, Timothy (2000), *Why we curse. A neuro-psycho-social*

theory of speech. Philadelphia/Amsterdam: John Benjamins.

Komrij, Gerrit (2009), *Humeuren en temperamenten. Een encyclopedie van het gevoel*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Oomen, Palmyre, Theo Wobbes en Theo Bemelmans [red.] (2010), *Nanotechnologie. Betekenissen, beloftes en dilemma's*. Nijmegen: Valkhof Pers.

Stephens, Richard, John Atkins en Andrew Kingston, (2009), Swearing as a Response to Pain. In: *Neuroreport*, vol. 20, no. 12, blz. 1056-1060.

Sterkenburg, P.G.J. van (2007), *Woorden van en voor emotie*. Rede uitgesproken bij zijn afscheid als hoogleraar Lexicologie aan de universiteit Leiden op vrijdag 26 januari 2007. Leiden: Universiteit Leiden.

Sterkenburg, Piet van (2008), *Vloeken is niet meer wat het geweest is*. Brussel: Uitgeverij VUBPRESS.

Sterkenburg, Piet van (2008), *Krachttermen. Scheldwoorden, vervloeking, verwensingen, beledigingen, smeekbeden en bezweringen*. Schiedam: Scriptum.

Teeuwen, Nancy en Roe van Kasteren (2008), *Vloekmonitor 2007. Cijfers grof taalgebruik Nederlandse televisie*. Veenendaal. Herziene versie augustus 2008. Bestemd voor Bond tegen het vloeken.

Bond tegen het vloeken: www.bondtegenvloeken.nl/

Hersenen en emoties: <http://www.youtube.com/watch?v=8X5pQWMwD14>

Dolf Jansen: <http://www.youtube.com/watch?v=j0KXX6gi6Y4>

Tiny en Lau: <http://www.youtube.com/watch?v=uLm6l2csLKQ>

HERKOMST AFBEELDINGEN

www.webkey2.nl (afb. 1)

<http://www.rpcz.nl> (afb. 2)

Pat Andrea en Herman Pieter de Boer, *Nederlands gebarenboekje* 1979: 61 (afb. 3)

www.btsq.nl/infobulletin/dementie/general-brain.jpg. (afb. 7)

www.macalester.edu/psychology/whathap/diaries/diariess04/matt/languagebrain.gif. (afb. 8)

Foto NRC/H. 10 december 2010 (afb. 18)

Afb. 1 Moeër dan moe (foto: Veronique De Tier)

DRONKENER DAN DRONKEN, MOEËR DAN MOE EN NOG NAAKTER DAN NAAKT

‘Dikke’ woorden in enkele dialecten van het Nederlandse taalgebied

Siemon Reker, RU Groningen

1. Ter inleiding

Delft hangt vast niet alleen voor mij direct samen met het onderwijs, vooral de middelbare school. Daar leerden we aan de ene kant serieus over de moord op Willem van Oranje bij geschiedenis en hoorden we van de Delftse Bijbel van 1477 bij het vak godsdienst. Maar aan de andere kant, in diezelfde schooljaren kwamen we buiten het vak Nederlands in aanraking met grappende zinnen als “hij heeft Delft ondergespoten”. Voor het geval u die nevenlessen niet heeft gevolgd, dat is een niet helemaal gelukte omdraaiing van de uitdrukking “hij heeft het onderspit gedolven”.

Iemand die dat soort dingen ijverig in zijn middelbare-schooltijd heeft zitten noteren, die kan daar nu misschien wel goed geld mee verdienen op basis van een aardig boekje. Ik heb het niet gedaan, heb het ook nooit overwogen. Later vond ik wél dat ik woorden zou moeten bijhouden van het type waar ik u vandaag even over mag onderhouden en die werkelijk zéér bruikbaar zijn in het kader van het aanduiden van een eigenschap of omstandigheid van een ander. Maar eerst een waarschuwing: deze lezing begint saai. Daar staat tegenover, dat het naar het eind een wat vrolijker karakter zal krijgen, denk ik. Verwácht ik.

2. Een eerste kennismaking

Voorbeelden van de beoogde groep woorden waar het hier even over gaat, duiken op in de volgende uitingen:

In het gratis ochtendblad *Spits* stond de kop: “Opnieuw loodzware crash in Kitzbühel.” (23.01.2009)

De dag erna in een kop in *NRC Handelsblad*: “Steenkoud risico nemen.” (24.01.2009)

Op de Nederlandse televisiezender *Sport1* op 3 juni 2009, ‘s avonds even over half zeven zei de commentator: “Een ace. Die had ‘ie knalhard nodig!”

Of in een documentaire over de Nederlandse politicus Hans van Mierlo (vele malen her-uitgezonden op het politieke kanaal van de Nederlandse publieke omroep) zei deze: “Ik herinner me nog vlijmscherp ...”

Het verband tussen die vier citaten bestaat uit de woorden *loodzwaar*, *steenoud*, *knalhard* en *vlijmscherp*. Dat zijn woorden waar ik wat mee heb en nogmaals, ik wou dat ik ze eerder had ontdekt dan zo rond 1990 want ze hebben me sindsdien een plezier verschaft dat ik ook wel eerder had willen hebben en dat ik vanaf vandaag graag met u deel. En dan bedoel ik niet eens dat ik in 1996 een verzameling heb gebruikt voor de viering van het koperen jubileum als streektaalfunctionaris van de Provincie Groningen. Een boekje vol met die *Dikke Woorden* heb ik daarover open gedaan en dat kon, omdat het Gronings er vol van zit¹. Maar weest u gerust, dat geldt voor álle dialecten in het Nederlandse taalgebied – alleen je moet er een beetje oog voor hebben en ze verzamelen. In het vijfde Dialectenboek, *In vergelijking met dieren*, van 1998 hebben we u al wat laten ruiken aan deze woorden – maar proeft u er vooral verder van, today is the beginning of the rest of your life.

3. Wat zijn “dikke woorden”?

Die aanduiding *dikke woorden* was een truc. In de eerste plaats omdat het geen belaste technische term is zoals “af-foixoidale elativische bi-morfemen” zou zijn – het maakt veel directer en voor een breed publiek duidelijk om wat voor soort woorden het gaat. Bovendien, in Groningen komen of kwamen *dikke boeren* voor, mensen met grote bedrijven en dus met veel bunders aan grond. Vroeger reden er ook *dikke auto's* bij ons, vooral in het bezit van die boeren die het breed hadden. We kregen te horen dat het gebruik van *dikke* in deze context incorrect, niet algemeen Nederlands was. Of dat bij nader inzien echt het geval is, laat ik hier in het midden.

Een technische betiteling voor die forse woorden kon ik op die manier vermijden en dat was maar goed ook, want daar ligt het inhoudelijk lastig. De morfologie, de afdeling van de taalkunde die bestudeert hoe woorden in elkaar steken, worstelt wat met dit soort woorden. In de kern komt 't op het volgende neer: hoe classificeer je die beginstukjes die tegelijk uiterst gevarieerd zijn (*lood-*, *steen-*, *knal-*, *vlijm-*) maar aan de andere kant wel telkens exact hetzelfde betekenen zodra ze vastzitten aan een direct volgend bijvoeglijk naamwoord als *-zwaar*, *-koud*, *-hard* en *-scherp*?

Bijvoeglijke naamwoorden kunnen we in het algemeen versterken door er rechts iets onooglijks aan toe te voegen, de zogeheten trappen van vergelijking (*zwaar* – *zwaarder* – *zwaarst*). Maar we kunnen blijkbaar ook een extreem zwaar middel inzetten als we er zo'n zelfstandig naamwoord of de stam van een werkwoord aan de voorzijde voor plakken. En waar vind je dit verschijnsel – wélk zelfstandig naamwoord we er ook vóór gebruiken, de betekenis van dat voorgeplaatste woord verandert telkens automatisch in 'heel erg', 'zeer', 'ontzettend' en zo voort. Dat is toch curieus.

Dat is interessant omdat we er zoveel mogelijkheden van blijken te bezitten. Voor het Gronings verzamelde ik er enkele honderden van, het Nederlands heeft er niet minder, het Duits stikt ervan en eigenlijk alle Germaanse talen. Bovendien zijn we er creatief mee en dat betekent weer, dat

Afb. 1 Het boek waarmee de streektaalfunctionaris zijn koperen jubileum vierde.

iedere tijd min of meer zijn eigen Dikke Woorden heeft. Ook al enkele honderden jaren geleden². Dikke Woorden ad mnl], ook een kleine eeuw geleden³. Maar ook vandaag de dag: ik wijs alleen maar op een voorbeeld als *retrastak*, *retecoul* of *retechill*, als dat nog gangbaar is, want je weet het nooit met die Dikke Woorden – sommige bekliven langer, andere vliegen eendaags weg in de vergetelheid nog voordat ze Van Dale gehaald kunnen hebben.

We gaan eerst even afperken, piketpaaltjes plaatsen – niet alles wat op het eerste oog een Dik Woord lijkt, blijkt er bij nader inzien ook een te zijn: voorvoegsels als *mega-*, *super-*, *giga-*, *ultra-* die vergeten we, ze horen er niet bij. Die betekenen van zichzelf al ‘ontzettend’ en het zijn sowieso voorvoegsels.

De tweede groep waar het ingewikkeld ligt, dat zijn woorden die beginnen met een kleur-aanduiding. Er is vandaag technisch gezien verschil tussen *marineblauw* en *knalgeel*. *Marineblauw* is een soort blauw, weer te geven met een bepaald nummer in bijvoorbeeld de RGB-waarde die op internet gebruikt wordt (000080 RGB). *Marineblauw* betekent niet ‘ontzettend blauw’, maar *knalgeel* en *spierwit* betekenen wel ‘erg geel, het doet pijn aan je ogen’ en ‘zo wit als het maar kan zijn’. *Robijnrood* nee, *vuurrood* ja; *grasgroen* soms wel, soms niet, het hangt van de betekenis af.

Trouwens, je kunt het met een beetje getraind oor hóren als er een dik woord langs komt: *robijnrood* klinkt alleen al minder nadrukkelijk dan *viúrróód*.

Afb. 2 Lorrezat (illustratie van Trudy Kramer uit *Dikke Woorden*).

4. Dronken, moe en naakt: in Groningen

In het kader van het thema dat het SND-bestuur voor deze dag gekozen heeft, richt ik me vooral op woorden die met de mens te maken hebben en die gemakkelijk een subjectief element bevatten, ‘dronken’, ‘moe’ en ‘naakt’. Dronken, moe en naakt, daar kunnen we van alles mee doen als taalgebruiker. Ik kijk eerst even verkennend met u naar het Gronings; daarna nemen we de grote stap van zo’n 400 kilometer naar het Vlaamse taalgebied.

Dronkenschap wordt in het Gronings vooral uitgedrukt met het woord *doen*, maar *dik* is ook bruikbaar, net als *bezopen*, *dronken* en *zat*. We krijgen dan woorden als *bere-dik*, *stomdoen*, *knorredoan*, *stroalbezopen*, *smoorbezopen*, *steerdoan*, *stíndoan*, *lorrezat*, *schoonzat*.

Afb. 3 Steerdoen (illustratie van Trudy Kramer uit *Dikke Woorden*).

Bij de vermoeidheid zijn er niet zoveel opvallende of afwijkende mogelijkheden: *mui* of *muid* of *muide* in Groningen, dat leidt bijvoorbeeld tot *staarvensmuid*, *doodmuid*, *hondsmuid*. Dat lijkt bijna Nederlands, als we de klinkers wat veranderen.

Ten slotte naaktheid in het Gronings, *noakt* of *noakend*: *spiernoakend*, *piemeltjenoakt*, *splinternoakt*, *poedelnoakt*. Wat het woord aan de linkerkant oorspronkelijk betekende is eigenlijk opnieuw irrelevant, in combinatie met dat ‘naakt’ is het alleen maar een forse onderstreping hóe naakt wel niet.

We komen zo bij Vlaanderen, maar ik wilde u eerst nog even kort laten zien, dat zo’n tweeledig woord ook drieledig kan worden:

naast *staarvensmuid* en *hondsmuid* komt voor *staarvens-hondsmuid* – de twee woorden zijn als het ware bijelkaar opgeteld. Denk aan het Nederlandse *spiksplinternieuw* of *dompeldoornat* die ook uit drie leden bestaan.

Afb. 4 Staarvens hondsmuid (illustratie van Trudy Kramer uit *Dikke Woorden*).

5. Dronken, moe en naakt: in Vlaanderen

Ik zei, ik heb die woorden voor het Gronings jaren geleden verzameld en ik werd er enthousiast over. Ik kan me niet anders voorstellen dan dat er Vlaamse collega's zijn die uit hun vel springen van bezetenheid, zoveel meer mogelijkheden blijken de Vlaamse dialecten te hebben, althans bij deze drie begrippen, *dronken*, *moe* en *naakt*. Misschien drinken ze in Vlaanderen meer en worden ze er dronkener dan in Groningen, dragen ze normaliter meer kleren en valt hun naaktheid sterker op? Of kunnen ze vermoeider zijn dan wij in Groningen – bij deze woorden kunnen we in dit deel van het Nederlandse taalgebied werkelijk uitbundig taalgebruik tegenkomen.

5.1. Poepeloerezat

Met hulp van Veronique De Tier⁴ heb ik een verzameling Vlaamse dikke woorden gekregen op basis van wat er in woordenboeken en in enquêtes is geantwoord⁵. Dat betekent, dat we weten welke vormen populair zijn – bij dronkenschap is kennelijk *strontzat* de bekendste, of *strontezat*. Bedenken we daarbij dat *zat* dus hier betrekking heeft op drinken. Het voorvoegsel past natuurlijk prima bij de veroordeling van iemand die veel en veel en veel te veel achterover heeft geslagen: *stront* geeft het negatieve oordeel in alle helderheid duidelijk weer. Toch denk ik – en niet ieder is het op dit punt misschien met me eens – dat *stront* afkomstig is uit een ander dik woord, *stront eigenwijs*. En dat is naar mijn mening een vervorming van *astrant* ‘eigenwijs’, waarna *astrant* met kleine ingrepen en wie weet met hulp van *pisnijdig* een andere gedaante aan kon nemen van *stront*, en wat is er hier passender.

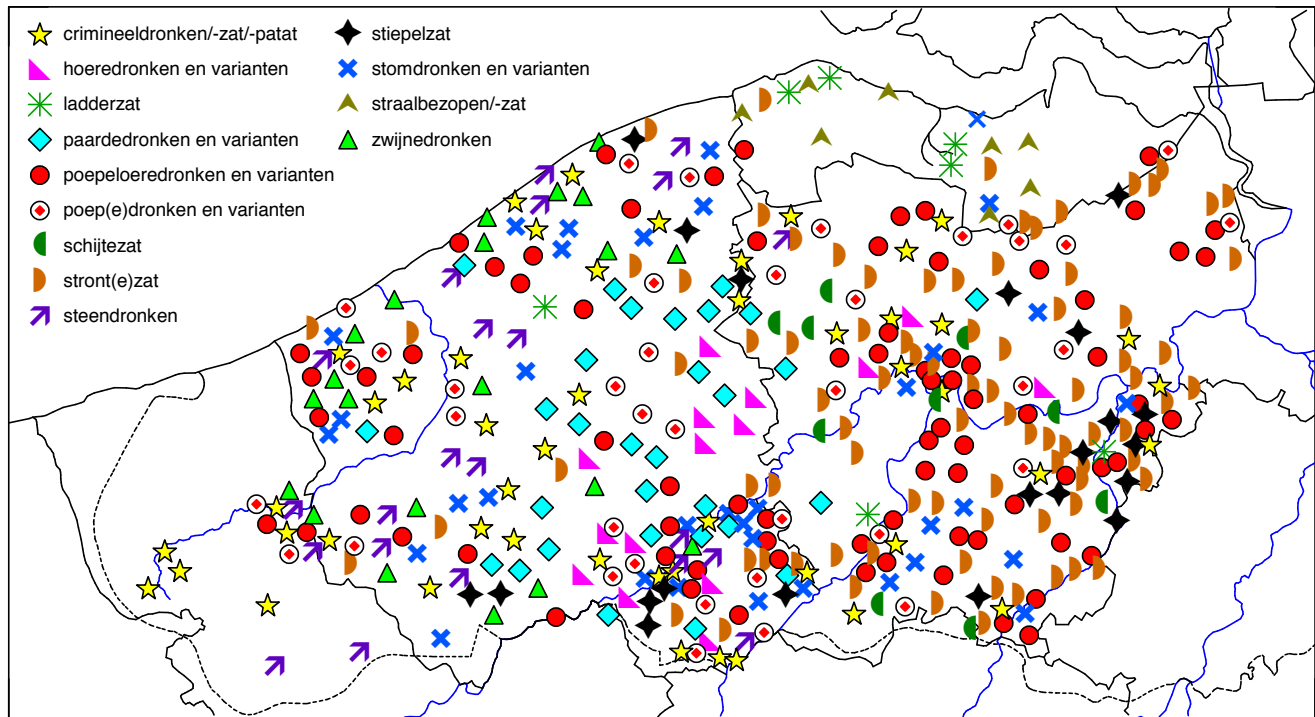
Strontzat noemt Van Dale “vulgair”, – het stáát daar dus in. Maar dat geldt niet voor een kleinood als *hoedjapoepeloerezat*. Dat betekent ook ‘stomdrunken’ maar het is een mooi woord, vind ik. Om te beginnen komt het veel minder voor en het is waarschijnlijk een mengvorm van enerzijds een begin dat doet denken aan *hoerezat* (dat terug kan gaan op *hoerechance* ‘veel geluk’) en dat vervolgd wordt door *poepeloere* – en als we bij dat woord aangeland zijn, kan de sluis open. *Poepelen* is Vlaams voor ‘lawaaï maken’ en dat past bij dronkenschap. En ziet u eens, welke mogelijkheden een Vlaamse spreker in dit verband blijkt te bezitten:

poepzat / *poepezet* / *poepeloerezat* / *poereloerezat* /
poeploerezat / *pompeloerezat* / *piepeloerezat*
hoerezat, *oerezat*

hoedjapoepeloerezat

en omdat *schijtezat* ook een veelgebruikte Vlaamse aanduiding is, verbaast ons *poepeschetezat* niet meer als een soort van optelsom uit diverse mogelijkheden.

Er zijn nog diverse mogelijkheden meer in dit gebied, bijvoorbeeld net als Noordelijker *ladderzat*, maar ik wijs liever op het *paard* als versterkend voorvoegsel, want dat is meer specifiek voor dit taalgebied: *paardezat*, en dan ook *paardelamzat*

Maar wie dit eenmaal in zijn vocabulaire heeft, en wie daarnaast weet dat *crimineelzat* werkelijk gangbaar is in deze taalregio, die gaat misschien graag nog een *stapke* verder, getuige mogelijkheden als: *paardecrimineelzat* of *paardebataljonzat*

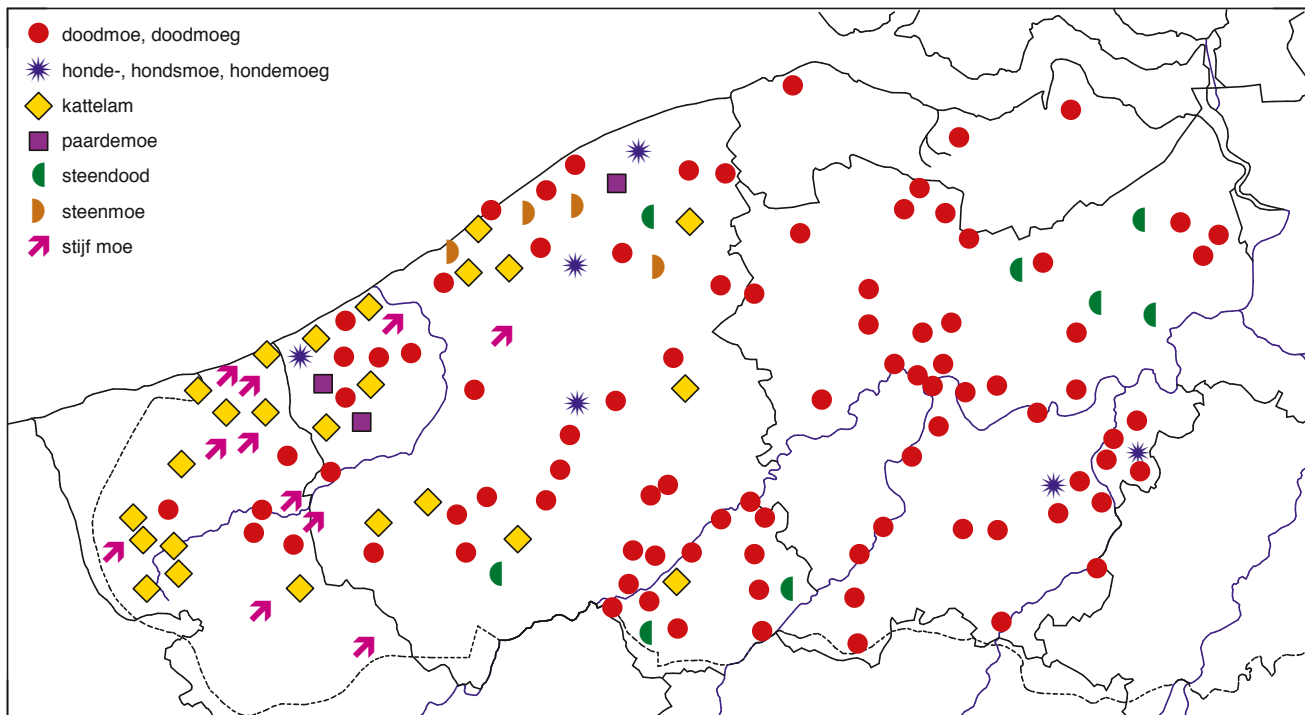
Het is een greep uit vele mogelijkheden, de ene vorm zult u acceptabeler vinden dan de andere, maar aan morele oordelen doe ik hier niet, ik bekijk simpelweg, wat er geregistreerd is – ook al is dat door de omvang al lastig genoeg.

Laten we de dronkenschap achter ons laten met nog een blik op één – ook nog tamelijk populair – woord, *stiepelzat*. Als we maar de juiste kennis in huis hebben, dan zien we daar de laars in, die in andere regio's een *stewel* is. *Stiepelzat* houdt verband naar men zegt met het Duitse *Stiefel*. Dat is niet alleen een laars, maar ook een groot bierglas in een vorm die daar aan deed denken. Vooral groot, vandaar⁶.

Houdt u *puitezat* even in gedachten, dan komen we daar in het laatste deel op terug, na de behandeling van vermoedheid.

5.2. Paardemoe

Met moe zijn we eigenlijk veel sneller klaar. *Doodmoe* en *hondsmoe* zijn ook in Vlaanderen de meest gebruikelijke vormen en daar is dus weinig bijzonders aan, in vergelijking met bijvoorbeeld het Nederlands. Of eigenlijk moet ik *hondemoe* zeggen, dat is toch wel opvallend – net als *paardemoe*, *luizemoe*, *stratemoe* en *strontemoe* en *zwijnemoe*, *tettemoe*: in Vlaanderen houden ze van woorden op *-emoe*. En ondanks de inhoud van deze woorden, ook hier vinden we allerlei drielingen, zoals *luizedoodmoe*, *steendoodmoe*, *steenezelmoe*, *stokkedoodmoe*.

5.3. Moederzielenaakt

We gaan door naar de laatste groep voor vanochtend, aanduidingen voor een kennelijk verworpen vorm van 'naakt'. Wat u nu waarschijnlijk nog niet weet, maar wat direct zichtbaar is wanneer je een collectie aanlegt: *naakt* wordt in verreweg de meeste gevallen voorafgegaan door een woorddeel dat begint met een lipklank. De *m* bijvoorbeeld: *moedernaakt* is de bekendste, of de verkleinvorm *moetjenaakt* of het drieledige *moederzielenaakt*.

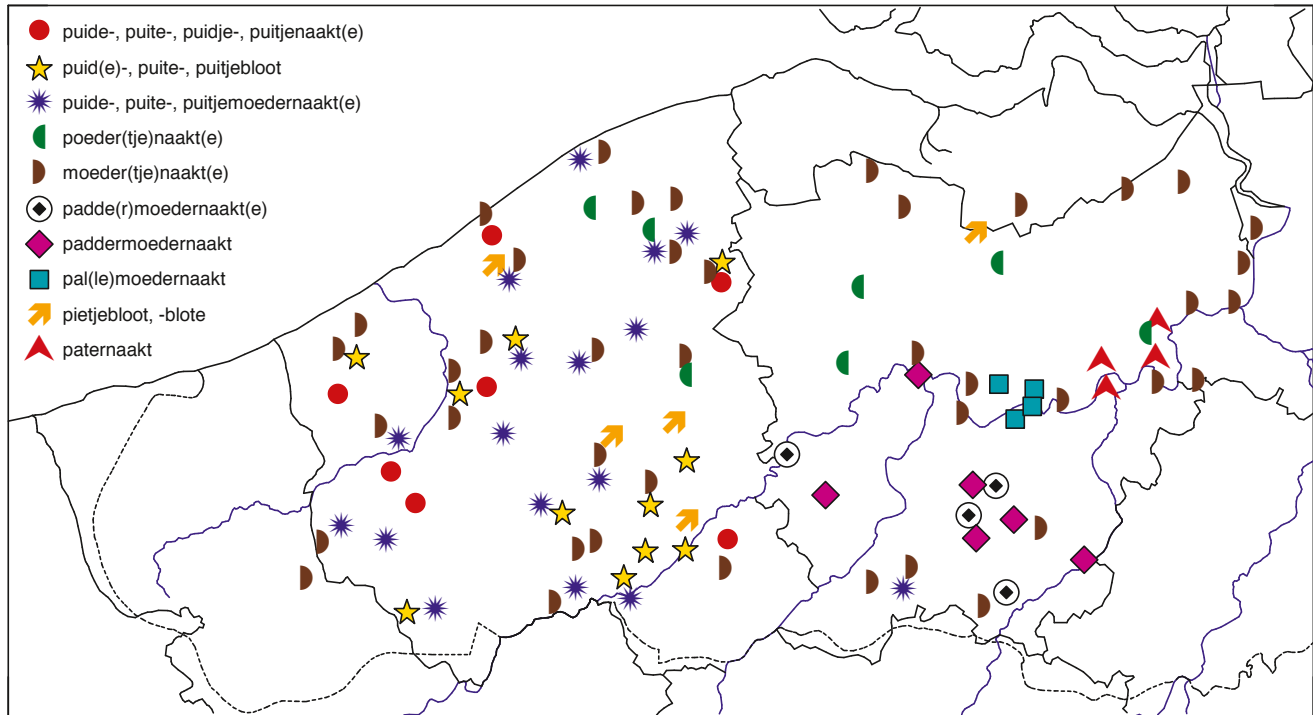
Maar voor het overige is het voor mijn niet-Vlaamse ogen ronduit verbijsterend om te zien hoe er eigenlijk steeds een *p-* aan het begin staat van een woord dat naaktheid uitdrukt. Misschien heeft een simpel dier daar wel mee te maken, het dier dat we net tegen kwamen in *puitezat*: een

puut of een *puut* is een 'kikker'. Maar ja, als een *padde* een 'pad' is, voor het gemak hetzelfde dier, dan is het geen wonder dat we massa's mogelijkheden krijgen zoals blijkt uit de volgende woorden:

puitnaakt
puitjenaakt
puidenaakt
puidernaakt
puitenaakt
paddernaakt
patternaakt

Nu doen zich enkele toevalligheden voor. Om te beginnen dat *piet* of *pier* een worm is die net als een kikker of een pad een vachtloze dus naakte vorm heeft. Verder is Piet niet alleen de naam van personen, maar ook een zeker mannelijk lichaamsdeel aan kan duiden dat juist dán opvalt wanneer

NAAKT

37

er geen kleding gebruikt wordt. Daarmee kan de naaktheid dus bij uitstek aangeduid worden – maar al helemaal na en in combinatie met *puit* en *pad*:

piernaakt
pietenaakt
pieternaakt
pietjenaakt
pietepuitenaakt
pietjapoeternaakt
pedepoedenaakt
piederpaddernaakt
pietjepaternaakt
pieterpaternaakt
pedepoedernaakt

Is de aardappel als een verdwaalde vreemdeling in deze groep gerold op grond van het uiterlijk (ontdaan van aarde)

en door de klank? Als dat zo is, dan is het resultaat *piepernaakt*.

Moeder komt in deze groep nadrukkelijk voor, het is zelfs een erg bekende variant, *moedernaakt*. Blijkbaar ontstaan als ‘naakt zoals bij de geboorte uit de moeder’. Daar komt *poedelnaakt* bij als nauwelijks minder bekende vorm. En dan breken de dijken van de taalcreativiteit echt door:

pietjemoedernaakt
puitjemoedernaakt
puidemoedernaakt
pattermoedernaakt
paddermoedernaakt
poedermoedernaakt
poetjapoedernaakt
poedertjenaakt
pedepoedernaakt

piddepadderpoedernaakt... En dat is dan een fragment van wat er te verzamelen is ... – en daarom wordt het tijd om af te ronden, *doodnuchter*, *broodnuchter*.

6. Tot slot

In het begin van deze bijdrage gaf ik u deze voorbeelden van dikke woorden:

“Opnieuw loodzware crash in Kitzbühel.”

“Steenkoud risico nemen.”

“Een ace. Die had ‘ie knalhard nodig!”

“Ik herinner me nog vlijmscherp ...”

Deze gevallen illustreren de beweeglijkheid van deze groep woorden. Alles kan zwaar zijn en loodzwaar, maar een crash – eigenlijk toch niet. Je kunt iets *ijskoud* doen en het kan *steenkoud* zijn, maar het is in het huidige Nederlands ongewoon om *steenkoud* risico's te nemen – hetzelfde geldt voor dat gesignaleerde gebruik van *knalhard* en *vlijmscherp*. Alle vier de gevallen lijken me net naast wat gebruikelijk is, maar dat kan over een poosje al anders zijn dan ik op dit moment denk.

We zijn dus aan de ene kant ontzettend productief bij deze groep woorden, maar aan de andere kant blijken er bepaalde grenzen in de creativiteit. Maar dan rammelt er figuurlijk weer iemand aan de ketting, maakt in zijn schreuwierigheid een fout en als hij geluk heeft, volgen anderen hem in zijn gebruik na. Later leest iemand deze tekst in de bundel van deze dialectendag en dan zegt ‘ie: hoe kón die man dat zeggen, belachelijk! Taal verandert, zo ergens dan bij de dikke woorden.

Wie er studie van maakt, wijs ik graag op de verwante groep met zelfstandige naamwoorden als *leeuwendeel*, *paardenmiddel* en dergelijke. Voor u het weet, zit u middenin een spellingstrijd met anderen, die vinden dat je enerzijds wel

beresterk maar daartegenover *berenhonger* moet schrijven, enerzijds *huizenhoog* maar daartegenover *boordevol*. Ik ben dood- en doodgelukkig, dat ik me daarover hier het hoofd niet over heb hoeven breken.

NOTEN

1. Zie Bibliografie.
2. Zie *Dikke Woorden* (1996), blz. 16-17.
3. Zie *Dikke Woorden* (1996), blz. 18-21.
4. Ik bedank de SND-voorzitter voor haar hulp bij de samenstelling van deze bijdrage.
5. De gegevens komen uit de database van het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten van de Vakgroep Taalkunde, afdeling Nederlands van de Universiteit Gent. Ook de kaarten bij het artikel werden gemaakt door de redactie van het WVD. Ik dank Mathias Lefebvre voor het tekenen ervan. De kaart van naakt verscheen in hun aflevering over het menselijk lichaam.
6. Uit het Vlaamse materiaal is slechts een greep gedaan, getuige mogelijkheden als *raspezat*, *rotzat*, *scheelzat*, *scheuvelzat*, *schoppezat*, *slapzat*, *smoorlamzat*, *snepzat*, *spasjezat*, *spertelzat*, *spuugzat*, *stampelzat*, *stapelzat*, *steenat*, *sterrezat*, *stiepelzat*, *stijfzat*, *stikzat*, *stinkende*, *stommezat*, *stomzat*, *straalzat*, *stroelezat*, *stront(e)zat*, *strontezat*, *strontzat*, *stronzat*, *stuikzat*, *toppezat*, *totaal*, *tutelure*, *zat*, *zwartzat*, *zwetzat*, *zwijnezat*.

BIBLIOGRAFIE

Reker, Siemon (1996), *Dikke woorden: bikkelhaard, bragelvet, strontdeurnat en hun soortgenoten in het Gronings en verwante talen*. Bedum.

De Tier, Veronique en Siemon Reker (red.) (1999), *Het dialectenboek 5. In vergelijking met dieren: intensiverend taalgebruik volgens de SND-krantenenquête* (1998). Groesbeek: Stichting Nederlandse Dialecten.

Lei en griffel uit *de School van toen* (Gent),
foto: Tineke De Pauw

Boekentas, uit *de School van toen* (Gent),
foto: Tineke De Pauw

MOTIVATIES IN BIJNAMEN VAN VLAAMSE LEERKRACHTEN

Willy Van Langendonck, K.U. Leuven

Samenvatting

De manier waarop jongeren op school bijnamen geven aan leerkrachten (of aan elkaar), is totaal verschillend van die waarop volwassenen dorpsbijnamen geven. Volwassenen hebben het vooral over familiale en geografische afkomst, jongeren haast nooit. Die focussen op uiterlijke, vooral lichamelijke kenmerken, op opvallend gedrag of een speciaal karakter. De grote kracht van de bijnaamcreatie bij jongeren ligt in het spelen met klanken en woordvormen (waarbij ze vaak voor- en familienamen vervormen): verkortingen, verlengingen, rijmpjes, volksetymologie, anagrammen. Stijlfiguren zijn goed vertegenwoordigd: beeldspraak, bv. in *Lambik* en *Cleopatra*; deel voor 't geheel, bv. in *Stekkebeen*; associatie in *Caesar* (leraar Latijn); ironie in *TGV* (geeft trág les). Anglofilie tref je haast alleen aan bij jongens, bv. *the Fox*, *the Virgin*.

1. Inleiding

Persoonsnamen zijn de belangrijkste en meest gediversifieerde klas van eigennamen. We zien dat zich verschillende systemen ontwikkeld hebben in onze contreien, net als in de rest van de wereld. Sinds de Franse Revolutie en met name de invoering van de burgerlijke stand hebben we in heel West-Europa (en ook vaak daarbuiten) geleidelijk aan een officiële vaste familienaam moeten aannemen. In Vlaanderen was dat reeds in 1795 een feit; in Nederland pas vanaf 1811. Die opgelegde familienaam bestond meestal uit de bijnaam die de mensen al hadden. Dat was in een aantal gevallen een vadersnaam (bv. *Peeters*) of een geografische naam (bv. *Vandenbos*). Zulke namen waren trouwens in het Zuiden al voor een deel vererfbaar of erfelijk geworden.

Vaak echter werd ook een beroepsnaam of een benaming van een activiteit of eigenschap gegeven, zoals *De Smet* of *De Wilde*. Onze achternamen gaan dus terug op bijnamen (in ruime zin) die men op het ogenblik van de invoering van de *Code Civil* al had of die eventueel toen gegeven werden (zie o.m. Ebeling 1993). Omdat de oorspronkelijke betekenis van die officiële familienamen op de duur onbegrijpelijk werd, is men in dorp en stad nieuwe bijnamen, dus onofficiële namen, beginnen te creëren. Die namen gaan kennelijk op dezelfde soort motivaties terug als de bijnamen die tot officiële familienamen ontwikkeld zijn. We kunnen ze dus op dezelfde manier classificeren. Voor historische of naamgeografische doeleinden wordt gemakshalve nog meestal de indeling van Bach (1952) gehanteerd met parameters als familie, herkomst, woonplaats, beroep, eigenschap (Marynissen 2010: 14-16; maar zie Seibicke 1982: 82 en Goossens 1999: 21-23). Marynissen is er zich uiteraard van bewust dat je daarmee niet alle mogelijke categorieën hebt. Er is echter meer aan de hand: er wordt niet onderscheiden tussen de woordbetekenis en de eigenlijke motivatie, dus de relatie tussen die woordbetekenis en de naamdrager. Een naam als *Devos* is naar de oorspronkelijke woordbetekenis een diernaam¹, maar de motivatie voor de bijnaamgeving kan in dit geval zowat alles zijn, bv. de vader werd al *Devos* genoemd, of de persoon kwam uit een herberg *In de Vos*. Misschien was hij een vossenjager, of roodharig, of sluw als een vos. Bij moderne bijnamen is de ware toedracht natuurlijk veel makkelijker te achterhalen dan bij onze eeuwenoude familienamen. Niettemin is het in principe essentieel om te kijken naar de motivatie (Van Langendonck 1979; 2007; Goossens 1999). Alleen op die manier kun je vergelijken met andere soorten bijnamen, zoals bv. degene die onder hedendaagse jongeren opgeld maken (Van Langendonck 1999). Ik geef dus kort een inde-

ling van volwassenenbijnamen volgens motivatie, om die dan te leggen naast die van de bijnamen die jongeren geven. Bij volwassenenbijnamen onderscheid ik twee grote categorieën: afkomst en karakterisering.

Bij **afkomst** is er een relatie die je met het voorzetsel *van* (of een genitief) kunt weergeven. De naamdrager staat in relatie tot een andere entiteit, een persoon of familie, of een plaats. Deze entiteiten zijn dus geen kenmerken van de naamdrager zelf. Er vallen twee onderverdelingen te maken: 1) familiale afkomst met vaders- en moedersnamen, bv. *Geert-s, Van Geert, Mariën*; 2) geografische afkomst, die je verder kunt verdelen in herkomst, bv. *Van Mechelen, de Kempeneer*, en woonplaats, bv. *Opdenbosch, Indestege, Uyttebroeck*.

Bij **karakterisering** vertoont de naamdrager zelf kenmerken die bestaan uit een continuüm, gaande van een of andere activiteit (beroep, ambt, bezigheid), een unieke handeling, een bepaald gedrag, een gewoonte, delocutieven, tot een fysieke, psychische of sociale eigenschap. Tot de laatste hoort ook een familiale status als oom en neef. Delocutieven viseren gewoonte-uitspraken van de naamdrager; bv. Madame Voilà zei steeds *voilà*.

Vooraf bij karakterisering zijn stijlfiguren zoals metafoor (beeldspraak) en metonymie (vooral pars pro toto, d.i. deel voor 't geheel, of ruimer: associaties) van groot belang. Ironie is ook vertegenwoordigd.

42

Afb. 2 Jonge onderwijzer (collectie Robert De Jonghe).

2. Motivaties in bijnamen van Vlaamse leerkrachten

Waarom geven leerlingen, en vooral jongens, bijnamen aan elkaar en aan hun leerkrachten? Ik ben geen psycholoog, maar: leerlingen moeten uiteraard het gezag, soms ook het gezáág, van hun leerkrachten ondergaan. Om hun frustraties af te reageren is het natuurlijk meegenomen dat ze merken dat leraren ook gebreken hebben. Die kunnen ze dan lekker in de verf zetten. Je kunt het als een soort wraak oefening zien voor alle vernederingen, straffen, slechte punten enz. Spotnamen maken het leven op school een stuk genietbaarder. Vandaar bijnamen als *Hitler* en *Herr Flick*. Overigens is er ook het spelelement. Ook al zijn de jongens en meisjes niet meteen boos op de leerkrachten, dan is het nog altijd leuk om met hun namen te spelen, bv. *Reggers* wordt *Reggieboy*. Daar spreekt veeleer een zekere familiariteit uit. De motivatie is dus niet noodzakelijk negatief of pejoratief.

Jongeren blijken steeds hetzelfde systeem te hanteren, iedere generatie opnieuw (Wolfram & Fasold 1974: 89–92). Wanneer ze ouder worden, nemen ze echter wel het volwassenensysteem over.

De manier waarop jongeren op school bijnamen geven, verschilt behoorlijk van de manier waarop volwassenen dat doen. Volwassenen hebben het vooral over de familiale of geografische afkomst en de beroepsbezigheden van hun medemens, terwijl jongeren zich in de regel op uiterlijke, vooral lichamelijke kenmerken richten, opvallend gedrag of een speciaal karakter. De leerlingen tonen zich hier bijzonder taalvaardig en speels. De bijnamen die ze fabriceren voor hun kameraadjes of voor de leerkrachten zijn er een treffend voorbeeld van, heel wat meer dan bijnamen gegeven door volwassenen. Je kunt dus concluderen dat in het bijnamensysteem dat jongeren hanteren m.b.t. hun leerkrachten de sectie ‘afkomst’ nagenoeg afwezig is, en dat alleen ‘karakterisering’ vertegenwoordigd is (zie ook Van Langendonck 1993; 1999). Dit levert indirect een bijkomend argument voor de indeling van volwassenenbijnamen in afkomst en karakterisering.

Wat bij jongeren vooral opvalt, is de onuitputtelijke fantasie.

- Meer nog dan volwassenen hanteren ze om te beginnen een aantal stijlfiguren zoals de genoemde beeldspraak (bv. *Cleopatra*), deel voor ’t geheel (bv. *Stekkebeen*), associaties (bv. *Caesar*) en ironie (bv. *Schwarzenegger*: in feite niet stoer, maar net te braaf).
- De grote kracht van de bijnaamcreatie bij jongeren ligt wel in het spelen met klanken en woordvormen (waarbij ze vaak voor- en familienamen vervormen): verkortingen, verlengingen, rijmpjes, volksetymologie, anagrammen, enz.
- In ’t algemeen kun je dus stellen dat jongeren sterk bezig zijn met uiterlijke kenmerken, hetzij van de namen, hetzij van de naamdragers zelf. We kijken nu naar al die soorten spotnamen.

Mijn voorbeelden komen uit verhandelingen van Leuvense studenten. Het materiaal reikt van Brugge tot Maaseik en dateert uit de jaren 1990.

3. Classificatie

1) Lichamelijke kenmerken

Nobody is perfect, dus zijn de opvallende lichamelijke trekken van leerkrachten *gefundenes Fressen*. De inspiratie is eindeloos. Jongeren nemen doorgaans geen genoegen met simpele namen zoals *de Dikke* of *de Dunne*. Daar zijn ze te creatief voor.

- Sommige leerkrachten zien er bv. uit als *Pietje Sex* (sexy), maar anderen als *Dutroux*, *Piwi* (jongerentaal voor ‘sul’), een *Varkentje*, een *Neanderthaler*, een *Pinguin*, een *Mummie*, een *Zerk*, een *Doodskist*, of gewoon een *Lijk*. Leuk is anders.
- De gestalte is al een objectiever motief: er zijn kleine en grote leerkrachten: dus krijg je bv. *Klein Duimpje*, *Kabouter*, maar anderzijds: *Luk Verlengstuk*, *Harry Verlengkabel*.
- Vaak wordt maar een deel van het geheel genoemd.

Vergelijkingen kunnen ook.

Lichaamsdelen zijn uiteraard de kop van jut. Welke worden hier geviseerd?

- Het haar: *De Witten*, *Melkweg* en *White Spirit* (wit haar), *Grijze Wolf*, *Schaap*, *Kroezel* en *Poedel* (krullen), *E.T.* (kaal en rimpels), *Elvis* en *Jommeke* (zelfde haar).
- Bij de mannen is de *kaalkop* het ideale doelwit: *Djeezes* was met zijn kaalkop en baard een ware Jezus; verder nog: *Blinkie*, *Baby face*, *Flitslicht*, *De-maan-schijnt-door-de-bomen*.
- Gezicht en mond: *Zwijnenkop*, *Paardenmuil*, *Rattenmuil*.
- De ogen: *Knipperlicht*.
- De oren: de onvermijdelijke *Flappie*, *Teletubbie*, *Dumbo*.
- De neus: *de Papegaai*, *Pinocchio*.
- De stem: *Piepertje*, *Brulaap*, *Schellebelle*, *Gedroogde Vijg* (droge keel) en *Kippie* (kakelt).
- De benen: *Stekkebeen*, tegenover *Turbokuit*.
- Bij leraressen is *de boezem* een gedroomd mikpunt: *Boobies*, *Supertet*, en zelfs *Jerommeke!*

44

2) **Karaktertrekjes en navenant gedrag** zijn ook in trek. Leerlingen focussen bijvoorbeeld op de manier waarop hun leerkrachten les geven en examineren, zich gedragen of zich kleden:

- er zijn niet alleen *Hitler*, *Herr Flick*, *Nero* en *Cleopatra*, maar ook *(de) Heks*, *de Hond*, *de Buizer*. *Cybercaron* is als deze webmaster. *TGV* geeft net heel traag les. *Snelle Willy* maait zijn gazon al even traag.
- *De manier van spreken* is ook een gegeerd doel, bv. Sommigen produceren in het vuur van hun betoog nogal wat speeksel, en dan krijg je: *Douche*, *Waterval*, *Niagara*.
- *Het schminkgedrag* (ook soms van mannen!) is alweer een onuitputtelijke bron: *Barbiepop*, *Schminkpop*, *Schminkdoos*, *Stinky Winky*, *de Vlek* (2 vlekken), *Karote* (fel oranje).
- *De kledij*: *Markeerstift* (fel gekleurd), *Shoe Post* (dagelijks andere schoenen).

Toch een positieve noot: Zachtaardigheid wordt beloond met namen als: *Watje*, *Bambi*, *Fifi*.

3) De grote kracht van de bijnaamcreatie bij jongeren ligt wel in het **spelen met klanken en woordvormen**. Ze gaan als volgt te werk. Als basis nemen ze gewoonlijk de familie-

Afb. 3 Zwijnenkop is een veel gebruikte bijnaam.

naam of soms de voornaam of zelfs de titel van het slachtoffer. Dan laten ze daar allerlei klankspelletjes op los, zoals verkortingen, verlengingen, rijm, stafrijm, anagrammen enz.:

- Verkortingen, letterwoorden: *Ondi* (onderdirecteur), *Wadi* (waarnemend directeur), 2-2 (gaf ooit aan 2 leerlingen elk 2 blz. straf).
  - Zelfs anagrammen (klankwisselingen) komen voor. *De Fats* heet in het echte leven *Staf* en *Annevie De Mos* luistert normaal naar de naam *Annemie De Vos*.
  - Dikwijls gaat het maar om pure klankspelletjes, rijmpjes zoals *Pascale Bocal*, *Johnny Pony*.
  - Heel vaak wordt gewoon de familienaam vervormd tot een bestaand woord zonder dat daar verder iets mee bedoeld wordt: *Scampi* (*Descamps*), *Kwally* (*Vanwalleghem*), Meester *Richárd* wordt *de Sigaar*, *Onghenae* wordt *Ongenaaid*, *Theveleyn* wordt *Tepelzwin*, *Comer* > *Komkommer*, *Delos* > *den Os*, *Jackers* > *Jackpot*, *Jageneau* > *Jaguar*.
- Toch is het niet altijd een puur klankspelletje.

4) Typisch voor jongeren is ook dat ze die **klank- en vormspelletjes toch vaak combineren met betekenissen** waaraan zowel de naamdrager als de familienaam doen denken. Dit lijkt op de bekende volksetymologie van volwassenen.

Daarbij worden die familienamen op zo'n manier vervoemd dat tegelijk ook een of ander opvallend lichamenlijk of karaktertrek van de persoon in kwestie belicht wordt. Meester *Cosemans* bijvoorbeeld werd meester *Clootemans* omdat het zo'n vervelende man was. *Dikke Deur* was eigenlijk een corpulente schooldirecteur (met stafrijm: tweemaal *D*). *Kabouter* is klein en héét *Cabooter*. *Pierre Vocabulaire* (met rijm) heet *Pierre* en geeft Frans. *Knockaert* geeft Latijn en heet dus *Knockibus*. *Stinky Winky* parfumeert zich te veel, zinspeelt op *Tinky Winky* uit 'Teletubbies', en het rijmt nog ook: een driedubbele motivatie. Verder heb je ook nog *Blinky Winky* (met felrode das). *Mister Baywatch* kleedt zich opvallend, is subregent, moet dus 'wachten' (uitkijken); en de naam komt bovendien uit een tv-serie.

4. Jongens tegenover meisjes. Anglofilie.

Dit speelse naamgeven is bij jongens vrij wat sterker vertegenwoordigd dan bij meisjes. Dat komt bijzonder krachtig naar voren in de *anglofilie*. Die neiging tot verengelsing vind je nagenoeg alleen bij jongens. Een eventuele kruistocht tegen de invloed van het Engels is hier zelf op een houten been. Het gebruik van Engels bij de creatie van bijnamen is echt iets van deze tijd, maar zal in de toekomst nog wel terrein winnen. Neem nu bv. de typisch Engelse uitgang *-y*. Meneer *Gillaerts* wordt al snel *Gilly* genoemd, meester *Lismont* wordt *Lizzy*, *Fossaert* > *Fossie* of *the Fox*, *Hubrecht* > *Hubie*, *Zwartjes* > *Pekkie*, enz. Een zekere familiariteit speelt hier mee.

Verder hebben we: *Alien*, gedraagt zich buitenaards vreemd; denk ook aan *Boobies* en *Baby face* van daarnet, verder nog *Candyboy* (voornaam *Andy*), *Reggieboy* (*Reggers*), *Fat Boy Smell*, *White Spirit*, *Stinky Fox*, *Blacky* (heet *Zwartjes*), *Black 'n Decker* (heet *Philips*), *Miss Flair*, *Ladyshave*, *Oma Duck* en *Calamity Jane*.

Soms worden namen met een homonieme soortnaam vervoemd: de familienaam *De Maegd* wordt *de Virgin*.

5. Invloed van tv en film

Dat Engels wordt natuurlijk in de hand gewerkt door de talloze Engelstalige tv-programma's. Film en televisie, en soms boeken en bladen hebben een grote invloed op het verzinnen van bijnamen, zoals bv. *Speedy Gonzalez* (praat enorm snel tijdens de les). *Marcus* en *Doortje* zijn weggelopen uit FC De Kampioenen. Maar de reeks is eindeloos, met bv. nog: *Dumbo* (grote oren), *Rambo* (bodybuildertype), *Al Bundy* (nerdtype), *E.T.* (lange nek), *Mister Baywatch*, *Stinky Winky*, *de Smurfin*, *Poekiemonster* en *Pino* (Sesamstraat), *Scully* (the X-Files), *Xena* (VN *Geena*), *Droopy* (tekenfilmhondje), *Elvis*, *Jimmy B.* (Van den Durpel), *Willempie* (A. van Duin), *Maja* (de bij, heet *Honinckx*), *Chappi* (hondenvoerreclame), *Splinter* (tekenfilmrat), *Ma Flodder*, *Mister Bean*, *Tom Cruise*, *Herr Flick*, en zelfs *Ben Crabbé* (hoog voorhoofd).

6. Conclusies

We zetten nu enkele conclusies op een rijtje:

1) De sectie 'afkomst' (die we kennen uit de dorpsbijnaamgeving) is bij jongeren zo goed als afwezig. Alleen 'karakterisering' komt bij hen voor. Dit levert dus een bijkomend argument voor de tweeledige hoofdingeling van volwassenenbijnamen.

2) Typisch voor motivaties bij jongeren is het spelen met klanken en vormen, die in een aantal gevallen een bepaalde betekenis vertonen.

3) Deze jongerenbijnaamgeving laat een gemeenschappelijk kenmerk zien: die klanken en vormen, en ook de meeste karakteriseringingen verwijzen naar externe eigenschappen, respectievelijk van de taal en van de naamdragers.

4) Soms treffen we een dubbele motivatie aan: leraar *Kabouter* was klein en droeg de gelijkende familienaam *Cabooter*.

5) Deze veelal kritische naamgevingspraktijk blijkt het schoolleven heel wat genietbaarder te maken. Om hun frustraties af te reageren, willen de leerlingen wat graag de leraren hun eigen lichamenlijke gebreken of karakterfouten

en eventueel hun bizarre manier van lesgeven in de verf zetten. Toch is het niet steeds kwaad bedoeld.

6) Volgens Wolfram & Fasold (1974: 89-92) blijken dit soort jongerenmotivaties van alle tijden en plaatsen te zijn. Deze thesis noemen ze ‘age-grading’. Bij het opgroeien valt er een evolutie naar het volwassenensysteem waar te nemen.

7) Er zijn verschillen tussen jongens en meisjes te signaleren: jongens geven meer bij- en spotnamen en blijken bovendien de verengelsing van de bijnamen te monopoliseren. Daarbij putten ze vaak uit Angelsaksische tv-series.

8) We kunnen tot slot een puur taalkundige observatie maken: namen, in dit geval, bijnamen, gaan niet steeds terug op soortnamen tout court, maar op alle mogelijke linguïstische patronen, zelfs cijfercombinaties zoals de naam 2-2. Ook woordgroepen komen voor, bv. *Fat Boy Smell*, en zelfs hele zinnen: *De-maan-schijnt-door-de-bomen*.

NOTEN

1. Diernamen worden in Marynissen (2010: 16) vermeld als typisch Nederlands.

BIBLIOGRAFIE

Bach, A. (1952), *Deutsche Namenkunde I. Die deutschen Personennamen* 1. Heidelberg.

Ebeling, R. (1993), *Voor- en familienamen in Nederland. Geschiedenis, verspreiding, vorm en gebruik*. 's-Gravenhage/Groningen.

Goossens, J. (1999), Motivierung bei Familiennamen (deren Müller einer ist). In R. Dammen en H. Taubken (red.), *Niederdeutsche Wörter. Festgabe für Gunter Müller zum 60. Geburtstag...* (= *Niederdeutsches Wort* 39). Münster, blz. 21–33.

Marynissen, A. (2010), Ursprung, Motivierung und Bildung von Familiennamen am Beispiel des niederländischen Sprachgebiets. In: Cornelissen, G. en Eickmans, H. (red.), *Familiennamen an Niederrhein und Maas • Von Angenendt bis Seegers/Zeegers*. (= *Schriftenreihe der*

Niederrhein-Akademie 10). Bottrop.

Seibicke, W. (1982), *Die Personennamen im Deutschen* (Sammlung Göschen 2218). Berlin/New York.

Van Langendonck, W. (1979), *De persoonsnaamgeving in een Zuidbrabants dialect* (= *Anthroponymica* 21). Leuven: Peeters. (Ook in *Naamkunde* 10 (1978), blz. 81–144; 234–267.)

Van Langendonck, W. (1993), Rijm en reïnterpretatie in de persoonsnaamgeving bij Vlaamse jongeren. In: P. Cateeuw en F. Hellemans (red.), *In verscheidenheid. Liber Amicorum prof. dr. em. Robert Van Passen*. Aartrijke: Emiel Decock, blz. 409–414.

Van Langendonck, W. (1999), Merkmale der Personennamengebung durch flämische Jugendliche. D. Kremer i.s.m. F. Debus (red.), *Akten des 18. Internationalen Kongresses für Namenforschung (Trier 1993). Band III: Namensoziologie*. Tübingen: Niemeyer, blz. 247–254.

Van Langendonck, W. (2007), *Theory and typology of proper names*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

Wolfram, W. en R.W. Fasold (1974), *The study of social dialects in American English*. Englewood Cliffs (N.J.): Prentice-Hall.

HAAGS – BAKERMAT DER TALEN

Sjaak Bral

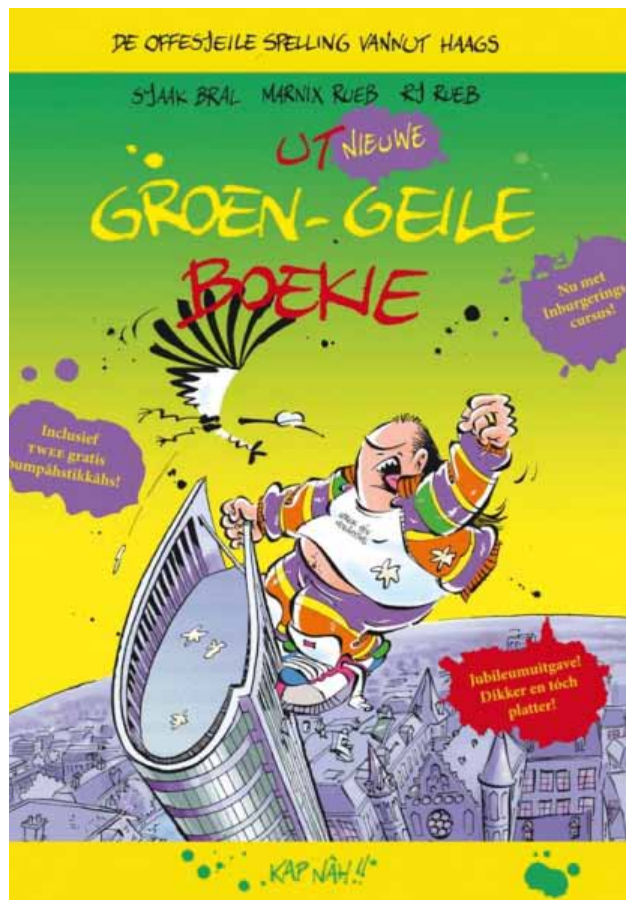
1. Inleiding

Het recente en eclatante succes van de docusoap *Oh Oh Cherso* heeft een ware stormloop veroorzaakt op de Haagse taalgids *Ut Groen-Geile Boekie*. Opnieuw beleeft het Haags een opleving zoals het al vele eeuwen herleeft in de harten der mensen. Deze reactie is eenvoudig te verklaren: men voelt instinctief en onbewust aan dat het Haags niet zomaar een taal is.

De oersprong van de mens werd gemaakt in Den Haag. Dit is de plek waar de vis pootjes kreeg – aan het Scheveningse strand. Dat lag toen ook al scheef, vandaar de naam, maar dat terzijde. Het Haags is de eerste taal, de paradijselijke taal, de taal waaruit alle andere talen voortkwamen. De Haagse taal is de bakermat van alle talen.

“Oeâh”, de eerste klank en de grondtoon van de menselijke beschaving. Een klank die in het Haags nog altijd veelvuldig is terug te vinden (denk maar eens aan: *tiefusbroeâh*, *malle-moeâh*, *werrukvloeâh*, *bieâhboeâh*, *âhwekankâhoeâh* maar ook: *roeâhèzâh*, *toeâh dûh frans*, *moeâhbèbaum* en *ploeâhtedauîâh*).

Een ander bewijs dat Den Haag al heel lang oud en beschaafd is, is te vinden in de geschiedenis van de oude Egyptenaren. De farao Toetanchamon reisde gedurende zijn leven regelmatig naar onze geliefde stad en het strand. De Scheveningse bevolking levert het levende bewijs: er staan wel driehonderd mensen met de achternaam *Toet* in het telefoonboek. Overigens zijn de meeste Scheveningers chagrijnig, maar ze heten allemaal *Vrolijk*.

2. Vloeken

Er wordt weleens gezegd dat de Hagenezen zo veel vloeken. Niets is minder waar. Het Haags volk heeft wel een mening en zal dat laten weten ook. Dat het daarvoor gretig

48

naar woorden lepelt in de inmiddels beroemde schatkist van hartgrondige Haagse krachttermen is niet meer dan logisch.

3. Medische creativiteit

In de afgelopen zeven en een halve eeuw is er weinig veranderd aan het Haags. Nog altijd wordt de woordenlijst gekenmerkt door een grote fysieke betrokkenheid. Het Haags is een levende taal, die zich als een bacterie in de bewoners nestelde. Een taal die ontstond vanuit hetgeen men meemaakte in de dagelijkse omgang met de stad. In een stad die vergeven is van bouwputten en ondergrondse riolen liggen de ziektekiemen letterlijk onder iedere losliggende stoeptegel. Wie de gehele dag rondbanjert door de stront (*de bâhtzaui*), aanleunt tegen het klotsende urineren (*het gezèk*) en zich zinledig houdt met gezever (*het geâhwekankâhhoeâh*) loopt nu eenmaal veel risico besmet te worden. Tegen het Haags is tot op de dag van vandaag nog geen werkend vaccin gevonden. Wie er eenmaal door besmet is, kan gevoeglijk iedere hoop laten varen. Het Haags is niet te

genezen. Als men het eenmaal in zich heeft is men ten dode opgeschreven.

Maar de Hagenees zit niet bij die pakken neer. Creativiteit is de Hagenees eigen en intelligent als hij is, ging hij reeds vroeg op zoek naar de juiste remedie. De Hagenees ging medicijnen studeren, waardoor hij inmiddels als geen ander een snelle en juiste diagnose weet te stellen. Dat de Hagenees zich juist in deze kennisrichting verplaatste is niet zo vreemd wanneer men zich realiseert dat ziektes als de pest, de cholera, de pleuris, de tyfus en de tering ooit in Den Haag ontstonden als gevolg van de erbarmelijke leefomstandigheden, die er dankzij de inmenging van de geïmporteerde Hoge Heeren ontstonden.

4. Complimenten

Een ander kenmerk van het Haags is de onhoudbare behoefte om stelselmatig te informeren naar de lichamelijke dan wel geestelijke gesteldheid van de medemens. Vaak wordt deze belangstelling verkeerd begrepen. Een opmerking als “Je hebt leuk haar, het zou alleen op een bezemsteel moeten zitten”, is hooguit een vriendelijke tip om eens naar de kapper te gaan. Meer moet men er niet achter zoeken. Andere voorbeelden van goed bedoelde bejegeningen:

Kreg de vergietziekte, ken je lekkie

Vreet kurrek en laat je lijk drijven

Breek je poten en val in moten

Hebbie geen reet, dat je zo uit je bek meurt

Ik wou dat je een potplant was, dan gaf ik je water totdat je verzoop

U ziet: het is eenvoudigweg goed bedoelde en opbouwende kritiek.

5. Organvlees

Geslachtsdelen nemen een prominente plaats in in het taalgebruik van Hagenezen. Al schieten zij bij menigeen in het

verkeerde keelgat, deze geslachtsdelen zijn onlosmakelijk verbonden aan de Haagse spraak. Opvallend hierbij is dat beide geslachtsdelen – wij tellen er maar twee – vaak in de positieve zin worden bedoeld. Een voorbeeld:

Lul

1. geslachte deel van de man – ook: *snikkel, tamp, luitâh, zaadstengel, piepie, pik, bùis, pèp, stok, genotsknots, taugus, taas, stautèzâh, stève staandâh, puddingbuks, tampeloerus, paahse slaupkaugel* etc.;

2. uitdrukking van medeleven – vgl. *‘da’s lullag’*; ook gebruikt in samenvoegingen en uitdrukkingen, vgl. *‘uit je nek lulle’, ‘lul de behangâh’, ‘de lul zèn’, ‘de pik op iemand hebbe’, ‘dat is lullag’*.

Het vrouwelijk geslachtsdeel kent ook een flink aantal synoniemen en ze zijn allemaal even vleiend. Het ontbreekt mij hier helaas aan ruimte om er dieper op in te gaan.

6. De Haagse taal

Dat mensen vrolijk worden van de Haagse taal is nog tot daar aan toe, maar deze blijdschap is ondertussen te ver doorgeslagen. Het Haags is een 'grappig' taaltje geworden. Een taaltje om te lachen. Dit ridiculiseren van de Haagse taal valt de ware liefhebber zwaar. Het Haags is namelijk alles behalve grappig. Het Haags is een serieuze, fatsoenlijke taal als alle andere.

Dat blijkt uit de ingenieuze spellingsregels die het Haags kent.

Enkele voorbeelden:

• De au en ou worden in het Haags âh:

Ik hâh van jâh, gâhwe vrâh; voâh jâh vallik flâh van een fletgebâh.

• De korte ij en de lange ei schrijven en spreken we uit als è:

Hè is blè, want hè komp vrè in mè; dan kennie èndeluk ze wèf hèje in de we.

7. Wat is Haags?

Er is veel over geschreven. Er wordt veel over gepraat. Er verschijnen hele boeken over. Maar zelden tot nooit wist iemand de vinger achter het fenomeen ‘Haags’ te krijgen. Terwijl het eigenlijk toch heel simpel is. Het begrip Haags kent namelijk maar twee basisprincipes voor de definitie:

1. Haags is alles wat Haags is, en 2. Haags is alles wat uit Den Haag komt. (*Mocht principe 2 niet het geval zijn, dan treedt automatisch principe 1 weer in werking*).

De vraag waar het Haags vandaan komt is slechts op één wijze te beantwoorden: uit de strot van een Hagenees. Het is bovendien meer dan alleen een taal; Haags is een levensovertuiging. Overtuig uzelf en kom eens een kijkje nemen in ons fraaie Den Haag.

Illustraties: Marnix Rueb.

- **De ui pellen we in het Haags als ùi (waarmee we ‘m flink pletten):**

Je rùik as ‘n ùi in de rùi, kaup maah snel un nieuwe trui.

- **De r na een korte klank wordt een g:**

Bagt, van hagte gefeliciteeàht met de vejaahdag van Gegt.

- **De r na een lange a wordt een h:**

Op ‘n auievaah groeit heilemaal gein haah, da’s raah maah wel waah (en zau kenne we d’r nog wel een paah).

- **Woorden die eindigen op -l en een medeklinker, of -r met een medeklinker, krijgen een tussen-e, -u of -a (tenzij het een uitzondering betreft):**

De vlerruk stak ze dolluk in de hurruk van een snurrekende Turruk.

Kek nah! Hè hank mezze màh in de vâh vamme vrâh!

Regionale bijdragen

Vlaamse gierigaards

aap	krimpkloot	gierige geit
beest	kribbenbijter	gierige klink
bendigaard	neet	gierige heks
centenkliever	nijper	gierige lut
centenzifster	nijp(tang)	gierige prij
draak	oorbeest	gierige ros
duitenkliever, -kliefster	pees	gierige taart
geldjood	peperklink	gierige tinke
gierigaard	peperkont	gierige trien
halvefrankjesbijter	pezeweaver, -weefster, -weving	gierige tang
kluitenbijter	pin	gierige teef
kluitenwrijver	pleut	
krentenbijter, -bijtster	profijtschijter	
krentenkakker	spekjood	
kreut	vrek	

Drentse gierigaards

a(o)gap	griepstuver	parg
centenkakker	haorneuze	peuthond
eremiet	knieperd	pienekakker
gierigaard	kniepstuver	pienekeutel
gierlap	krieger(d)	pinterd
gierpense	krint	prengel
kniezebieter	krintenkakker	voele
graanzer(d)	krintenschier	vrek
graoperd	netenschieter	zeikerd
gresmieger	oetzoeger	zoeger
grienderd	oetzuker	zunigerd

KRIMPKLOOT EN PIENEKEUTEL ZIJN GIERIGAARDS

Hoe wij schelden in taal en dialect¹

Veronique De Tier en Siemon Reker

1. Inleiding

“Waar is die fiets nou toch, verdraaid nog an toe!” De man begon nijdiger en nijdiger te worden. Gauw dit nog even, snel wilde hij dat regelen en opeens had hij geen tijd meer te verliezen. En toen bleek z’n fiets nota bene onvindbaar. “Waar is die rotfiets?” vroeg hij zich luidkeels af, maar de vraag bleef onbeantwoord. Er was niemand in de buurt.

Dit verhaal is weliswaar verzonnen, maar het is een situatie die vaker voorkomt en die het mogelijk maakt bij voorbaat de angel te halen uit het heikele onderwerp van deze bijdrage, *scheldwoorden*.....

De fietszoeker in kwestie lijkt op het eerste gezicht zijn vervoermiddel uit te schelden, maar bij nadere beschouwing is dat uiteraard nonsens: het ding is onvindbaar en op een onbezield voorwerp schelden, heeft geen zin. *Rotfiets* betekent in dit geval niets anders dan dat de onvindbaarheid van de fiets een rotsituatie oplevert. Iemand die raast en scheldt op een ander kan in wezen zichzelf als schiet-schijf hebben.

2. Scheld- en schimpwoorden

Scheldwoorden zijn gauw gevonden en ze worden er niet anders van of je ze nu scheld-, smaad- of schimpwoorden noemt. Met een geleerd woord worden ze aangeduid als *invectieven*, maar zelfs dat verandert niets aan het doel waarmee we ze benutten. We schelden met onszelf als slachtoffer als we stoom willen afblazen, of op een ander als we die willen aanvallen, vernederen of iets dergelijks. Het hangt helemaal van de omstandigheden af of je zwaarder of min-

der zwaar moet tillen aan wat gezegd wordt. Een hele vriendelijke variant is bijvoorbeeld het gebruik om inwoners van plaatsen allemaal dezelfde aanduiding te geven, zoals de *kruikenzeikers* van Tilburg of de *maneblussers* van Mechelen. Het lijken in dit geval eerder pesterijtjes. Voor Nederland zijn ze zelfs verzameld in het *Groot schimpnamenboek van Nederland* van D. van der Heide.

De creativiteit van de taalgebruiker is in de sector invectieven zeer groot. Alles lijkt bijna geschikt om iemand te beledigen, er is een dekseltje voor ieder potje, hoe scheef het ook is. Scheldwoorden staan vanzelfsprekend in relatie met de werkelijkheid en ze worden vaak gekozen op basis van een vergelijkingspunt. We projecteren een eigenaardigheid van iets of iemand op de persoon die we willen treffen. Die vergelijkingspunten zijn in onze directe nabijheid te vinden: personen, dieren, dingen.

Neem het volgende. In vragenlijst 58 van het *Woordenboek van de Vlaamse dialecten*, dat gemaakt wordt aan de Universiteit Gent, werd in Oost-, West- en Zeeuws-Vlaanderen gevraagd hoe men een gierigaard noemt. De oogst is bepaald uitgebreid, zoals te zien is in het lijstje hiernaast. Ook diverse dialectwoordenboeken nemen heel wat woorden op om gierigaards te benoemen. Als voorbeeld geven we hier een reeks scheldwoorden voor Drentse gierigaards, samengeraapt uit het *Woordenboek van de Drentse Dialecten* van G. H. Kocks, gemaakt aan de Rijksuniversiteit Groningen. Uit deze twee lijsten kunnen we al afleiden dat de taalgebruiker niet echt veel moeite hoeft te doen om materiaal te vinden in zijn directe omgeving. Het valt daarbij op dat er heel wat manieren zijn om scheldwoorden te maken.

Een dikke visvrouw en een magere barbier hadden zich te verantwoorden wegens bu-
rengerucht. Daarbij ontwikkelde zich het volgende gesprek:

Komm.: “Heb jij dien man uitgescholden?”

Vrouw: “God, bewaar me! Ik heb alleen, omdat hij altijd zijn zeepsop op mijn goot-
plank gooit gezegd: Laat dat staan, magere kribbenbijter.”

Komm.: “Ei! En verder?”

De man invallende: “Toen heb ik natuurlijk gezegd: Voor jou, dikke rolpens?”

De vrouw invallende: “Uwé begrijpt, toen hij rolpens zei, werd ik nijdig. Ik ben een veel
te fatsoenlijke vrouw om mij door zoo’n Spaansche riet te laten verdeclineeren. Wat
denkt zoo’n lee-
like droogstok

wel. Die snoet-
alles wat voor
De heele buurt
magere zwietka-
de kommissaris.
slierspersie beter

Uit een krantenverslag van een verhoor op een poli-
tiebureau uit C. G.N. De Vooijs, Scheldnamen, spot-
namen en vleinamen in de Nieuwe Taalgids 35 (1941),
p. 49-62.

lijke droogstok
schraper zegt
zijn mond komt.
weet, dat hij een
narie is, meneer
Als u die kale
kende, zou u wel

54

weten, dat een fatsoenlijke vrouw zich door een schuimslikker, zoals hij, niet kom-
mandeeren laat. Eeuwig en altijd gooit die baardvilder zijn vuil zeepsop op mijn goot-
plank, en toen ik hem er wat van zeg, begint hij te schelden. ‘t is om razend te worden!
Maar ik laat me niet door zoo’n lat veraffronteeren. Daar kon ik dagwerk van hebben
als ik naar de pijpen van zoo’n uitgeklopt mouwvest, zoo’n drogen zeepsmeerder wou
dansen. Dat nooit, meneer de kommissaris! Eer dat ik me door dien uitgemergelden
scheerriem, dien doorgebroken hengelstok laat verschandaliseeren, moet er heel wat
anders gebeuren. Zoo’n misselijke stokvisch met O-beenen durft mij rolpens te noe-
men. Zou je zoo’n platgeslagen puitaal niet in zijn nek nemen? Maar daar is die akelige
zeepmug veel te mager voor. Uwé kan doen wat u wil, meneer de kommissaris. De
agent heeft me meegenomen, omdat hij zei, dat ik schandaal en rumoer maakte, maar
als uwé een eerlijk mensch is, zal uwé begrijpen, dat ik de vrouw er niet naar ben om
mezelf in ‘t serijbel te helpen door zoo’n schriel mirakel van een slappen scheerdoek
uit te schelden. Die rolpens van hem, laat ik niet op me zitten. Ik zal ‘t voor den koning
weghalen als ‘t noodig is, maar die sla-schuim-over-den-duim zal de kast in - zoowaar
ik een knappe vrouw ben.”

De kommissaris verwonderde zich en doet het nog, dat er voor één barbier zoveel
scheldwoorden te vinden zijn in zoo weinig tijd.

3. Hoe vormen we scheldwoorden?

In de Vlaamse en Drentse lijstjes met woorden voor gierigaards is duidelijk te zien dat scheldwoorden op allerlei manieren gevormd kunnen worden: niet alleen korte, enkelvoudige zelfstandige naamwoorden zoals *aap*, *beest*, *pin*, *krent* en *kreut* kunnen worden gebruikt om iemand uit te schelden, ook afleidingen van werkwoorden als *nijper* en *graanzerd* of van adjectieven als *bendigaard*, *gierigaard*. Zelfs woordgroepen zoals *gierige prij* of *gierige klinke* komen frequent voor. De woorden waar scheldwoorden van afgeleid zijn of mee gecombineerd worden, hebben natuurlijk een negatieve of minstens een lachwekkende betekenis, want we drukken een veroordeling uit. Hoe negatiever of lachwekkender het adjectief of het werkwoord is, hoe harder het scheldwoord klinkt: *zeikerd*, *schele tinke*, *domme ganze*, *dwaze kalle*.

Een ander type woorden dat heel frequent gebruikt wordt is de samenstelling: *krentenkakker*, *peperklink*, *gierlap*, *spekjood*. Samenstellingen zijn woorden die uit twee delen bestaan. Als we een hele reeks scheldwoorden bij elkaar zien, merken we onmiddellijk op dat het eerste deel van deze scheldsamenstellingen vaak verband houdt met een werkwoord, dat iets negatiefs uitdrukt. In aanmerking komen uiteraard woorden als *babbelen*, *ratelen*, *tetteren*, *kwebbelen*, *bleiten*, *tsjiepen*, *plagen*, enz. Voorbeelden zijn er genoeg in het Nederlands en in de dialecten: *babbelkont*, *tettermadam*, *giecheltrut*, *bleitkous*, *tsjiejpmuile*.

Nemen we als voorbeeld *tateren*, dan merken we dat dit met heel wat verschillende woorden ter rechterzijde gecombineerd kan worden. Alleen in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT) vinden we al negen verschillende *tater*-samenstellingen: *tatergat*, *-kerte*, *-kloot*, *-kont*, *-kous*, *-muil*, *-pot*, *-smoel*, *-snater*. Teirlinck vermeldt er in zijn *Zuid-Oostvlaandersch Idioticon* evenveel: *taterbek*, *-gat*, *-muile*, *-pot*, *-smoel*, *-kouse*, *-kerte*, *-konte* en *-kloot*. Het *Antwerps Dialectwoordenboek* van Cornelissen-Vervliet neemt *taterbakkes*, *tatergat* en *taterkont* op.

Soms is het eerste deel van zo'n samenstelling geen werkwoord zoals in de bovenstaande voorbeelden, maar een ander zoord dat een negatieve of minder mooie eigenschap in de verf zet, bijvoorbeeld adjectieven als *dom*, *vuil* of *klets* in *domkop*, *vuiloor*, *kletskop*, etc.. Bekijken we *vuil* in het WNT dan zien we daar samenstellingen als *vuilbaard*, *-bek*, *-broek*, *-brok*, *-hoofd*, *-kanis*, *-kerte*, *-kloot* en *-kul* die 'vuil, zedeloos, ontuchtig persoon' betekenen. Andere samenstellingen hebben in het eerste deel wel eens een substantief, zoals het Lokerse *azijntoote* of *azijnkanne* 'zuurpruim', het Groningse *janneverkoar* 'iemand die graag jenever drinkt' en het algemeen bekende *klootzak*.

4. Waar zoeken we onze scheldwoorden?

Als we het rijtje scheldwoorden met *tateren* en *vuil* als eerste deel bekijken, blijkt dat het tweede deel van die samenstellingen nogal vaak uit dezelfde woordvelden afkomstig is. Het naamgevingsmotief van scheldwoorden is duidelijk te vinden in een aantal in het oog springende categorieën, het gaat vooral om dieren, personen en een beperkt aantal voorwerpen en/of zaken.

4.1. Magere haringen en papzeugen

Diernamen doen het goed in allerlei taaluitingen zoals vergelijkingen en spreekwoorden. Heel wat voorbeelden van dierenvergelijkingen zijn te vinden in *In Vergelijking met dieren*, het vijfde dialectenboek van de Stichting Nederlandse Dialecten (1999), dat aan de hand van een grote krantenenquête allerlei vergelijkingen waarin dieren voorkomen, heeft besproken in het Nederlandse taalgebied. Ook als scheldwoord of als deel van een scheldwoord zijn diernamen erg populair. *Geit*, *koe*, *kalf*, *schaap*, *ezel*, *varken* en zelfs (*h*)*annewuiten* 'Vlaamse gaai' of *uiven* 'uil', bijna elk dier lijkt gebruikt te kunnen worden om iemand te beledigen. En in combinatie met passende woorden nemen de mogelijkheden astronomische vormen aan: *magere haring*, *vette os*, *domme koe*, *stom kalf*, *dwaze geit*, *schele tinke*, en zo zijn er meer te bedenken.

WOORDVERKLARING

56

a:(o)gap: verwijst naar de bijbelse koning Achab

bel: flard, lap – slordige vrouwelijk

bendig < *behendig:* spaarzaam

bengel: oorspr. stok, knuppel

blanket: blanketsel, maquillage

bleiten: wenen, huilen

boksem: broek

bot: dom, onbeleefd

brossen: eten, morsen

deus: doos

dreudeln: zeuren, talmen

dul/dol: gek

eremiet: heremiet, kluizenaar

fiemeln: schijnheilig doen

floddern: langs de straat flaneren

frank: brutaal

gendarm: rijkswachter- brutale vrouw

giebeln: giechelen

gierlap: gierig + lap

gierpense: gierig + lichaam (plat, eig. koemaag)

graanzen: grommen, zeuren

graopen: dingen naar zich toehalen

gresmieger: meisje: eig. iemand die in het gras plast.

grienderd: huilebalk

griepstuver: iem. die stuivers pakt, vasthoudt

havveln: schelden

ibbelketrien: rare vrouw die veel uithuizig is

jeuzeln: zaniken en zeuren

kakelen: luid en druk praten

kalle: < kallen = praten; naam voor verschillende vogels – domme, praatlustige vrouw

kanis: soort mand – hoofd, kop

karebengel: voerman

karottentrekker: werkmans in de tabaksteelt

keffebozze: koffiebeurs, -zak

kert(e): kerf – aarsspleet, gat – vrouwelijk schaamdeel – vrouw, meisje

klets: kaal

klinke: geslachtsopening van een koe, merrie of teef – aars, gat – vrouw

kloefkapper: klompenmaker

kniezebieter: iem. Die zit te kniezen (treuren) en zich te verbijten

koar: korf, vismand

kreut: iets kleins, klein persoon

krint: krentenbijter

kul: teelbal – mannelijk geslachtsdeel

kwebbelen: veel en vlug praten

kwedeln: babbelen

lavabo: wastafel

leeg: lui

linnenrik: droogrek

lor: prol, vod, lap

lut: sullige vrouw

moel: mond

(oet)zoeger: (uit)zuiger

oetzuker: eig. iem. die iets grondig uitzoekt

parg: onaangenaam persoon in het algemeen

pateel: platte schotel

pezeweven: zich met kleinigheden bezighouden, beuzelen

pienekakker: pijnkakker

pringel: eig. afvalhout; vandaar mager persoon, gierigaard

pleut: iets van weinig waarde, misschien vod?

porei: prei

ratelen: veel en vlug praten

rekel: voorwerp uit de vlasbewerking

reutelen: rochelend ademen – rammelen – vervelend praten

ros: oud, afgeleefd paard – slecht persoon

saajelen: kletsen

siepeltrien: aanstellerig kind

sjrvaveln: zich moeizaam voortbewegen, ploeteren – onrustig heen en weer bewegen

slet: oude lap, versleten stuk stof – slordige, ontuchtige vrouwelijk

slorren: sloffen

slovven: talmen

smoel: mond, bek, muil – gezicht, gelaat

stommeln: met moeite bewegen

taljaar: etensbord

tateren: veel praten

tetteren: vlug en veel praten

tink(e): zeelt

tod(de): waardeloze, gescheurde lap – slordige, luije, ontuchtige vrouw

toote: mond, aangezicht

trampelen: ongedurig heen en weer lopen

trunten: lastig zijn, jengelen

tsjiepen: wenen, huilen

tun: ton

vlegel: dorswerktuig

wes: vest

zagen: zeuren

zoesklöt: zoes = zeur, klös = calotte, soort muts

Een aantal ervan is vrijwel alleen voor vrouwen gebruikelijk: *tinke*, *geit*, *schaap* en *koe*; *os*, *ezel* en *rund* worden dan weer uitsluitend gebruikt om mannen te beledigen. Andere, zoals *magere haring* en *dom calf* kunnen gebruikt worden voor beide seksen. Noodzakelijk is dat zeker niet, in het heetst van de opwinding kunnen we de natuur gerust negeren! Bij schelden gaat het niet zozeer om de juistheid van de biologische werkelijkheid, maar om de psychologie van het afreageren.

Afb. 1 Bijna elk dier kan gebruikt worden om iemand te beledigen.

Zelfs al staan ze los gebruikt ook hun mannetje, toch vinden we deze diernamen ook wel als tweede lid van een samenstelling, zoals in het Lokerse *papzeuge* ‘dikke vrouw’ of het Limburgse *trampelgans* ‘iemand die graag heen en weer loopt’. Algemener bekend is bijvoorbeeld *sloddervos*.

Minder doorzichtige scheldwoorden die toch ook tot de dieren categorie horen, zijn bijvoorbeeld *scharminkel*, van het Latijnse *simiuncula*, verkleinwoord van *simia* ‘aap’. Van dezelfde stam zijn de oostelijk Oost-Vlaamse scheldwoorden *simmen* ‘simpel iemand’ en *semme* ‘onnozele vrouw’.

4.2. *Siepeltrienen, zageventen en domme boeren*

Namen en vooral voornamen komen vrij veel voor als

scheldwoord, ook al zijn sommige niet onmiddellijk als zodanig te herkennen. Bij de vrouwennamen zijn dat bijvoorbeeld *nelle* (van Pieternelle) en *treze* (van Theresia) ‘dwaze vrouw’ en *bette* (van Elizabeth) in *franke bette* ‘brutale vrouw’. De meisjesnaam die bij het schelden het meest in de mond genomen wordt, is misschien wel *Katrien* of korter *Trien*: *domme triene*, *dulle/dolle triene*, *lege triene*, *trage triene*, *vuile triene*, *vieze triene*, *zotte triene* zijn frequent voorkomende combinaties. In het Gronings hebben ze daar een heel gezelschap Katrienen: *ibbelketrien*, *giebelketrien*, *flodderketrien*, *jeuzeltrien*, *siepeltrien*, *boerentrien*; in het Limburgs noemen ze klets kousen *saajeltrienen*.

De meest bekende jongensnaam zal allicht *Jan* zijn: uitdrukkingen of woorden zoals *een grote Jan*, *een jan-mijnkluuëte*, *jangat* en *janhen* ‘sukkel’ worden vaak gebruikt. De arme jongen (...) wordt zelfs vaak gecombineerd met een substantief, en dat levert dan woordgroepen van het type *Jantje contrarie*, *Jan lul* en *Jan Salie* op. De Limburgse scheldwoorden *moelejan* en *moelejanus* ‘klets majoor, praatjesmaker’ horen ook in dit rijtje Jannen. Zijn broertje *Piet* ontsnapt evenmin: *saaie Piet*, *Pietje precies*, *Pietje potent* en *pietlut* zijn maar een paar voorbeelden. En namen zoals *Wouter* en *Johannes* behoren eveneens tot deze groep, maar dan min of meer vervormd: *wuiten* en *wietie* komen van *Wouter*, *Hannes* zoals in *kletshannes* en *lulhannes* is dan weer afkomstig van *Johannes*. De combinatie *(h)annewuiten* ‘lompe, onhandige man’ is zelfs de combinatie van deze twee laatste namen (*hanne* < *Johannes*, *wuiten* < *Wouter*).

Niet alleen voornamen, ook algemene aanduidingen voor de man en de vrouw liggen goed in de markt als tweede deel van een scheldwoordsamenstelling. *Wijf* en *vent* scoren goed: *kletsvent*, *zagevent*, *kakelwif*, maar er is meer keuze. Denken we maar aan *tatermadame*, *zageman*, *truntemoei* en *janneverkeerl*. *Truntemoei* licht de sluier op van een belangwekkende groep woorden die voor uitbreiding vatbaar lijkt, namelijk familie-aanduidingen. *Regelneef*, *jabroer*, *drinkebroer*, *lulbroer*, *praatvaar* en *theetante* vormen toch een aparte, negatieve groep verwanten.

Een derde reeks persoonsnamen die bij het schelden vaak

voorkomt, zijn de beroepsnamen. Meestal worden hiervoor beroepen gekozen die een laag sociaal aanzien hebben; vooral de boerenstiel levert stof voor een scheldtirade. *Domme boer, lompe boer* of *boer* zonder enige verdere toevoeging zijn al goede voorbeelden, maar ook *boerenpummel*, *boerentrien* en *boerentrut* horen in het rijtje thuis. *Lattenkliever*, *gendarm*, *karottentrekker*, *voddenvent*, *kloefkapper* en *viswijf* zijn voorbeelden van andere beroepen die het goed doen in het scheldwereldje. Ook in vergelijkingen worden dergelijke beroepsnamen vaak gecombineerd met negatieve eigenschappen. Denken we maar aan *zo dronken als een karebengel* of *een ketellaper* en *roepen* of *schelden als een viswijf*.

4.3. Azijntoten en zotte klinken

Naast dieren en personen lijken lichaamsdelen ook zeer geschikt om naar te verwijzen als we schelden, vooral die lichaamsdelen waarvoor we veel verschillende namen kennen. Dat kunnen zowel ‘platte’ als ‘nette’ lichaamsdelen. Als we de ‘nette’ nauwkeuriger bestuderen, dan blijken vooral het hoofd, het gezicht en varianten ervan het goed te doen. Voorbeelden genoeg: *azijntoote* ‘zuurpruim’ en *blankettoote* ‘vrouw die zich overdadig opmaakt’ uit Lokeren, het algemene *domkop* en het Limburgse *klotskop* ‘dom, bot mens’, de Groningse scheldwoorden *fiemelbekje* ‘meisje dat zich vroom voordoet’, *havvelsnoet* en *havveltoet* ‘snibbig vrouw’, het Kruiningse *klapbakkes* ‘klikspan’ en *klapsmoel* ‘babbelziek persoon’, of het Oost-Vlaamse *reutelmuile* ‘babelaar’.

Ook delen van het hoofd en het gezicht worden gebruikt in scheldwoorden, maar toch in mindere mate: het Algemeen Nederlandse woord *domoor*, het Vlaamse *lange tong* ‘iemand die graag roddelt’ en het Moeskroense *bottekake* ‘domkop’ illustreren dat. Nog niet al te ver verwijderd van het hoofd is de nek zoals in het Vlaamse *dikke nek* ‘zelfingenomen persoon’.

Andere ‘nette’ lichaamsdelen vinden we bijvoorbeeld in Groningse scheldwoorden, zoals *slofhak* ‘vergeetachtig persoon’, *slorhak* of *stommelhak* ‘iemand die sloffend loopt’,

jeuwelhak ‘klaagziek persoon’ en *kraabhak* ‘slechte schaatserijder’. Ook in Friesland hoor je wel *hak*-woorden, zoals de benaming *kleumhak* voor ‘kouwelijk persoon’. Het betekent immers in een groot deel van Noord-Nederland ‘hiel’. En kunnen woorden met *pens* zoals het Drentse *gierpense* hier ook bij? Een pens is eigenlijk de benaming voor een van de koemagen, maar wordt in plattere taal ook gebruikt voor de buik of het hele lichaam.

De ‘platte’ lichaamsdelen, vooral de mannelijke en de vrouwelijke geslachtsdelen en het achterste, nemen een vrij belangrijke plaats in bij de scheldwoorden. *Lul*, *kul*, *eikel*, *zak*, *klootzak* en *kloot* worden gebruikt om vervelende of flauwe mannen na te roepen. Als tweede deel van een samenstelling worden vooral *zak*, *bozze/beurs* en *kloot* gebruikt. Gecombineerd met *bozze/beurs* ‘zak’ hoor je het Lokerse *zeemelbozze* ‘zenuwpiet’ en het Brabantse *zattebeurs* ‘zatlap’. Vrouwen krijgen *trut*, *preut*, *kut* enzovoort naar het hoofd geslingerd al naar gelang van de omstandigheden en de regio van gebruik. Gecombineerd met een adjectief kunnen we dat rijtje nog uitbreiden met (*domme*) *konte*, (*dwaze*) *kerte* en (*zotte*) *klinke*. Ook *gat* eist hier zijn of haar plaatsje op. Voorbeelden zijn o.a. het algemeen bekende *babbelgat* en de Groningse woorden *havvelgat* ‘twistzieke vrouw’ en *dreudelgat* ‘zeurkous’. Het Zuid-Limburgse *vot* ‘achterste’ zoals in *sjravelt* ‘onrustig kind dat niet stil kan zitten’ mag ook niet ontbreken in dit rijtje.

4.4. Kletsousen en morspotten

Als gewone dagelijkse voorwerpen gebruikt worden als scheldwoord, dan valt het op dat ze meestal -meer dan diernamen en persoonsnamen - gecombineerd worden met een negatief adjectief of samengesteld zijn met een afleiding van een negatief klinkend werkwoord. Toch horen we wel eens enkelvoudige woorden zonder toevoeging. Het Groningse *linnenrik* ‘droogrek’ bijvoorbeeld wordt gebruikt om een mager persoon te beledigen, het Vlaamse *pannenlat* en *poreistok* hebben dezelfde functie. Enkele woorden zijn al zo ingeburgerd dat we niet direct meer aan het voorwerp denken zoals bij *bengel*, *rekel* en *vlegel* die vooral gebruikt worden om een deugniet te benoemen. Dat een *meubel* ook

in Groningen ‘een lastig persoon’ betekent, wekt dan geen verwondering meer.

Langere, gecombineerde vormen komen veel meer voor. Iemand die krom loopt, wordt in Kortrijk en omstreken *scheve lavabo* genoemd; iemand die oud is, wordt wel eens een *oude taart* genoemd en in de streek van Oudenaarde is iemand die gek doet een *zot pateel* ‘platte schotel’.

Toch merken we dat bij deze alledaagse gebruiksvoorwerpen er enkele categorieën zijn die meer opvallen dan andere, en dat zijn in de eerste plaats kledingstukken en voorwerpen die iets kunnen bevatten, zoals een pot of een bord.

4.4.1. Zottemutsen en zeurkousen

Broeken, kousen en mutsen zijn woorden voor kledingstukken die her en der voorkomen als tweede deel van een scheldwoord. Denken we maar aan algemeen gebruikte scheldwoorden als *schijtbroek*, *kletskous* en *babbelkous*, het Vlaamse *zottemuts*, het Groningse *slichtmuts* ‘oppervlakkig iemand’, *zoesklot* ‘zaniker’ en *slodderboksem* ‘slordigaard’. In Kerkrade komt ook wel *sjra-velwes* ‘onrustig kind’ voor.

Als kledingstukken verouderd zijn of slordig behandeld, worden het vodden en lorren en ook in deze sector hebben we heel wat scheldwoorden gevonden: *slons*, *sloerie*, *slet*, *bel*, *lellebel*, *morsebel*, *toddik* en *tod(de)* met de betekenis ‘slordige vrouw, ontuchtige vrouw’, *lor* ‘deugniet’ en woorden met *-lap* zoals *smeerlap*, zijn maar enkele voorbeelden die etymologisch hun wortels vinden in de voddengroep.

4.4.2. Zotte patelen en kwedeldozen

Voorwerpen die iets kunnen bevatten, zoals tonnen, dozen, potten en kannen worden vaak genoemd in het tweede deel van een scheldsamenstelling of in combinatie met een ad-

jectief. In Groningen horen we *giebeltun* ‘giebelaarster’ en *kwedeldeus* ‘praatgraag’, in Lokeren *azijnkanne* ‘zuurpruim’ en *brospot* ‘morspot’. Andere scheldwoorden zijn *zaagpot* ‘zeurpiet’, het al genoemde *zot pateel* en *zotte taljoor*.

En mogen we *kaar*-woorden ook geen plaatsje geven in deze groep? Een *kaar* is immers een soort korf, een vismand. In Limburg ook wel een bijenkorf, en die heeft allicht geleid tot Groningse woorden als *reudelkoar* ‘babbeelaarster’, *babbelkoare* en *domkoar*. En misschien hoeven de hierboven vermelde woorden *zak* en *bozze* niet altijd geïnterpreteerd te worden als platte lichaamsdelen: *meelzak* ‘futloos iemand’ of het Lokerse *koffiebozze* ‘iemand die graag en veel koffie drinkt’, horen wellicht ook thuis in de groep van deze voorwerpen.

5. Tot slot

Mensen hebben er in allerlei omstandigheden kennelijk behoefte aan om er af en toe eens flink op los te schelden.

Dat we daarbij niet al te veel moeite hoeven te doen om het geschikte woord te vinden, blijkt duidelijk uit wat voorafgaat: we beschikken over een bijna onuitputtelijke reeks scheldwoorden. Blijkbaar vinden we het zelfs een leuk tijdverdrijf om ons in die verschillende scheldwoorden te verdiepen: in tal van publicaties wordt uitgebreid aandacht besteed aan dit thema. Vanzelfsprekend geldt dat niet alleen voor dialecten en publicaties over dialect. Ook voor het Standaardnederlands bestaan er allerlei verzamelingen van scheldwoorden, zoals het werk van Hans Heestermans *Luilebol! Het Nederlands Scheldwoordenboek* en Frank Jansen *Van apekop tot zielepot. Hoe mensen elkaar typeren* bijvoorbeeld hebben laten zien. Ewoud Sanders’ verzameling van verwensingen *Krijg de vinkentering!*

en Piet van Sterkenburgs boek *Vloeken* liggen in dezelfde buurt.² Dezelfde belangstelling voor scheldwoorden vinden we trouwens ook buiten het Nederlandse taalgebied. Even een stukje naar het oosten rijden en we komen in Duitsland. Is daar nog één streektaal waarvan de scheldwoorden niet verzameld zijn? Daarnaast maakte Herbert Pfeiffer een overzicht van meer dan 10.000 van dit soort woorden voor het Hoogduits in *Das große Schimpfwörterbuch*.

Schelden kan lang niet altijd kwaad en vaak is het zelfs een bron van plezier voor wie even de tijd neemt er eens rustig voor te gaan zitten: kijken naar taal in al zijn creatieve gedaantes.

NOTEN

1. Dit artikel verscheen eerder in *Traditie*, jaargang 7, nummer 2 (Zomer 2001) en is daaruit integraal overgenomen.

2. Na 2001 verschenen ook nog de volgende boeken i.v.m. dit onderwerp: Piet van Sterkenburg (2008), *Krachttermen. Scheldwoorden, vervloekingen, verwensingen, beledigingen, smeekbeden en bezweringen*. Schiedam: Scriptum en Marc de Coster (2007), *Groot scheldwoordenboek. Van apenkont tot zweefteef*. Standaard Uitgeverij. Antwerpen.

INMIDDELS TABOE: JODEN ALS DRUKTEMAKERS

Ewoud Sanders

Maken sommige mensen meer lawaai dan andere? Anders gezegd: heb je rustige mensen en druktemakers?

Ja, natuurlijk is dat zo. Iedereen kent druktemakers en iedereen kent mensen die onder vrijwel alle omstandigheden opvallend rustig blijven.

Kun je ook zeggen dat sommige bevolkingsgroepen significant drukker zijn dan andere?

Tegenwoordig denkt men bij een rumoerig volk wellicht in de eerste plaats aan Italianen, kijk maar eens hoe ze in talloze films, televisieseries en romans worden afgeschilderd. Een eeuw geleden lag dat in Nederland en Vlaanderen nog heel anders. Toen werd lawaaierigheid in de eerste plaats geassocieerd met Joden. Uit politieke correctheid wensen de meeste mensen hier niet aan herinnerd te worden, maar de bronnen spreken voor zich. Er zijn alleen al tientallen woorden en uitdrukkingen waarin Joden in verband worden gebracht met kabaal en rumoerigheid.

Een en ander blijkt al uit de geschiedenis van het woord *lawaai* zelf. Aanvankelijk dacht men dat *lawaai* verwant was met *laweit*, een 15de-eeuws woord voor 'herrie'. Aangezien ze hetzelfde betekenen lijkt dat logisch, maar het *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*, het jongste wetenschappelijke woordenboek over de herkomst van woorden, schrijft met grote stelligheid bij *lawaai*: 'Er is geen enkel etymologisch verband met het veel oudere en uitsluitend in de Zuid-Nederlandse dialecten voorkomende synoniem *laweit*'.

Waar komt *lawaai* dan wel vandaan? Naar alle waarschijnlijkheid is het afgeleid van het Jiddische *lawaje*, dat 'begravenis' betekent. *Lawaai* is aan het eind van de 18de eeuw voor het eerst aangetroffen, in Amsterdam, en heeft zich daaruit langzaam over het Nederlandse taalgebied verspreid. 'Joodse begrafenissen gingen in de 18de eeuw gepaard met veel lawaai', schrijft het *Etymologisch woordenboek van het Nederlands* ter verduidelijking.

Ik ben de afgelopen jaren, ook in mijn eigen familie, geregeld op Joodse begrafenissen geweest en ik kan u vertellen dat ze – qua geluidsniveau – in niets afwijken van bijvoorbeeld protestantse of katholieke begrafenissen. Dat dit vroeger anders was wil ik wel aannemen, maar mij zijn geen contemporaine bronnen bekend van Joodse begrafenissen waarbij de nabestaanden de dode bijvoorbeeld luidkeels beweenden.

Wel zijn er allerlei beschrijvingen bekend waarin niet-Joden zich verbazen over de luidruchtigheid van Joodse godsdienstige bijeenkomsten. Zo schreef Willem Kist in 1800, in *Het leven, gevoelens en zonderlinge reize van den landjonker Govert Hendrik Godefroi van Blankenheim tot den Stronk*:

Terwijl zij den zoogenaamden Joodenhoek door gingen, hoorde de Secretaris geweldig schreeuwen. 'Hier geschieden ongelukken,' riep hij uit, terwijl hij verbleekte van aandoeningen. 'Hier worden menschen vermoord, hoor dat gegil eens!'

Waarop de landjonker antwoordt:

Stel u hart gerust, mijn vriend! Het is heden een groote feestdag der Jooden, zij zijn nu bezig met hunne Godsdienstoeffeningen, en wat meer is, nu zingen zij – volgt gijlieden mij maar onverschrokken, ik zal u hunne Sijnagoge eens laten bezichtigen.

'Hemel en aarde!' zeide de Baron, terwijl hij zijne ooren met zijne vingers toestopte, 'welk een geschreeuw! de menschen zullen nog breuken krijgen, zie eens Secretaris, hoe bond en blaauw die vriend in zijn aangezicht wordt – kijk, hij houdt met beide handen zijn keel en ooren vast, om des te sterker te kunnen schreeuwen. Zou het niet al zoo fraai zijn als zij wat zachter zongen? het schittert mij zoodanig door de ooren, dat ik in de daad liever een zaag hoor vijlen.'

Is hier sprake van een literaire overdrijving, of is dit een redelijk betrouwbare beschrijving? Het is wellicht wat zwaar aangezet, maar ja, bij een Joodse dienst bidden de aanwezigen hardop door elkaar heen, vaak heel snel. Het is ook niet ongewoon dat degenen die klaar zijn met hun gebeden een gesprek aanknopen, terwijl anderen nog aan het bidden of zingen zijn. In vergelijking met een katholieke of protestantse eredienst is het een kakofonie – wat heeft geleid tot uitdrukkingen als *het lijkt hier wel een jodenkerk* (voor het eerst opgetekend in 1858) en *het lijkt hier wel een jodenschool* (voor het eerst op schrift gesteld in 1891).

Maar ook buiten de synagoge hadden Joden op dit punt een reputatie. ‘De Israëlieten zijn bekend om hun drukte en luidruchtigheid, hun “lawaai”’, schreef het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* in 1914 zonder enige terughoudendheid. Ter onderbouwing voerde dit wetenschappelijke woordenboek een citaat aan van Wolff en Deken uit 1785: ‘Daar was een leven, of er zo een paar duizend Jooden levendig gevild wierden.’

62

Later zouden er nog allerlei andere uitdrukkingen worden opgetekend waarin hetzelfde beeld wordt opgeroepen. Een chronologisch gerangschikte selectie:

- *schreeuwen als een Jood met porselein* (vroegste vindplaats 1821) voor ‘luidkeels roepen, zeer luid schreeuwen’;
- *schreeuwen als een wisseljood* (1858) eveneens voor ‘luidkeels roepen, zeer luid schreeuwen’;
- *klagen als arme Joden* (1858) voor ‘jammeren’;
- *dat is een jodenpoerim* (1861) voor ‘grote ophef om iets kleins’; volgens de Grote Van Dale betekent *poerim* ‘drukte, lawaai’. Op Poerim, een Joods feest dat op 14 en 15 *adar* (in februari of maart) wordt gevierd, herdenkt men dat op deze dagen het lot van het Joodse volk, dat in de zesde eeuw v.Chr. in ballingschap leefde in het Babylonische Rijk, een wending nam, waardoor het van uitroeiing werd gered.
- *schreeuwen als een jood die gebrandmerkt wordt* (1873);
- *jodenlawaai* (1914) voor ‘grote drukte om niets’;
- *een leven als de joden bij het verwoesten van Jerusalem* (1923) voor ‘luid kabaal’;
- *het lijkt wel een Joodse bruiloft* (1940) voor ‘veel kabaal’;

Het Drents kent *jeudendrokke* (*jodendrukke*) voor ‘grote drukte’, het Amsterdams *jodenijlie* (ook wel gespeld *jodeneilie* en *jodeneilie*) voor ‘drukte’ en ‘kapsones’. *Het lijkt hier wel een jodenkermis* werd in 2005, toen ik via een enquête navraag deed naar woorden en uitdrukkingen die rechtstreeks verwijzen naar Joden, genoemd door zo’n dertig informanten, uit alle delen van Nederland. ‘De juf maakte deze vergelijking als de kinderen teveel kletsten’, verduidelijkte een vrouw die in 1942 was geboren in Soest. Andere definieerden *jodenkermis* als ‘kabaal, drukte, herrie’. In Groningen is *jeudenprammel* opgetekend voor ‘kabaal, onderling ruzieachtig praten’.

Overigens werden Joden niet alleen door niet-Joden als druktemakers neergezet, maar ook door Joodse auteurs. Zo schreef Herman Heijermans in 1904 in *Diamantstad*, een roman die speelt in Joods Amsterdam:

‘Druk-joderig-schreeuwend speelden zij voort, gewend aan de warmte der kamer, de werking van ’t riool, den stank van de vodden en beendren in den winkel.’

Druk-joderig-schreeuwend – de woorden die Heijermans hier aaneenrijgt pasten naadloos in een beeld dat breed gedragen werd: van Joden die van nature een stuk drukker, schreeuweriger en luidruchtiger zijn dan niet-Joden.

SCHELDPARTIJEN KWAMEN IN DE ZEVENTIENDE EEUW BIJ DE NOTARIS TERECHT

Piet van Sterkenburg

Omdat karaktereigenschappen in de hedendaagse streektaalen centraal staan in deze bundel, is het wellicht ook aardig om hier even een korte tunnel te boren naar het verleden. Zeventiende-eeuwse kluchten leren ons dat roddelen, schelden en beledigen vooral tot het domein van de vrouw hebben behoord. Schelden en beledigen betekende vooral dat iemands persoonlijkheid werd aangetast en dat er inbreuk was gemaakt op wat maatschappelijk als norm gold. Een verbale belediging betekende een soort heksensabbat en beroofde het slachtoffer van zijn eer. De dader bleef slechts één keus. Hij moest in een verplichte jammerklacht die eer aan zijn slachtoffer teruggeven door de beledigende woorden te herroepen en te verklaren dat ze niet waar waren.

De meeste scheldwoorden voor vrouwen verwijzen naar afwijkend seksueel gedrag. In genoemde teksten overheersen de woorden *hoer*, *pute*, *teve* en *slet*. Hoer zelfs in eindeloze variaties. Het gebruik van deze woorden heeft vaak niets te maken met hoererend gedrag van de uitgescholden vrouw, maar wel alles met het feit dat seksuele beledigingen het vrouwelijk eergevoel het hardste treffen.

Het scheldwoord bij uitnemendheid voor mannen in de onderhavige periode was schelm, dat voor ons nu een soort verouderde koosnaam is, maar vroeger in betekenis dichtbij aas en kadaver lag. Daarnaast komen ook frequent smeerslap en sodomieter voor. En als spotnaam voor de bedrogen echtgenoot vinden we hoorndrager in vele varianten in even zo veel teksten. Over het algemeen liggen beledigingen van mannen evenwel in de sfeer van eerlijk zaken doen en op tijd betalen.

Scheldpartijen kwamen vaak bij de notaris terecht doordat er een soort proces-verbaal van werd opgenomen. De taak van de notaris was de partijen te verzoenen, maar

die verzoening vond pas plaats als de gedaagde persoon de belediging, dus de scheldwoorden voor de notaris herriep. Daarbij werd een soort standaardformule gebruikt. De lasteraar bekent schuld en verklaart dat hij degene die hij uitgescholden of beledigd heeft uitsluitend kent als iemand van eer en deugd. Juristen spreken in dit geval van een amende honorable. Een mooi voorbeeld van zo'n notariële akte vinden we in wat volgt.

In The National Archives in Kew (Londen) bevinden zich, zoals we uit een inventaris van Roelof van Gelder weten tienduizenden Nederlandstalige brieven uit de zeventiende en achttiende eeuw, afkomstig van Hollandse schepen die door de Engelsen in vijf zeeoorlogen werden geqaapt. Voor de beschrijving van deze buitengewone bron verwijs ik naar dat verslag van Van Gelder en naar drie delen van *Sailing Letters Journal*. In een doos van The National Archives die de signatuur HCA 32/1845/2 draagt, vinden we een akte van 5 juli 1663 waarin enerzijds schipper Lucas Pruijs en zijn echtgenote Liesbeth Philipse en anderzijds herbergier Joris van Teijlingen met zijn vrouw Grietje Everts verschijnen voor notaris Jacobus Hellerus te Amsterdam.

De kwestie waarom het in deze akte gaat, is dat Grietje Liesbeth “soo in haer presentie als achter haer rugge aenge-seijt, verweten ende nagegeven heeft dat sij een jodenhoer, portugijse hoer ende eedbreekershoer” is en bovendien gezegd heeft dat “den gemelten schipper Lucas Pruijs een hoornbeest soude sijn”. In de akte wordt vervolgens vastgelegd dat Grietje bekent en verklaart in strijd met de waarheid en in toorn gesproken te hebben en dat zij verdriet, spijt en berouw heeft van alle genoemde scheldwoorden. Alle comparanten verklaren vervolgens wederzijds van elkaar “niet te weten als alle eer ende duecht”, waarna nog een aantal beloftes volgen met betrekking tot hun gedrag in

Huyden don 5 July A. 1665.

Comparant de voer mij Jacobus & Philips noten
vondt sijden goet van Islandt geadmintreert
kam Eredem resident inde t. j. j. de Lucas
vrijp. inde sijfets & Philips v. d. l. v. d. n.
veomindoyde gadelidmide staet als in de
dme. inde. Foris van wijlingen & f. d. g. d.
inde. F. ant. j. n. v. b. t. o. d. s. t. e. l. m. d. n. v. o. n. d. e.
in de. Flant. waer om in de. s. e. l. t. a. d. e.
te. a. n. d. e. r. s. j. d. e. t. e. k. e. m. d. n. g. e. v. e. n. d. e. d. i. d. e.
s. e. l. a. r. d. i. d. e. a. l. l. o. o. d. e. n. i. g. e. q. u. i. s. t. e. t. i. n. t. e. d. e. d. e.
s. t. s. j. f. e. t. s. & Philips inde. g. u. i. d. t. j. e. n. v. d. t. o. t. e.
g. e. m. e. t. t. e. s. j. f. e. t. s. & Philips so in de. v. o. o. r. s. t. e. n. t. i. e.
a. l. t. a. e. t. e. r. e. d. e. r. e. n. g. g. e. l. a. d. i. n. g. e. s. j. n. t. v. e. r. b. e. t. t. e. n.
inde. n. a. g. e. t. v. e. n. s. e. t. t. e. d. a. t. s. j. j. v. e. n. j. o. d. n. e. g. e.
v. o. r. t. i. n. g. i. s. s. e. h. o. d. e. i. n. d. e. d. e. d. o. o. r. d. e. t. e. d. e. s. o. o. k. i. n. d. e.
v. e. n. g. e. m. e. t. t. e. n. t. e. j. o. o. r. d. e. l. i. c. a. s. v. r. i. j. p.
v. e. n. z. o. o. n. v. e. l. t. f. o. n. d. e. s. j. n. i. n. d. e. a. l. l. o. o. s. e. l. v. e.
s. j. n. s. p. i. d. e. d. e. j. u. r. i. d. i. c. i. n. d. e. l. a. l. i. m. m. i. e. n. e. y. d. e.
s. t. g. u. i. d. t. j. e. n. v. d. t. o. t. e. f. o. o. s. j. s. e. h. a. r. d. e. t. o. g. e. n. s.
d. e. v. a. d. e. z. d. i. j. t. i. n. t. o. o. r. n. i. g. e. n. g. e. m. o. e. d. e.
g. e. s. p. r. o. o. c. h. e. n. t. o. o. b. e. k. e. n. d. e. d. i. d. e. s. e. l. a. r. d. i. d. e.
s. j. j. u. i. d. t. j. e. n. v. d. t. o. t. e. a. l. l. e. d. e. s. e. l. v. o. o. r. d. e.
s. h. e. r. v. a. n. z. e. r. t. e. n. h. e. t. t. e. v. o. d. e. s. j. n. i. n. d. e. d. a. r.
v. a. n. G. e. r. o. n. t. e. g. e. b. o. e. n. s. e. l. a. r. d. i. d. e. a. l. l. e. d. e.
C. o. m. p. a. r. a. n. t. e. n. v. e. d. d. e. s. j. t. v. a. n. m. a. l. c. a. n. d. e. n.
m. i. t. t. v. e. b. e. t. e. n. a. l. t. a. l. l. e. d. e. r. i. n. d. e. d. i. n. e. s. t.
G. e. l. o. v. e. n. d. e. m. a. l. c. a. n. d. e. n. i. n. t. o. e. c. o. m. e. n. d. e.
m. i. t. m. e. d. e. t. e. s. i. l. l. e. n. j. u. r. i. d. i. c. i. n. f. e. d. e. n. d. e.
n. o. e. s. t. G. l. a. m. i. d. e. n. n. o. e. s. t. e. d. r. i. g. e. t. d. e. m. i. n. t. e.
n. o. y. t. e. o. t. t. o. v. e. r. l. a. s. t. t. e. s. i. l. l. e. n. a. d. i. d. o. e. n.
m. a. e. j. n. z. i. s. t. e. i. n. d. e. v. e. n. m. i. t. d. e. n. a. n. d.
v. e. n. t. e. s. i. l. l. e. n. o. n. n. i. g. e. n. i. n. d. e. l. e. b. e. n.

110000
100000

de toekomst. Triviaal hertaald komt het erop neer dat men belooft het nooit meer te zullen doen.

BIBLIOGRAFIE

Doe, Erik van der, Perry Moree, Dirk J. Tang (2008, 2009, 2010), *Sailing Letters Journal I, II, III*. Zutphen: Walburg Pers.

Gelder, R. van (2006), *Sailing Letters. Verslag van een inventariserend onderzoek naar Nederlandse brieven in het archief van het High Court of Admiralty in The National Archives in Kew, Groot Brittannië, In opdracht van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, mei-november 2005*. Den Haag.

Kuenen, Annemiek en Herman Roodenburg (1992), Schimpen en schelden. Eer en belediging in Nederland ca. 1600-ca. 1850. In: *Volkskundig Bulletin* 18, 3. Amsterdam: P.J. Meertens-Instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

Sterkenburg, Piet van (2008), *Krachttermen*. Schiedam: Scriptum.

VAN IPSCHEUTEN: KREGEL, DRIEST, DEUGNIET

Siemon Reker, RU Groningen

1. Van Ipscheuten

Een naam als *Van Ipscheuten* schreeuwt bijna om een grote verzamelactie door heel Nederland en met Vlaanderen erbij: waar komt die familienaam voor, wie kent hem, wat is er toch met dat woord? *Van Ipscheuten* omdat deze zo in Ter Laans *Nieuw Groninger Woordenboek* staat, maar we hadden even goed kunnen noteren *Van Epscheutel* of *Van Hebscheuten*.

Ik kom erop, omdat ik aan het bladeren was door het *Woordenboek der Zeeuwse dialecten* van dr. Ha.C.M. Ghijsen (verschenen in 1964 en vele malen nadien herdrukt en later ook van een supplement voorzien). Bij haar vinden we *Van Epscheutel* of *Van Epscheuten*, als aanduiding voor een niet nader te noemen persoon, ‘Van der Hummes’. Maar, zo luidt de toevoeging, “ook wel geringschattend voor: opsnijder, kwast”. Op St.-Philipsland kan iemand als hebzuchtig worden aangeduid door hem “van Epscheuten” te verklaren en daarbij op de broekzak te kloppen. Wat klinkt als *Van Epscheuten* is dan op schrift eerder *Van Hebscheuten*.

Vlkbij Zeeland, in het Brabantse Oisterwijk, is een duo actief (Jan van Rijthoven & tekenaar Kees Wouters) dat prentkaarten vervaardigt onder de naam *Van Hepscheuten*. Blijkbaar ook een pseudoniem met een knipoog. Van Hebscheuten en verwante vormen kunnen diverse betekenissen krijgen, al naar de omstandigheid, zo lijkt het. Ter Laan noemt *Van Ipscheuten* een zonderling – niet per se een gierigaard of een opsnijder, wel een opmerkelijke figuur, even bijzonder als zijn familienaam. Het Drentse woordenboek van Kocks ziet net als Ghijsen in *Van Hepscheuten* een ‘onbepaald persoon’ die ook *Van Putten* kan heten in Drenthe.

Als we een serieuze taal-recherche bezaten, zou zo’n naam of woord langs kunnen komen in *Opsporing Verzocht*. De vraag is alleen of zo’n landelijke zoektocht even serieuze antwoorden op zou leveren als de speurders zouden wensen. Een woord als *epscheutel*, *epscheuten*, *ipscheuten* vraagt bijna om spottende of komische antwoorden en het vereist dus een groot aantal strenge, uiterst kritische rechereurs die kaf van koren kunnen onderscheiden.

2. Kregel

Het is een raadselachtig verschijnsel: sommige woorden zal een dialectspreker niet zo gauw in het Nederlands gebruiken, terwijl daar kennelijk geen reden toe is volgens het Groot woordenboek van de Nederlandse taal, Van Dale. *Kregel* is er zo eentje, die ook Ter Laan voor Gronings houdt: “KREGEL = ferm, pittig. *n Kregel keerltje*.” Maar Van Dale zegt van hetzelfde woord: “geneigd tot verzet”. Als synoniemen geeft het woordenboek “weerbarstig, prikkelbaar, driftig, kittelorig”. De tweede betekenis is bij Van Dale ‘uit zijn humeur’ en ook dat is inderdaad net even iets anders dan wat het *Nieuw Groninger Woordenboek* meldt maar ‘ferm, pittig’ ligt er wel vlkbij. Boeles, Molema, zelfs Swaagman hebben *kregel* opgenomen en zagen er dus een Gronings woord in.

Frappant is dat het Duitse woordenboek dat onder de naam van *Van Dale* op de markt is het Duitse *kregel* niet met Ned. ‘kregel’ vertaalt maar met ‘kweik, levendig, alert’, synoniem ‘kras’. Nu ja, frappant, het Duitse en het Groningse *kregel* vormen samen een eeneiige tweeling, het Nederlandse *kregel* is er een broer of zus van – nét even anders. En in dat

kleine verschil kan voor sprekers de reden liggen dat ze een woord als *kregel* in het Nederlands mijden.

De variant *kriegel* komt niet voor in het Groninger woordenboek. *Kregel* en *kriegel* komen in Nederlandstalige kranten even vaak voor: over het hele afgelopen jaar scoren ze 51 om 50. Er zijn nauwelijks verschillen, zo lijkt het op het eerste gezicht – maar wie nader kijkt, ziet dat het *Dagblad van het Noorden* van alle kranten de grootste hap van *kregel* voor zijn rekening neemt, liefst 33 maal. Maar dat komt eigenlijk alleen voor rekening van de Noordelijke familienaam *Kregel* en dus zien we dat *kriegel* (in alle betrekkelijkheid want beide woorden komen weinig voor) echt wat vaker is aan te treffen dan *kregel*.

Jan Wierenga (een Drent geworden Groninger) is bijzonder, want hij gebruikt in het *DvhN kregel* zowel in een dialectbijdrage als in een Nederlandstalige tekst: hij heeft het over een “klein, kregel vrouwtje” en noemt onder het pseudoniem Lamert Kieft een vrouw “*aans nog kregel genog heur*” – tweemaal dezelfde, pittige betekenis die de Zuid-Hollander Joep van Ruiten in dezelfde krant zeker niet bedoelde toen hij een luisteraar aanvankelijk *kregel* liet reageren op een luisterboek van Fritzi Harmsen ten Beek, geïrriteerd.

68

3. Driest

Volgens Van Dale is *driest* ‘vermetel in gunstige of ongunstige zin’, het hangt er maar van af of degene die iets durft een boef is of niet. Verder heeft het Nederlands niet veel mogelijkheden met dit woord. In kranten kom je het niet veel tegen. Sportverslaggevers schrijven misschien een keer dat een bepaalde ploeg of persoon iets *driest* ondernam of juist *doldriest* als de verslaggever het onnozel gedrag vindt, maar het woord komt niet vaak langs.

Het Gronings lijkt wat meer mogelijkheden te hebben. Wij kennen naast *doldriest* ook *domdriest* in dezelfde betekenis en – belangwekkender – we hebben het wederkerige (*zich*) *verdriesten* ‘de stoute schoenen aantrekken’. Een moeder kan haar wat voorzichtige kind aansporen met een “*tou,*

verdriest die mor!” Wees niet te bang, probeer het gerust. Iemand die er getuige van is, zou kunnen commentariëren “*t is mor n driesteghaid*” – het is gewoon een kwestie van durf. En als er verder geen woorden aan vuil gemaakt worden, kunnen we in het Gronings wel en in het Nederlands toch niet constateren dat iemand iets *driestweg* onderneemt, ‘zonder vertoon van angst’.

Het bijvoeglijk naamwoord *driest* heeft dus een betekenis die het tegendeel is van *miedzaam* ‘mijddend, bangelijk’; het kan sterker zijn en dan vrijpostigheid uitdrukken of zelfs brutaliteit. Maar in het woord kan daarentegen ook een geruststelling doorklinken. Dat is een bijwoordelijk gebruik van *driest* ‘gerust’. De beroemdste zin in dat verband is in het Gronings *Leuft dat mor driest!* ‘ga daar maar van uit!’ Ter Laans *Nieuw Groninger Woordenboek* geeft ook voorbeelden als de korte, beknopte zin *Mor driest!* ‘ga gerust je gang’ en *Doar kinje driest op aan*, wat zoveel betekent als ‘daar kun je vergif op innemen’.

Dit gebruik van ‘gerust’ staat niet vaak in letterkundige producten in hedendaags Gronings: bij ons heeft *driest* alleen met een mate van durf te maken, ‘gerust’ lijkt helemaal verdwenen. Misschien was A.S. de Blécourt zich daar al bewust van toen hij rond 1900 zijn *Fivelgoër Landleven* schreef of herschreef. Ettelijke malen gebruikt hij woorden uit het *driest*-veld – en zijn lezers hebben er vast van gesmuld, net als van de rest. *Leuft dat mor driest!*

4. Deugniet

In de Groningse novelle *De Golden Kette* van W. van Palmar (waarschijnlijk geschreven door Harm Bouman met steun van zijn vrouw Wiepke Bouman-Geertsema, verschenen in 1875) weigert de hoofdpersoon die een puissant rijke boer is, iets te geven aan een arme persoon. De weigering van de welvarende boer staat in de volgende zin: “*Hol die stil frau, ’k zōl mie schaomen, as ’k ân zoōn deugneit wat gaf, was ’t âl, wat ze te heuren kreeg.*” De man heeft het dan wel ontzettend arm, maar... hij heeft gezeten wegens het stelen van knollen. Uit de houding van de boer zou de indruk kunnen

ontstaan, dat het om een crimineel gaat, een ontzettende boef – maar het centrale woord dat er voor wordt gebruikt is *deugnait*.

Op allerlei plaatsen in Ter Laans woordenboek blijkt vooral uit begeleidende woorden, dat ook een halve eeuw na *De Golden Kette* nog een zeer negatief oordeel over de *deugnait* geveld wordt. Iemand is bij Ter Laan een *dikke deugnait*, een *eerste deugnait*, *rondomrond n deugnait*, een *vervuirde deugnait*!

Maar juist omdat er in het woordenboek zo vaak iets aan de 'deugniet' wordt toegevoegd, loopt dat woord zelf de kans om een lichtere betekenis te krijgen: waarvoor zou het anders nodig zijn om het negatieve zo nadrukkelijk aan te geven?

Aan de *deugniet*-betekenissen in de laatste Van Dale is de langzame verzachting van de betekenis te zien: 1. slecht mens; 2. zeer ondeugende jongen; 3. (schertsend) liefkozende benaming voor iemand die een beetje plaagt. De ontwikkeling loopt dus van het gebruik voor een volwassene naar een jongen en vandaar naar schertsend gebruik. Wie het *Dagblad van het Noorden* precies volgt in het gebruik van *deugniet*, zal het woord om te beginnen niet vaak tegen komen, maar als we het vinden, is er bijna altijd iets vergoelijkends in het spel. Een jongere, een bejaarde, een dier misschien. Zo veroordelend en serieus als het in 1875 was, zo is het onderhand niet meer. Deugnieten zijn geen schurken, gewetenloze bedriegers of zware criminelen meer. Het letterlijke niet-deugen is verdwenen.

Hetzelfde is de *schavuit* overkomen, maar anders dan de *deugnait* keurt Ter Laan de *schevuut* of *schoavuut* verder geen woord waardig.

Afb. 1 Vaak wordt beweerd dat Eskimo's enkele honderden woorden voor *sneeuw* hebben (foto: Piet Bauters).

VAN VROUWLU, VROMMES EN WIEF...

Abel Darwinkel

1. Inleiding

Uiterlijke (gezichts)kenmerken van de mens zijn zichtbaar voor de ander. Wanneer die kenmerken opvallend zijn, kan het gebeuren dat die persoon een bijnaam krijgt die daar naar verwijst. In het Drentse dorp van mijn opa Abel Huls droegen zijn twee neven dezelfde naam. Om ze uit elkaar te houden werden ze *Klein Aobel*, *Dik Aobel*, en *Kwaoi Aobel* genoemd. Mijn opa was de jongste en werd dus *Klein Aobel*. Eenmaal volwassen was hij de langste, maar voor de dorpeelingen bleef hij *Klein Aobel*.

In Drenthe hebben veel mensen een bijnaam. Het lijvige boek *Gij kent mij, ik ben de Bulgaar* geeft een uitgebreide beschrijving van alle personen in het dorp Eelde die een bijnaam hebben of hadden. Uit de Drentse literatuur zijn mij enkele bijnamen bekend. In het bekende boek *Bartje* van Anne de Vries heeft de hoofdpersoon een broertje dat *Dikke Jan* genoemd wordt en Lammechien, Bartjes oudere zus trouwt in het boek met *Harm van Zwarte Jaante*.

Die bijnamen in *Bartje* zijn echter niet zo mooi als de bijnamen in het in het West-Brabants geschreven boek *Merijntje Gijzens Jeugd en Jonge Jaren* van A.M. de Jong. In dat boek wordt de stroper *De Kruik* genoemd, vanwege zijn lichaamshouding. De roddeltante van het dorp staat bekend als *D'Aovendstar*, naar het plaatselijke krantje. *Nelleke Besjaone*, het meisje met de blozende wangetjes waar Merijntje vaak mee speelt wordt *Blozekriekske* genoemd.

Ook in de Amsterdamse misdaadscene komen bijnamen veelvuldig voor. Denk bijvoorbeeld aan *De Hakkelaar*, *De Dominee* en *De Neus*.

Hoe zit het in Drenthe met de bijnamen op basis van de uiterlijke kenmerken en karaktereigenschappen? Voor dit artikel heb ik me beperkt tot enkele algemene Drentse woorden voor vrouw, de dikke vrouw, de slordige vrouw, de Drentse kenau en de roddeltante.

2. Veel Drentse woorden voor vrouw

In het prachtige boekje *Taal en Tekenen met vijftig bijdragen op het terrein van de Groninger taal en cultuur* van de Groningse streektaaldeskundigen Siemon Reker en Martin Hillenga staat op bladzij 97 het volgende:

“Vaak wordt beweerd dat Eskimo's enkele honderden woorden voor *sneeuw* hebben, ter illustratie van de nauwe relatie tussen omgeving (cultuur) en taal. De bewering klopt (helaas) niet, is tenminste zwaar overtrokken, evenals het parallelle verhaal over Arabieren en het aantal aanduidingen voor *zand*. Maar waarom hebben Groningers dan toch zoveel woorden voor vrouw?” En dan volgt een lange lijst met twintig woorden voor vrouwen uit het *Zakwoordenboek Gronings-Nederlands, Nederlands-Gronings* van dr. Siemon Reker.

Het driedelige *Woordenboek van de Drentse Dialecten* (WDD) van dr. G.H. Kocks telt eveneens een grote hoeveelheid benamingen voor vrouwspersonen. *Vrouw, vraauw, vrouwe, vrommes, vrömmes, mèens, meinse* en *wief* zijn op zich neutraal, maar de overgrote meerderheid van de zinnen in het WDD die betrekking hebben op vrouwspersonen is negatief. Er was blijkbaar veel aan te merken op uiterlijk en gedrag van de Drentse dames, tenminste volgens

de medewerkers van het WDD. Ze zijn te dik of juist te dun, ze zijn slordig of slonzig of juist overdreven pronkziek, en als ze geen haar op de tanden hebben, dan zijn het *doosjes*. Mannen worden in het woordenboek minder vaak negatief beschreven. Er hebben weliswaar meer mannen aan het woordenboekproject meegewerkt, maar dat is vast niet de enige verklaring. Of zijn de Drentse dames zulke onaangename wezens?

3. Wief

Van het Nederlandse woord *wijf* heb ik de indruk dat dat door veel mensen als enigszins lomp ervaren wordt, maar dat staat nog niet in de Van Dale. Het verwante Engelse woord *wife* heeft een betekenisvernauwing ondergaan. Het betekent alleen nog 'echtgenote'. Het Duitse *Weib* heeft ook een negatieve bijbetekenis. Het Duitse *Frau* is betekenisneutraal. Voor sommige Drenten heeft het woord *wief* een negatieve bijklank, maar dat blijkt niet eenduidig uit het WDD. Daarin komt men zinnen tegen als:

- *Hij hef een flink wievie kregen.* (Barger Oosterveld)
- *Hai het een mooi wief.* (Eelde)
- *Hij hef jaank naor het wief.* (Diever)

Maar men komt ook deze zin tegen die daarmee enigszins in tegenspraak is:

- *Wief is een beetie lomp, maar vrogger kun het wel.* (Hollandscheveld)

4. Vrommes

Van maart 2009 tot juni 2010 verzorgden de streektaalfunctionarissen van het Huus van de Taol in het radioprogramma De Brink van RTV Drenthe het item *Metpraoten*. Luisteraars kregen de gelegenheid via de telefoon mee te praten over een door het Huus van de Taol ingeleid taalonderwerp.

In één van de uitzendingen ging het over het Drentse woord *vrommes/vrömmes* (in het Nederlands *vrouw, vrouwmens*)

en of dat nu wel of niet een negatieve benaming voor een vrouw zou zijn. Volgens de inbellers was het dat zeker, maar de voorbeeldzinnen in het WDD spreken dat tegen. Daaruit blijkt dat *vrommes* op zich neutraal is. Men vindt een *knap vrommes, evenwichtig vrommes* en *proper vrommes* naast een *löslippig, strabant* ('brutaal') en *niet zo'n helder vrommes*.

- *Dat vrommes is nog oet een adellijke familie.* (Balloo)
- *Dat vrommes gedreug zich fatsoenlijk.* (Coevorden)
- *Dat is een knap vrömmes.* (Pesse)
- *Het is een groeterd van een vrommes.* (Gasselte)
- *Het is niet zo'n helder vrömmes, ...vrommes.* (Uffelte)

De woorden *vrouw, vrommes* en *wief* zijn dus in de kern neutraal, maar zinnen met de constructie *van een wief, van een vrouw* of *van een vrommes* zijn altijd negatief.

- *Wat is dat een bekkerd van een wief.* (Eext)
- *Met die muj gien ruzie kriegen, want het is een frabbe van een wief.* (Meppel)
- *Dat is een dikke potse van een vrouw.* (Hooghalen)
- *Het is een groeterd van een vrommes.* (Gasselte)

5. Dikke vrouwen

Dikke vrouwen kunnen in het Drents verschillende bijnamen krijgen. Opvallend vaak zit er in de benaming een verwijzing naar het schommelend lopen dat dikke vrouwen plegen te doen, vaak in combinatie met een variant op het woord achterwerk zoals bijvoorbeeld *wiegelkont, waggelkont, prommelkont, fommelkont* of *schommelkarn*. Andere namen zijn *fommel, foebel, tommel, fotse, foggel, schoever(d)* en *meulenpeerd*.

6. Slordige vrouwen

Ook voor slordige vrouwen kent het Drents vele namen. Net als bij de dikke vrouw vormen de woorddelen *-kont* of *gat* vaak het laatste stukje van de benamingen voor de slordige vrouw. (*tonterkont, fosselkont, foskont* en *fosgat*). Andere namen die slordige en smerige vrouwen krijgen, zijn:

floddermus, slont, slonter(d), slons, flarter, foshak, vleuns, tjoop, smoesterd, roezepoes, hotse en flodder.

7. Haaibaai

De kwaaië vrouw, de kenau, de vrouw met de broek aan en de vrouw met haar op de tanden (*haar op de koezen* in het Drents) wordt ook veelvuldig beschreven in het WDD.

Zij wordt in het Drents *tabor, ka, heks, heksentaoter, ragge, frabbe, snibbe, foetertriene, tonterduze, haaibaai, iegelkaor, snaor, flard, saotan* of *manwief* genoemd.

- *Een manwief of een haaibaai is ein met haar op de koezen. (Vries)*
- *Dat wief hef de boks an, die hef haar op de koezen. (Padhuis)*
- *Die snibbe hef roezie met de hiele buurt. (Borger)*
- *Dat is een saotan van een wief. (Roderwolde)*

8. Roddeltantes

Op de website www.infoyo.nl kan men lezen dat studies die onderzocht hebben of vrouwen daadwerkelijk meer roddelen dan mannen schaars zijn, maar dat deze stelling toch bevestigd wordt. In het onderzoek van de Groningse socioloog Rafael Wittek kwam ook naar voren dat vooral vrouwen zich bedienen van de roddel. Wittek erkent dat het clichébeeld van de roddelende vrouw, en de man die een probleem het liefst met een grap oplost, deels klopt.

Ook uit het WDD kan men deze conclusie trekken. De man wordt in voorbeeldzinnen vaak beschreven als lomp en als verteller van vieze praatjes, terwijl vrouwen en meisjes roddelen of anderen bekletsen. Vrouwen die veel praten en over anderen roddelen, kunnen in het Drents de volgende benamingen krijgen: *kekelkont, kwekker(d), klepsjeiker, jauwelkont, kakelkont* en *kleisterkont*.

- *Die vrouwlu bint kleisterkonten, ij hèurt ze der wèer bovenoet. (Sleen)*
- *Die kleisterkont moej altied niet geleuven. (Odoorn)*

Afb. 2 De lieve *iegelkaor* is in Drenthe ook een scheldwoord voor een kwaaië vrouw.

Werkwoorden voor roddelen in het Drents zijn onder andere: *'n klatter naogeven, klatern, raggeln, teuten, bekletsen* en *kwaodspreken*.

- *As dat mensk het heurt, dan klatert het mörgen het hiel darp deur. (Borger)*
- *Hef die kakelkonte weer an het teuten west? (Coevorden)*
- *Dat is een flèerderd van een wief, die bekletst elk en ien. (Borger)*
- *Ze maag geern wat kwaodspreken van 'n aander. (Roderwolde)*

9. Slot

Zijn de Drentse dames nu zulke onaangename, onaantrekkelijke wezens? Ik heb een leuke Drentse vriendin, dus moet ik deze veronderstelling wel tegenspreken. En, ook voor koffie overheersen de negatieve benamingen. Voor slechte koffie kent het Drents wel twintig verschillende namen, maar voor lekkere of goeie koffie niet één. En het lijkt me sterk dat de Drenten altijd vieze koffie drinken.

BIBLIOGRAFIE

Kocks, G.H. m.m.v. J.P. Vording, A. Beugels, H. Bloemhoff en vele anderen (1996-1997), *Woordenboek van de Drentse Dialecten*. Assen: Van Gorcum.

Kocks, G.H. (2000), *Woordenboek van de Drentse Dialecten*. Register Nederlands-Drents. Assen: Van Gorcum.

Reker, Siemon en Hillenga, Martin (2010), *Taal en Tekens!* Assen: In Boekvorm uitgevers.

Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal. Derditiende, herziene uitgave door Prof. Guido Geerts en Drs. Ton de Boon. Utrecht/Antwerpen: Van Dale lexicografie.

Vries, Anne de, *Bartje*. Nijkerk: G.F. Callenbach N.V.

Afb. 3 Voor slechte koffie kent het Drents wel twintig verschillende namen.

DE MOOISTE SCELDWOORDEN UIT DRENTHE

Jan Germs

1. Inleiding

In de zomer van 2005 zette het Dagblad van het Noorden de zoektocht naar het Mooiste Woord van Groningen en Drenthe in. Er werd massaal gereageerd. Omdat er zoveel leuke dingen uitkwamen, werd achteraf besloten voor beide provincies een boekje te maken: *De mooiste woorden van Groningen* en *De mooiste woorden van Drenthe*. Het Drentse boekje bevat een kleine vierhonderd woorden die door de lezers van de krant zijn ingestuurd.

Het mooiste woord van Drenthe werd *babbelegoegies*, maar dat heeft niets met het onderwerp van dit dialectenboek te maken. Als we naar de inzendingen kijken, dan blijken er toch wel heel wat woorden te zijn die te maken hebben met karaktereigenschappen of eigenaardigheden van de mens. In het lijstje van de 25 mooiste waren er vijf die in dit dialectenboek over het typeren van mensen thuishoren. We zetten ze hieronder op een rijtje.

2. Vijf mooie woorden

In wat volgt, geef ik u graag de vijf woorden die met karaktereigenschappen te maken hebben, soms gevolgd door het commentaar van de inzender.

Gaorenklopper: ‘Niet al te snugger persoon, een kwajongen’ haalde de tweede plaats in de top 25. Het woord komt uit de wereld van de garenbereiding, waarbij iemand het garen moest kloppen, een niet al te intelligent werk. Een *gaorenklopper* stond daarom bekend als een niet al te snugger persoon. Het kan ook een kwajongen zijn; misschien moesten die dat werkje ook wel eens uitvoeren.

Knizebieter: ‘gierigaard, stiekemerd’ behaalde de vierde plaats. *Ekkelbieters* bijten op eikels, bijten *knizebieters* dan op kniezen? Dat kan heel goed als we ons bedenken dat in het Gronings *knirs* of *knirzel* het kraakbeen in het vlees is dat we in het Drents beter als *knars* en *knasterbot* kennen. *Knirzebieter* wordt dan gewoonlijk uitgesproken als *knizzebieter*. Wie niet weet wat dat eerste stukje betekent, laat het dan gemakkelijk wat rijmen en zegt *knizebieter*; iemand die zelfs het kraakbeen van het vlees opeet, zo zuinig. Een van de inzenders vertelt het volgende over dit mooie woord:

“Mijn mooiste woord is *knizebieter*, omdat ik als geboren Groningse nu in Drenthe woon en gewoon dit woord kan blijven gebruiken om de reden dat dit woord in beide dialecten hetzelfde betekent.”

Iegelkaor: ‘egel’, ‘vinnige vrouw’ haalde een 19de plaats. Een *iegelkaor* is een van de woorden voor ‘egel’. En zoals meer woorden op *-kaor(e)* een aanduiding zijn voor een ‘onaangenaam persoon’, zo is *iegelkaor* ook een ‘vrouw die wat meer dan gemiddeld vinnig is’. (Vergelijk negatieve betitelingen als *fiemelkaore*, *giebelkaore* en *kriegelkaore*).

Klabiender: ‘groot dier’, ‘onverschillig iemand’, ‘fors persoon’ volgt op de 23ste plaats. Het woord heeft een paar varianten (*klebiender*, *klabiener*) en een serie betekenissen. Die vormen wellicht een historische reeks in deze geest: ‘bepaald soort paard’ > ‘groter dier in het algemeen’ > ‘bepaald soort mens’ (grote, dikke vrouw of man, ondeugend kind). Niet in alle aangrenzende taalgieden heeft het woord betrekking op personen. In Twente bijvoorbeeld is een *klabiender* een ‘buks’ of ‘geweer’. Dat maakt het lastiger om als basiswoord te denken aan *klapbiender* (‘een dier dat met lawaai beent’, zoals het woordenboek van Hadderdingh-Veenstra doet) of *klap-hiender* ‘paard dat lawaaiig stapt’. De

herkomst van *klabiender* is daarom een onopgelost raadsel, maar dat allerlei negatieve woorden met *klab-* aan het begin een zekere invloed hebben gehad, dat is waarschijnlijk.

Slief: ‘opscheplepel, onbenullig persoon’ eindigt op de 24ste plaats. Mooie woorden kunnen zowel iets moois of nuttigs betekenen, als iets negatiefs en *slief* is een voorbeeld daarvan. Het begon als gebruiksvoorwerp in de keuken en op de tafel (pollepel), maar zeker dingen van hout kunnen ook helpen als iemand een tik gegeven moet worden. Een onhandelbaar persoon noemen we zelfs een *meubel*. Met een *slief* hebben we eerder wat medelijden. De inzender vertelt:

“Het woord *slief* (ie lang uitspreken) vind ik een bijzonder mooi woord (...). Ik vind het men name een mooi woord omdat het twee zo verschillende betekenissen heeft. Hetzelfde woord wordt in het Gronings overigens ook gebruikt, dan heet het *slaiif*. Of het daar ook meerdere betekenissen heeft is me niet bekend.”

Afb. 1 De *slief* is niet alleen een lepel maar ook een onbenullig persoon.

3. Schelden? Of toch en juist niet?

Niet alle mooie scheldwoorden haalden de top 25, natuurlijk. Daarom volgde in het boekje met de mooiste woorden ook een onderdeelje waarin die woorden alfabetisch werden opgesomd met hier en daar een lezersreactie. We herhalen ze in het kader van dit dialectenboek dan ook graag

voor een breder publiek. We beseffen uiteraard dat een deel van deze woorden ook buiten Drenthe bekend zal zijn.

Ainspanger: ‘eenzelvig mens’

Albegeer: ‘iemand die alles wil hebben’

Bloedzoeger: ‘uitzuiger, woekeraar’

Boesjeude: ‘naam om kinderen angst aan te jagen’

Bulegien: ‘klein lief jongetje’ (*buul*: ‘kwajongen, snotaap’)

Buusjong: ‘snotneus’

Dauwelkont, *douwelgat*, *douweldreet*, *douwelkloos*, *douwelhakke*, *douweldeuze*, *douwelpuut*,: ‘iemand die niet opschiet’ (*dauwelen*: ‘treuzelen’)

“*Douweldreet*: ben nu 75 jaar en nog steeds zoekende (autosleutels, portemonnee, ...)”

Drietbuul: ‘klein kind’ (volgens inzender: ‘angsthaas, banggerik’)

Dwarsbongel: ‘dwarsligger’

Eelske medde, *eelske mette*, *eelske mep*: ‘aanstellerig, aandachttrekkend meisje’

Flodderkadoes: ‘1. vrouw meisje dat graag uit gaat; 2. lichtzinnig meisje 3. iemand die slordig is in zijn of haar kleding’

Gatlikker: ‘mooiprater, vleier’

Gloepertie: ‘bijdehand, lief kind’

Gozerd, *goosderd*, *goezerd*: ‘domkop’

Groetjetoet, *groetjepoet*, *groetjepoes*: ‘smeerpoets’

Gunterbokkie: ‘lachebekje, giachelaar’

Hantam, *antam*, *haantam(me)*: ‘ongezeglijk kind’

Haorneuze: ‘gierigaard, vervelende vent’

Hiemertie(n), *haimertje*, *heimer*, *huimer*: ‘klein, tenger persoon of dier’

Iepenkriet, *hiepenkriet*, *hiepekreet*, *hiependriet*: ‘klein en tenger persoon’

Iepseltie: ‘klein vrouwtje’

Klitse: ‘vrouw die het niet zo nauw neemt met de zeden’

Kniepkeutel, *kniepstuver*, *knieperd*: ‘erg zuinig persoon, gierigaard’

Koenavvel: een scheldwoord

“Een scheldwoord en wel een heel erg ... Letterlijk be-

tekent het: een navel van een koe, maar een link kan ik niet leggen, zo lelijk is die ook niet ... Aangevuld met het bijvoeglijk naamwoord lelijk (in het Drents dus "lil-lijke koenaffel") kwam het scheldwoord wel heel erg aan!! Werd je zo genoemd, dan ging je bijna door de grond. Voor zover ik weet, is het scheldwoord bekend in het zuidoosten van Drenthe. In Klazienaveen, Dalen, Nieuweroord en Coevorden weet men ervan."

Kurendriever: 'grappenmaker'

Lenter: 'lang, dun mens'

Liegpuut, liegbiest, liegepuut, leugenzwien: 'iemand die altijd liegt'

Liepbek, liepenbek, lieperd, lipperd: 'huilebalk'

Linkmiegel: 'iemand die handig is en bijna gemeen handelt'

Miegerd: 'persoon met verschillende onaangename eigenschappen' (gierigaard, pietje-precies, gemeen iemand, zeur)

Oegalie: 'hitsig meisje'

Oelewapper: 'rare snijboon, sufferd'

Otie: 'grootmoeder'

Pienekeutel: 'pietje-precies', 'kleinzerig persoon' of een 'erg zuinig en gierig persoon'

Pierendrieter, pierenschieter: '1. kieskauw; 2. bangerik; 3. saai persoon; 4. vervelend iemand; 5. kakmadam'

Plaas, plaze: 'leuteraar, kletsmeier'

Plunnies, plun, plunne: 'slordig persoon, maar ook guitig, leuk'

Poetie, poedie: 'meisje, vrouw'

"Poetie, bedoeld als lief zijn c.q. als koosnaampje gebruikt. Dit zegt bv. een vader tegen zijn dochter of vrouw."

Prugel: 'vinnig, ondeugend en bijdehand kereltje'

"Prugeltie wordt gezegd van een op dat moment lief, vertederend, maar ook eigenwijs/eigenzinnig klein kindje. Er wordt dan als het kindje (positief) eigenwijs doet, gezegd: Wat een prugeltie! Als het woord gebezigd wordt roept dat bij degene die het zegt en meestal ook bij de anderen vertederende, bewonderende en beschermende gevoelens op, want het gaat immers om een klein kindje. Dus eigenlijk een heel lief woord."

Rauwboksem, roboks, rowmoes: 'ruig, onverschillig iemand' of 'sloddervos'

Roeglander: 'slordig persoon (vooral in het werk)'

Saartie, saortie, sagertie, sara: 'smoezelig, slovig, onnozel vrouwtje'

Schoefiesloerder: 'iemand die op een koopje uit is, zijn kans afwacht'

"Ik heb een mooi Drents woord ontdekt tijdens het lezen van Voetbal Internationaal. Dit woord is schoeffiesloerder en het betekent: bijna niks doen in de wedstrijd en op het juiste moment de bal inschieten."

Schroeterd: 'opschepper, bluffer'

"(...) Dan schiet mij vaak het woord schroeten of schroeterd te binnen uit mijn jeugd. Wij gebruikten dat woord zeer regelmatig. (...) Wat toen ook een veelvuldig gebruikt gezegde was: Klagers gien nood, schroeters gien brood."

Skriegattie, schriegat: 'kindje dat net loopt' (volgens woordenboek eerder 'trekpop' of 'harlekijn)'

Smeugel: 'kwajongen, rakker' (wordt ook gezegd van meisjes)

Smiesterd: 'gemeen, ondeugend persoon'

Smork: 'deugniet, klein, ondeugend persoon'

Sniggel: 'kattkop, duiveltje'

Snoeverd: 'opschepper'

Stoethaspel: 'onhandig persoon'

"Opgegroeid op een Drentse boerderij te Zuid-Barge (gem. Emmen) herinner ik mij, dat mijn vader onder ons stoethaspel noemde als we onhandig waren. En tegen mijn moeder hoorde ik hem vaak zeggen, dat wij het gereedschap "verdouweld" hadden. En dat betekende dan dat wij het ergens hadden laten liggen, zodat hij het niet kon vinden en gebruiken."

Stoffel: 'domoor, sufferd'

Teutebelle: 'kletsmajoor'

Tieskauwer: 'iemand die met lange tanden eet'

Tirreltop, tiddeltop, titteltop: 'onrustig en ongedurig mens'

Toesternakke, toesterd, toesterloeks, toesterkop: 'gesloten, nors, narrig persoon'

Tont(e): 'vuile, onzindelijke vrouw', ook wel 'slordige vrouw'

Tuut, tude, tute: 'schat, lieverd'

Waaialap: ‘nietsnut’

“De betekenis van waaialap is: nietsnut, iemand die de kantjes er vanaf loopt, lui, onaangenaam persoon. Volgens mij is dit een relatief nieuw woord. Het wordt veel gebruikt in het café-circuit en ook bij ons in de cafetaria is het een veel gebruikt woord. Ik heb wel eens gehoord dat het van oorsprong uit de Achterhoek stamt.”

Wiebelkont: ‘ongedurig mens’

4. Tot slot

Een wedstrijd waarin een mooiste woord gezocht moet worden, is uiteraard subjectief. Maar mooi meegenomen is dat men in het kader van zo’n oproep wel eens gaat nadenken over taal en hoe mooi die wel kan zijn. Wij hebben het gevoel dat heel wat mensen met plezier hun woorden hebben ingestuurd en we hopen dat u ook van hun woorden meegeniet. Ook al verwijzen ze niet altijd naar onze beste eigenschappen. Het toont wel hoe inventief de taalgebruiker is in het zoeken naar vergelijkingen om karaktertrekken of eigenschappen te verwoorden.

78

BIBLIOGRAFIE

Germs, J. (2005), *De mooiste woorden van Drenthe*. Groningen: Noordboek.

Haddering, H. en B. Veenstra (1979), *Drents woordenboek*. Schiedam.

IN TAAL WEERSPIEGELD?

Iets over de Stellingwerfers en hun eigenschappen

Henk Bloemhoff

In deze bijdrage laat ik wat zien uit een kleine verkenning van woorden en verbindingen in de taal van de Stellingwerfers waarmee zij zichzelf en andere groepsleden 'karakteriseren'. Om tijd en ruimte beperk ik me tot het gebied Stellingwerf, het vanouds Nedersaksisch sprekende gebied in Friesland dat overeenkomt met het grondgebied van de gemeenten Oost- en West-Stellingwerf. De titel van mijn beschouwing is een variant op de boektitel *De Stellingwerfers en hun dialect*, de publicatie waarin de eerdere kenner en promotor van het Stellingwerfs Hendrik Johannes Bergveld onder meer kenmerkende eigenschappen van de Stellingwerfers en bijzonderheden over hun taal op onderhoudende en zeker niet ongenueanceerde wijze in beeld bracht. Zijn publicatie verscheen in 1949, het jaar waarin hij zevenenzeventig werd. Pas zo'n vijftig jaar later verscheen het vierdelige *Stellingwarfs Woordeboek* (hierna: *SW*), dat door o.m. het royale aantal informatieklassen wel als de Grote Van Dale van het Stellingwerfs gezien wordt. Aan het maken van een woordenboek was Bergveld tijdens en na de oorlog ook al begonnen, maar tot voltooiing kwam het helaas niet. Veel van zijn materiaal is echter in *SW* verwerkt. Een belangrijk kenmerk van *SW* is dat alle woorden, klankverschillen, verbindingen en betekenissen uit 25 van de 39 dorpen zijn opgenomen, verspreid over het hele gebied. Bergveld deed zijn taalwaarnemingen vooral in een aantal dorpen in het oostelijke deel van Stellingwerf. Daar onderzocht hij medewerking in met name Appelscha, Fochteloo, Oosterwolde en Oldeberkoop.

Toch is het interessant om na te gaan wat Bergveld in de jaren veertig van de vorige eeuw heeft beschreven als ei-

gensenschappen van de Stellingwerfers en in hoeverre we die weerspiegeld zien in *SW*. In *De Stellingwerfers en hun dialect* wordt eerst aandacht geschonken aan de oorsprong en geschiedschrijving van Stellingwerf en zijn bewoners. Zo stelt Bergveld, en hij was niet de enige, 'dat de Stellingwerfers in Friesland niet als inheems zijn te beschouwen, in aanleg en karakter – en ook in lichaamsbouw – wijken ze eveneens belangrijk van de Friezen af en vertonen ze op veel punten overeenstemming met de bewoners van Drenthe en de kop van Overijssel. Dit behoeft ook niet te verwonderen, omdat deze immers ook van Saksische origine zijn'. Na deze karakterisering, die nader onderzoek zou verdienen, snijdt Bergveld volksaard en bijzonderheden van 'het dialect' aan. Ik heb voor deze gelegenheid een viertal uit een reeks door hem genoemde eigenschappen geselecteerd, om na te gaan in hoeverre woorden en uitdrukkingen erop kunnen wijzen dat die eigenschappen ook inderdaad als kenmerkend beschouwd kunnen worden. Daarbij heb ik ook gekeken naar de alternatieve mogelijkheden, want het is denkbaar dat de tegenovergestelde eigenschappen eveneens rijkelijk vertegenwoordigd zijn in lexicale middelen. Het wordt in dat geval lastig te bepalen in hoeverre het één dan wel het ander gezien moet worden als karakteriserend. Maar sowieso blijkt het geboden haastige conclusies te voorkomen.

Allereerst volgt hier mijn kleine, nogal willekeurige greep van eigenschappen uit *De Stellingwerfers en hun dialect*. Daartegenover zijn de alternatieven genoemd.

1. De bevolking zegt snel *ja*, maar dat is vaak dubbelzinnig: men bedoelt eerder *nee*, tegenover: *Ja* is ook meestal 'ja'.

Jean Fournier: *Portrait of Onno Zwier van Haren* (1752). Van Haren (1713 – 1779) was o.m. Grietman van Stellingwerf-West-einde vanaf 1742, afgevaardigde in de Staten-Generaal van 1733 tot 1739, lid van de Raad van State van 1739-1754 en bekend Nederlands schrijver/dichter. In enkele van z'n brieven vinden we de oudste vermeldingen van Stellingwerf eigenschappen: 'Bedenk dat ik in een melancholiek dorp leef met zijn armzalige bewoners, die nooit lachen' en 'De mensen zijn er koud en gesloten en ze lachen nooit'. Zijn vrouw is positiever als ze massaal helpen na de grote brand in Van Haren's buitenplaats Lindenoord: 'De dorpsbewoners heb-

ben als ezels gewerkt om ons te helpen' (uit het Frans vertaalde citaten in Middendorp, F., *De Van Harens en Wollega*. Oosterwolde, 1989: 82, 87 resp. 89). Hoewel... Dat de mensen niet lachten zou ook kunnen komen doordat niet ieder blij was met de regentenkringen. En Van Haren was, erger nog, belast met een schandaal, nl. door zijn incestueuze handelingen met twee dochters. Door beide schoonzons en politieke tegenstanders in 'Haagse kringen' raakte hij in opspraak en wilde men hem niet weer in de Staten-Generaal. (bron afbeelding: Wikipedia).

80

2. Men is rustig, gemoedelijk, tegenover: Nee, men is druk, driftig, opvliegend.
3. Men ziet weinig uitingen van hartelijke omgang, tegenover: Men doet hartelijk.
4. Men is ijverig en arbeidzaam, tegenover: Men is graag gemakkelijk en lui.

Hoe vinden we deze eigenschappen terug in uitingen die in SW opgenomen zijn?

1. Onder het lemma *ja* noemt SW vijf bevestigende of versterkende betekenissen. *Ja* is wel degelijk als serieus 'ja' terug te vinden in de meeste voorbeeldzinnen en vaste verbindingen. In *Ie moe'n niet te gauw ja zeggen* 'je moet niet te snel ja zeggen' is *ja* wel degelijk ondubbelzinnig 'ja'. Dat geldt ook voor *ja* in een vrije verbinding als *Ik heb nog gien ja zegd, ik kan nog weeromme* '...ik kan nog anders beslissen'. Ondubbelzinnig *ja* zit ook in *ja en nee* 'enerzijds, anderzijds'. Ondubbelzinnig 'nee' voor *ja* vinden we in *Ja, dat haj' docht!* 'ja, dat had je gedacht, integendeel', net als in het Nederlands. Zo ook vinden we toestemmend, instem-

mend *ja* in *Mooi weer, hen? Ja, mar et is me toch te koold* en tegenwerpend *ja* in *Ja, heb d'r de gek mar mit* 'ja, spot er maar mee'. Ook bij versterkend *ja* vinden we geen voorbeelden met *ja* = 'eigenlijk bedoel ik nee'. Het taalmateriaal doet dus niet vermoeden dat *ja* opvallend vaak dubbelzinnig is en dus vaak als 'nee' geïnterpreteerd moet worden. Of een toezegging of bevestiging vaak niet gemeend is, zou dus alleen nog uit waarnemingen van situaties kunnen blijken. Uit ervaring weet ik dat het zeker voorkomt, maar ronduit 'ja' bedoelen doet zich daarnaast zeer veel voor. Het is dus vooreerst niet zeker of *ja* zeggen en *nee* bedoelen meer voorkomt in Stellingwerf dan elders.

2. Is men rustig en gemoedelijk, of is men juist het tegenovergestelde? SW bevat nogal wat verbindingen met *gemoedelik*, die zonder uitzondering in positieve zin zijn. Gemoedelijkheid lijkt dus te worden gewaardeerd. Men kan zaken ook *gemoedelik opnemen*, zich er niet over opwinden, er niet kwaad over worden. Het semantisch nauw verwante *goedig/goeig* geeft SW overwegend in neutraal tot licht negatief verband, zoals in *Hi'j zegt niet makkelik nee en hi'j is nogal goedig*. Van *te goedig / goeig* zijn wordt door voorbeelden ook melding gemaakt. Positief klinken daarentegen *een goedig oold meenske* en *Dat is wel zok goedig volk*. In lijn met gemoedelijkheid als deugd is het dat onder *je opwienen* 'zich opwinden' alleen verbindingen genoemd worden die dat niet als positief brengen, zoals *Wien je mar niet zo op, Wien je niet op, dan moej' je ok weer ofwienen* en *Wien je niet op, ie moe'n toch weer oflopen*. Concluderen dat 'zich opwinden' in het bijzonder door Stellingwerfers als negatief wordt gezien zou veel te ver gaan. Dit werkwoord draagt immers ook in het Nederlands een negatief betekenismerk: 'zich opwinden' is nooit goed!

3. Als geboren Stellingwerfer heb ik juist heel veel voorbeelden van onderlinge hartelijke omgang meegemaakt. In en tussen gezinnen doet zich zo'n omgang veel voor en ook de omgang met anderen in het verenigingsleven is vaak heel hartelijk. Wee degene die niks geeft bij een collecte voor dorpse aangelegenheden – het tekent hem voor z'n leven. Wat leert ons SW over *hattelikhied*? Die wordt kennelijk zeer gewaardeerd. Men spreekt van *hattelike meensken, een*

hattelike brief, en zo ook lezen we deze vrije verbindingen: *Et was altied hattelikhied bi'j die meensken, Wat een hattelikhied hewwe ondervunnen bi'j die meensken, Hi'j lop over van hattelikhied*. Deze verbindingen wijzen zeker niet in de richting van de waarneming bij Bergveld, nl. dat hartelijke omgang weinig gezien wordt. De afwezigheid van *hattelikhied* komt, zo getuigt SW, wel voor, maar wordt expliciet als negatief aangemerkt in voorbeeldzinnen als *Een betien hattelikhied kan d'r toch zeker wel bi'j!*, en *Hattelikhied is mar alles cynisch gezegd* wanneer men het ontbreken van hartelijkheid ondervindt.

4. *Iever* 'ijver' kent uitsluitend positieve voorbeeldzinnen, zoals *Hi'j hef een boel iever, Die vrouw was iene brokke iever*. Dat is niet vreemd, ijver wordt immers ook in het Nederlands inherent als positief ervaren. *Iever* en *ieverig* *wezen* 'ijverig zijn' is dan ook in veel voorbeelden vertegenwoordigd in SW, met daarin ook de vergelijking *ieverig as een bi'je*. *Lui* zijn daarentegen komt ook veel voor, blijkens SW. Maar het geldt als uiterst negatief, zo laten de vele voorbeeldzinnen en kortere verbindingen zien *Wat een lui varken is dat, die vent; op 'e luie kont zitten/liggen; Luie Evert op 'e rogge hebben* 'lui zijn', *Hi'j is te lui om 't iene bien veur 't aandere te zetten; ...om de iene voete veur de aandere te zetten; ...om op zien eigen bienen te staon; ...om veur de duvel te daansen; ...om te gaepen; ...om te lopen; ...om te warken; ...om te staon; ...om over zien (eigen) bienen te gaon; ...om lui te wezen; ...om de ogen los te doen; liever lui as muui; ... as lam; zo lui as een varken; ...as een luus op een zeer heufd; Hi'j is zo lui as hi'j lang is; ...as hi'j stinkt; ...as staol; ...as dikke stront*.

Zo vreselijk blijkt *lui*, dat de lezer zich nauwelijks kan voorstellen dat *lui* ook in positieve zin gebruikt wordt. Maar toch, dat kan. Als men positief wil aangeven dat er flink gewerkt gaat worden, zegt men vaak: *Et luie zwiet moet d'r uut*. Men kan vervolgens lekker bijkomen in *een luie stoel*, en... als men eens een dag vrij heeft of maar weinig hoeft te doen, kan dat uitgedrukt worden met *We hebben vandaege een lekkere luie dag*. *Lui* zijn is in Stellingwerf zeer verwerpelijk en zal daarom geen algemene eigenschap zijn, maar het kan, als de situatie ernaar is, ook als bijzonder aange-

naam worden ervaren. Terwijl het toch in eerste instantie uitsluitend een negatieve waardering lijkt op te roepen, net als elders.

Mijn kleine verkenning wijst erop dat we toch niet alleen de taal zelf als bron kunnen zien om groepeigenschappen van de Stellingwerfers op te sporen. We zullen vooral moeten proberen die scherp waar te nemen in de praktijk van alledag. Aan een grondige vergelijking met elders valt daarbij niet te ontkomen.

ALLEMAOL KIENDERS VAN JANNAO!¹

Jannie Bakker en Philomène Bloemhoff

Jannao moet een groot gezin gehad hebben. Een heel divers gezin ook, als de uitdrukking *Allemaol kienders van Jannao* enige authenticiteit bevat. Maar met historiciteit en waarheidsvinding rond deze uitdrukking zullen we ons in dit artikel niet bezighouden.

De uitdrukking *Allemaol kienders van Jannao* komt voor in Genemuiden en wordt gebruikt om een diverse groep kinderen aan te duiden. Spelen in een huiskamer de kinderen des huizes met een stel neefjes, nichtjes, vriendjes en vriendinnetjes en komt bijvoorbeeld de buurvrouw binnen dan kan die zeggen: “O, kiek ies an, allemaol kienders van Jannao!” Met de uitdrukking worden dus heel verschillende kinderen onder één noemer gebracht.

Die titel, *Allemaol kienders van Jannao*, maar dan op zijn Gællemunegers tweemaal met *oa* gespeld, kozen de samenstellers ook voor hun wekelijkse dialectrubriek in het nieuws- en advertentieblad van Genemuiden. Op zoek naar een nieuw onderwerp stuitten zij in het standaardwerk *Gællemuun en et Gællemunegers* van dr. D. van der Haar (1967) op een aantal korte gedichtjes rond mensen met een bepaalde karaktertrek, geschreven in een specifieke, compacte vorm:

De Koenderd

De Koenderd dut

Kræk wat niet mut;

Wat veur mut gaon,

Löt ie net staon;

Wat i'j aantiert,

Get glád verkierd!

De Potterd

De Potterd telt

Zien lieve geld

Zien zörg is groot

Dat bi'j zien dood,

I'j tot besluit

't Ier laoten muut.

(*koenderd* = sukkel, *antieren* = hanteren)

Dit soort gedichtjes was een geschikt onderwerp voor de dialectrubriek!

83

Dat mensen met een bepaalde karaktertrek worden benoemd naar die karaktertrek komt in de standaardtaal ook voor, denk aan woorden als vrek, gulzigaard, kluns, vies-peuk enz.² Het dialect van Genemuiden kent evenwel nogal wat van dit soort woorden die niet in de standaardtaal voorkomen. Daar begonnen de samenstellers een lijst van aan te leggen. Norm daarbij was de driedelige Van Dale: stond het woord daar niet in, dan werd het op de lijst geplaatst. Al gauw telde de lijst meer dan honderd woorden.

Over elk van deze woorden werd nu een gedichtje geschreven waaruit de specifieke eigenschap moest blijken, net zoals indertijd dr. Van der Haar had gedaan. Ook zijn rijmschema (aa-bb-cc) werd aangehouden, evenals zijn regellengte (vier lettergrepen per regel) en zijn ritme (jambe, twee versvoeten per regel).

De rubriek werd een succes, en wat nog leuker was: Genemuiden begon mee te denken. Regelmatig werden de samenstellers op straat aangesproken of per telefoon of mail benaderd met de vraag: “Hebben jullie deze al?” Uiteindelijk telde de lijst een kleine 200 woorden. Een aantal daarvan was onder één noemer te brengen, bijv. *slierte* en *slierakke* ‘iemand die altijd op pad is’, *fiesteraar* en *fiesterkonte* ‘iemand die overal een afkeer van heeft’. Over een aantal andere hadden de samenstellers hun twijfels en een enkel woord viel af als zijnde ‘te onbetamelijk’, waardoor er uiteindelijk 155 woorden overbleven. Daarmee was de verzameling trouwens niet compleet: ook na het beëindigen van de rubriek kwamen er nog enkele woorden binnen, en Van Dale bevat ook woorden die je in de standaardtaal nooit tegenkomt, maar in de streektaal regelmatig. Maar goed, regel is regel en over 155 woorden zijn uiteindelijk gedichtjes gemaakt, die verspreid over ruim 3 jaar (2004-2007) werden gepubliceerd. Hier volgen twee voorbeelden:

De Frabbe

(snibbig meisje of snibbige vrouw)

Een Frabbe kat
op alles wat
eur niet bevælt.
Zie snibt en skelt,
en sprek z’oe an?
Now, waert oe dan!

De Aeiepoes

(mooiprater)

De Aeiepoes
smeert met een smoes
bi’j oe terstond
stroop um de mond.
Niet ræcht deur zee.
Pröt met oe mee.

Zo’n verzameling is natuurlijk een fantastische bron van informatie, vandaar dat we de 155 woorden eens in een spreadsheet hebben gezet en er bepaalde eigenschappen aan hebben gehangen.

Om te beginnen is er gekeken welke woorden alleen voor een vrouw (v) dan wel alleen voor een man (m) worden gebruikt. Natuurlijk zijn er ook woorden die voor beiden kunnen (m/v) en er bleken woorden te zijn die overwegend voor vrouwen (v(m)) of overwegend voor mannen (m(v)) worden gebruikt. Niet geheel tegen de verwachting in blijken er meer woorden voor vrouwen dan voor mannen te zijn, maar de cijfers tonen aan dat er toch ook voor mannen een ruim aantal woorden beschikbaar is:

23 m- en 17 m(v)-woorden	26%
49 v- en 8 v(m)-woorden	37%
58 m/v-woorden	37%

Een tweede selectiecriteria was de ‘lading’ van het woord: was die positief of misschien zelfs zeer positief, of negatief dan wel zeer negatief. Verder bleek een aantal woorden een neutrale lading te hebben, of een lading met positieve en negatieve kanten: ook die is als neutraal bestempeld. Wederom zijn omwille van de beknoptheid de positieve en zeer positieve woorden, alsook de negatieve en zeer negatieve woorden bij elkaar geteld.

Ook hier volgde de uitslag de verwachting: er zijn veel meer van dergelijke woorden met een negatieve dan met een positieve lading:

11 positieve en 4 zeer positieve woorden	10%
31 neutrale woorden	20%
90 negatieve en 19 zeer negatieve woorden	70%

Wanneer we nu bekijken hoe de lading over de geslachten verdeeld is, vinden we het volgende:

	positief – 10%	neutraal – 20%	negatief – 70%	totaal
m + m(v)	4 - 10%	9 - 22,5%	27 - 67,5%	40 -100%
m/v	6 - 10%	15 - 26%	37 - 64%	58 -100%
v + v(m)	5 - 9%	7 - 12%	45 - 79%	57 -100%

fig. 1

De positieve woorden blijken dus tamelijk evenredig over de mannen en de vrouwen verdeeld te zijn; maar voor vrouwen zijn er verhoudingsgewijs minder neutrale en méér negatieve woorden beschikbaar.

Woorden voor mannen zijn bijvoorbeeld *matjedor* 'iemand die ergens heel goed in is' (zeer positief), *prausien* 'klein, parmantig mannetje' (positief), *prokkereur* 'man die veel en schijnbaar wijs praat' (neutraal), *dreuge klaemes* 'droge, saaie vent' (negatief), *laban* 'iemand die achterbaks zijn zin doordrijft' (zeer negatief). Voor vrouwen gebruikt men onder andere *baosvrouwe* 'vrouw die van wanten weet' (zeer positief), *vlucht* 'snelle, handige vrouw' (positief), *goebel* 'meisje/vrouw die doorlopend giechelt' (neutraal), *goeze* 'vrouw die chaotisch handelt' (negatief), *nagge* 'onprettig-bijdehante vrouw' (zeer negatief).

Voor kinderen, zowel jongens als meisjes, worden bijvoorbeeld aanduidingen gebruikt als *vraogeskeet* 'een kind dat voortdurend vragen stelt', *glie* 'gehaaid kind', en *meneuertien* 'klein, handig persoon'. Dit zijn positieve benamingen. Een negatieve lading hebben onder meer *radja* 'ondeugend kind' en *vlim* 'ondeugend, gehaaid kind'.

Als neutraal zijn bijvoorbeeld te kwalificeren *nöstekuken* 'de kleinste, jongste' en *ærlingien* 'klein, schriel kind'.

We specificeren de negatieve woorden eens even nader. In totaal zijn er dus 109 negatieve woorden (4^e kolom fig. 1), en wel 90 negatieve en 19 zeer negatieve. Anders gezegd: van alle negatieve woorden is 83% 'gewoon' negatief en 17% zeer negatief.

Als we dat weer over mannen en vrouwen verdelen, dan blijkt het volgende:

	negatief – 83%	zeer negatief – 17%	totaal
m + m(v)	19 – 70%	8 – 30%	27 - 100%
m/v	31 – 84%	6 – 16%	37 - 100%
v + v(m)	40 – 89%	5 – 11%	45 - 100%

fig. 2

We zien in fig. 2 dat m/v nagenoeg gemiddeld scoort, en dat er voor vrouwen weliswaar verhoudingsgewijs meer negatieve woorden zijn, maar dat de mannelijke vaker in de categorie 'zeer negatief' vallen. Zeer negatieve aanduidingen voor mannen zijn behalve het zo even genoemde *laban*: *blekstiender* 'dondersteen', *boestekere* 'figuur waar kinderen bang mee worden gemaakt', *lamzak* 'gemenerik', *ærdbast* 'stijfkop', *bleerbalg* 'schreeuwlelijk', *mieterond* 'gemenerik', *poessak* 'gemeen en slinks persoon'.

Dan dringt zich natuurlijk de vraag op hoe dat dan met de positieve woorden zit. Omdat er daar veel minder van zijn wordt het onderzoekje er niet betrouwbaarder op, maar wellicht bespeuren we toch een tendens.

Van de 15 positieve woorden zijn er 11 (oftewel 73%) 'gewoon' positief en 4 (27%) zeer positief. Verdeeld over mannen en vrouwen zien we het volgende resultaat:

	positief – 73%	zeer positief – 27%	totaal
m + m(v)	3 – 75%	1 – 25%	4 – 100%
m/v	5 – 83%	1 – 17%	6 – 100%
v + v(m)	3 – 60%	2 – 40%	5 – 100%

fig. 3

In de tweede kolom van fig. 1 konden we al aflezen dat er verhoudingsgewijs iets minder positieve woorden voor vrouwen zijn. Maar binnen deze categorie zijn ze wel positiever dan woorden voor mannen (zie fig. 3).

Als zeer positief werd behalve het al genoemde *baosvrouwe* nog genoteerd: *todde* ‘vertederend klein meisje’.

Concluderend kunnen we dus stellen:

- dat er meer vrouwelijke woorden zijn dan mannelijke;

- dat er veel meer negatieve woorden zijn dan positieve;
- dat er voor vrouwen verhoudingsgewijs meer negatieve woorden zijn dan voor mannen, maar dat de mannelijke negatieve woorden een negatievere klank hebben;
- dat er voor mannen iets meer positieve woorden zijn dan voor vrouwen, maar dat de vrouwelijke positieve woorden een positievere klank hebben.

Met name bij de laatste conclusie dient dan wel te worden aangemerkt dat er in het onderzoekje maar relatief weinig positieve woorden voorkomen, wat de resultaten minder betrouwbaar maakt.

De Genemuider woorden voor mensen met een bepaalde eigenschap of voorkomen zijn volgens ons voer voor verder onderzoek op het gebied van taal en sexe. De spreadsheet wordt bewaard op de IJsselacademie.

Naschrift

Het onderzoek waarvan de resultaten in dit artikeltje worden gepresenteerd, werd uitgevoerd door Jannie Bakker en Riek van der Wulp. Jannie en Riek, beiden lid van de Gællemunger Taelkrink, waren ook de samenstellers van de wekelijkse dialectrubriek waarvan in dit artikel sprake is en zij schreven elk de helft van de gedichtjes.

NOTEN

1. Het Genemuider dialect in dit artikel werd vrijwel geheel geschreven in de IJsselacademiespelling; zie voor de brochure www.ijsselacademie.nl.
2. Volgens ons bestaat in het Nederlands geen benaming voor het begrip ‘iemand met een bepaalde eigenschap c.q. bepaald voorkomen’.

Afb. 1 Dr. D. van der Haar, 1981/82: een matjedor!

VAN TWENTSE ZOALTKLOETENS, GRUPPENDRIETERS EN HEUIMIEGERS

Harry Nijhuis

1. Inleiding

Bijnamen zijn er in Twente in vele varianten. De aanleiding of oorsprong is divers, net als de omvang van de groep waarnaar de bijnaam verwijst. Soms wordt één enkele persoon of familie bedoeld, in andere gevallen een groep van mensen, maar ook de complete bevolking van een stad, dorp of buurtschap is vaak mikpunt van deze spot. Bepaalde vermeende karaktereigenschappen, specifieke uiterlijkheden, opvallende gewoontes of de leef- en woonomgeving zijn dankbare onderwerpen bij het bedenken van een passende “nickname” voor een stad of dorp. Ook beroepen en economische bedrijvigheid zijn verschijnselen die veelvuldig worden gebruikt om de bewoners van een plaats te sieren met een alternatieve naam. Er is één constante: de streektaal is in alle gevallen het vehikel. Veel steden, dorpen en buurtschappen in Twente hebben zulke bijnamen, ofwel locofaulismen. Daarin is deze regio niet uniek. Overal in Europa, maar ook de rest van de wereld is toegegeven aan de behoefte om mensen en plaatsen nader te duiden met een bijnaam.

2. Hoe kom je aan je bijnaam?

Over de oorsprong, aanleiding en de tijd waarin bijnamen zijn ontstaan is niet veel bekend, hoewel bij sommige de herkomst voor de hand ligt. Zo mag bij *zoalkloetens* (‘zoutklonten’) voor de inwoners van Boekelo worden verondersteld dat er een verband bestaat met de zoutwinning rond het dorp en het feit dat hier ooit de eerste Twentse zoutfabriek stond. Ook over de *törfrappers* (‘turfrappers’) uit Langeveen en Bruinehaar kan nauwelijks misverstand bestaan. Hier mag je een verbinding verwachten met de

bewoners, die honderden jaren lang hun ruggen kromden om turf te steken in het plaatselijke veen. Waarmee de Hezingers alias *steenbikkers* (‘steenbikkers’) zich in vroegere tijden onledig hielden, laat zich al evenzeer raden.

Wanneer de opvallende eet- en drinkgewoonten en daaruit voortvloeiende dagelijkse ontledingen een rol spelen, krijgen de bijnamen vaak een meer spottende en ietwat beledigende lading. Zo moeten in Twente de mensen uit Saasveld als *koffiedreenkers* (‘koffiedrinkers’) door het leven en staan de inwoners van Usselo te boek als *moosbälge* (‘boerenkoelbuien’). Harbrinkhoek deelt met buurdorp Fleringen de eer om de bijnaam *gruppndrieters* (‘goetschijters’) te mogen dragen en Twente rekent de bevolking van de buurtschap Lemselo tot de *heuimiegers* (‘hooizeikers’). Lonneker dankt zijn naam *droadneagels* (‘spijkers’) aan het relatief grote aantal timmerlieden, maar deze aanduiding kreeg met de veronderstelde zuinigheid van de dorpsbewoners ook een tweede, meer spottende betekenis. Een enkele keer grijpt een locofaulisme van een plaats terug op een gebeurtenis in de geschiedenis.

In Twente staat de stadsbevolking van Ootmarsum alom bekend als *siepels* (‘uien’). Toch heeft het stadje nog een tweede - weliswaar veel minder bekende en daardoor weinig bezigde - bijnaam, namelijk die van *vaandeldeven* (‘vaandeldieven’). Die dankt het aan een historisch verhaal uit de achttiende eeuw. Destijds werd na een klootschietwedstrijd het vaandel van het naburige Oldenzaal als “buit” meegenomen naar huis. Tot op de dag van vandaag verblijft het omstreden dundoek nog steeds in Ootmarsum en wordt het er zorgvuldig gekoesterd. Aangenomen mag worden dat de Oldenzalers op hun beurt de naam *vaandeldeven* (‘vaandeldieven’) koesteren.

3. Twentse locofaulismen

Een veertigtal Twentse locofaulismen is hieronder te vinden. Tussen haakjes is de letterlijke vertaling naar het Nederlands opgenomen. Daarnaast hebben veel bijnamen

ook een overdrachtelijke betekenis, die verwijst naar karaktereigenschappen, uiterlijkheden, lokale gewoonten en gebruiken van de inwoners. Niet alle Twentse plaatsen met bijbehorende bijnamen zijn in het overzicht opgenomen.

Plaats	Bijnaam	Plaats	Bijnaam
Albergen	buk ('bokken')	Hezingen	steenbidders ('steenbidders')
Almelo	beetwortel ('bieten')	Langeveen	törftrappers ('turfrappers')
Beckum	ossens ('ossen')	Lattrop	droadneagel ('spijkers')
Bentelo	koolheaskes ('koolhaasjes')	Lemselo	heumiegers ('hoozeikers')
Beuningen	voelböarde ('viezeriken') broodbulen ('broodzakken')	Lonneker	droadneagel ('spijkers') papsleven ('papepels')
Boekelo	zoaltkloetens ('zoutklonten')	Losser	bekkensnieders ('bekkensnijders') braandstichters ('brandstichters')
Borne	melbullen ('meelzakken')	De Lutte	buk ('bokken')
Bruinehaar	törftrappers ('turfrappers')	Mander	gruppndrieters ('goetschijters')
Delden	kwekweschudders ('kweekgraswieders')	Oldenzaal	boeskeul ('witte kolen') gruppndrieters ('goetschijters')
Denekamp	köttelperen ('dirkjesperen')	Ootmarsum	siepels ('uien') vaandeldeven ('vaandelieven')
Deurningen	plaggenstekkers ('plaggenstekers')	Reutum	pinnensnieders ('pinnensnijders')
Enschede	krekkels ('krakelingen') braandstichters ('brandstichters')	Rossum	görtekeurn ('gortkorrels')
Enter	messentrekkers ('messentrekkers') boorköttel ('boorkrullen')	Saasveld	koffiedreenkers ('koffiedrinkers')
Fleringen	gruppndrieters ('goetschijters')	Tilligte	waterpönskes ('waterbuikjes')
Geesteren	papsleven ('papepels')	Tubbergen	schoapenböllekes ('schapenkeutels')
Goor	meerpoeten ('modderkruipers')	Usselo	moosbälge ('boerenkoolbuiken')
Haaksbergen	towmeren (van: 'toe maar')	Vasse	spekscheters ('spekschietters')
Harbrinkhoek	gruppndrieters ('goetschijters')	Volthe	öllieböarde ('oliebaarden')
Hasselo	meerpoeten ('modderkruipers')	Vriezenveen	venneheksen ('veenheksen')
Hengelo	weendbullen ('windzakken')	Weerselo	knollentrekkers ('knollentrekkers')

4. Wie kent de *görtekeurn*, *spekscheters* en *vennehexen*?

De bekendheid onder de Tukkers van de bijnamen voor de Twentse plaatsen laat opvallende verschillen zien. Ootmarsum mag zich als *siepelstad* ('uienstad') verheugen in een bijna algemene bekendheid. Oldenzaal scoort ook hoog als *boeskoolstad* ('witte koolstad') en bij het vallen van de naam *weendbullen* ('windzakken') ligt bij velen Hengelo op de lippen. Bij de Enschedese *krekkels* ('krakelingen'), *mebullen* ('meelzakken') (Borne) en *köttelperen* ('dirkjesperen') (Denekamp) wordt het feest der herkenning al wat minder. Andere bijnamen voor plaatsen moeten het vaak doen met locale bekendheid en direct omliggende woonplaatsen. Soms moet een bijnaam worden gedeeld met andere Twentse bewoners. Zo trekken Albergen en De Lutte samen op met de naam *buk* ('bokken'). *Gruppendrieters* ('gootschijters') (Harbrinkhoek Fleringen, Mander, Oldenzaal) mag zich verheugen in een nog grotere populariteit als bijnaam.

5. Een tweede leven

Waar sommige alternatieve namen voor Twentse plaatsen volledig in de vergetelheid dreigen te raken, neemt ook de bekendheid van de populaire bijnamen gestaag af. Een aantal steden en dorpen heeft zijn locofaulisme, - ongeacht of dat vanuit het verleden spottend, vleiend of liefkozend bedoeld is - gecultiveerd. De oorspronkelijke betekenis van de bijnaam raakt daarbij op de achtergrond en krijgt in een tweede leven een relativerende en soms trotse lading. Dat laat zich zien in de naamgeving van verenigingen en op openbare plekken geplaatste kunstwerken, waarin de bijnaam creatief wordt verbeeld. In Lonneker verwijzen in het dorpschart twee levensgrote ijzeren *droadneagel* ('spijkers') naar de tweede Twentse naam van het dorp. Trots is Oldenzaal op zijn *boeskoolmenneke* ('witte koolmannetje'), Denekamp kent 't *köttelpeerke* ('dirkspeertje') en Ootmarsum koketteert met zijn bijnaam in de bronzen standbeelden van het *siepelvrouwtje* ('uienvrouwtje') en *sjalotje* ('sjalotje'). Het voortleven is in de huidige tijd vooral te danken aan

Afb. 1 Het standbeeld van het boeskoolmenneke aan een van de toegangswegen naar het stadshart van Oldenzaal.

carnavalsverenigingen en in mindere mate blaaskapellen en dweilorkesten Menige narrenclub maakt dankbaar gebruik van de historische bijnamen, waarmee de vestigingsplaats bekend staan in de Twentse regio. In Oldenzaal - een stad met een flinke carnavalstraditie van zestig jaar - draagt de plaatselijke jongerenvereniging de naam *De Blaanke Boeskeulkes*. De jonge feestneuzen in Ootmarsum tooien zich met de naam *Siepeljonkers*. Albergen viert jaarlijks het feest onder aanvoering van de *Alberger Bökke* en Weerselo laat zich leiden door carnavalsvereniging *De Knollentrekkers*. Tilligte geeft zich tijdens het driedaagse zottenfeest over aan *De Waterpönskes*. Daarmee sluit de intentie en geest van het carnavalsfeest aan bij de vroeger soms gekscherend, schamper en spottend bedoelde bijnaam van hun stad of dorp.

6. De toekomst van locofaulismen

De behoefte aan het bezigen van bijnamen is van alle tijden. Ook in het huidige tijdsgewricht zijn mensen op zoek om hun spot te kunnen drijven met andere personen of groepen door scheldwoorden en schimpnamen te gebruiken. Wel zijn de doelgroepen gewijzigd. Niet langer vormt een stad, dorp of buurtschap met ieders eigen gebruiken, gewoonten, arbeidsactiviteiten of woonomgeving de afbakening, maar veel meer is er een culturele indeling over de ge-

noemde grenzen heen. Vanaf het einde van de vorige eeuw kennen we de *yuppie* ('young urban professional') of de wat minder bekende *dinky* ('double income, no kids'). Deze termen zijn inmiddels alweer op hun retour. In de jongeren-cultuur van tegenwoordig zijn lifestyle en mode bepalend voor de groep waartoe men zichzelf voelt aangetrokken of door anderen in wordt geplaatst. Het zijn de *emo's*, *urbans*, *altho's*, *gothics* van deze tijd. Daar is geen woord Twents bij.

BIBLIOGRAFIE

Dijkhuis, G.J.H. (1981²), *Twents in Woord en Gebruik. Twentse woordenschat bijeengebracht en toegelicht door G.J.H. Dijkhuis*. Borne: Coöp. Centrale Raiffeisen-Boerenleenbank.

Hottenhuis, A.L. (1991), Schelden doet geen pijn...: Over namen en bijnamen. In: *Jaarboek Twente 30* (1991), p. 7-13.

Van Dale, Groot Woordenboek Der Nederlandse Taal, twaalfde, herziene druk door prof. dr. G. Geerts en dr. H. Heestermans. Utrecht-Antwerpen: van Dale lexicografie.

Vliet, G. van der, *Dialexicon Twents*, digitaal woordenboek (voor Windows) door Goaitsen van der Vliet <http://members.home.nl/dialexicon/> Uitgave in boekvorm: 14 april 2011.

't PUKKELTJE, DE PILLEKÈL, DE GALLEGHEI EN ANDERE BIJNAMEN

Charlotte Giesbers

Bij het thema van deze dialectendag “schelden doet geen zeer! hoe wij elkaar typeren” dacht ik meteen aan het gebruik van bijnamen in mijn eigen dialect. Het dialect van een plaats in Gelderland waar bijna iedereen een bijnaam heeft, Groesbeek. Groesbeek ligt in het oosten van Gelderland, net onder Nijmegen, tegen de Duitse grens en heeft van oudsher veel dezelfde familienamen (Weijers, Janssen, Peters, Kersten enz.). Daardoor is het vaak moeilijk om mensen uit elkaar te houden. Door het gebruik van bijnamen wordt dit vereenvoudigd. Maar wat is dat nu eigenlijk een bijnaam? Wanneer we kijken in de dikke Van Dale staat onder bijnaam:

1. een toegevoegde naam: *Hendrik IV verdiende de bijnaam van “de Grote”*.
2. naam die voor de eigenlijke of doopnaam in plaats gegeven wordt, op grond van een kenmerkende eigenschap, veelal als spotnaam.

Dat een bijnaam spottend bedoeld wordt, is in Groesbeek niet altijd het geval. Meestal is het meer een manier om mensen van elkaar te onderscheiden, waarbij gebruik wordt gemaakt van uiterlijke kenmerken, beroepen, familienamen, woonplek, (karakter)eigenschappen enz. In *De woordenschat van het Groesbeeks* (Utrecht, 2007) is achterin een lijst met bijna 1600 bijnamen opgenomen. Deze lijst heeft de titel *Hoe schriev die zich?* (“Wat is hun familienaam?”).

In dit verhaal wil ik deze lijst kort nalopen en een aantal interessante bijnamen beschrijven. Samen met de werkgroep “Woordenschat van het Groesbeeks” heb ik telkens drie bijnamen gezocht bij de verschillende typen bijnamen. In dit artikel worden vijf type bijnamen onderscheiden:

1. bijnamen gebaseerd op uiterlijke kenmerken
2. bijnamen gebaseerd op karaktereigenschappen
3. bijnamen gebaseerd op beroepen
4. bijnamen gebaseerd op woonplek
5. bijnamen gebaseerd op familienamen

Type 1: bijnamen gebaseerd op uiterlijke kenmerken

In deze groep bevinden zich veruit de meeste bijnamen. Mensen krijgen veelal een bijnaam, omdat ze er bijzonder uitzien. Van de lijst van 1600 bijnamen is meer dan de helft gebaseerd op uiterlijk. Niet alleen werden er bijnamen gemaakt, omdat iemand heel dik of juist heel dun was, een grote neus of grote oren had, een bril droeg of een baard had. Vaak werden ook bijnamen verzonnen, omdat mensen lichamelijke afwijkingen hadden. Goede voorbeelden zijn:

1. *'t Horrelvuutje*: de bijnaam voor Dorus van Beber. Deze man had een horrelvoet en werd daarom op deze manier onderscheiden van de rest. Mensen waren daar vroeger heel open en direct in. Jij hebt die afwijking dus noemen we je zo. Dat was voor de betrokkenen niet altijd even makkelijk.
2. *'t Pukkeltje / d'n Bu.lt van Ossendorp*: de bijnaam voor Hendrik Ostendorp. Hendrik had een bochel. Het verhaal ging dat zijn vader, de oude Ostendorp (de smid van Groesbeek), hem met een voorhamer op zijn rug geslagen zou hebben, vandaar zijn handicap.

3. *Snuf Jénje / Snu.fke*: de bijnaam voor Jan Lieffers.

Deze man had een hazenlip en wanneer hij sprak, klonk dat alsof hij door de neus praatte, enigszins snuivend.

Type 2: bijnamen gebaseerd op karaktereigenschappen

Dit type bijnaam komt veel minder vaak voor in Groesbeek. Vaak is een bijnaam gebaseerd op karakter nog kwetsender dan een bijnaam gebaseerd op uiterlijke kenmerken. Meestal worden bijnamen gemaakt over mensen die heel snel boos worden, mensen die moeilijk/dwars zijn, mensen die kapesones hebben, enz. Toch kunnen bij dit type bijnaam ook de positieve eigenschappen van een persoon naar voren komen. Zowel van bijnamen van positieve als negatieve eigenschappen zien we hier drie voorbeelden:

1. *Jan de Goei.je*: bijnaam van Jan Kersten, junior en senior.

Zowel vader als zoon staan bekend om hun behulpzaamheid en goedheid.

2. *De Sjoow*: bijnaam van Jan van Leur.

Deze man had veel verbeelding, ondanks zijn armzalige kleding.

3. *D'n bra.ve*: bijnaam Gerrit Driessen.

Deze man was juist het tegenovergestelde van braaf. Dit zien we vaak in het dialect van Groesbeek. *En vie.s kleeedje* betekent 'een hele mooie jurk'.

Type 3: bijnamen gebaseerd op beroepen

Ook dit type bijnaam komt niet zo vaak voor in Groesbeek. Het beroep van een persoon is schijnbaar niet altijd de meest opvallende eigenschap. Vaak hadden deze mensen een eigen bedrijfje of winkel, of hadden een uitzonderlijk beroep. Goede voorbeelden zijn:

1. *'t Lappekèlje*: Toon Visser.

Hij had een heel klein stoffenwinkeltje aan de Cranenburgsestraat op De Horst (kerkdorp van Groesbeek).

2. *Harrie de Pillekèl*: Harrie Nillessen.

Hij leverde tot ongeveer een jaar geleden de medicijnen van de apotheek bij klanten aan huis.

3. *Toon de Beejmi.ns / Beejmees*: Toon Jochems.

Hij werkte als gids (een bijmens) voor toeristen. Hij verzorgde vooral rondleidingen door het Reichswald in Duitsland, net over de grens bij Groesbeek. Hij is in 1924 overleden, maar kinderen en kleinkinderen hebben deze bijnaam gehouden.

Afb. 1 Werken als gids kan je een bijnaam opleveren.

Type 4: bijnamen gebaseerd op woonplek

Veel van de bijnamen van de lijst zijn gebaseerd op woonplek. Bij de keuze van de bijnaam werd vaak gekeken naar waar iemand geboren was of waar iemand vandaan kwam. Hieronder staan een drietal voorbeelden:

1. *Wim van de Gallegehei*: Wim Eijkhout.

Hij kocht ongeveer 150 jaar geleden de Galgeheide voor 250 gulden. De naam Galgeheide is ontstaan, omdat daar de galg stond in de periode dat de Heerlijkheid Groesbeek eigen rechtspraak had.

2. *Mamma uut de Bruuk*: Cornelia Janssen-Janssen.
De Bruuk is nu een straat in het kerkdorp Breedeweg. Ook is het de benaming van het natuurreservaat gelegen tussen de kerkdorpen Breedeweg en De Horst. Heel lang werd echter een inwoner uit Breedeweg betiteld als iemand die afkomstig was uit de Bruuk. *Mamma uut de Bruuk* was echter afkomstig van de Stekkenberg, maar was getrouwd met *Pappa* en ging in de Bruuk wonen.

3. *Jan van de Kattekléf*: Jan Janssen.
De Groesbeekse naam voor deze straat/heuvel is *Kattekléf* en is veel ouder dan de officiële naam voor deze straat, *Panoramaberg*. *Kléf* is het Groesbeekse woord voor een 'heuvel' of 'helling'.

Type 5: bijnamen gebaseerd op familie(voor)namen

Ook familie(voor)namen worden in Groesbeek veel gebruikt als bijnaam. Dit ging van vader op zoon en kon soms heel ver terug gaan in de tijd. Hier drie voorbeelden:

1. *Joeg van Siemenas*: Joeg Nas, zoon van Siem Nas.
Ooit was hij plaatselijk caféhouder van café Nas aan het Mooksestraatje en tevens leverancier van drank.

2. *Teun van John van Joop van Jan van Toon*: Teun Jacobs, (18 jaar).
Bij deze familie Jacobs wordt al heel lang steeds de voor naam van de volgende generatie erbij genoemd.

3. *Gerrit van Graod d'n Eike*: Gerrit Eikhout.
Zoon van Gerardus Eikhout.

Uit deze vijftien voorbeelden blijkt hoe creatief mensen vroeger waren en nu nog steeds zijn met het verzinnen van bijnamen. Het probleem dat zoveel mensen in Groesbeek dezelfde achternaam hebben, is van alle tijd en zal altijd blijven bestaan en daarmee gelukkig ook de bijnamen. Want deze bijnamen zijn net als het dialect een onderdeel van de identiteit van Groesbeek en zijn inwoners. Nu de

oorsprong van deze bijnamen nog bekend is, zouden die eigenlijk ook opgeschreven moeten worden. Zodat de vele reeds eeuwenoude bijnamen en hun betekenis bewaard zouden kunnen blijven voor de volgende generaties.

BIBLIOGRAFIE

W. Giesbers-Müsken (e.a.) (2007), *De woordenschat van het Groesbeeks*. Utrecht: Matrijs.

Afb. 2 Bijnamen kunnen ook gebaseerd zijn op de woonplek.

Kippen worden vaak gebruikt als scheldnaam in diverse dialecten.

NOORD-HOLLANDSE KARAKTEREIGENSCHAPPEN

Stephan de Vos

1. Karaktereigenschappen in het dialect van Egmond aan Zee (Derpers)

1.1. Adjectieven

alstarrig: koppig
benâauwd: gierig
beskimmeld: verlegen
daa(p)s: mal, suf
êezig, *êezeg*: gretig
galjerend: vrolijk, uitgelaten
gerizzelevêerd: resoluut
jan, *de jan oit'ange*: je groot voordoen
joor: balorig, razend
krimmenêel: erg zuinig
loefgierig: jaloers
mal oit en simpel tois: thuis vervelend, maar buiten de deur leuk
iet muzig: als je niet met je laat sollern
rissig: 1) druk (van manieren); 2) ijverig
slof: vergeetachtig
wampeltiereg: balorig, wispelturig
zâalnêelderig: dwars, stroef

1.2. Substantieven

bakkeskêet: koppig en eigenwijs kind
daapse, *dazeling*: rare snuiter
een êefke: agressieve mens, meest gezegd van een vrouw
êekerd: lastig en vervelend persoon
eremait: gierig iemand, ook gezegd van een kluisenaar

ons lieve 'eers ezel: doodgoed iemand
gal: slijmerd
garrenaal, *een garrenaal ep ook een kop*: gezegd van een klein iemand met veel praatjes
gebroesel: bedenkelijk volk
gnieperd: stiekemerd
kakkelores: vrolijk iemand
jan kittlekoen: 1) jongen met meisjesmanieren; 2) man die vrouwenwerk doet; 3) bemoeizuchtig persoon
krêewtje: vreemd vrouwtje
kwêekwik: zeurpiet
kwingkwanker: nietsnut met een hoge eigen dunk, vervelend persoon
loie langdganger: lui iemand
loiperd: persoon waar je niet van op aan kan, die wisselend gedrag vertoont
snappige mongd: praatjesmaker
mongdjap: praatjesmaker
naipnêers: krenterig iemand
nêet'oor: 1) eigenwijs iemand; 2) deugniet
nêetebalg, *nêetekwab*: dwaas (in goedmoedige zin)
nêgerbal: plaaggeest
(gnor)pôon: 1) eigenwijs kind; 2) nijdig persoon
porskop: dwarskop, dwarsligger
raisiesteller: krenterig iemand
rosbaaier: wilde en geestige jongen
skoifjesloper: profiteur
snappert: prater, wijsneus
tettelehoen: bemoeial
toig van Laban: uitschot
zêekwaa: zeer vervelend persoon
zêeziek: lastig en vervelend persoon

1.3. Werkwoorden

florte: onrustig of doelloos lopen en bijna nooit thuis
gien groisie in d'r ploisie: achter de ellebogen hebben
jan, de jan oit'ange: je groot voordoen
mal of boos zain: iemand met een sterk wisselend humeur zijn
mos op je stêert hebbe: zich veel verbeelden
gien proim tège ien zegge: zwijgzaam zijn
iet skaite voor elleve: 1) gezegd van iemand die gierig is; 2) gezegd van iemand die de kat uit de boom kijkt
stank en pret 'ewwe: verbeelding hebben
zonger zerrege ete, zonger zerrege skaite: gezegd van een zorgeloos iemand

1.4. Andere

kakkelewasië: noten op je zang hebben, kapsones
kom overmerrege: uit de hoogte, kapsones
iet muzig: niet met je laten sollen
tettelehoen: bemoeial
toig van Lában: uitschot

2. Karaktereigenschappen in Aalsmeer

2.1. Positieve eigenschappen

driel: kwiek, koket
Maid, wat bè je driel. Hè jij een nuwe jurk an?
huizig: aan huis gehecht
Ik wor maar zo huizig, 'k gee nôôit meer vort
kreen: zorgvuldig, precies
Hij is arg kreen op êêrepels
pratig: spraakzaam
Meuje Laipie is een pratig waiffie
tortelmoedig: zin in tortelen
Ze is nagal tortelmoedig van êêrd

2.2. Negatieve eigenschappen

behemstig: geheimzinnig, achterbaks
Vlak veur Sonderklees doen 'n hoop mense zo behemstig
dôôn: neerslachtig
Hij was wel een beetjie dôôn nee al die reuwelinge
dreus: sikkeneurig
Hij loopt er zo dreus bai, hij is vast niet arg lekker
epper: verwaand
Ze is altaid epper eweest. Ze wou vroeger al niet op de hollefe lope
halfzaling: half idioot
Hij wier vroeger veur halfzalig verslete, maar hij is lang niet gek
knoffelig: onhandig
krimmenêël: zuinig, bij het gierige af
Zo krimmenêël astie vent is, die valt dôôd op een halfie
krimps: kouwelijk
Moet je nou nag stroppe an? Jij ben toch wel hêêlkrimps
teuge de loeg in: tegen de draad in *Hij is altaid teuge de loeg in, ok al ken die man maar iene loeg uit*
mannig: verwaand
narrig: knorrig, fitterig
onhultig: onhebbelijk
prontig: verwaand, trots
Hij liep neest z'n holleblokke van prontighaid
schig: schichtig
Ik docht wel dat ie wat op z'n gewete had, hij dee zo schig
stoetelig: stuntelig

2.3. Mannen en algemene aanduidingen

barrel: doordraaiër, verkwister
't Is toch zonde dat die maid met zo'n barrel etrouwd is
buffel: onbehouden kerel
Da's toch zo'n buffel van een vent, je schaamt je aige astie z'n mond ope doet
dôôdjias: saaie piet
'k Heb nag nôôit zo'n dôôdjias van een vent ezien
harkjas: nare kerel
Zo'n harkjas van een vent, dêêr wil ik niks mit te make hewwe
klôôt van de mast: lummel

Met zo'n klôôt van de mast kè je niet owerlegge
krakepit: iemand die altijd klaagt
Zo arg zel 't niet weje mit die ziekte. Z'is altaid een krakepit
eweest
kullekezak: iemand waar niet veel in zit
Die vent, dêêr is niks an, 't is een echte kullekezak
naipneers: gierigaard
Da's zo'n naipneers, hij hep niks ower veur een aar
netebos: plaaggeest
permantzak: opschepper
ruituit: flapuit
Zo'n ruituit hew ik nag zelden ehoord
smuigert: stiekemer
Die smuigert moet je in de gate houwe
strailander: armoedzaaier
strontzak: kouwe druktemaker
Die strontzak kon beter prebere de kost te verdiene
stuipekop: dwarsligger, lastpost
Mit zo'n stuipekop valt er hêêlegaar niks te beginne
vergelias: brutale plaaggeest
Met zo'n vergelias d'r tusse bè je nag niet klaar
vroethol: kind dat niet stil kan zitten
zuurmuil: onvriendelijk mens
Da's toch zo'n zuurmuil, d'r ken gien lachie of

2.4. Vrouwen en kinderen

baithaai: brutale vrouw
Die Train is toch zo'n baithaai van een maid
daikdwail ook: daikflar
meisje dat graag langs de dijk loopt
Die maide, dat benne toch zukke daikdwaile, bai nacht en
ontai zwurrewe ze langs de daik
doetje: oud zielig vrouwtje
Zaggie Gerretjies ok veurbai gêên ? Wat wordt dat nou toch
een oud doetje !
hanepik: vinnige, ondeugende vrouw
iepertje: uitermate benepen vrouw
kullekus: dom, goedhartig vrouwmens
meukie: doetje
pêûwkont: zeurderig vrouwmens
pikkepuissie: pienter, klein meisje

tollemetuit: abnormaal mens (vrouw)
vroetneers: kind dat niet stil kan zitten
Wa bè je toch een vroetneers, zit nou toch 's een ogenblikkie
stil

BIBLIOGRAFIE

't Hart, Maarten (2000), *'t Buurts, het niet meer gesproken dialect van Aalsmeer in woorden en uitdrukkingen samengesteld door Maarten 't Hart*. Aalsmeer.

Dialectgroep Derper Dialect (1998), *Egmonds Dialect, woorden en uitdrukkingen uit 'Derp'*. Egmond.

Vrouwen worden het vaakst bespot om hun dikte, zoals in de benaming *boerenpaard*.

KLEIN WOORDENBOEK VAN ZUID-HOLLANDSE KARAKTEREIGENSCHAPPEN

Stephan de Vos

1. Inleiding

In wat volgt presenteren wij u een reeks kleine woordenboekjes uit Zuid-Holland. In elk van deze regio's hebben we ons gebaseerd op een dialectwoordenboek dat al verschenen is of dat in voorbereiding is. Waar geen woordenboek voorhanden was, hebben we onze gegevens uit andere bronnen verzameld. De bronnen voor de diverse lijstjes staan achteraan in de bibliografie. De woorden zijn per plaats alfabetisch geordend, maar voor sommige regio's hebben we een onderverdeling gemaakt. Dat de ene lijst korter is dan de andere, wil niet zeggen dat er in die plaats minder woorden voor karaktereigenschappen bestaan.

2. Karaktereigenschappen in het dialect van Charlois

anstrant: ondeugend, brutaal

bezem, *zo groos as een bezem*: gezegd als iemand erg blij is of erg trots is op iets

boer, *tis net as bij kaarte*, *een boer blijft een boer al draai je 'm tien keer om*: negatieve uitdrukking over een boer, maar ook gezegd van iemand met een negatief en slecht karakter waar je nooit goed van kan verwachten

bunzig: bang; *Ik bin d'r bunzig van*

dwaallicht: warhoofd

frotkont: prutser

geschiffeld: gestoord, gek; *Ben jij nou glad geschiffeld?*

habbes: een gierig en inhalig iemand

horke: chagrijnen

klierebos: zeurend kind

knechie, *azzie me vandaag huurt bin ik morge je knechie*: gezegd als je te kennen wilt geven dat je je niet laat kommanderen

koulak: koulakleum

kwaaien aarepel: een lastig, altijd dwarsliggend persoon; *Dat is ok zo'n kwaaien aarepel, altijd dwars voor de kar en nooit hebbie gelijk volges*

lebbek: zeurderig, huilerig typ

lelijk, *lelijk in je gat late kijke*: je lelijk laten kennen, je ware gezicht tonen

makvors: iemand die lui is, zijn gemak houdt, als er gewerkt moet worden

memmel: een zeur

naaie, *je eige naad naaie*: je eigen gang gaan, je eigen koers uitzetten

nijpnaars: vervelend persoon

ouwerwers: ouderwets

piespook: iemand die met lange tanden zijn of haar eten op-eet

praas: praats; *Die kindere van nou hebbe veul praas*

praassak: praatjesmaker

schaartie, *van 't schaartie*: onbesuisd, gezegd van iemand die dolzinnig en onbezonnen is

schiftig: schichtig, nerveus bewegingen makend

schijte, *niet voor elf schijte*: gezegd van iemand die gierig is
schijte, *gêen kwaad kenne al schijt je in de schuttel*: gezegd van iemand die geen kwaad kan doen

schobberdebonk, *d'r voor schobberdebonk bijlope*: er zeer slordig en onverzorgd bij lopen

slij: gierig; *Das een slijen kerel*

snotwoerke: snotaap
stro, 't *stro van de wieg hangt nog an je kont*: gezegd van iemand die eigenlijk nog te nat achter zijn oren is maar als nog aan volwassen zaken begint; *Snotneus*, 't *stro van de wieg hangt nog an je kont en nou hebbie al verkering*
tobnaegel: tober, ziekelijk persoon
urgel, op 't *urgel trappe*: de baas in huis zijn; *Zij trapt 't urgel varke, luste van hêël 't varke*: gezegd van iemand die alles wil, geen keuzes maakt waardoor hij of zij iets zou moeten opgeven
varkesvlees, die heb varkesvlees onder z'n arme: gezegd van iemand die lui is
vlooi, *opspringe as een bossie met vlooi*: gezegd als iemand opvliegend is, driftig reageert
wielechies, griffemeerd op wielechies: gezegd als men zeer licht en losjes het gereformeerde geloof aanhangt
wind, an de wind hange: gezegd van iemand die stottert
zije sokke, je ken wel deur met je zije sokke: gezegd als iemand aankomt met zoete, slijmerige praatjes

100 3. Karaktereigenschappen in de Graefse dialecten

De Graefse dialecten zijn de (West)Alblasserwaardse dialecten, die gesproken worden langs de Graafstroom: Oud-Alblas [A], Bleskensgraaf [Bl], Molenaarsgraaf [M], Brandwijk [Br] en Wijngaarden [W].

aaige, oppie aaige zijn, oppie aaige an weze, oppie aaige an rekene: eenzellig, egoïst zijn, egoïstisch (het woord egoïst kwam in het oude dialect niet voor, in plaats daarvan omschreef men het op deze wijze)

Kijk mar uit, die reket op z'n aaige an [A]

Die is altijd op z'n eige an [Br]

áárg, áárrég: gierig; zie ook *begeereg*

achterkonteg: achterbaks; zie ook *behaaims, behaaimst*

Doe mar niet zô achterkonteg en praot rond va je kont [A]

asstrant [A, Bl, Br]: brutaal

Tis zo'n asstrant mêêns, ze riep zonder volluk te roepe naer binne! [Bl]

bangeschijtert [A]: lafaard, bangerik

begeereg [A]: hebberig, gierig

behaaims [A, Bl]: zie *behaaimst*

behaaimst [Br, M, W]: geheimzinnig, stiekem; zie ook *behaaims*

bobberkop [A]: chagrijnig persoon

broese kip: huismus, vrouw die liever thuis zit als naar buiten gaat

Ze is net as een broese kip, ze is niet uit t'r huis te krijge [W]

bunzeg: 1) afkerig; 2) bang

Hij doet 't niet graeg want hij is d'r bunzig van [W]

daops: gestoord, leip; zie ook *turelkijns*

darm, darrem: onsympathieke man, meest gezegd van een man; zie ook *dwalm, minne, minnebroeder, miskwal*

Wat een misselijken darrem is me dat!

Tis een darm van een vint [Bl]

dort, die stinkt nog harder as 't waoter v'rbij Dort [A]: gezegd van iemand die verwaand is; zie ook *drol wie hebbie gedraoid?*

draoikont: iemand die makkelijk van mening verandert

drol, drol wie hebbie gedraoid?: gezegd van iemand die heel verwaand doet; zie ook *die stinkt nog harder as 't waoter v'rbij Dort* [A]

drusse: koppig doorzeuren; zie ook *miere*

dwalm, dwallem: bijzonder naar persoon, gezegd tegen mannen; zie ook *darm, minne, minnebroeder, miskwal*

Een dwallem van een vint

dwaoslicht [A]: een gek, onverantwoord persoon

flaers, ouwe flaers [Br]: iemand die met alle winden meepraat

gatjie, die schuurt z'n gatjie wel: gezegd van iemand die goed voor zichzelf zorgt

gele kousseverdiener: slijmjurk

gerizzeleverd: resoluut, op het brutale af

gladdekker: gladjaker, gewiekt iemand

goesmoes: goedsmoeds, vrolijk, opgeruimd

grôôs: 1) trots; 2) verwaand

Zo grôôs as een bezem: zo trots als een pauw, heel erg trots

gruizeg: schokkerig, gulzig

haonepik [A]: bijdehand meisje, snibbige vrouw; zie ook *hollewaai*

heb, om d'n heb: puur uit hebzucht of pronkzucht iets willen hebben

Rechtooreg kope de mêêñse een dot spulle niet meer om-dasse die nôôdeg hebbe mar puur om d'n heb [Bl]

hêêle [A]: heel stug persoon

hollewaai: gezegd van een vrouw die zomaar alles zegt, tegen het onbeschofte aan; zie ook *haonepik*

hoog hart: verwaard

D'r zit hoog hart in die maaid [Bl]

ijzervreter [A]: 1) harde werker; zie ook *vrêêkert*, *vuurvreter*; 2) [Bl] iemand die niet bang uitgevallen is en geen karwei schuwt; 3) [Bl] iemand die gierig is

kar, kort voor de kar staon, kort voor de waoge staon: snel aangebrand

Hum mo je mishouwe, hij staot ommers kort voor de kar [Br]

D'r zal wel een vloek gevalle zijn want hij staot kort voor de kar [W]

kauwwauw: kletskaus

kiepkarre: geestelijk gestoord zijn, gek, in de war; zie ook *daops*, *de lucht voor kemijne kaes aanzien*

Niet naer heur luistere, die ziet ze kiepkarre

klapekster [Br]: vrouw die het niet zo nauw neemt met de omgangsregels; vergelijkbaar met een *hollewaai*

klaphek [A, Br, M]: vrouw die veel de hort op gaat; zie ook *ritmol*

kont, oppie platte kont zitte [A]: gezegd van iemand die lui is of niks onderneemt

krap kijke [A]: zeer nauwkeurig zijn; zie ook *glad*, *kreen*, *krek*

kreen: erg precies; zie ook *glad*, *krap kijke*, *krek*

kwaaien aerd: gezegd als iemand een akelig of naar karakter heeft

D'r zit kwaaien aerd in dien kaerel, je mot 'm mishouwe zeg ik ie [W]

mieninge [A]: eigenaardigheden, rare trekjes

Die houdt er raore mieninge op nae

miere [A]: vreselijk drammen, zin doordrijven; zie ook *drusse*

minne: slecht of naar iemand; zie ook *darm*, *dwalm*, *minnebroeder*, *miskwal*

minne broeder [A]: slechte vent; zie ook *dwalm*, *darm*, *min-*

ne, miskwal

muike: geheimzinnig, stiekem gedragen

muikert: stiekemer

naom, meer naom as zaak weze: meer woorden als daden hebben

natte krant [A]: iemand die alles doorverteld; zie ook *ouwe flaers*

neepnaers [A]: secreet, chagrijn, gierig persoon; zie ook *nijpnaers*

neet: gemeen iemand

neetekop [Br]: vervelend iemand

nijpnaers: 1) naar en niet te vertrouwen persoon; 2) [Br] zeur; 3) [A, Bl] gierig persoon; 4) [A] nijdas; 5) [A] secreet; 6) [A] chagrijn; zie ook *neepnaers*

onterek: vuilak, viezerik

paerd, zo aagewijs as 't paerd van Christus (en dat was een ezel) [Br]: gezegd van een bijzonder eigenwijs iemand

pikjaones [Bl]: gehaaid iemand

praoszak [A]: praatjesmaker

rebbel: vrouw die aan een stuk door praat

ritmol [A]: iemand die veel de hort op is; zie ook *klaphek*

robbert [Br]: wild kind

rouwdouwer: slordige werker, ruw persoon

scheet, die jankt as een scheet overdwars zit: gezegd van iemand die héél kleinzerig, kleinzeurig of kinderachtig is

Die is zô kinderachtig, die jankt al as t'r een scheet overdwars zit [A]

slaoiteef [A]: soort haabaai, is een vrouw met een hele grote mond en die altijd op iedereen commentaar heeft

sloofie: vrouw die veel werk verzet

Bin gêên sloofie, ruim je aage rommel mar op [A]

snotkoker: een jong kind dat zich graag ouder voordoet

Mag ik mee? Nêênt joh, je bin nog mar een snotkoker [A]

snotpin [Bl]: snotaap

storreleg: knorrig, chagrijnig

truul: een rare en merkwaardige vrouw

Mijn buuvrouw is toch een raoren truul!

uitgeslaepe [A]: slim, uitgekookt

vergifpil [A]: venijnig persoon of beest

Die nieuwe tekkel van Janne is ok mar een vergifpil hee, as tie je ziet begint tie drek te blaffe naerrie

vloekbêest [A, Bl, Br]: iemand die veel vloekt

voorstaon, je aaige d'r op voorstaon [Br]: pochen, opschep-
pen over jezelf
vrêêkert: harde werker; zie ook *ijzervreter, vuurvreter*
vuilluk [Br]: gemenerik
vuurvreter [A]: iemand die zeer gedreven is in zijn werk,
meteen hard begint, altijd hard doorwerkt en nooit de
kantjes er vanaf loopt; zie ook *ijzervreter, vrêêkert*
warrel [A, Bl]: warhoofd

4. Karaktereigenschappen in de dialecten van de Hoeksche Waard

Gegevens uit de woordenlijst van A. Opprel over het dia-
lect van Oud-Beijerland uit 1896 wordt aangegeven met
[O]. Voor een aantal plaatsen gelden afwijkende uitdruk-
kingen/betekenis, aangegeven met [Str] voor Strijen,
[Nbl] voor Nieuw-Beijerland, [Zbl] voor Zuid-Beijerland
en [Num] voor Numansdorp.

4.1. Algemeen

droel: scheldwoord voor een kouwelijk persoon
etter: irritante plaaggeest, een naar iemand
flêêmert, flikflooiër: vleier, strooplikker
dat is een echten geelhaer: gezegd van een chagrijnig, eigen-
wijs persoon
die is van geelhaer: gezegd van iemand die keihard is
gladakker: sluw persoon
grôôtssmoel: schreeuwlelijk, iemand met een grote mond
haerege kroot: chagrijnig persoon
hosklos [O]: lompe en onbehouwen persoon
ijsknijn: ongevoelig en harteloos persoon
lachkont: iemand die om alles lacht
lazerbol [O]: lamstraal, etter, rotzak
leunes [O]: onnozel persoon
luchtwemmer: oppervlakkig iemand
naarôôg [O]: naarling
neeroor, neetnek: neetoor, humeurig persoon
(lasteg) petret: gezegd van iemand met een 'handleiding'
onneuzerd: valsspeler
ôôtepaai [O]: onnozele vent of jongen

opperteur [Nbl]: profiteur, haantje de voorste
praosmaoker: 1) opschepper; 2) [Str] iemand die pronkt
met mooie kleren
praotsmoel: opschepper, iemand die meer praat dan doet
rauwdares: ruw, onverschillig persoon
schelbrok, schellebrok, schelsmoel: iemand die voortdurend
op alles en iedereen scheldt
schrêêuwlillek: schreeuwlelijk, iemand met een grote mond
slijplank: onbetrouwbaar persoon
teutkont: treuzelaar
tobnaegel: tobber, zielepoot, ziekelijk persoon
uilegerêel: scheldwoord voor een stommerd, sufferd
warspook [Nbl]: tegendraads persoon
veulpraos: brutaal persoon
vuilpruim: smerig persoon
wantewever [O]: woelwater, iemand die altijd met handen
en voeten beweegt
zaaikert, zeemelknôôier [Zbl], *zeemelknôôper, zeemelaer,*
zeemelzaaikert: zaniker, zeurpiet

4.2. Voor mannen

derm, tis een derm van een vent: ongunstig persoon
dijkbêest [O]: ruwe en onbehouwen kerel
dwaail: slecht oppassende man, iemand die veel drinkt en
achter de vrouwen aan zit
dwalm: vervelende en nare man
gatjieglijer: uitslover, stroopsmeerder, hielenlikker
miesgaster [Nbl]: miesgasser, smeerlap
natnek: zuiplap
parg van een vent: lastige man
schoiflok [O]: smeerlap
sijeslijmer: sijeslijmer, flauwe flemmerige kerel, onbe-
trouwbaar mooiprater
snotwoerk: snotaap, brutale lummel
(gemêene of minne) zjenderrem [O]: ongunstig persoon

4.3. Voor vrouwen

del: morsige vrouw
dwaail: slecht oppassende en slordige vrouw
haoibaoi: haaibaai

harêêp [Num]: helleveeg
haerrêêp: haaibaai, bazige vrouw
hapschaer: brutale vrouw
hollewaoi: flapuit
jakstaert: vrouw die teveel uitgaat
kakmedam: parmantige vrouw die zich door gewaande rijkdom hoger dunkt als iemand anders
kledder: del, dubieuze vrouw
lellebel: del, viezige vrouw die er een losse moraal op na houdt
kleskont: kletskont, iemand met een losse tong
taotewaol: kletsgrage vrouw, krompraatster
torentoffel [O]: lastig, verward vrouwspersoon

4.4. Kleine kinderen

donderstêên, lilleken donderstêên!: dondersteen, vervelende aap
dwalm, een dwalm van een jonge: nare en vervelende jongen
jakstaert: onrustig kind
kaotekee: snippig en kattig meisje
meut: oudelijk en/of gedragend meisje
natnek: ongezeglijke jongen
snotneus, snotwork: snotaap
zaaiknest, zeemelpreut: gezegd van een meisje die een zeurkous is

4.5. Losse benamingen

achterkonteg: achterbaks
behaaimd: geheimzinnig, stiekem
bokkeg voor de kar staon: weerbarstig zijn
druskop: vitter, betweter
goesmoes: goedsmoeds, opgeruimd van karakter
grôôs: trots, verwaand, stads pratend
grôôte lillekerd: gemeen persoon
jôôltie: sukkel, onnozele
kreen: korzelig, humeurig
kwarreleg: overdwars, tegenstribbelend
kwiers [O]: vlug, parmantig
oñstrant: brutaal
poepeloereg: jaloers
rêêuwer, rauzer: harde werker, meestal onzorgvuldig die

naar zijn zin nooit (hard) genoeg werkt
rottert: vervelend persoon, pestkop, rotvent
slij: gierig
slijen bonk: gierigaard
warspook [Nbl]: tegendraads persoon

5. Karaktereigenschappen in het dialect van Zoetermeer

beheimst: geheimzinnig
darm: mispunt; *Tis een darm van een vent*
dwarrel: iemand die met alle winden meewaait
erg: gierig, inhalig
fiebeldekwind (ook: *kwiebeldekwind*): 1. iemand die een zeer onrustige indruk maakt; 2. nuffig, aanstellerig
gerizzeleveerd: doortastend
groos: opschepperig
gruizeg: gretig (vooral van eten)
guil: vervelende jongen
heel: gesloten; *Die lui binne zo hil as wat, vertelle nooit niks over d'r aige maar wel alles wille wete van een ander*
ijdas: akelig, naar iemand
kiewauwe: zeuren
kratus: vervelend, moeilijk, ongehoorzaam kind
ongeharst: ruw, nergens voor terugdeinend
parreg: vervelend kind
piezeniereg (ook: *piezemieterig*): 1. kinderachtig; 2. overdreven, pietluttig
praas: veel praatjes hebbend
prasak: iemand die veel praat heeft maar weinig tot daden overgaat, weinig gepresteerd heeft
rittereg: iemand die graag op reis gaat, zelden thuis is
ruituit: gezegd van een vrouw die alles eruit flapt
taddik: smeerpots

6. Karaktereigenschappen in het dialect van Krimpenerwaard

achterkonteg: (bw) achterhoudend
bossie vlooie: (zn) heetgebakerd persoon
bunzeg: (bn) bang

daops: (bnw) gek, niet goed bij je hoofd
darm: (zn) arrogante kerel, kwal
dijkstier: (zn) wijvengek
dolfie-zalfie: (zn) halve zachte, doetje
droel ook: *droeltoeter:* (zn) sullig en sloom persoon
drômelot: (zn) dromerig kind
dronke droppe: (zn) 1. drankorgel 2. sul
drusse: (zn) drammen, eigenwijs volhouden
dwalm: (zn) misselijke kerel
dwarrel: (zn) niet serieus te nemen persoon
't êêns kinne praote: (uitdr) goed met elkaar overweg kunnen
eendepiel: (zn) uilskuiken
eige: teuge je eige weze: (uitdr) eigenwijs, dwars zijn tegen je eigen bestwil
erg: (bn) gierig
flêemstrijker: (d): (zn) vleier
gêessie: z'n gêessie zien kruipe: (uitdr) bang zijn voor iets
geldschurft: (zn) tegenovergestelde van geldpest, gierig
gerizzeleveerd: (bn) kordaat, resoluut
goesmoes: (bw) goedsmoeds, welbewust
goeielijk: (bn) goedig
griep: (ww) chagrijnen
groenek ook: *groenneus, groenzoeter:* (zn) domoor, stommeling
grôds: (bn) trots
grôds: zôô grôds as een bezem: (uitdr) gezegd als men erg trots of erg blij: (met iets) is
gruizeg: (bn, bw) gulzig
hannek: (zn) lomperik
haonepik: (zn) bijdehand meisje, snibbige vrouw
hardijzer: (zn) gevoelloos persoon, iemand die niet kleinzerig is, ijzerhard iemand
hebbegaaier: (zn) hebbertig iemand
hêêl: (bn) stug, eenderand
hiepsjâânzer: (zn) excentriekeling, rare vogel
hôôg hart: (bw) hooghartig
horke: (ww) chagerijngig doen/zijn
horkereg: (bn, bw) chagrijngig
houwpaerd: (zn) iemand die geen geld inbrengt maar wel geld kost
huissie: op een grôôt huissie wille poepe: (uitdr) hoogmoedig zijn

ijzendijker: (zn) ruwe, ongezellige kerel
kaotheks: (zn) voorlijk kleutermeisje
kluiveduiker: (zn) snoeshaan
knerp: (zn) 1. chagrijngig iemand 2. gierig iemand
knerpe: (ww) chagrijnen, zeuren
knurft: (zn) onhandige stommeling
knurfie: (zn) troetelwoord voor een kleine jongen
kôôt: iemand te kôôt staon: (uitdr) verbaal het hoofd bieden aan een meerdere, brutaal zijn
kotjie: (zn) lief kind, inzonderheid meisje
kort: kort voor de waoge staon: (uitdr) gezegd als iemand opvliegend van aard is
natte krant: (zn) iemand die alles doorvertelt
kreen: (bn) erg netjes, zindelijk
kriebelkontjie: (zn) kind dat snel kwaad is
kwar: (zn) klein jongetje, kwajongen
kwarre: (ww) bokken, ruzie zoeken
kwijlebabbel: (zn) iemand die te vleierig praat
langbek: (zn) brutaal nest, iemand die zich overal in mengt
los: los voor/van de waoge lôôpe: (uitdr) 1. lichtzinnig zijn 2. losgeslagen zijn
memmel: (zn) zeur
meut: (zn) ouwelijk meisje
minne breier: (zn) slechte vent
miskwal: (zn) mispunt, naarling
muike: (ww) gluisperig doen
muikerd: (zn) stiekemer
netekreeft: (zn) vrekkingig persoon, sekreet
nijg: (bw) nijdig
nijnaegel: (zn) vervelend mens
nijpnaers: (zn) 1. chagrijngig 2. vrekkingig persoon
onstrant: (bn) brutaal
pêêuwe: (ww) zeuren
pieleg: (bn) chagrijngig
piezemieter: (zn) kieskeurige eter
pippelemeiïg: (bw) kleinzerig, zeurderig
poedek: (zn) slordige vrouw, toddik
praoszak: (zn) praatjesmaker
rebbel: (zn) vrouw die aan een stuk door praat
rit: de rit in z'n kont hebbe: (uitdr) gezegd van iemand die erg uithuizig is
ruituit ook: *ruitemetuit:* (zn) flapuit, kletskaus

schaobul: (zn) onbehouwen kerel
schis: (bn) schichtig, haastig, schielijk
snipkaoter: (zn) bijdehand kleutermeisje
storrel: (zn) knorrig iemand
storrele: (ww) bokken, chagrijnig doen
storreleg: (bn) knorrig, chagrijnig
taoinaegel: (zn) iemand die zeer traag is
tannek: (zn) toddik, vies iemand
tunnek: (zn) plaaggeest
vergeetjaones: (zn) vergeetachtig iemand
verkeerd: (bn) tegendraads
viezelevarzele: (zn) fratsen, eigenaardigheden
zoekplaetje: (zn) onvindbaar iemand

7. Karaktereigenschappen in het dialect van Spijkenisse

asstrant: (bn) brutaal
bobber: een bobber: (zn) een chagrijnig
bobbere: (ww) chagrijnig doen
brand: *zôê in de brand staan*: (uitdr) gezegd als iemand makkelijk boos wordt
derm: vervelenden derm, akelegen derm: (zn) vervelend, naar persoon
dik doen: (ww) opscheppen
drusse: (ww) aanhoudend zeuren en dwars doen om zo toch nog gelijk te krijgen
drusser: (zn) iemand die aanhoudend zeurt en dwars doet om zo toch nog gelijk te krijgen
dwarrel: losbandig persoon, iemand die er veel losse relaties op nahoudt en zich zo nooit echt bindt
dweil: *een dweil van een gozer*: (zn) vervelende man
dweil: (zn) vervelende vrouw
gladdekker: (zn) gladjanus
griepe: (ww) chagrijnig doen
grôôtsmoel: (zn) iemand die altijd grote praatjes heeft
grôôs: (bn) trots
kar: *kort voor de kar staan*: (uitdr) gezegd van iemand die snel aangebrand, boos is
kwarreg: (bn) vervelend, dwars van karakter

onterek: (zn) vies iemand, iemand die altijd knoeit met eten of modder
parg: (zn) scheldwoord voor een nare, akelige man
ritter: (zn) iemand die altijd op stap is, zelden thuis
sjenderrem: (zn) vervelend, naar persoon
troel: (zn) zowel een liefkozing als een negatief scheldwoord voor een vrouw
vûlprûm: (zn) vies iemand, iemand die altijd knoeit met eten of modder

BIBLIOGRAFIE

Dialect overleg Krimpenerwaard (te verschijnen in 2012), *Het Thematisch Woordenboek van het Krimpenerwaards*.
 Dialect overleg Krimpenerwaard (te verschijnen in 2012/13), *Het Woordenboek van het Krimpenerwaards*.
 Opprel, A (1896), *Het dialect van Oud-Beijerland Deventer*
 Vos, Stephan de (verschijn later dit jaar), *De Pinne Waerd, Woordenboek van de Graefse Dialecten*.
 Vos, Stephan de (2009), *Sjaarloos Woordenboek Rotterdam*
 Vos, Stephan de (te verschijnen in 2014), *Woordenboek van de dialecten van het eiland Voorne-Putten*.
 Werkgroep Dialecten Hoeksche Waard (2006), *Hoekschewaards Woordenboek Klaaswaal*.
 Werkgroep Dialecten Hoeksche Waard (in voorbereiding), *Thematisch Woordenboek van het Hoekschewaards*.

Zo bin ik angelege

Ik bin wâ aveluinig,*
Me vaoder êênderand,*
Me moeder is aantrekkelijk,*
De keinder navenant,
D'n hort, d'n hort, d'n hort* op.

Ik bin 'n grôôte nijpnèers,*
M'n opoe hêël astrant,*
M'n opa ont* en poerelig,*
Truichie-meu, die borst* bekant,*
'n Hortie, 'n hortie d'n hort op.

Ik bin beheims* en schiftig,*
D'n tweede veuls te grôôs,*
De klèênste is gerizzeleveerd,*
En 'n flêêmerd* goddelôôs,
Vort pèèrd, vort pèèrd, d'n hort op.

Ik hê nou m'n maneuvels,*
Temee* bin 'k pierlemort,*
Mar daoro lijk ik poetserig,*
An leeës* gien te kort,
Hu pèèrd, kijk uit, 'n hord.

(Vrij naar Cees Buddingh` op z'n Slingelands)

Aveluinig: chagrijnig, zuur karakter
Eênderand: weinig emoties tonend
Aontrakkelijk: zich snel iets aantrekken, (over) gevoelig
D'n hort op gaon: gaan stappen, er op uit gaan
Nijpnèers: gierigaard. Nèers - anus
Astrant: trots, wat hooghartig
Ont: vuil. *Onterik*: persoon, die alles laat verslonzen.
Poerelig: snel geïrriteerd
Borsten: barsten
Bekant: bijna
Beheims: met achterbakse trekken.
Schiftig: wat angstig, schrikachtig en beweeglijk
Grôôs: trots, soms ook hooghartig
Gerizzeleveerd: terughoudend
Poetserig: ontdeugend, grappig
Lee: min, met een slecht karakter.

BIJ MEKAOR GEKLUITERD

Karaktereigenschappen uit de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden

Stichting Streektaal Alblasserwaard en Vijfheerenlanden

1. Inleiding

In de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden hebben we uiteraard ook heel veel woorden voor allerlei karaktereigenschappen. In wat volgt vindt u een greep uit de uitdrukkingen die we genoteerd hebben in deze *contreië*. Sommige zullen ook algemeen bekend zijn, wat wel vaker het geval is met dergelijke woordenschat. We hebben geprobeerd ons niet te richten op de negatieve eigenschappen maar gezegdes te zoeken in een algemenere of positievere sfeer, wat niet altijd evident blijkt te zijn. De gezegdes staan in cursief, wat volgt is de verklaring van de gezegdes

2. Streektaalgezegdes uit onze regio

't Is brei, die me nie brandt: het laat me koud

Bai hum motten 't ok twaalf aier in 'n nessie weze: alles moet precies volgens verwachting gaan.

Wie mit appel smijt, wordt mit klokhoize betaold: wie kaatst kan de bal verwachten.

'n Boer en 'n zog hebben nooit genog; 'n burger en 'n beer die lusse nog veul meer: rijken willen steeds rijker worden

Van geld en mist het 'n boer niewers genog: idem

Wie de braome vreest, die mot oit 't bos blaive: wie bang is, moet voorzichtig zijn

As d'n ezel vet wordt, gaot' ie achteruit slaon: neerkijken op je eigen afkomst

Hij staot kort veur de kar: hij is gauw aangebrand.

Geduld is een bitter kroid, mor draogt wel goeie vruchte: lijden maakt wijzer

Hij trok zijn melluk op: op het laatste moment ergens vanaf zien.

Een pèerd en een hond hinke om een hoop stront: erg kinderachtig zijn.

Hij het zeker pèerdeveles gegete: niet stil kunnen zitten, agressief zijn.

Sprèèuwe wille wel korse vrete mar gien bôôme plante: wel de lusten, niet de lasten

Van bovene pront, van ondere stront: zo typeer je iemand die boven zijn/haar stand leeft.

De slimste verrekes zie je de beste knolle vrete: de slimste overleeft het best.

Ok d'n domsten boer ken grôôte erpel rooie: ook domme mensen kunnen geluk hebben / verstandige opmerkingen maken.

Krimpene weind en uitgaonde vrouwe zijn nie te vertrouwe / daor is gien hois mee te houwe: niet weten wat je te wachten staat.

Die mit honde te bed gaot, staot mit vlooie op: wie met pek omgaat wordt ermee besmet

Een wuft frommes: een te vrolijke vrouw, niet om serieus te nemen.

Hij zeet alles horrie op: hij zegt het recht voor zijn raap.

Van geve gaot d'n beste koe dôôd: wie altijd maar geeft, raakt zelf berooid.

D'n buurvrouw zit op me te waoken as 'n hond op 'n zieke koei: ze houdt alles van mij in de gaten.

Hij het d'n blauwe sjet uitgevonge toen d'n witte d'èr al was: niet zo slim zijn.

De brôôdkruimels steke heur: zij is erg jaloers.

Hij blaost in de bus: die vent is erg royaal.

Hij is 'n labbekakkerd: hij loopt er graag de kantjes af.

'n Dôôsie van een vintjie: hij is een sul/goedzak van een vent
Een achterkontig persoon: iemand die het achter zijn/haar ellebogen heeft.

Zijn vrouw is een kreen mins: zijn vrouw is erg schoon.

Hij lôôpt veur schobberdebonk: hij ziet er slordig uit/hij probeert alles voor niets te krijgen.

Die maaid is 'n hollewaai: ze is erg oppervlakkig.

Dat massie is 'n echt himpie-raok-m'n-gatjie-niet: ze is een nuffie en gauw op haar teentjes getrapt.

Een slaobek van een wijf: een vrouw met een grote mond.

Hij ken meraokels lillek zijn: hij kan iemand heel grof, slecht behandelen

Hij is net een dôôd pèèrd aan 'n touwchie: hij is een slappeling, zonder enig initiatief slecht behandelen

Hij is mit zeuve pèèrde uit de klââi getrokke: hij denkt traag en gedraagt zich wat lomp.

3. Bijnamen voor de inwoners in onze regio

Zoals in de meeste andere dorpen en steden werden inwoners van bepaalde plaatsen door hun burens of door de inwoners vaak benoemd. Deze locofaulismen verwijzen onder andere naar beroepen of gebeurtenissen die in die plaatsen – fictief of reëel – zijn gebeurd. In wat volgt staan de locofaulismen voor onze regio opgesomd.

Ameide	Baliebijters/baliekluiwers
Dordrecht	Schapekoppe
Everdingen	Bietekoppe/de rooie
Gorcum	Blieke
's-Gravendeel	Seuters
Hagestein	Kwackers
Hardinxveld	Brijbroeke
Heicop	Hooikèèze
Kedichem	Appelstukkies
Leerdam	Hutters
Lexmond	Potlooiers
Papendrecht	Erwtepeppers

Schoonrewoerd	Koekvreeters
Sliedrecht	Braaihappers
Spijk	Blauwkouse
Viane	Reigers

4. Tot slot

Uiteraard is de woordenschat in onze regio veel rijker dan wat we u hier hebben laten zien. Veel van de woorden die in andere Zuid-Hollandse plaatsen gebruikt worden, kennen we ook bij ons. Toch hopen we u met deze gezegdes en bijnamen iets van de regio Alblasserwaard en Vijfheerenlanden te hebben laten zien.

LIJF EN LÊEJE

Huib Kraaijeveld, Werkgroep Dialect Sliedrecht

1. Inleiding

Aan de hand van het verhaal lijf en lêeje nemen we u mee in het dialect van Sliedrecht. De woorden in het verhaal worden in de rechterkolom toegelicht.

2. Lijf en lêeje

“Hé joh, jij mè je *kaole konte gezicht*, ’k ving ie d’r mor *afgetrokke uit zien*, bè je somwaailie *aan de rapperd?*” Zô wier ’k deur dien *langendaarəm* van hiernaest *op m’n nuchtere maog* begroet, toe ’k nog ’n bietjie *doezerig* m’n *faosie* buite de deur stak. ’k Dee êest net of me *neus bloeijde*, mor ’k voelde dà ’k ’n *hòôd zô rôôd as ’n kroot* kreeg en m’n *rikketik* bonsde ì me *strot*, zô *nijg* wier ’k op die *zakkewasser*. De *natnek* bleef mor naer me kijke mè z’n *lodderige poepôôgchies* achter z’n *jampottebrillechie*. ’k Wou ’m aailijk in z’n *aaige sop gaor laete koke* en haolde m’n *schoere eefies* op.

Lijf: het menselijk lichaam

Lêeje: ledematen

Kont, kaole konte gezicht: een bleek bol, weinig behaard gezicht

Afgetrokke, d’r afgetrokke uitzien: er slecht uitzien

Rapperd, an de rapperd zijn: diarree hebben

Daarəm, langendaarəm: lang persoon, ook *langelenter*

Maog, op m’n nuchtere maog: niets gegeten of gedronken hebben

Doezerig: doezelig, dommelig

Faosie: gezicht

Neus, doen asòf je neus bloeijt: doen alsof er niets aan de hand is

Hòôd, een hòôd zô rôôd as ’n kroot: vuurrood hoofd

Rikketik: hart

Strot: keel

Nijg: nijdig

Zak, zakkewasser: stommeling, hansworst

Natnek: drinkebroer

Ôôgchies, lodderige poepôôchies: slaperige, nog maar half geopende ogen

Brillechie, jampottebrillechie: kleine bril met heel dikke glazen

Sop, in aaige sop gaor laete koke: vet, vocht

Afb. 2 Zaaillore, heur haer in de pèèk en een schaepachtige glimlach.

Mè z'n zaaillore en z'n *schaepachtige glimlach* en z'n *haer in de pèèk*, kree 'k inêens *meelij* met de *stakkerd*. 'k Haolde een *hand over m'n hart*, *schraptte m'n keel* en stak van wal:

“Belnêent, 'k hê bekant hêël de nacht legge *haonewaoke*, de beneeje buuvrouw is *deurgedaen* en as ie dat weet hê je *gêên rust i je gat*. 'k Was vnochend *tenden aosem*, 'k had 'r *d'n beef van*, zôôvøl keer asdà 'k heur *overend* gezet het. Ze is zô *stijf as 'n harræk* en temet ieder kwærtier *gaot ze met de broek af*. *D'n êêne keer dik*, *d'n aore dun of voor deur 'n doeksie*. As ie nie uitkijkt, dan zou ie je aage host *fokseere*. Ok al is 't mor 'n *dompie*, voor ie 't weet hê je *schot i je lende* en lôöp ie de rest van d'n dag *krepele*. 't Mensie is ok geregeld *aokelijk* dan begin ze te *kôôke* en mò ze *spoege*. 'k Het 'r zôôwat 'n *karaarəm* van, zôôlang hê 'k met 'n taailtjie onder heur *kaoke* gezete. Van aal dà *gekor en gegrochel* zou ie zellaf nog *mankeliek* worre. D'r *vaalse tande* wil ze aamal per se in d'r *kaonis* houwe omdà ze zonder dien *kaauwdôôs* met heur *ingevaalle kôône* aallêên mor *onverstaonbaor leet te murrəmele*. Geregeld kots ze d'r *gebitjie* onder d'r *giechel* vondaen in 't *spoegbaksie* en dan mot ik 't mè m'n *klamme jatte* d'r weer uitvisse.

Schoere: schouder

Zaaillore: afstaande oren bij een mens, ook wel flaporen

Glimlach, schaepachtige glimlach: onnozele glimlach

Pèèk, heur haer zat in de pèèk: in de war zitten van het haar

Meelij: medelijden, deernis

Stakkerd: stumper, zielepoot

Hart, een hand over ie hart haole: voorkomende bezwaren laten (ver)vallen

Keel, je keel schraope: je keel schrapen

Haonewaoke: onrustig, met korte tussenpozen slapen

Deurgedaen: ongeneeslijk ziek verklaard

Gat, gêên rust i je gat hebbe: je achterste, onrustig zijn

Aosem, 't enden aosem: adem buiten adem

Beef, d'n beef hebbe: trillen van de zenuwen na hevige schrik

Overend zette: helpen rechtop zitten

Stijf, zô stijf as 'n harræk: stram zijn

Afgaon, met de broek afgaon: ontlasting hebben, naar de wc gaan

Dik of dun, of deur 'n doeksie: de mate van vloeibaarheid van ontlasting

Foksere: je zelf overbelasten

Dompie: klein vrouwtje

Lende, 't schot i je lende: spit in de rug

Krepele: kreupel

Aokelijk: misselijk

Kôôke: kokhalzen

Spoege: overgeven, ook spuwen

Karaarəm: karnarm, tennisarm

Kaoke: onder- en bovenkaak

Gekor: rochelend geluid bij het ademen

Gegrochel: slijm opbrengend hoesten

Mankeliek: ziekelijk

Tande, vaalse tande: kunstgebit

Kaonis: mond

Kaauwdôôs: onder en boven(kunst)gebit

Kôône, ingevaalle kôône: wangen

Murrəmele, onverstaonbaor murrəmele: mompelen

Gebitjie: onder- of bovengebitysprothese

Giechel: grote neus

Spoegbaksie: spuugbakje

Jatte, klamme jatte: handen, natte handen

Afb. 3 Staerties braaie

't Kouwe zwêêt staot dan op m'n voorhòôd en 'k krijg de ribbibber à 'k heur snotkoker nae zò 'n kotsboi met 'n zoudoek afveegt. Wat 'n tobberaosie, heur haer zì van gêên kante meer, daerom doe 'k geregeld mor is 'n paor staerties braaie, dan leet ze d'r tò nog 'n bietjie knappies bij. Je vraeg ie aage soms wel-is af: hoe lang kan zò 'n frommes nog truguitgaon en hoeneer zel ze weg zijn. In d'n taail gaot ze ok aal lang nie meer, ze het 'n paor zwêêtakke dat 't nie mooi meer is, de stank is nie te banke. Ja, d'r zit echt 'n kaezig luchie aan d'r zuurties, je zou temet vā je aage gaon, ik het 't mor slecht met 't graetepakhuis Trəwaail dà 'k m'n verhaol dee, sting m'n bôðnestaoke buurman me aan te kijke met 'n fiezelemie of tie zegge wou: "Bè je nou hêêməl belaojtaofeld" en met dezellafde vaert klaauwden die omstebeurte aan z'n gemacht en aan z'n fondəment. "Wat 'n tobnaegel" zee die, "Ik hē m'n aage d'r aaltijd uitgehouwe, in d'n aerd ben 'k aailijk 'n bangepoeperd, zukke dinger begrôôte me. 'k Weet nooit 't verschil tusse kunste of mêênes en ben vaok zat blij dà 'k 't leve het. À 'k m'n gat gao luchte, krijg 'k binne de korste kere last van m'n hekse en 'n uurtie laeter ben 'k zò stijf as 'n horrel. 'k Ben al 'n paor keer naer 'n korreltjiesdokter gewist en dan krijg 'k 'n flessie goed waer dà 'k aerdigchies van opknapt.

Zwêêt, 't kouwe zwêêt: angst zweet, koude rilling

Voorhòôd: voorhoofd

Ribbibber, de ribbibber krijgen: angstig beven

Snotkoker: neus

Kotsboi: bezig met braken en overgeven

Zoudoek: zakdoek

Tobberaosie: tobberij

Haer, je haer zit van gêên kante: je hebt een onooglijk kapsel

Staerties, staerties braaie: haar vlechten

Knappies, d'r knappies bij legge: netjes

Frommes: vrouw (van vrouwmens), ook vrommes

Truguitgaon: slechter worden van de gezondheid

Taail, in d'n taail gaon: in de (zinken) teil in bad gaan

Zwêêtakke: zweetvoeten

Banke, de stank is nie te banke: niet te harden van de stank

Luchie, 'n kaezig luchie: onfrisse geur

Zuurties: tenen

Slecht, 't r slecht mee hebbe: ergens droevig over zijn

Graetepakhuis: mager persoon waarvan de botten zichtbaar zijn

Bôðnestaok: lang mager iemand

Fiezelemie: gelaat

Belaojtaofeld: ondoordacht iets doms doen

Gemaakt: het mannelijk geslachtsdeel

Fondement: daar waar je lichaam op rust als je zit

Tobnaegel: tobberd

Uithouwe: niet mee bemoeien

Aerd, in d'n aerd: in wezen

Bangepoeperd: angsthaas, ook bangeschijterd

Begrôôte: ergens moeite mee hebben

Kunste: aanstellerij

Mêênes: gemeend, ernst

Leve, blij dà 'k 't leve het: een uitgeput gevoel hebben

Gat, je gat gaon luchte: je achterste, een ommetje gaan maken.

Hekse: knieholten

Horrel, zò stijf as 'n horrel: krompoot

Korreltjiesdokter: homeopatische arts

Goed, 'n flessie goed: medicijn in een flesje

Van hêl d'n dag in d'n huis zitte krijg ie ok 'n *blekkont* of *reetketelstêen* en à 'k zôômor zit te *hange op m'n onderrug*, dan rôok 'k as 'n *bovebôôt*. D'n dokter hê me al gewaorschouwd: "As ie zô deurgaot dan krijg ie 'n *tak van 'n beroerte* of d'r *borst 'n aertie i je harses*". Dan ben 'k nog vedder van huis, mor à 'k nie rôôkt bijt 'k aaməl op m'n *naegels*. Ik gaot 'n *baksie doen* en à 'k jou was, buurman, dan gong 'k ok 'n hortie m'n *gemak houwe*, wie weet mot jie de komende weer zô op *ie têtêje lôôpe*" Staarəkte d'r mee!

Blekkont: pijnlijk zitvlak

Reetketelstêen: aambeien

Onderrug, zitte hange op ie onderrug: meer liggend dan zittend onderuit hangen

Tak, 'n tak van 'n beroerte: attaque, hersenbloeding

Aertie: kleine ader

Naegels: nagels

Baksie, 'n baksie doen: kopje, even pauzeren en een kopje koffie of thee drinken

Gemak, je gemak houwe: rustig, kalm aan doen

112

Afb. 4 Ik gaot 'n *baksie doen*.

KARAKTEREIGENSCHAPPEN IN HET KATWIJKS

Jaap van der Marel

Ook het dialect van Katwijk aan Zee kent typische woorden of uitdrukkingen voor karaktereigenschappen. *Gaestæg* (Ned. 'geestig') bijvoorbeeld is een echt Katwijks begrip. In het Nederlands is geestig 'grappig, gevat'. Het Katwijkse *gaestæg* betekent 'ijverig, nijver, actief': *Me òpoe was een gaestæg mensje; ze was altijd an 't poese en skrobbe*. ('Mijn grootmoeder was een nijver mensje; ze was altijd aan het poetsen en schrobben'). Deze betekenis ligt dichterbij de letterlijke opvatting van *geestig*, namelijk: 'vol van geest'.

Gaestæg is 'ijverig', dus een positieve karaktereigenschap. Merkwaardig genoeg was ijverig in het Katwijks vroeger een negatief begrip. Een *ijverige kaerel* was een naargeestige vent. Waarschijnlijk is het een verkorting van *na-ijverig* ('jaloers'). Voor 'jaloers' gebruikt de Katwijker meestal het woord *wangunnæg* (Ned. *wangunstig*): *Dat benne wangunnæge mense; ze kenne 't zonnetje iet in 't waeter zien skijne*. Vertaling overbodig.

Voor lieden die zich serieus voordoen, maar de kat een beetje in het donker knijpen, bestaat in het Katwijks een aparte, grappige uitdrukking. Deze lieden zijn *gek om 'n houkje*.

Een zwaartillend figuur met een bekrompen geest, zo een die overal risico's ziet, wordt een *benauwde hallaf ellaf* genoemd.

Gemeen is *gemien*. De overtreffende trap hiervan is *gemien as petwaeter*. Men wordt dan voor zo verdorven gehouden als het (bedorven) water van de regenput.

De oorspronkelijke betekenis van het woord *astrant* is 'onbeschroomd'. Later werd dit in het Nederlands 'brutaal,

vrijpostig'. In het Katwijks is *astrant*, meestal uitgesproken als *strant*, in de eerste plaats bekend in de betekenis 'ondeugend'. De term is dan bovendien ook nog eens gereserveerd voor jonge kinderen. Van volwassenen zegt men nooit dat zij *strant* zijn.

Een brutale meid of vrouw noemt men 'n *kae* (Ned. *ka*, oude term voor 'kraai'). Een visser die gelukkig is bij de vangst, is *lokkæg*.

Een leegloper of nietsnut is een *dwarrað*. Men zegt dit ook wel van besluiteloze lieden die niet goed weten wat zij willen. Een persoon met weinig of geen normbesef noemt men *los-eslège* ('losgeslagen').

Iemand die slecht wat kan missen is *iet van 't oflenge* en van mensen die extreem gierig zijn, zegt men: *Ze benne zòð skraepæg dat ze 'n smaas in viere daele* ('delen'). Een *smaas* is een 'boterbabbelaar', zo'n klein vierkant hard gebakken stukje suikerwerk, dat elders ook wel *ulevel* heet. *Skraep* is ook de aanduiding voor 'vrek'.

Een uitsloverig, extrovert persoon wordt *uithàànæg* (Ned. *uitheinig*) genoemd. Met zijn gedrag begeeft hij zich a.h.w. buiten de heining. Hij/zij overschrijdt de grens van wat betamelijk is.

Van een klein kind kan men zeggen dat het *ienkent* is, d.w.z. 'eenkennig, erg verlegen'. Het wil alleen maar op schoot van moeder en zal gaan *mekke* (Katwijks voor 'hуilen, krijsen') als een ander het optilt. Iemand die niet erg sociabel is, maar zich vrij teruggetrokken opstelt in gezelschap en niets loslaat over zaken die hem persoonlijk betreffen, wordt *hael* ('heel') genoemd: *Hij is ààræg hael; hij vertelt nooit d'r is wat over z'n familie*.

w*Goesmoes* is ‘vol goede moed, vol vertrouwen’, erg positief dus: *Goesmoes begon ie an ’t zwaere werrak*. *Goesmoes* besluit ik ook deze kleine bloemlezing van karaktereigenschappen in het Katwijks, met de hoop dat het bijdraagt tot een bredere dialectkennis.

114

BEL, BEL 'T IS TOCH VREËD

Bijnamen en scheldnamen in Zeeland

Engel Reinhoudt

Dat mensen een bij- of scheldnaam krijgen is ook in Zeeland en in het *Zeêuws* van alle tijden. Het begint bij verwijzingen naar een lichaamsdeel dat anders is dan 'gewoon': *Pier eênôge, d'n kromme'n, dikke Jaap, de neuze, kinne, schele Wullem, kaele Ko, Jewannes driebil ...*

Vervolgens kun je heel wat verwijzingen horen naar aard en/of gedrag: *vule Kao, giere* ('gierige') *Dientje, de leugenaer, de stienker, Gilles d'n blaezer, kontekrauw* (krawen: 'krabben'), *de joeker, smoeltje, de schoeven* ('schuw'). Uiteraard zijn die er ook in positieve aanduidingen.

Een andere categorie vormen de namen die te maken hebben met opvallende stopwoorden: *Uhuh, Merien ontiegelijk, Keesje liekaskoeke* ('gelijk als koek', 'gelijk als kaas', enz.), *Huub as* (die altijd *asjeblijft* zei als hij bestellingen opnam).

Scheldnamen in meer algemene zin, die incidenteel worden gebruikt, zijn er natuurlijk ook: een *bedurvelieng* (een 'verwend kind'), een *praotebolle*, een *wanteweve* ('kind dat niet stil zit'), een *smoksmoel* ('snoeperd'), *krotekoker*, 't *bokje, onstrante boensoenk, zakzeêker*, een *schierter* ('klein van stuk'), *dwaszak* ('dwars iemand').

Boeiender wordt het als er vergelijkingen worden gemaakt of toelichting wordt gegeven. *A je nie deur een poepuul uut'ebroed bin*, dan ben je niet achterlijk. En dezelfde betekenis heeft *ik komme nie van een oefje*.

Van een 'dwars persoon' kan gezegd worden: *die is zô dwas, a j'n bie de Kiekuut overboord gooit, dan drief't 'n van ebbe nog nî Bergen op Zoom*. Anders gezegd: *die is zô kopbostig,*

dî ka je nie mie steke of snie.

Over een luiwammes: *die is te lui dat 'n 't gos zie waaie.*

Verwandheid: *die is zô grôôs as een katte die een derm sleept.*

Van een goedig iemand: *die za 't kwaed nie in de aerepels (petoaten) brienge.*

Van een niet al te knap persoon: *die ei zeker achteran gestae as ze de moaie uutedeêld è.*

Van verbazing: *die kiekt as een uul op een zieke koeie.*

Wie alles verkwist, *lapt aolles deur de billen.*

Iemand die niet gemakkelijk zit, zit *as een puut* ('kikker') *op een stoppel.*

Een vergelijking voor iemand met een gerimpeld gezicht: *die ei een kop (of een gezicht) as een ploaimusse*. Een *ploaimusse* is de zondagse kanten muts die bij de Zeeuwse dracht hoort.

Een Zeeuwse variant van 'een brutaal mens heeft de halve wereld': *de onstrantste boenksoenken zuupe de groaste eiers.*

Als je niet al te slim bent, dan heb je *d'r mae drieë en een krentekoeke en daè is nog een hap uut.*

Wie *in folio* is, is 'erg blij'. En *een klei-os van een vent* is 'iemand die dwars is'.

Vloekwoorden zul je in de Zeeuwse dialecten maar weinig tegen komen. Dat past immer niet in de overwegend Calvinistische leefomgeving. De bekendste bastaardvloek is *hosternokke*. En voor wie dat woord niet mag of wil gebruiken is er altijd nog *bel, bel 't is toch vreëd*. Een uitroep die zowel verbazing, verontwaardiging en boosheid uit kan drukken.

ONS BIN ZUUNIG

Een typische karaktereigenschap van Zeeuwen?

Veronique De Tier

1. Inleiding

Als het over Zeeuwen gaat, hoor je nogal vaak de cliché-uitdrukking dat Zeeuwen zuinig zouden zijn. Soms wordt dat vooroordeel ook veel algemener toegepast op alle Nederlanders. Maar het zinnetje *Ons bin zuunig* is onlosmakelijk met de Zeeuwen verbonden. Of Zeeuwen echt zuinig zijn, valt te betwijfelen. Toch gaan we in wat volgt de Zeeuwse dialectwoorden en uitdrukkingen voor zuinig, verkwisten en vrijgevig even bij elkaar plaatsen. Gierig hoort ook thuis in deze groep woorden, maar dat domein is zo uitgebreid, dat we daarop niet zullen ingaan in deze bijdrage.

2. Zuinig

In de aflevering *Karakter van het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten* (WVD) staat een dialectkaart voor het begrip ‘zuinig’ in de Vlaamse dialecten (blz. 245)¹. Dit woordenboek behandelt niet alleen Frans-, West- en Oost-Vlaanderen, ook het Zeeuws-Vlaamse gebied, dus kunnen we op die kaart ook de gegevens voor Zeeuws-Vlaanderen zien. Op het eerste gezicht zijn de Zeeuwen heel betrouwbaar, want op de kaart is vrijwel niets anders te zien dan *zuinig*, dat daar in het grootste gebied als *zuunig* wordt uitgesproken.

Alleen in het uiterste zuidoosten van Zeeuws-Vlaanderen, tegen de Schelde en het Waasland aan zien we ook twee maal *profijtig* opduiken. Dat woord is nochtans ook bekend in West-Zeeuws-Vlaanderen waar het als *profietig*

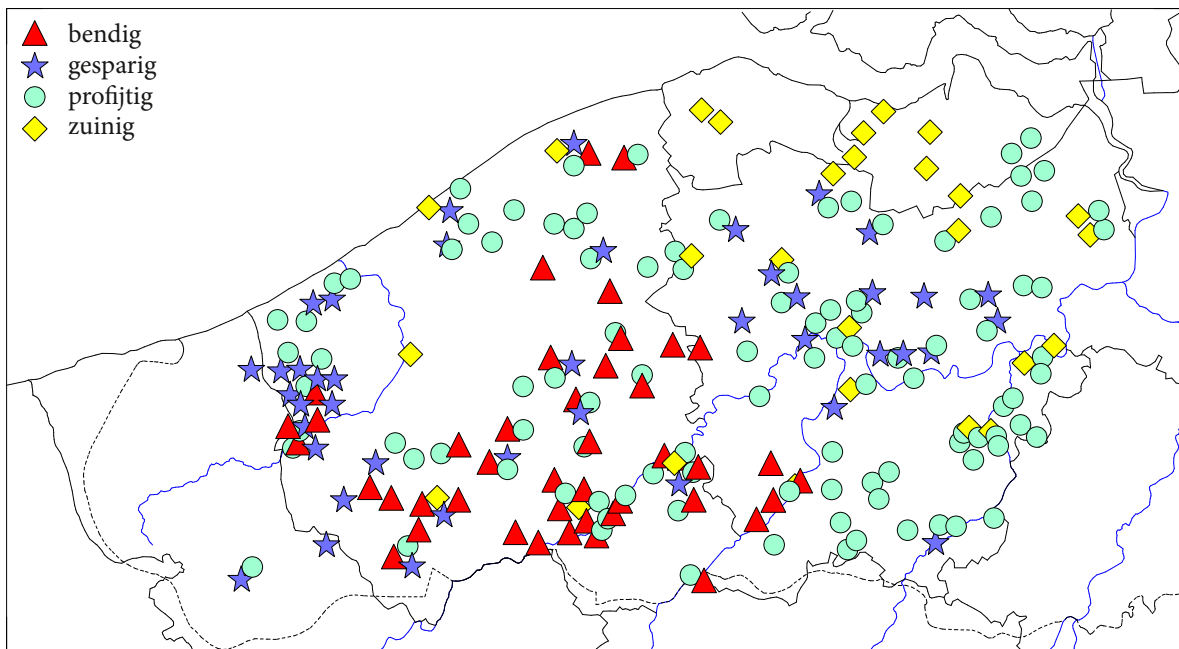
uitgesproken wordt, zo blijkt uit het regioboek *Dialect in West-Zeeuwsch-Vlaanderen*. Ook in Oost-Zeeuws-Vlaanderen kennen ze *profètelek*, *profijtelijk* of *profaaite-lijk* voor ‘zuinig’.

Axel kent volgens het WVD *spaarzaamlijk* en Philippine *spaarzaamig*. West en Oost-Vlaanderen tonen iets meer variatie. *Profijtig* is daar overduidelijk het belangrijkste woord, maar ook *gesparig* en *bendig/behendig* komen vaak voor.

In het WVD komen we natuurlijk niets te weten over de Zeeuwse eilanden omdat die geen deel zijn van het onderzoeksgebied van dit woordenboek. Gelukkig bestaan er voor de rest van het Zeeuwse gebied heel wat bronnen waarin we een en ander te weten komen over de zuinigheid van de Zeeuwen. We gebruiken daarvoor het *Woordenboek van de Zeeuwse Dialecten* (WZD) en het *Supplement* erop en de verschillende *regioboeken* van Zeeland.

In het WZD vinden we vooral woorden die tussen ‘zuinig’ en ‘gierig’ in liggen. De grens bij dergelijke begrippen is immers niet altijd zo duidelijk. Wanneer is iemand zuinig, en wanneer wordt zuinigheid gierigheid? Niet negatief is het woord *bieòuwend* dat ‘spaarzaam, zuinig’ betekent. Het is afgeleid van het werkwoord *bijhouden*, dat hier betekent bij zich houden. Iemand die de dingen bij zich houdt, geeft niet veel uit en is dus zuinig. Het komt een enkele keer voor in West-Zeeuws-Vlaanderen. De vorm *bijòuwend* hoor je in het Land van Hulst en in Hulst zelf, de regio in Zeeland waar je geen *ie* of *uu* hoort voor *ij* of *ui*. Het woord *bijhoudend* is ook bekend in Vlaanderen.

ZUINIG

118

Een ander woord dat in Zeeland gebruikt wordt is *nap* dat 'spaarzaam, armelijk, zuinig, schriel' betekent en gebruikt wordt op Walcheren en Zuid-Beveland. Op Walcheren komt *pestig* voor: *Ie is fee pestug* 'erg zuinig'.

Ook *nauw* kan 'zuinig' betekenen: *Ie is nauwe en dichte* 'erg zuinig' hoor je in Walcheren en West-Zeeuws-Vlaanderen. In het Land van Axel hoor je *d'r nauwe biestaon* 'zuinig zijn', in het Land van Hulst *r' nauw bijzitten* 'zuinig zijn'. *Nauwe leven* hoor je in West-Zeeuws-Vlaanderen, *nauw leev'n* in het Land van Axel.

Weer anders is het woord *weiger*, dat ook bekend is in West-Vlaanderen in het Middelnederlands. In Zeeland komt het vooral voor in West-Zeeuws-Vlaanderen. Het Hoogduitse woord zou verwant zijn met het oude werkwoord *wigen*, dat zelf afgeleid is van het Germaanse **wih-*, *wig-* 'strijden'. In het oude woord *wijg* 'strijd' en in persoonsnamen *Ludwig*, *Hadewijch*, blijft de oorspronkelijke betekenis bewaard. De

redactie van het WVD heeft het woord *weiger* alleen maar uit oude woordenboeken kunnen halen. De informaten zelf hebben het niet meer opgegeven. De kans is dus groot dat het woord aan het verouderen is of al verouderd is.

Sommige woorden betekenen zowel 'zuinig' als 'gierig' en dan komen we toch bij de iets negatievere kant van deze eigenschap terecht. Dat geldt zeker voor *gie:r* dat zowel 'gierig' als 'zuinig' betekent. *Ik bin d'r gie:r op* betekent dat je 'er zuinig op bent' (Bevelanden). *Ie is mè dinne (dunne) an z'n kantje* kennen ze in Walcheren, de beide Bevelanden en Duiveland.

Gier is ouder dan gierig, dat een afleiding is van twee semantisch verwante wortels, de wortel van *geeuwen* 'gapen, openstaan', dus ook 'hongeren, smachten' en die van *begeeren* 'verlangen' en *gaarne* (EWN). De oorspronkelijke betekenis is dus 'hebzuchtig, begerig, belust op iets'.

Van iemand die niet scheutig is en moeilijk geld uitgeeft, zegt men op Zuid-Beveland *ie hae (hi) nie of voe elluvve (en dan is 't nog mè dinne)* 'hij gaat niet af voor elf, en dan is het nog maar dun). Op Zuid-Beveland kennen ze ook *e bluuf op 'n sent dôôd*. Op Goeree-Overflakkee² kent men dezelfde uitdrukking *hie bluift dôôd op 'n sent* met, zoals men kan zien, de uitspraak van de *h* die in Zeeland niet wordt uitgesproken.

Van een zuinig huishouden zegt men in het Land van Axel *de kribbe is t'r ôôg* 'de kribbe is er hoog'. Ook om gierigheid te benoemen, speelt de kribbe soms een rol. Denk aan woorden zoals *kribbebijter*. In Yerseke wordt van een armoedig (en daarom noodzakelijk zuinig) huishouden gezegd dat *as ze gaen smeren bie n'alf pond beuter 'èn ze 'n pond as ze klaer bin*. Dergelijke gezinnen *moete noga finêere om rond te kommen* 'overleggen, zuinig zijn' (Domburg). Als het ergens *ottekrotte* is, dan betekent dat dat men heel zuinig moet zijn om rond te komen. *Ottekrotte* betekent verder ook 'knoeiwerk, gedoe en gepeuter'. *De panne bie de stele (h)ouwe(n)* betekent 'iets goed (zuinig) beheren'. Het is bekend in Zuid-Beveland en West-Zeeuws-Vlaanderen en op het Zuid-Hollandse Goeree-Overflakkee. In OZV heeft men het pluimvee nodig om aan te duiden dat men heel zuinig moet leven: *Wij moete(n) (enz) kraa'n om rond te komme(n)*. Als men in Kapelle-Biezelingse zegt *m'n zun 'n bitje mott'n minnezêeren miete mirragpot aors rekt('t) nie toet de zeumer* 'we zullen het een beetje zuinig moeten aandoen met het vlees van de slacht, ander rekt het niet tot de zomer'. *Minnezeren* 'sparen, (zich) ontzien, spaarzaam zijn' is afgeleid van het Franse (*se*) *ménager* 'sparen, (zich) ontzien'. Denk bijvoorbeeld ook aan *ménage* 'huishouding' dat in verouderde betekenis ook zuinigheid heeft betekend. *Ménage* is een afleiding van *manage* uit het Oudfranse *manoir* 'verblijven, wonen'. *Ménager* 'wonen' betekende vandaar 'zijn goederen beheren > spaarzaam omgaan'. Soms zegt men ook *verminnezeren* 'verminderen' door de volksetymologische bijgedachte aan *min(der)*.

Op Tholen is daar weer een andere uitdrukking voor bekend: *ie stop oak ma(e) siharren van de zesse* 'hij moet 't krap aan doen'. Dit gezegde wijst naar de tijd, toen zes sigaren,

natuurlijk niet van de beste soort, voor één dubbeltje te koop waren. Grote, zwarte, heel zware sigaren werden verkocht onder de naam *nehentien-onders*.

Voor wie onverdreven zuinig is in West-Zeeuws-Vlaanderen, kent men *die zo'en sént t'nalv'n deurknauw'n*. *Je zou 'n a(o)lffe middendeurbieten* hoor je op Walcheren. Noord-Beveland kent de iets andere uitdrukking *die zou 'n cent t'n oalven deu(r) biete*. Op Tholen wordt het *die zou 'n oalleffe deu(r) biete*, of *die zou 'n cent t'n oalleven deu biete*. Van zo'n persoon kun je dan zeggen *dan küjje kop wel in 'n zak steek'n en de wereld bedank'n* (West-Zeeuws-Vlaanderen). Op Tholen is men *overkroope zuunug*.

Van iemand die verkwistend is voor dure dingen, maar zuinig op kleinigheden zegt men her en der verspreid in Zeeland: *'n borrel inéens in (en) 'n solfer in vieren*. Andere varianten zijn *'n solfer in twêêen*, *'n solferin drie:jen (in vie:ren) in 'n flesse wien op taefel*.

Als iemand moet bezuinigen zegt men in Goedereede: *m'n motte de rieme anhaele* 'we moeten de riem aanhalen'. Dat men niet alles moet verkwisten en dat zuinigheid niet negatief is, klinkt door in het West-Zeeuws-Vlaamse *platte beuz'n draog'n ôôk geld* 'platte beurzen dragen ook geld'.

Soms moeten we anderen aansporen om zuinig te zijn. *Appelmoes is ook sause*, is in West-Zeeuws-Vlaanderen zo'n aansporing. Dat geldt ook voor *mè gin koeje op stal'ôôr!*, wat zoveel wil zeggen als 'een beetje zuinig aan, alsjebliet'. Men hoort het op Walcheren, de Bevelanden, Schouwen-Duiveland en Sint-Philipsland (in het Zeeuws beter bekend als Flupland). Op Tholen en Sint-Philipsland zegt men ook *'n Aeker of oalleven aeker scheppe* 'zuinig aan!'.
119

Als er iets meer uitgegeven kan worden, maar de gastheer wat zuinig uit de hoek komt, hoort men in heel Zeeland *'t Gae(t), gao(t) nie(t) van d'n aer&men* (enz.). Maar het kan ook de andere kant opgaan. Voor een persoon die niet zuinig is en dus vrijgevig of zelfs verkwistend zegt men op Walcheren *die vestug nie of d'r is gin an'aelen an*.

Voor een zuinige persoon staan er in het WVD slechts drie attestaties *zuinigaard* en *zuinige* en *zuinige mens*, die worden gebruikt in Ter Hole. Ook in de andere Zeeuwse bronnen wordt meestal gebruik gemaakt van het adjectief in gesubstantiveerde vorm om de zuinige persoon te benoemen. Op Walcheren kent men wel het substantief *knieper* (< *knijpen*). Als iemand zijn hele leven lang zuinig is, zegt men op Tholen *die ei hewèrrekt tot op z'n ouwen dag*. Op Noord-Beveland kent men dezelfde uitdrukking: *die ei hewearkt en hespaerd toet op z'n ouwen dag*. In Oost-Zeeuws-Vlaanderen blijkt de Belgische baksteen in de maag dichtbij te zijn: *Z'èn 'èrd (enz) gewérkt en èrm geleefd om dad eüske(n) te keune kuëpe(n)*. Dat zoiets niet altijd van een leien dakje liep, voel je aan de uitdrukking *heschraefeld eit 'n 'bij elkaar geschraapt*. Op Tholen kennen ze *ie ei heschroafeld* 'geschraapt' in die betekenis. Iemand die niet veel over heeft voor een ander, wordt in Walcheren wel eens bespot met *die komd uut zuunuhhe hus*.

3. Tot slot

Of Zeeuwen nu echt zuinig zijn of niet, kan uiteraard niet zomaar bewezen worden aan de hand van enkele dialectwoorden. We zien wel dat er veel uitdrukkingen bestaan in de dialecten en dus ook in het Zeeuws om karaktereigenschappen als zuinig te benoemen. De gewone substantieven, adjectieven en werkwoorden komen uiteraard wel voor, maar taalgebruikers lijken bij het benoemen van karaktereigenschappen toch graag naar uitdrukkingen te grijpen.

We hopen dat u als lezer nu en dan kunt glimlachen met de overvloed van woorden die Zeeuwen tot hun beschikking hebben om hun eigen zuinigheid te benoemen. Zijn ze echt wel zo zuinig als wordt beweerd?

NOTEN

1. Wij danken Liesbet Triest voor het bewerken van de kaart zuinig die eerder verscheen in *Woordenboek van de*

Vlaamse Dialecten. Algemene Woordenschat, afl. 4 Karakter (blz. 245)

2. Goeree-Overflakkee ligt in Zuid-Holland, maar wordt traditioneel als een Zeeuws dialect behandeld.

BIBLIOGRAFIE

- Debrabandere, F. (2007), *Zeeuws Etymologisch Woordenboek*. Amsterdam.
- van den Broecke-de Man, E.J. (z.j.), *Dialecten in West-Zeeuwsch-Vlaanderen*. Groede.
- van den Broecke-de Man, E.J. (1981.), *Dialecten in het Land van Axel*. Terneuzen.
- van den Broecke-de Man, E.J. en J.L. Eggermont (1982), *Dialecten in Oost-Zeeuwsch-Vlaanderen*. Kloosterzande.
- van den Broecke-de Man, E.J. en A. Francke (1987), *Dialect op Walcheren*. Kruiningen.
- van den Broecke-de Man, E.J. en J.A. van Gilst (1985), *Dialect op Zuid-Beveland*. Kruiningen.
- van den Broecke-de Man, E.J. en L. Eikenhout (1984), *Dialect op Noord-Beveland*. Kruiningen.
- van den Broecke-de Man, E.J. en L. Eikenhout (1986), *Dialect op Tholen en St.-Philipsland*. Kruiningen.
- van den Broecke-de Man, E.J., D.K. Soldaat-Poortvliet en P. Heerschap (1988), *Dialect op Tholen en St.-Philipsland*. Ouddorp.
- de Vin, A. en A.F. van de Zande-Vleugels Schutte en B. Oele (1998), *Dialect op Schouwen-Duiveland in de tweede helft van de twintigste eeuw*. Biervliet/Zierikzee.
- WNT = *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Internetversie geraadpleegd op www.wnt.inl.nl.
- WVD = De Pauw, T. en M. Devos (2005), *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten. Algemene Woordenschat. Afl. 4 Karakter*. Tongeren
- WZD = *Woordenboek der Zeeuwse Dialecten* (19989), Red. H.C.M. Ghijsen. Krabbendijke
- (*Supplement op het Woordenboek van de Zeeuwse Dialecten* (2003), Red. K. Fraanje. Biervliet
- www.etymologiebank.nl

DE MENS WIKT, HET MENS BESCHIKT

Typeringen van mannen en vrouwen in Noord-Brabant

Jos Swanenberg

De zegswijze uit de titel is geen gangbare zegswijze. U kent waarschijnlijk wel de Bijbelspreuk waarop deze gebaseerd is: 'de mens wikt, maar God beschikt', die uit het Oude Testament, Spreuken 16, 9 komt. Er zijn allerlei varianten op bedacht, zoals 'de mens wikt, de natuur beschikt' (titel van Albert van Ooyen over genetische modificatie), 'de mens wikt, de arts beschikt' (titel van M.A. Verhoecx over euthanasie), en 'de mens wikt, Joop Atsma beschikt' (webtitel van Steven de Jong over regelzucht). Een Noord-Brabantse dialectvariant luidt *De mens wikt en weegt, mar tis den Heer die mi den bessum veegt* (Mandos 2003: 319).

'De mens wikt, het mens beschikt' is bedacht door Cornelis Verhoeven, de in Udenhout geboren filosoof (1928-2001). Hij gebruikt deze spreuk in de zin van 'de man maakt plannen, maar de vrouw beslist' (Verhoeven 1980: 22). In deze Brabantse variant op 'de mens wikt, maar God beschikt' is het dus de vrouw die de rol van bepaler van het lot krijgt. Opmerkelijk is dat de vrouw met 't *mens*, een onzijdig woord, wordt benoemd. Ook de samenstelling *vrouwmens* is onzijdig in Brabantse dialecten: men spreekt van 't *frommes*, 't *frammes*. Doordat het woord *mens* zowel mannelijk als onzijdig is, kunnen er verschillende betekenissen worden onderscheiden en uitgedrukt. *De mens* is het wezen of een persoon, maar ook de man, in het bijzonder de echtgenoot (*heure mens*, 'haar echtgenoot'), en 't *mens* is de vrouw. Net als bij het woord 't *wijf* is de connotatie bij 't *mens* in de loop der tijden ongunstig geworden.

De vrouw die het lot bepaalt, wordt al snel beschouwd als bazige vrouw. Een dergelijke vrouw die graag de baas wil spelen, wordt in Noord-Brabantse dialecten benoemd met

termen die we eerder bij mannen zouden verwachten: zij is een *kerresier* of *karresier*, *kapitein*, *majoor*, *commandant*, *huzaar*, *dragonder* en een *kadee*. Het woord *karresier* is volgens Debrabandere (2010: 103) afgeleid van het Franse *cuirassier* waarbij enige verwarring geweest kan zijn met *carrossier* 'voerman'. *Cuirassier* betekent oorspronkelijk 'cavalerist met helm en kuras'. Ook de andere termen zijn gerelateerd aan de militaire terminologie en verwijzen naar typen of rangen van soldaten. *Kadee* is verwant met Gascons *capdet* 'chef' en Provinciaals *capdet* 'chef' (Debrabandere 2010: 227). In het Frans leidden deze vormen tot *cadet* 'jongste zoon', in het Nederlands tot *cadet* 'leerling van een militaire school' en in Noord-Brabantse dialecten tot *kadee* dat vooral voor 'flinke knaap, durfal' gebruikt wordt.

Bij de karakterisering middels spot- of scheldwoorden van mannen en vrouwen speelt het geslacht een grote rol. Een slimme, domme, aardige, kwaadaardige, eigenaardige, jaloerse of twistzieke persoon wordt benoemd naar gelang zijn geslacht: een man draagt andere namen dan een vrouw. Dat kan tot uitdrukking komen in de keuze voor diernamen, wanneer dat het domein is waaruit vergelijkenderwijze wordt geput. Een nieuwsgierigaard is een *geit* wanneer het een vrouw betreft en een *bok* als het een man is (Ooms 2005: 9).

Een vergelijkbaar patroon vinden we bij samengestelde persoonsaanduidingen. Een humeurige mens is een *grijnskloot*, *grijnsbal* of *grijnszak* als het een man is en een *grijnsmoer* als het een vrouw is. Een treuzelaar is een *trunseljanus* of *teutelkloot* als het een man is, maar een *treuzeltrien* of *semmeltrien* als het een vrouw is. Nu kan een man ook wel *semmeltrien* genoemd worden, maar dan werkt de

beschimping nog sterker omdat het woord doorgaans toch als aanduiding voor een vrouw gebruikt wordt. De treuzelende man wordt als een treuzelvrouwtje weggezet.

Samenstellingen met *-pot* of *-kont* (*grijnspot*, *grijnskont*, *teutelkont*, *treuzelkont*) zijn voor zowel vrouwen als mannen in gebruik. Meestal is dit type samenstellingen gevormd met de stam van een werkwoord. De betekenis is steeds 'iemand die veel -'. Het tweede lid van de samenstellingen heeft zijn oorspronkelijke betekenis van lichaamsdeel (*kloot*, *kont*, *bal verloren*). Een *boks* 'broek' is niet een lichaamsdeel maar een kledingstuk, maar waarschijnlijk wordt hier metonymisch (*broek-zitvlak-kont*) ook een lichaamsdeel benoemd.

Een ander, vergelijkbaar patroon vinden we in afleidingen. Bij afgeleide spotwoorden voor vrouwen vinden we vaak een *-a* aan het wordeinde en bij spotwoorden voor mannen *-erd*. Van Gompel (2008) noemt o.m. *hoempa*, *foempa* 'dikke vrouw', *drieka* 'onhandige vrouw', *dora* 'domme vrouw', *doka*, *tutta* 'domme, trage vrouw', *delia* 'slome, truttige vrouw', *troela* 'sullige vrouw, gek meisje', en *trutta* 'onnozele vrouw'. De voorkeur voor woorden op *-a* zal komen van de vele vrouwelijke persoonsnamen die op *-a* eindigen. Sommige spotwoorden zijn zelfs niets meer dan betekenisuitbreidingen van persoonsnamen, zoals *Dora*, *Doka*, *Drieka* en *Delia*. Ook vrouwennamen die niet op *-a* eindigen, komen in Noord-Brabant als spot- of scheldwoord voor: *mie* 'domme, trage of onbeholpen vrouw', *door* 'domme vrouw', *saar* 'domme, trage vrouw' (naast *sara*).

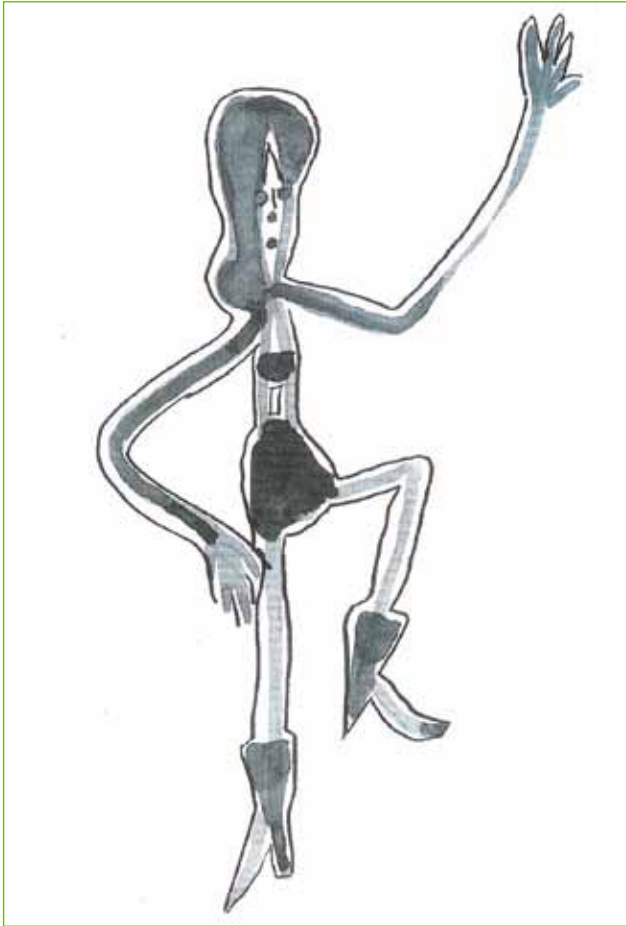
Daar kunnen we enkele woorden op *-us/es* zoals *dokus* 'sullige man, goezak', *hannes* 'onhandige man', *tinus* 'slome man' tegenover plaatsen. Zulke woorden zijn natuurlijk ook afgeleid van eigennamen (Jodocus, Johannes, Martinus), net als bijvoorbeeld *Jan Klaassen* 'sukkel'. Maar bij mannen vinden we vooral woorden op *-erd*: *dolperd*, *galperd*, *gaperd* 'domme man', *ganneverd* 'sluwe man', *schobberd* 'schavuit', *smiezerd*, *smiecherd* 'bedrieger', *strijkerd* 'huichelaar' (Ooms 2005). Dit soort woordvorming vindt natuurlijk aansluiting bij meer algemeen Nederlandse woorden zoals *sufferd*, *leperd*, *linkerd*, *slimmerd*, *stumperd*, *gluiperd* enz.

Afb. 1 Jan Klaassen (sukkel). Ill. Nelleke de Laat.

Bij enkele spotnamen kan het geslacht van het slachtoffer wisselen van dialect tot dialect. Waar toch weinig Noord-Brabanders *tinus* tegen een meisje of *drieka* tegen een man zullen gebruiken, wordt *zebedeus* door sommigen tegen mannen en door anderen tegen vrouwen gezegd. Het woord is eigenlijk een naam uit de Bijbel: *Zebedeus*. Hij was de vader van de apostelen Jacobus en Johannes. Waarschijnlijk wordt Zebedeus een sul gevonden omdat in Bijbelteksten Jacobus en Johannes hun vader Zebedeus tijdens het werk verlaten om Jezus te volgen, zonder dat er melding wordt

gemaakt van verzet of bezwaren van zijn kant. Zebedeus liet het maar gewoon gebeuren.

Afb. 2 'n Mager skrònnie (heel magere vrouw). Ill. Nelleke de Laat.

Een *sibbedeeske* is in een aantal Oost-Noord-Brabantse dialecten niet een domme man maar een onnozele, onbenullige vrouw, of een sullig, truttig meisje. Bij *zebedeus/sibbedees*, dus zonder uitgang voor het verkleinwoord, ligt de

zaak ingewikkelder. Volgens een zegspersoon in Liempde geldt het woord uitsluitend voor domme mannen en volgens een ander in Veldhoven uitsluitend voor domme vrouwen. Andere informanten geven het woord voor een onnozel, sullig persoon, een bedeesd, schuchter persoon of een traag iemand, iemand die vaak het laatst is.

BIBLIOGRAFIE

Debrabandere, F. (2010), *Brabants etymologisch woordenboek*. Leuven: Davidsfonds Uitgeverij.

Gompel, W. van (2008), 'Spotwoorden voor vrouwen op '-a'', in *Brabants. Kwartaaluitgave over Brabantse taal, literatuur, muziek, dialect- en naamkunde*. 5-3.

Mandos, H. en M. Mandos-Van de Pol (2003), *De Brabantse spreekwoorden. Uitdrukkingen in Brabant gebruikt en opgetekend*. Zaltbommel: Kempen Uitgevers.

Ooms, M. (2005), *Woordenboek van de Brabantse Dialecten. Deel III, afl. 1.4, Karakter en gevoelens*. Utrecht: Gopher Publishers.

Verhoeven, C. (1980), *Probatio Pennae*. Ulvenhout: Pen en Buriijn, Haneboeken 5.

A.M. de Jong

Merijntje Gijzens
jeugd

VERBALE VOETZOEKERS IN MERIJNTJE GIJZEN

Piet van Sterkenburg

Adrianus Michiel de Jong, geboren in Nieuw-Vossemeer, begint in 1924 aan wat uit zou groeien tot een streekroman van acht delen. De eerste vier delen verschenen later onder de titel *Merijntje Gijzens Jeugd*, de laatste vier onder de titel *Merijntje Gijzens Jonge Jaren*. Kenmerkend voor deze roman is dat het Brabantse dialect in de dialogen wordt gebruikt. Dat dialect lijkt sterk op dat van Nieuw-Vossemeer, De Heen en Steenberg. De roman speelt in het Brabantse arbeidersmilieu van rond 1900 en landarbeiders, handwerklieden, verstandelijk gehandicapten, stropers en flierefluïters laten zich in de dialogen niet onbetuigd als het om scheldwoorden, vloeken en verwensingen gaat.

1. Scheldwoorden

Zonder uitpuittend te willen zijn, noteerde ik de volgende scheldwoorden:

bangschijter, *broekschijter*, *dikkop*, *kakkebroek*, *piezemanneke* en *schetetrekker*. Daarnaast zijn er de metaforische scheldwoorden als *sloaismoel*, *snotjong*, *snotkoker*, *snotmeid*, *snotpiek* en *sufkloot*. Al deze invectieven worden gebruikt door vertegenwoordigers van de bovengenoemde klassen, dus door Merijntje, Arjaan zijn broer, vader en moeder Gijzen, grootmoeder Gijzen, de Kruik, Flierefluiter, Fons de dorpsgek, Blozekriekske het vriendinnetje van Merijntje, kleine Peer het broertje van Blozekriekske, Sjoantje Schetters en Jans de pastoorsmeid. Opmerkelijk vuurwerk is dat de pastoor tot tweemaal toe zo'n smaadwoord in de mond neemt: hij gebruikt *bangschijter* en *kakkebroek*. Bezieet men die vrijmoedige klerikale strapatsen echter in hun context, dan blijkt dat de eerwaarde tot tweemaal toe schertst.

In de eerste drie delen die ik excerpeerde, valt ook een aantal scheldwoorden op, waarvan de West-Brabantse signatuur nauwelijks te ontkennen valt. Ik noem ze in alfabetische volgorde: *battroaf* 'vlegel', *broeskoeker* 'zeveaar', *goalipoap* 'schurk', *maauwer* 'janker, druiloer', *moesjaanker* 'zeveaar, zeur', *schoelie* 'schorriemorrie, tuig', *sloaismoel* 'ruziemaker', *soaviekloas* 'onnozele hals, simpele ziel' en *zwaanzer* 'grappenmaker, lolbroek'. Al deze woorden worden eveneens gebruikt door mensen met een laag sociaal prestige. De enige uitzondering is opnieuw de pastoor; maar als hij een van deze woorden in de mond neemt, zijn ze niet met zondigheid beladen, maar is het andermaal om te schertsen. Misschien zijn ze zelfs een mengsel van eerbied en vertedering.

Daarnaast weeft De Jong ook in de standaardtaal bekende invectieven als *lammeling*, *liegener*, *lilijkerd*, *loeder*, *lomperik*, *smeerlap*, *vulderik*, *zatlap*, *zotterik* en *zuiplap* in de geraffineerde dialogen.

2. Vloeken en verwensingen

Wat allereerst opvalt, is dat de zwaarste christelijke vloek, de zogenaamde *gvd*-vloek, bijna volledig ontbreekt in ons materiaal. Dit bevestigt naar mijn mening in elk geval dat de bewoners van de beschreven samenleving zich gedragen in overeenstemming met de *Tien Geboden*. In ons geval wil dat dus niet anders zeggen dan dat men het tweede gebod ervan: "Gij zult de naam van de Heer uw God niet ijdel of oneerbiedig gebruiken", respecteert. Wat wij aan vloeken in *Merijntje* aantreffen, is een bonte stoet van bastaardvloeken, vervloekingen en oorspronkelijke eedformules. Ik laat

Afb.1 Beeld van Merijntje Gijzen, gemaakt door de Roosendaalse kunstenaar Joop Vlak, voor de ingang van het A.M. de Jong Museum in Nieuw-Vossemeer.

ze hier volgen en geef bij elke vloek weer wie ze gebruikt. In de opsomming zijn ook de tot bijvoeglijk naamwoord geworden vloeken als *gadvergemes*, *gadvers*, *sakkers*, *verdikkese* en *verdommese* opgenomen. Voor de volledigheid neem ik ook verwensingen van niet sacrale oorsprong op.

Ajakkes: Sjoke het zusje van Merijntje.

Ajazzes: Merijntje.

Bedoonderd, in de verbinding *zijde nou 'eemoal bedoonderd*: slager.

Benukt, in de verbinding *zijde benukt*: De Kruik, kaartspelers, Merijntje en Toon de kleermaker.

Beslikt, in de verbinding *zijde beslikt*: Arjaan broer van Merijntje, Merijntje en Flierefluiter.

Bibberkoorts, in de verwensing *ze kan voor mijn part de bibberkoorts krijge*: Merijntje.

Deurgoan, in de verwensing *goa nou gaauw deur*: Fons de dorpsgek.

Gadek(k)e: Flierefluiter, Fons de dorpsgek.

Gaddikke: Arjaan broer van Merijntje.

Gaddomme: de Kruik, Toontje de kleermaker, buurman Boluit, alias de ouwe Bluut, polderjongen, feestgangers, Flierefluiter, vader Gijzen, Fons de dorpsgek en moeder Gijzen.

Gadnondeju: vader Gijzen.

Gadsakke: Merijntje.

Gadsakker: Ouwe Bluut.

Gadsamme: Toontje Driegdraad de kleermaker, Flierefluiter, Merijntje, Arjaan, broer van Merijntje en Fons de dorpsgek.

Gadsamme-n-'emelen: Flierefluiter.

Gadverdekke: Flierefluiter.

Gadverdikke(n): Merijntje, broekmanneke, Fons de dorpsgek en moeder Gijzen.

Gadverdomme: Flierefluiter, vader Gijzen, oudste erfnaam van boer Swagemakers, Fons de dorpsgek en Thijs een boerenknecht.

Gadvergeme: Flierefluiter, moeder Gijzen en Fons de dorpsgek.

Gadvergemes: Merijntje.

Gadvers: de Kruik, moeder Gijzen, Merijntje, Fons de dorpsgek en een meisje.

Godsnoam, in de formule *in Godsnoam*: voerman Huibers.

Jee: Merijntje.

Jemich: Merijntje.

Jirre: Merijntje, Nelleke Besjoane, alias Blozekriekske, pastoor en Sjoke een zusje van Merijntje.

Jirremeraante: Merijntje.
Jizzes-Marioa: moeder Gijzen.
Lopen, in de verwensing *loop noar d'el*: Jans de pastoorsmeid.

Nondepatat: Flierefluitier.
Nondesallemaanderdedomme: Ouwe Bluut.
Nondeverdemme: vader Gijzen, Fons de dorpsgek.

Oe mijje: Merijntje, Marjanneke Besjoane, Flierefluitier en moeder Gijzen.

Potverdekken: Flierefluitier en Fons de dorpsgek.

Sakkerju(us): de Kruik, Merijntje en Fons de dorpsgek.
Sakkers(e): Flierefluitier, vader Gijzen, moeder Gijzen, Fons de dorpsgek en voerman Huibers.
Sallemaander-d-op: de Kruik.
Sapper-jen-pen: pastoor.
Sapperdekroakepit: Flierefluitier.
Sappersti: pastoor en Flierefluitier.
Snotverpinnekes: Fons de dorpsgek.
Sodeju: Toon Oetelmans, alias de Kwak, een landarbeider.
Sodeknikker: voerman Huibers.
Stikt de moord: Toon Oetelmans.

Verdikke: Arjaan.
Verdikkese: moeder Gijzen.
Verdilleme: Flierefluitier.
Verdomd, in de zelfverwensing *ik zal eeuwig verdomd zijn als*: Flierefluitier.
Verdomme: vader Gijzen en Fons de dorpsgek.
Verdommese: de Kruik, Merijntje en vader Gijzen.
Vergeme: Merijntje.
Verrekken, in de verbindingsen *loat 'em verrekke! en ge kun verrekke*: Van Loon klant van de koster alias schoenmaker en Fons de dorpsgek.
Verroest: Kruik, Arjaan en Merijntje.

Wiesjepruim: Flierefluitier.

Wat vastgesteld kan worden, is dat alleen vertegenwoordigers van de laagste maatschappelijke klasse, die van de arbeiders en handwerkslieden, van mensen met een laag sociaal prestige zich in het door mij bestudeerde materiaal van scheldwoorden, vloeken, verwensingen en het infor-

mele stijlregister bedienen. Dat betekent impliciet dat, in tegenstelling tot wat eerder betoogd is, de taal van A.M. de Jong zeker maatschappelijk gedifferentieerd is.

Vrouwen blijken in de dialogen aanzienlijk minder agressief in hun taalgebruik dan mannen en proberen met scheld- en vloekwoorden uitsluitend sociaal prestige af te dwingen van hun kinderen.

Opvallend is ook dat de zwaarste vloek slechts één keer voorkomt en dat er uitsluitend bastaardvloeken gebruikt worden. Ook de stapelvloek (type *godnondesakkerdenondeju*), die zo kenmerkend is voor het zuiden van het taalgebied, is in de drie door mij onderzochte delen geheel afwezig. Dat zal alles te maken hebben met wat in die periode door de beugel kon om gedrukt te worden. De uitbundige figuren en het taalrealisme in de dialogen van *Merijntje Gijzen* zijn in 1925 al uitdagend genoeg. Mijn vader die van 1902 was, vertelde me ooit dat hem tijdens een huisbezoek van de plaatselijke kapelaan ontraden werd om Merijntje, die een prominente plaats had in zijn boekenkast, te lezen omdat het boek begeertes opriep die niet konden worden vervuld.

BIBLIOGRAFIE

Jong, A.M. de (1983), *Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren*. Amsterdam.

Jong, Mels de (2001), *A.M. de Jong, schrijver*. Amsterdam: Querido.

Sterkenburg, Piet van (1999), Het vloeklexicon in Merijntje Gijzen en nog veel meer. In: Jan Berns, Geert Dibbets en Piet van Sterkenburg, *Weijnen Tnegentig. Een vriendenboek voor professor dr. A.A. Weijnen bij gelegenheid van zijn negentigste verjaardag.*. Schiedam: Scriptum, blz. 105-119.

Stroop, Jan (1981), Sociale aspecten van het dialect in het werk van A.M. de Jong. In: Jan Stroop, *Sprekend een Westbrabander 2*. Amsterdam, blz. 119-139.

Afb.1 Iemand met rood haar wordt vaak uitgescholden voor vuurtoren.

SCHELDEN IN BERGEN OP ZOOM

Hans Heestermans

Van de bijna 1900 woorden die ik in mijn *Bergs Woordenboek* heb opgenomen zijn er maar 28 die tot de categorie scheldwoorden moeten worden gerekend. Dat is nog geen anderhalf procent. Beschaafd volk, die Bergenaren. Het meeste hekel hebben ze aan mensen die brutaal, eigenwijs, opschepperig of bazig zijn. De *astranterik*, de 'brutale vlerk', afgeleid van *astrant*, dat zelf weer ontstaan is uit *assurant* en dat is weer afgeleid van *assurance*, de vernederlandste vorm van het Franse *assurance*, 'vrijmoedigheid'; de *negeweker*, de 'eigenwijze kerel' (kennelijk wordt een vroeggeboorte in verband gebracht met eigenwijsheid); de *schetekliever*, 'iemand die overal wat op te zeggen heeft'; de *slaaibek*, *slaaailip* en *slaaismoel*, 'iemand met een grote mond, een ruziezoeker' (eigenlijk 'iemand die op straat sla e.d. uitvent en luid zijn waren aanprijst'); de *blaveur*, de 'opschepper', een van de vele Franse leenwoorden in het Bergs; het is de verbastering van Frans *blagueur*, 'grappenmaker'. Verder de *eikenoute*, een 'hooghartig mens, die de hele dag rondloopt met een stalen-Jezusgezicht', waarschijnlijk zo genoemd naar de 'hooghartige' hardheid van het eikenhout. Tenslotte hebben we nog het prachtige *kedee*, de 'potige, bazige vrouw', ontleend aan het Franse *cadet* uit het Gascognese *capdet*, 'hoofd, aanvoerder'. In de Nederlandse dialecten heeft het de betekenis gekregen van 'iemand die ergens goed in is', in het negatieve of in het positieve. In Bergen hebben we de negatieve variant.

Dan zijn er scheldwoorden voor mensen die er onverzorgd uitzien. Een *klemot* bijvoorbeeld, een 'vies, slordig vrouw-mens'. Het is de Bergse variant van wat in Antwerpen als *plamot* voorkomt, een afleiding van *plammoten*, 'bezoeden'. In deze categorie zien we verder de *onterik* (*ont* is verwant aan het Zweedse *ont*, 'vies, vuil') en de *sjappie*, de

'slordig geklede man' (verkorte vorm van *sjappietouwer*, uit Indonesisch *siapu tahu*, 'weet ik 't', een uitdrukking die ruw volk vaak in de mond nam, vandaar dat *sjappietouwer* eigenlijk 'ruwe klant' betekent). *Sjappie* heeft in het Bergs ook nog de tegengestelde betekenis van 'slordig geklede man', namelijk 'fatje'.

Ook de zeurpieten en klieren zijn niet geliefd. De *apsnurker* bijvoorbeeld, die vervelende klier die altijd zit te zaniken. Het is de verbastering van *apsjaar*, 'rare snuiter' (zie later in dit stuk). In dezelfde betekenissen komen voor de *impe-tanterik* (< Frans *embêtant*, 'vervelend') en de *moesjanker*, een woord dat ontstaan is uit *moezen*, 'miauwen, pruilen' en *janken*. De rij wordt gesloten door de *pezewever*, de 'doordrammer die op alle slakken zout legt'. De etymologie is prachtig: een *pezewever* is eigenlijk 'iemand die laken weeft met pezen (haartjes) erin' en vervolgens: 'iemand die slecht werk aflevert'.

Er is ook nog een groepje zielenpoten, mensen met wie je eigenlijk medelijden moet hebben, maar die toch een krachtig scheldwoord meekrijgen. In het bijzonder de *flauwen del*, de 'flauwerik die aan niets mee durft te doen'. Hij kon erop rekenen dat hij om zijn lafheid nageroepen werd en uitgesliept: *flauwen del*, *flauwen del*, *flau-au-wen del*. (*Del* staat hier waarschijnlijk voor vrouw in het algemeen, dus niet in die van 'slet'; je kunt in Bergen op Zoom ook jongens of mannen voor *flauwen del* uitmaken). De *savieklaas*, de 'onnozele hals, de simpele ziel', afgeleid van *savie*, dat in de zuidelijke provincies het gewone woord voor *salie* is, en een *Jan Salie* is een 'flauw, lafhartig manspersoon'. Dan hebben we nog de *sjometeut*, de 'treuzelaarster' (< *sloom* ? en *teuten*), de *dalleker*, de 'sukkelaar', een afleiding van *dal-*

leke, ‘doelloos rondslenteren’ en de *zenika*, ‘iemand die snel huilt’, een woord dat verwant is met *zeen*, ‘zenuw’: de *zenika* heeft maar zwakke zenuwen.

Voor mannen die een enigszins bandeloos leven leiden kent het Bergs het kenmerkende woord *waailap*; hij is een verkwister, een losbol iemand die als levensprincipe heeft: laat maar waaien, straks ben ik dood en dan geniet ik niet meer. Vrouwen die seksueel losbandig zijn worden trefvend betiteld met *smots*, ‘hoer, slet’. Het is verwant aan het Duitse *Schmutz*, ‘vuil’. Het Woordenboek der Nederlandse Taal (WNT) citeert uit het 17de-eeuwse *Bruylofts-kost* een prachtig spotversje: Een afgereden Smots (*opschrift*). Ghy zijt, al heet ghy Klaar, Niet al te klaar (= zuiver) mooy Klaartje. Hèt woord voor een liederlijke vrouw, in seksueel opzicht dan, is *mos*. Het WNT zegt erover: “Een thans verouderd Bargoensch woord voor *meid* in slechten zin.” Maar in Bergen is het nog springlevend. Daar hebben ze het neerbuigend over: *da mos van J., da’s ’n geil mens*.

Overigens, het WNT vermeldt dat ook *smots* net als *mos* na de 17de eeuw niet meer voorkomt: in Bergen waren ze tot voor kort nog gangbaar! Het bewijst hoe belangrijk dialectonderzoek is. Nu kunnen al die oude woorden nog worden opgetekend: over 25 jaar zijn de mensen die nog echt dialect spreken ons ontvallen.

Slechte mensen zijn er overal en die krijgen dus ook in Bergen de benamingen die hun toekomen. *Schoelie*, in de betekenis ‘tuig’ bijvoorbeeld. Het woord komt of kwam ook in het algemene Nederlands voor, maar daar heeft het de betekenis van ‘gewetenloze bedrieger’, ‘schoft’. De bekende Rotterdamse schrijver Brusse schrijft in zijn nog steeds zeer leesbare *Boefje*: “Dat duldde ze niet van ‘n buur: dat schoelie most maar liever kijke na d’r eige dievevaêr die op ‘t rooje dorp (= de gevangenis) zat.” *Schoelie* komt van een Oud-Frans woord *escouillon*, de benaming voor de ‘laagste bediende in een rijk huis of kasteel’, vaak voor de ‘jongste keukenbediende’. Verder hebben we nog *soepie*, ‘tuig’. Ook dit woord komt in het algemene Nederlands voor, maar dan alleen in toepassing op zaken. Wonderlijk overigens dat zoiets kostelijks als *soep* zulke negatieve betekenissen krijgt: denk maar aan *dat is niet veel soeps*. Het WNT geeft

het volgende citaat uit 1855: “Het is ontegenzeggelijk ..., dat aesthetische uitroepingen en beschouwingen, zonder op strenge grammaticale uitlegging te steunen, met regt den naam van soep moeten dragen.” Hier is de betekenis van *soep* zoveel als ‘betoog of verhaal met weinig inhoud’.

De laatste categorie scheldwoorden heeft betrekking op mensen die raar zijn of een beetje stug, bot of sjagrijnig. Een *apsjaar* is een rare snuiter. Het is de Bergse variant van het Franse *happechair*, de benaming voor een lagere gerechtsdienaar. De Nederlandse variant is *hapschaar*. In andere dialecten komt het woord eveneens voor. In de omtrek van Deventer, te Bathmen bijvoorbeeld, in de licht gewijzigde vorm *hapscheere*, in toepassing op een vrouw die “een grooten mond opzet en wartaal uitslaat” (WNT). *Oesem*, ‘stugge man of vrouw’ is een van die redelijk talrijke Bargoense woorden die in het Bergs voorkomen. Het is een afleiding van het Bargoens *oetsen*, ‘beetnemen’, dat is ontleend aan het Poolse *uchiecha*, ‘amusement’ en door Poolse Joden in de 17de eeuw mee naar Nederland genomen.

Het is opvallend dat er in Bergen weinig gescholden wordt op basis van lichaamskenmerken, althans niet op specifiek Bergse wijze. Natuurlijk, iemand met rood haar heet *ròdie* of *vuurtore*, en een dikke vrouw wordt ook hier met *megog-gel* of *meulepèèrd* aangeduid, maar dat gebeurt in het ‘gewone’ Nederlands ook.

LIMBURGS *GRIENIEZER* ‘BROMPOT, HUILEBALK’

Michiel de Vaan

Een vrij algemene karakterisering van een ‘mopperkont’ en/of ‘huilebalk’ in Nederlands Limburgs (van Maastricht tot Venlo) is *grieniezer*, letterlijk ‘grijn-ijzer’. In Belgisch Limburg luidt dezelfde persoon veelal *grins-iezer*, *grinsèèzer* (Hasselt, Neeroeteren, Kortessem). Enkele voorbeeldzinnen uit de dialectwoordenboeken zijn: *Sjei toch oet, doe grieniezer* ‘Schei toch uit, huilebalk’ (Echt, Geurts 1988: 51); *Dae mins es toch e lieëlik grieniezer* ‘Dat is toch een izegrim’ (Weert, Hermans e.a. 1998: 121). Het woordenboek voor Kortessem (Oris 2000) geeft als synoniemen voor *grinsijzer* de woorden *grinsbakkes*, *grinskont*, *grinsdous* (‘grinsdoo’s’), *grinsmesjijn* (‘grinsmachine’), *grinskòs* (‘grinskous’) en *sintgrins* ‘Sint Grins’.

De oudste bronnen waarin ik ‘grijnijzer’ heb gevonden zijn Maaseiks *het grijnijzer* (met vernederlandste spelling) uit 1889 of 1890 (afgedrukt in Maasen/Goossens 1975: 89) ‘kind dat gedurig jankt of grijnt’ en Beeks *e grieniezere* ‘een oude knorpot; een ontevreden kind’ in de dialectbeschrijving van Roebroek 1886 (Ramaekers/Goossens 1977-1980: 73). Ook dit laatste woord is onzijdig. Het bevat dus niet het bijvoeglijk naamwoord *ijzeren*, maar vertoont waarschijnlijk een paragogische *-e*. Dat is een extra slotklinker die in oostelijk Limburg bij sleptonige woorden op sonorant vaker voorkomt, hoewel er na onbeklemtoonde *-er* maar moeilijk voorbeelden van te vinden zijn (de Vaan 2008: 65).

Endepols (1955: 154) vergelijkt Maastrichts *grieniezer* met *iezegrim* ‘knorrepot’, overigens zonder verdere uitleg. Dorren (1928: 71) had in zijn Valkenburgse woordenlijst al eerder beweerd dat *grieniezer* een “omzetting” zou zijn van *isegrim*, en Thewissen (2006: 92) neemt dat over. De

iezegrim is uiteraard al sinds het Middelnederlands bekend en betekent ‘die een ijzeren masker draagt’, ‘met een ijzeren grimas’. Een omkering van *iezegrim* naar *grien-iezer* is echter niet meteen overtuigend, aangezien *grim* niet hetzelfde woord is als *grien* noch *ieze-* hetzelfde als *ijzer*. Belangrijker nog is het bezwaar dat in beschrijvende samenstellingen van het type *blauwbaard* of *mopperkont* het bepalende element (*blauw*, *mopper*) altijd voor het bepaalde staat.

Grien- is ongetwijfeld de werkwoordstam van *grijnen*, *grienen*, een sterk werkwoord van de eerste klasse dat in de zuidelijke dialecten nog als zodanig voortleeft. De oorspronkelijke betekenis was ‘de mond vertrekken’, hetgeen verklaart waardoor het soms ‘lachen, grijnzen’ en soms ‘knorren, een pijnlijke grimas trekken’ betekent. In Belgisch Limburg vinden we veelal *grinsen*, vandaar ook dat de brompot daar *grins-ijzer* heet.

Andere samenstellingen van het type *X-ijzer* die een persoon karakteriseren komen in de dialecten niet voor. Voor zover ik kan zien behouden bijna alle Nederlandse samenstellingen met *-ijzer* de letterlijke betekenis van het metaal, zoals in *wafel-ijzer*, *hoef-ijzer*, etc. De enige uitzondering is Kiliaans *quel-ijzer* ‘lastpost, vervelende persoon’, een woord dat mogelijk gevormd is naar voorbeeld van woorden met *-ijzer* die martelwerktuigen aangaven, zoals *minck-ijzer* ‘martelwerktuig’. Een ‘brompot’ of ‘huilebalk’ kan behoorlijk lastig zijn in gezelschap, zodat aan overdraging van *kwelijzer* naar *grijnijzer* gedacht kan worden. Maar *kwelijzer* komt in het Limburgs niet voor, en bovendien, *kwellen* is een overdrachtelijk werkwoord (‘iemand kwellen’) terwijl *grijnen* dat niet is (‘de hele tijd grijnen’), zodat de sprong van *kwelijzer* naar *grijn-ijzer* toch niet zo klein is.

Een andere verklaring wordt gesuggereerd door het Limburgs Idioticon, dat *grijnen* naast (*k*)*nijzen*, *knijzer* zet. Dan zou *-ijzer* dus een vereenvoudigde vorm van (*k*)*nijzer* zijn, vgl. Ned. *kniezen* ‘zichzelf beklagen’. Het woord *grieniezer* zou dan te parafaseren zijn als ‘huiljanker’ of ‘kermklager’, met twee werkwoordsstammen die ongeveer hetzelfde betekenen en elkaar daardoor versterken. Echter, zo’n pleonastische samenstelling is geen normaal vormtype en het is ongewenst om het speciaal voor *grieniezer* te moeten aannemen. Om dezelfde reden zou ik ook van een mogelijke oorsprong als vereenvoudigd *grijn-grijzer (bij *grijzen* ‘grijzen, een lelijk gezicht trekken’) afraden.

Deze moeilijkheden nodigen uit tot het zoeken van een alternatieve verklaring voor *grieniezer*. Ik zou de volgende mogelijkheid aan andere dialectologen voor willen leggen. Er bestaat in het Limburgs nog een andere samenstelling met *-ijzer* die met het gezicht te maken heeft, en wel ‘loer-ijzer’. Dat is een verouderde term voor ‘bril’ die we verspreid over Limburg aantreffen: Elsloo *loeriezer* ‘loerijzer’, Posterholt *loeriezer*, Venlo *loeriezer*. Vermoedelijk is het woord oorspronkelijk veel verder verspreid geweest, getuige bijvoorbeeld de vermelding van Groesbeeks *loerijzer*, Tilburgs *loerèzer*. Sporadisch komt ook ‘speculeerijzer’ voor, van *sjpikkelere* ‘speculeren’ = ‘kijken, spieden’: Posterholt *sjpikkeleeriezer*, Echt *spikkeleeriezer*; dat laat zien dat de letterlijke betekenis van *loeriezer* nog bekend was. *Loer-ijzer* wordt zelden geschreven in teksten, zodat het moeilijk is om te bepalen hoe oud het is. In het WNT komt het niet voor. Het lijkt me mogelijk dat het *loer-ijzer* een geschikt voorbeeld kan zijn geweest voor de vorming van *grijn-ijzer*. Een bril bepaalt immers mede iemands gezicht en in het bijzonder de vorm van de ogen. Het gezicht van iemand die moppert of huilt heeft een bepaalde uitstraling, die met *grijnen* weergegeven kan worden. Zou *grijn-ijzer* daarom een spottende variant zijn op *loer-ijzer* ‘bril’, ter aanduiding van een pruilend of huilend gezicht?

Ten slotte nog dit. In Maastricht en Gronsveld komt naast *grieniezer* ook *grieniegel* voor, dus eigenlijk *grijn-egel*. De ‘egel’ luidt in Maastricht weliswaar *stekelverreke* (of, met het Nederlandse woord, *egel*), maar in Gronsveld en an-

dere Zuid-Limburgse plaatsen *iegel* ‘egel; nijdas’ of *niegel*; cf. TNZN 1.10. De vergelijking van een ‘brompot’ met een egel, die zijn stekels opzet om belagers af te weren, behoeft weinig toelichting. Als hier *-iezer* volksetymologisch is vervangen door *-iegel* (en daar lijkt het op), dan is interessant dat *grien-iezer* blijkbaar geen begrijpelijke formatie meer was. En dat is precies wat ons bij de etymologisering ervan parten heeft gespeeld.

BIBLIOGRAFIE

- Dorren, Th. (1928), *Woordenlijst uit het Valkenburgsch plat*. Tweede druk. Valkenburg; Crolla.
- Endepols, H. (1955), *Woordenboek of Diksjaener van 't Mestreechs*. Maastricht: Boosten & Stols.
- Geurts, R. (1988), *Seppig wiej ein smawtpaer*. Echt: Valkenburg.
- Hermans, P. e.a. (1998), *De Weertlandse dialecten*. Weert: Veldeke kring Weert.
- Maasen, M. & J. Goossens (1975), *Limburgs Idioticon. Verzamelingen dialectwoorden* (“Woordenzangen”) van 1885 tot 1902 *verschenen in het tijdschrift “'t Daghet in den Oosten”*. Tongeren: Michiels.
- Oris, J. (2000), *Diksjenêr van Kotshove*. Kortesseem: Gemeentebestuur.
- Ramaekers, F. & P. Goossens (1977-1980), *Dialect van Beek-Elsloo door J.L.H. Roebroek (1851-1924)*, Beek: Heemkundevereniging.
- Thewissen, H. (2006), *Limburgs etymologisch woordenboek*. Maastricht.
- TNZN = *Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland*. Kaart ‘egel’ op <http://gtb.inl.nl/iWNTLINKS/DATADIR/pagina-zy.html?TNZN+Egel+Afl10010>
- de Vaan, M. (2008), De ə-naklank in het Limburgs: Verspreiding, fonetiek, verklaring. In: *Jaarboek 10 van de VLDN*, 61-80.

SCHELDEN VOOR DUMMIES

Beknopte handleiding bij een Vermakelijk Bilzers Scheldwoordenlexicon¹

Patrick Slechten

Schelden, in het dialect dan nog ... hoe begin je eraan? Je kunt natuurlijk je toevlucht nemen tot een handig scheldwoordenboekje! Maar wat als dat *uitgescholden* is?

Niet dat ik zit te hengelen naar het grafschrift “Hij leerde zijn volk schelden”, maar uitgaande van mijn ervaring met scheldwoordenlijsten wil ik jullie wel even uit de doeken doen hoe men zélf scheldwoorden in elkaar kan knutselen. Het geheim van de scheldende Bilzenaar, zeg maar.

Beginnen we met het **adjectief**! Jullie weten wat een adjectief is? *Graut* ‘groot’ is zo’n woord: *ne graute*; of *stêrk* ‘sterk’: *ne stêrke* ...²

Of nee, wacht! Bij nader inzien is het misschien niet zo’n lekker idee om je scheldoefening te beginnen tegen iemand die groot is of sterk. Dan liever: *leed* ‘lelijk’: *zau iet leed!* *Kaud* ‘kwaad’: *da’s e kaud, dat!* *Stijf*: *wo ne staaive!* *Sjaun!* ‘schoon’: *dich bès ne sjaune, dich!*

Een dummy kan de was doen! Je neemt gewoon een adjectief dat iets treffends zegt over de mens die je niet kunt uitstaan, en je zet er een lidwoord voor. En een e’tje erachter als het een mannetje is: *sjael* ‘scheel’: *ne sjaele*; of ’n *sjael* als het een wijfje is.

Hier en daar zijn er wat uitzonderingen waarbij je ook voor een vrouwtje een -e achter je adjectief zult moeten plakken, je weet wel: ’n *strante* ‘stout’, ’n *mottige* ‘misselijk’ ... maar daar ga ik nu liever niet op in, dit is tenslotte geen cursus Bilzers.

Wat je met een adjectief kunt, kan je ook met een **werkwoord** ... neem nu *zaoge* ‘zagen’.

Als de klinker voor de uitgang van je werkwoord (taalkundigen noemen dit de stamklinker) het woordaccent heeft – dus *zao-ge* – zet je gewoon een r’etje achter het woord, en je krijgt: *zaogerrr*, *grinse* ‘grienen’: *ne grinser*, *zeeke* ‘zeiken’: *ne zeeke*.

Je kunt dit gewoonlijk voor mannen én vrouwen bezigen, zolang ze maar zagen of grienen of zeiken. Wat als er tussen de stamklinker en de uitgang nog wat staat, zoals in *kloem-me-le* ‘prutsen’? Dan kom je met een simpel r’etje niet toe: *eene wo kloemmel* is immers *ne kloemmelêr*, *eene wo zeevert*, *ne zeevertêr*.

Zijn jullie nog mee? Even testen!

– *Stoeffe* ‘pochen’: *eene wo stoef* is ... *ne ... stoeffe*. Heel juist!

– *Hoeddele* ‘samenhokken’: *eene wo hoeddelt* is ... *nen ... hoed-de-lêr*. *Allabonneûr!*

Voelen jullie het al een beetje kriebelen?

– Iemand die *dik* is en vaak *snoeft* ‘snuift’, is *ne ... nen dikke snoeffe*!

– Iemand waar je ellendig van wordt en die onophoudelijk zit te wriemelen ... *nen ... êllêndige vriemelêr!*

Maar je voelt met je klompen aan dat er nog iets ontbreekt, dat die uitgang -r of -êr vaak niet toekomt als je je gemoed echt wilt verlichten. Om jullie schimpsspinsels wat meer *poeier* mee te geven, kan je er allerlei tierelantijntjes aan toevoegen, hetzij ervoor, hetzij erachter: *zau nen daener!* ‘wat een ruziemaker’, *doesse foêtelêr!* ‘jij valsspeler’, *verrêkse vreegelêr!* ‘vervloekte (tegen)wringer’, *dich bès ne zitser, dich!* ‘kan jij zaniken, ja’, *vieze potter boeste doë lêps!* ‘viezerik die je bent’.

Verzwaren kunnen jullie een scheldwoord ook door er een **voornaam** bij te breien: enkele namen lenen zich daar namelijk bijzonder goed toe: voor een man: *ne zaotjannes* ‘zatlap’ (< *Johannes*), *ne zaognol* ‘zagevent’ (< *Arnoldus*), *ne foêtellemme* ‘valsspeler’ (< *Lambertus*), *ne viezerik* (< *Hendricus*), *ne sjaarel* (< *Charles*), *nen hooete kloës* (< *Klaas*), *ne raaren tienes* (< *Martinus*) ...; voor een vrouw: *smosmie* ‘morsebel’ (< *Maria*), ‘*n zoër trien* ‘zuurpruim’ (< *Catharina*), ‘*n zeekbêt* ‘leuterkous’ (< *Elisabeth*), ‘*n zotte treis* (< *Theresa*), *stoem trut!* (< *Gertrudis*) ...

Afb. 1 Smosmie.

Ook het droge **substantief** wordt dan ineens aantrekkelijk als uitgangspunt voor scheldwoorden: *ne baodjannes* ‘baardaap’, *ne besjietelemme* ‘die te veel beschuit in zijn frikadellen maakt’, *ne brilmans* ‘brildrager’, *e soekkermênneke* ‘moederskindje’ ...

Je merkt het: wat je toevoegt, hoeft niet per se een eigenaam te zijn, dat mag ook een **verwijzing** zijn naar een mens – man of vrouw: *ne zaogeman* ‘zagevent’, *e lêstiv vroomes* ‘moeilijk vrouwmens’, *e verkrap dènk* ‘mager kind’, ‘*n onnèttig joenk* ‘nietsnut’ ...

Je hebt daar overigens niet een hele mens voor nodig, het grappige is dat je met een **stukje mens** ook een heel eind komt – zelfs als er geen haar op staat. Neem nu de *kont*: ‘*n stêchelkont* is niet echt een achterwerk dat zit te *stêchele* ‘ruziestoken’, je denkt toch altijd aan een heel vrouwspersoon als je het hoort. Een man heeft ook iets hangen wat handig is om tegen te schimpen: *ne stoemme kl-* ... (oef, net op tijd!)

Het lijkt wel of je om te schelden **zowat alles** van een menselijf kunt gebruiken: *ne niëtekop* ‘luizenkop’, *ne sjaeloog* ‘scheeloog’, *nen doofaur* ‘doofoor’, ‘*n stoepnaos* ‘wipneus’, ‘*n klêptoeng* ‘klikspaan’, *e vaul blaod* ‘kwatong’, ‘*n sjaosmaul* ‘met enkele tanden uit zijn/haar eetkamer’, *e leed bakkes* ‘lelijke smoel’, *e strant gezich* ‘brutaaltje’, *e mêlkbadsje* ‘groentje’, *ne spèknak* ‘vetnek’, ‘*n aa mêm* ‘ouwe teut’, ‘*n dikke têt*, ‘*n stoem fleet* ‘stomme kut’ (we zijn aan het zakken, je merkt het), ‘*n stoefbloës* ‘blaaskaak’, *e flaa pisserke* ‘lulletje rozenwater’, *ne klitsbiegel* ‘klootzak’, ‘*n pappêns*, ‘*n onnèttige praj* ‘luie prij’, *sjoëpsknieë* ‘met lelijke knieën’, *hoopaut* ‘agressieveling’ ...

Zelfs wat **uit** een mens komt, kan best nog dienstig zijn: ‘*n snottebêl*, ‘*n bangsjiet* ‘bangschijter’, *ne kaole stront* ‘windbuil’, ‘*n zeekbats* ‘piskous’, *e mênneke waaj ne poèp* ... *aster voert ès, zies ’m nimei* (dooddoener!).

Nogal wat schimpwoorden hebben met het **geloof** te maken – niet voor niets een materie die alle lagen van de samenleving eeuwenlang heeft beroerd: ‘*n hëllig vaot* ‘vrome ziel’, ‘*n vèspersjêl* ‘tatergat’, *nen drievigen apostel* ‘saaië piet’, *nen ongeleevigen Thomas* ‘scepticus’, *ne baepaoter* ‘femelaar’, *ne pilaerbijter* ‘kerkpilaar’, ‘*n kwiëzel* ‘kwezel’, *da’s ook geene kërkesniëtel*, *daaj* ‘onkuise Suzanna’, *ne jan-ter-dievel* ‘judas’, *ne zjeezekeskloëter* ‘schijnheilige’ ... het zijn er zo opmerkelijk veel, die scheldwoorden die met religie verband houden, dat zij wel een categorie apart vormen ... ook al begint er nu toch zoetjes aan de klad in te komen.

Afb. 2 Droevige apostel.

Dat brengt ons bij de **'beeldspraak'**-gevallen: een bepaald 'portret' waaraan een mens je doet denken en dat goed van pas komt als je dat stuk ongeluk zijn vet wilt geven – als een *sjampkaot* 'spotprent' die je de ander voorhoudt: doet iemand je aan een flink-uit-de-kluiten-gewassen *foem* 'brieket' denken, dan noem je die ongegeneerd: *dikke foem!*; als je vindt dat iemand een kop heeft als een *zaajbaor* 'vergiet', waarom zou je dan niet kunnen zeggen: *dich hébs ne kop waaj 'n zaajbaor!* 'vergeetachtig'; of: *de bès e mèske wo van twee kante snaajt* 'vals'; of nog: *da's ne wèndhaon* 'onberekenbaar', *'n sjèttelvod* 'karakterloos', *'n drèkkaar* 'goor', *'n tang van e wijf* 'venijnig', *sjaum van ondiëg* 'verdorven', *doesse glaajntige vierzeeker boeste doë léps!* 'rosharig' ... moet toch kunnen?

Of je zegt ronduit wat het voorwerp van je irritatie **verkeerd** doet in jouw ogen: *wo nen dérjaoger* (iemand die *frit waaj ne sjierendosser*); *nen haugdiener*, *ne mouwvaeger*, *ne kontekrauper* 'kortom: een bende gatlikkers'; *nen hoèrejaeger* 'hoerenloper'; *nen dêrmsjrèpselfracraeter*, *ne klètskeszau-per*, *ne stoempelaumer*, *ne baedelêr* 'allemaal armoezaaiers'; *nen diëgeniet*, *ne sjëllemenès* 'dievenbende' ...

We komen dan haast naadloos uit bij **functiebenamingen** of **beroepen** – of wat daarvoor moet doorgaan: *nen diere spiëlman* 'handelaar die hoge prijzen vraagt', *ne lèstige bèrger* 'lastige klant', *ne gemeentezweeter* 'gemeentewerker', *ne goevernemèntsfracraeter* 'ambtenaar', *e pènnelèkkerke*, *ne pillendraeër* 'apotheker', *ne stroëtarsjitèk* 'ondeskundige', *ne voddepie* 'voddenman', *ne kloëtmezjaur* 'pestkop', *ne pèttemeboêr* 'boer die het onkruid niet de baas kan', *ne vèrkeshiëd* 'botterik' ...

En om in de **familie** te blijven: *'n vies paot* 'kwaaië tante', *'n lee moijer* 'lelijk wijf', *nen aaën tae* 'ouwe knar', *e vètbroêr* 'dikzak', *ne koènoenk* 'dommerik' *sjael ès me zister*, *mottig me broêr* 'wanstaltige familie' ...

Afb. 3 Provinciehengst.

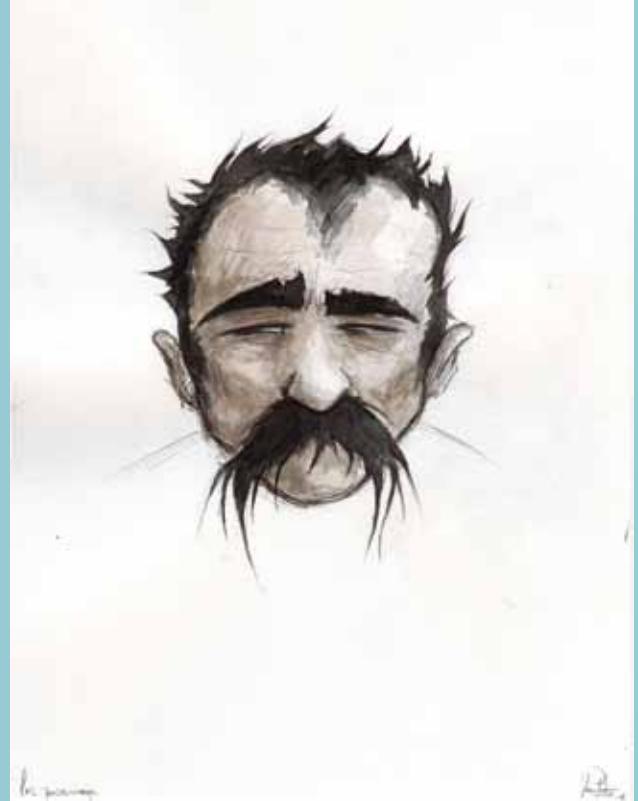

Hier en daar zijn er al enkele **beesten** de revue gepasseerd: een erg dankbaar thema voor wie zich in het schimpen en verwijten wil bekwamen! Wie kent niet het *loksieske* 'bar-meisje' ... of *de dikke mossel* 'dikke vrouw', *de knijn* 'gierigaard', *'t mottig vêrke* 'misbaksel', *de stinkhoep* 'stinkerde', *de maogere piering* 'mager persoon', *de baggelzoëg* 'vrouw met veel kinderen', *drêkbaer* 'vuilak', *hoêrebok* 'hoerenloper', *ne kroemmen eewènter* 'lelikaard', *ne koêtaajl* 'stommeling', *'n flaa geet* 'flauwerik', *kaaf van Moozes* 'domkop', *ne bloën* 'aardsdommerik', *ne stoemmen iëzel* 'stommeling', *keike zonder kop* 'uilskuiken', *koerskiëmel* 'domoor', *provisenkhèngs* 'dekhengst' ... Je ziet ... op die manier kan je nog jarenlang doorgaan!

Er zijn een heleboel woorden waarvan nauwelijks nog iemand weet waar ze vandaan komen en die net daardoor een scheldkanonnade in je voordeel kunnen beslechten, mits oordeelkundig aangewend, dat spreekt: *ne bieteboo* 'vogelverschrikker', *nen aaë flokked* 'ouwe kluns', *nen dievènker* 'malloot', *'n holster* 'feeks', *ne krispel* 'kieskauwer', *'n masjoeffel* 'rare tante', *ne nietekriet* 'mopperaar', *'n onnèttige sjoej* 'lelijke teef', *'n vaul flots* 'slons', *'n goej soebbel* 'mokkel', *e leed sjerminckel* 'mormel', *'n koekveaajfoog* 'domkop' ...

Maar het ergste wat iemand een Bilzenaar kan aandoen is ... **niet van Bilzen** te zijn! *Joeng toch!*
Lilleke Waol! Maoslênger! Kêmpenêr, de kiele stijf de pênse slap! Stoemmen Hollênder! Minsterkliet! Hoesselêr gebakde pèr dievelskraud maok dich Bilzen aut! (deze laatste invectieven kregen inwoners van Munsterbilzen resp. Hoeselt maar al te vaak naar het hoofd geslingerd). Van je burens moet je het hebben!

Om toch enigszins **in stijl** af te sluiten ... hoe kunnen we dat beter doen dan met woorden die we uit het **Frans** of het **Wuaals** hebben meegekregen: het staat immers chic om in je scheldtirades daarmee uit te pakken ... *en avant!*
Madame Sjiesjie, e paateike 'losbandig wicht', *nen halketie* (< *halcotie* 'slechte stielman'), *ne vaarèng* (< *vaut rien* 'nietsnut'), *ne sjippeteir* (< *chipoteur* 'prutser'), *ne sjismetik* (< *schismatique* 'ketter'), *'n toètebêt* (< *toute bête?*), 'troela', *ne sjripeleizige* (< *scrupuleux* 'pietluttig'), *ne sjarletang* (< *charlatan*),

Afb. 4 Filou.

rêpkedepie (< *race que de puces* 'gajes'), *ne fieloe* (< *filou* 'oplichter'), *ne farseûr* 'lolbroek', *ne panikeûr*, *'n roj perkis* (< *percussion* 'rosse sloerie') ... *lilleken ambrasmaecker* ... *krapul ammel!* 'smeerlappen' ... Maar de een gelukkig nog mooier dan de ander!

NOTEN

1. Slechten, P. (2009), *Sjampe & Verwijte. Vermakelijk Bilzers scheldwoordenlexicon*. Bilzen: Heemkundekring Bili-sium.
2. Voor uitspraakaanwijzingen bij de hier gebruikte spelling raadplege men www.bilisiium.be/taal/bilzerse-spelling.

Tekeningen: Joren Peters

VODDEMERSJANG!

Scheldwoorden en uitdrukkingen in Diepenbeek

Heemkundige Kring Diepenbeek

1. Inleiding

Ook Diepenbeekse taalgebruikers zijn inventief bij het typeren van hun medemensen. In wat volgt staan enkele Diepenbeekse uitdrukkingen om karaktereigenschappen of opvallende toestanden te typeren en een reeks scheldwoorden die in Diepenbeek gebruikt worden, zowel voor vrouwen als mannen. Wat zegt men bijvoorbeeld over iemand die arm of bang is. En als je lelijk of gulzig bent, welke uitdrukkingen hoor je dan? Zijn er ook uitdrukkingen om goede eigenschappen te verwoorden? En welke zijn dat dan? Wij maakten een selectie. Uiteraard zien we negatieve eigenschappen vaker terugkomen, dan positieve omdat negatieve eigenschappen altijd meer opvallen. Toch vonden we hier en daar ook wel een uitdrukking om aan te duiden dat iemand goed is of gul. De lijst is alfabetisch gerangschikt, zowel voor de uitdrukkingen als voor de scheldwoorden.

2. Beeldige uitdrukkingen en gezegden

arm

Heë hèt noch kèind, noch kiever 'Hij heeft helemaal niets.'
Ne kwakvos koo ni sjeër'n 'Wie niets heeft, kan men niets afnemen.'
e kèntsje wa/da kalle kan 'een droge boterham die open staat.'

bang

Deë kooë onner 'n klak vange 'Hij is bang.'
As 't op sjopsjeër'n aonkumt, trikt 'r z'n bôttermèllek wel op

'Als 't erop aankomt, doet hij niet meer mee.'

Heë kan ni kome. Heë hèt 'n sjiet terjaas in z'n kont 'Voor het minste blijft hij afwezig.'

Heë lupt vót wè ne gevees'n hond 'Hij druipt af.'

dom

Deë is zoe lomp: aa 'n maan vör 'm hat, sjèit ter dorre oer'n 'Hij is heel erg dom.'

Deë wór altèèd zjus hak 'Hij was altijd precies de laatste'

gierig

Deë tèilt de eer inne hinn'n hun kont. 'hij is gierig'

Deë kan 'ne steen 't vel aofdoen. 'idem'

Deë is zoe bies da ter hum nen djoan dör z'n vooër lüt trèkke vör vèèffrang: 'idem'

Heë pitst ze: niet alleen voor gierig ook voor 'hij heeft schrik.

goed

Dei moei hōbbe ze vótgegoeid 'Zo iemand vind je niet meer.'

gul

Deë speurt ni op 'n èrt 'Hij is niet gierig of streng.'

gulzig, dik

Heë is ni hooël mè diep 'Hij is een gulzigaard.'

Ne goeie boer ze getoeg mótt onnere sjoul hange (verantwoordiging voor dikbuikigheid)

Deë hèt 'ne rjem rond 'm 'Hij is zwaarlijvig.'

Deë zoapt da de ben rond zènne nak hange (letterlijk: Hij drinkt de ijzers van de bierton.)

hoovaardig, overmoedig, bluffend

Heë sjèit'nen halleve mèiter hoeger as z'n kont stöt 'Hij is buitengewoon hoovaardig'

Mer in z'n vleugels klats'n en va z'n kloete maoke, mè niks besjèr'n of Oatlegge, dükke heup sjèèt'n, mè mellek geëve, gèin drup 'Hij kan het goed uitleggen maar neemt zelf niets ter hand.'

Vul wèind, breustig weër en niks onnere pann'n 'Groots uitleggen maar er niets van terecht brengen.'

Proast mer ni te fòl, want sêfes kumt urre poef er aof 'Blaas maar niet te hoog van de toren, want het zou nog slecht kunnen aflopen.'

Vör te lötte zien da ze gèin errem minse wor'n, ha ter e bietsje èik an zènne mond lött'n hange (Arm volk at geen saus bij de maaltijd. Restjes [azijn]saus aan de mond wezen dus op een zekere welstand.)

lelijk

Heë is zoe leed dat't jomer is 'Hij is erg lelijk.'

Ze is lèlek va maogerechès 'Ze is zo lelijk, omdat ze zo mager is.'

Heë ha e geziech wei 'nen ellever joeng katt'n 'Hij zag er onbeschrijfelijk lelijk uit.'

Heë is bè d'n herstel gemokt 'Hij heeft een grof en hoekig uiterlijk.'

Heë ha 'n bovelip wè ne villowbaand en 'n onnerlip wè ne verrekestroog. (Kan het nog lelijker?)

lijfgeur

Heë stienkt wei ne bok no z'n kloet'n. 'Hij heeft een erbar-melijke lijfgeur.'

lui

z'n kont dorre haog steëke 'zich ergens aan onttrekken.'

't Menneke va Loen ziet onner oer errem 'Je bent lui.'

Deë mus nen aachterhaom höbbe bè wat ein 'Hij is verschrikkelijk lui.'

mager

Deë kan haover oat 'n flès eët'n

Deë is zoe maoger da de gezèt koeint leëze dör z'n oer'n.

Deë kan nen sjödd'n aachter 'n flès 'Hij is zo mager, dat je zijn hoofd niet ziet neen-schudden achter een fles.'

Tien tien'n in 't bèd en gèin tip tet 'Die vrouw heeft geen borsten.'

moedig

Heë hèt vùl kevie in z'n pens 'Hij heeft veel moed.'

moeilijk heerschapp

Doöë zeekt nog ginn'n hond tegen oech op 'Wie denk je wel dat je bent?'

Ze haa'n vùl beëter 'n wiel bies oatgevonn'n inne plak van ne sjenderrem / belaastingscontreur / hussier

(uitdrukking gebruikt om iemand in een negatief daglicht te stellen)

Da deë mer ni boate gèt as 't vol mooën is, want deë kriegt ruze te ge zènn'n èige sjèèn! (wordt gezegd van een moeilijk en kwaad heerschapp)

mooi, goed gevormd

Da mètske het ferrem knèèn inner bloes 'Zij heeft stevige borsten.'

Deë hèt hennig matteriaal 'Hij heeft een knappe vrouw.'

ouderdom

Beëter snouw op 't daok dan gèin pann'n 'Beter grijs haar dan een kletskop.'

Deë hèt den ollem in z'n kont 'Hij is versleten.'

scheel

Deë is zoe sjeël, datter bè dein oug in daner kan kieke 'Hij is heel erg scheel'

slim

Deë is ni onner 'n doi hin oatgebrüd 'Hij is niet van gisteren.'

Heë kalt gjan bè verstèinige mins'n 'Hij praat in zichzelf.'

snel

Dei hèt zeker heur avveseërsjoen aon 'Zij gaat nogal vlug.'

Heë peërt nogal troat 'Hij gaat er nogal snel.'

sproeten

Deë hèt e geziech of ter in ne stront geblooëz'n het 'Hij heeft sproeten.'

tegendraads

Da 's ne goeie vör op e waasmesjien 'Hij is iemand die altijd tegenwringt'.

Heë goenk ni pies'n, want heë ha karaktêr in z'n müs (Ondanks de hoge nood, vertikte hij het om te gaan plas-sen.)

verbaasd

Dooë vliegt ne koekoek oat deë z'n kont 'Hij is verbaasd'.

Heë trikt e geziech wei 'ne berreg deë in 't stroi an 't zeek'n is 'Hij kijkt beteuterd'.

Deë kumt van zoazüt'n. 'Hij komt uit de lucht gevallen'.

welbespraakt

Deë kalt bè flök 'Hij kan het goed uitleggen'.

zuurpruim

Heë laacht nog ni as howt zj 'm bè 'n aks in z'n kont 'Hij is 'n echte zuurpruim'.

Heë hêt e geziech wè 'n öllef-oere-lèèk 'Hij kijkt bedrukt'.

'n lip boe 'n aop op dase kan (als een kind z'n lip laat hangen om zijn ongenoegen te uiten)

e geziech zoe lank as mörrege d'n hielen daog (als iemand een lang gezicht trekt)

3. Scheldwoorden

In het Diepenbeeks zijn een kleine 500 scheldwoorden nog steeds min of meer in gebruik. Dat kan erop wijzen dat Diepenbeek op het gebied van schelden, smaden, honen of schimpen niet op de laatste plaats staat... in wat volgt hebben we zowel voor de mannen als de vrouwen categorieën gemaakt en de betreffende scheldwoorden geselecteerd die in het Diepenbeeks woordenboek zijn verzameld. Net zoals in de vorige paragraaf hebben we de lijst alfabetisch gerangschikt.

3a. Scheldwoorden voor mannen

arme sukkel: *erreme kloet, loaszak, louzebèèter, kletskes-drèinker, stumpkesroker*

bleekneus: *bleeksjèèter*

dwardsdrijver: *euverègse, terjaase, dükkop*

domme, onhandige, onrijpe: *dómdaoris, ezel, flodderpie, fokhans, foktienes, fótser, fótskont, halketie, halleve waas, hin'ntreër, hoot'n heilige, hoote klooës, kallef va Moezes, ketteleër, klæme, kloetemezjoor, kloetepie, kloetzak, klóm-meleër, knöppel, kæke, koekoek, koerskemel, koet-uil, kók-kevèfoug, kwagge, lempes, pótwannes, sjippetær, sopkæke, stómme kloet, teutkop, toefkop, uil, wabbe, wabbie*

ellendeling: *krappul, rabzoi, sjóbbejak, verrèkkeling*
flauw, onmannelijk individu, treuzelaar: *bleeksjèèter, dröpstat, drüvigen apostel, errem tiet, floo'n, floo'n hennow, floo'n, apostel, floo'n timper, kwagge, löbbe, pieserke, plenker, pótsjaker, sibbedeijus, sibbeke, sleepboot, sjèèter, slaodhat, slaphanger, sókses, sopkop, tettelebber, tetteleër, tettelemme, tietemüs, wepse, zeker, zeverkloet, züte*

futloze, willoze man van niks: *floo'n timper, slaphanger, vod-demersjang*

geestdriftig doordrammer: *aonjaoger, bratskont, fölle, gal-jaar, kastaar, kaozeleër, nen tist, ne sjarel, snörrekèèzer*

geilaard, vrouwenloper: *brèinige, flakker, heet menneke, heetzak, heet'n hoerebok; hoerejèèger of hoerejaoger, hoere-pie, hoersesloef knöpser, mètskesgek, onnötichèds, onnötte-rik, pótjoen, sjerrepe, slèèper, veëger, vettige timper*
gierige: *hapsjêr, kniezer, krèintesjèèter, kribbebèèter, kribbe-zèèker, pensbies, pin, potter, strontbies*

gulzigaard: *dooërjaoger, freëtzak, hooëlhans, slokker, smóg-geleër, zaot verreke, zaotzak*

heimelijke, schijnheilige: *filloe, foefeleër, hemeleke, hemeleke tókker, kèrrekplèr, klepdoes, klepmoul, kleptong, kontekieker, kontekroaper, krèèthèilige, mouwfrotter, pittendrèèr, platt'n tókker*

hooghartige bluffer: *besjërmaaker, blageur, blooës, dükke nak, flakker, groet lewèt, grutshans, kaole berong, kaole kies-m'nkloet'n, moaleman, plakkop, sjêrbos, wèindzak*

idioot: *bewèide, errem sjoop, halve getókde, onneuzeleër*

kleine: *debberke, kop-en-kont, kretsderrem, kroadiegal, kroadpad*

koppigaard: *ezel, dükkop, köppig menneke, köppigen düvel*
lastige en vervelende brompot: *broenker, farradzjieër, grün'n aptieker, kriekel, krinseleër, krittekær, moef, mok, mottigen toef, nörrek, pettie, stiecheleër, verrèkkeling*

luierik: *leue, leuwaomes*

magere slungel: *bónstaok, foftg zwik, lank waomes, maogere piering*

oneerlijke: *kloetemersjang, sjarletang, smoes*

plezierige: *kloeteman, knoddige, sjaophaos*

slechte eter: *knetseleër, zaotzak*

vinnige kerel: *adrèt menneke, onpesjensigen düvel, ruur-waomes, ruurwerremes, snotaop, snotbei, snotlekker, snotter vleier: filloe, kontekieker, kontekroaper, mouwfrotter, pittendrêer*

vreesachtige: *bangsjiet, bróksjèter, labbekak, pieserke, sjriksjiet*

vuil en smerig iemand: *greus-oug* (vroeger voor mijnwerkers), *leëpoug, onnötterik, onnöttige(n) duvel* (menneke, mins), *vettigen timper, voule smoes, viez'n aptieker, vieze vet-tige pestoer*

zuurkijker: *drügproum, kribbebèter, kroadiegel, mottige mins, tristige börreger, ongeraokeleke mins*

zwaarlijvige: *bierpens, dükke, dük verreke, papzak, vetzak*

3b. Scheldwoorden voor vrouwen

beklagenswaardige vrouw: *errem sjoop, errem suggel, tou-spel bè e fleures, trut, verstoakt achterliech*

feeks: *kappetèèn, kenai, kertoesj, kerwats, kommedaant, kreng van e wèf pitsbloer, prèi, ros, sjagreng, sjenderrem, tang, toi, venèèn, zeekkoos, zeektrien*

flauwe en domme vrouw: *grinsèèzer, gritselgeet, kwie, sibbedèeske, sophin, soptrien, stóm geet, stóm jen, stóm toet, stóm trut, stóm vjaas, trienebet, trut, zeektrien, zeemkut, zemel-trien*

goedaardige vrouw: *goei blooër, goei plöster, sutske*

kleine en vinnige vrouw: *kretske, kretsderrem, kripesies, kroadpad, raotel*

lange, magere en slungelige vrouw: *froin'l, lang loin, lang zwik, maoger geet, maoger sjermienkel, maoger sjroenk, sle-vrouw va salette* (zonner bók en zonner tett'n)

lelijke vrouw: *geplökde hin, kernoefel, lèllek sjermienkel, lèllek sjendaol, patrones vann'n hatbraand, remeed'n tege de liefde*

luie en vuile vrouw: *beggelzoog, flodderwèf, lù flats, lù fleut, lù prei, plod, plöster, tettelkont, vies plöster, voul* Merjan

mooi meisje: *perrek sjeklaot, snörrekbloes, zooëdsjelleem*

oude vrouw: *aad getrek, aad kedolleke, aa feggel, aa fleut, aa*

kebabbel, aa letjaan, aa sjekòsj, aa toet, aa vlao

slet: *feggel, heet wèf, hoer, hoer wei e pjaad, (strooët)kladder / klatter, pothoer,*

vaazelzoog, beggelzoog

vitterige vrouw: *gezèt, kleptong, kol tong, kooëd dénk, kring-selkont, pretter, sjagrèin, sjenderrem, snedder, snedderkont, wafelèèzer, zaogtrien, zoer mop, zeëg*

vrouw met kale complimenten: *floddermadam, grutse paot, kaol kakmadam, kaol trien, kaol sjie-sjie madam, kaol toet, krèintesjèter*

wispelturige vrouw: *broedkaolige, kewidder, strooëtbrats, zotte fleut, widder.*

BIBLIOGRAFIE

Heemkundige Kring Diepenbeek (2000), *Diepenbeeks. Eigenwoordig en eigenzinnig*. Diepenbeek.

Brabant en Antwerpen

DENK JE ALS JE PEINST? GRIJNS JE ALS JE HUILT? Of heb je er geen bewout van en ga je liever wallebakken?

Miet Ooms¹

Vijf jaar geleden verscheen het boek ‘Karakter en gevoelens’, de vierde aflevering uit de eerste sectie van het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten*, deel III: Algemene woordenschat. Het werd meteen het dikste boek uit de reeks, en bevat een rijke verzameling aan woorden en uitdrukkingen rond het innerlijke leven van de mens. Tijdens de redactie bleek dat deze woordenschat bijzonder moeilijk onderling af te bakenen viel. Aan de ene kant was de overlap tussen verschillende apart opgevraagde begrippen heel groot (bv. angst en schrik, boosheid en woede), aan de andere kant waren sommige begrippen zo algemeen opgevraagd dat je als redacteur (en als lezer) wel aanvoelt dat er nuanceverschillen zijn tussen de opgegeven woorden, maar je kan niet altijd achterhalen welke. Zo werden voor ‘woede’ de woorden *gift*, *venijn*, *gal*, en *razernij* opgegeven. Waar mogelijk werden die nuances wel in het boek aangeduid, maar het mag duidelijk zijn dat woorden voor zulke abstracte begrippen zich niet zo gemakkelijk in een hokje laten stoppen.

Dat maakt dat je heel vaak dialectwoorden hoort voor zaken die met emoties, karakters, gedragingen te maken hebben die ook in het AN gebruikt zijn, maar met een net andere nuance. De nuances zijn niet groot genoeg om van een compleet verschillende betekenis te kunnen spreken, maar er kan wel eens een spraakverwarring optreden.

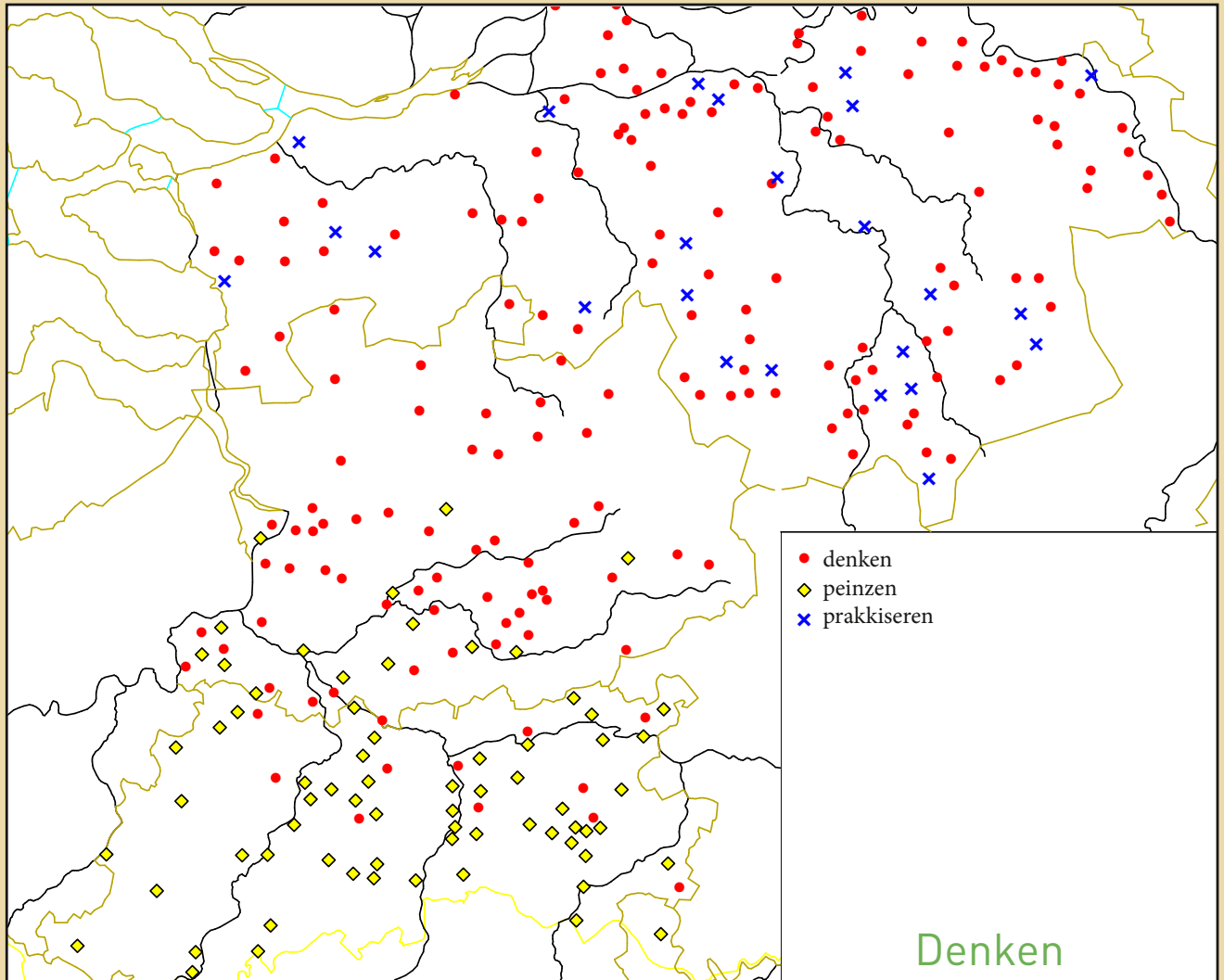
Een bekend voorbeeld hiervan is *peinzen* voor ‘denken’. *Denken* betekent in het AN ‘in de geest met iets bezig zijn’, terwijl *peinzen* ‘ernstig nadenken’ betekent. ‘Denken’ is dus een hyperoniem, een overkoepelende term, van ‘peinzen’.

In heel wat dialecten in Vlaanderen, en zeker in Vlaams-Brabant, is het woord *denken* gewoonweg niet in gebruik en zegt men *peinzen*. *Denken* zelf is een oorspronkelijk Germaans woord, *peinzen* komt uit het Latijns *pensare* ‘overwegen, beoordelen’ of Frans *penser* ‘denken’. Het meest gangbare dialectwoord voor ‘peinzen’ in deze streek is dan *prakkiseren*, ook een woord van Franse oorsprong.

Ook bij andere woorden zijn dit soort betekenisverschuivingen te vinden. Zo is het dialectwoord voor het begrip ‘deftig’ (een zekere waardigheid en statigheid vertonend) in een groot deel van Brabant *parmantig* ‘zelfbewust en fier’. *Parmantig* is waarschijnlijk afkomstig uit het Franse *parement* ‘tooi, opschik’, maar zit al wel een paar honderd jaar in onze taal. *Deftig* is dan weer een van oudsher Germaans woord, met een stam die familie is van het woord *dapper*.

Daarnaast heb je het woord *hovaardig*, dat in het Brabantse heel frequent in gebruik is voor het begrip ‘trots’. Daar waar ‘trots’ een neutrale tot positieve betekenis heeft, heeft ‘hovaardig’ dat in het AN niet, ‘hovaard’ is zelfs een van de zeven hoofdzonden! Die negatieve nuance van ‘hoogmoed’ blijken de dialectwoorden zelf ook wel mee te dragen. Trots zijn is een eigenschap die je volgens onze cultuur beter niet in het openbaar toont.

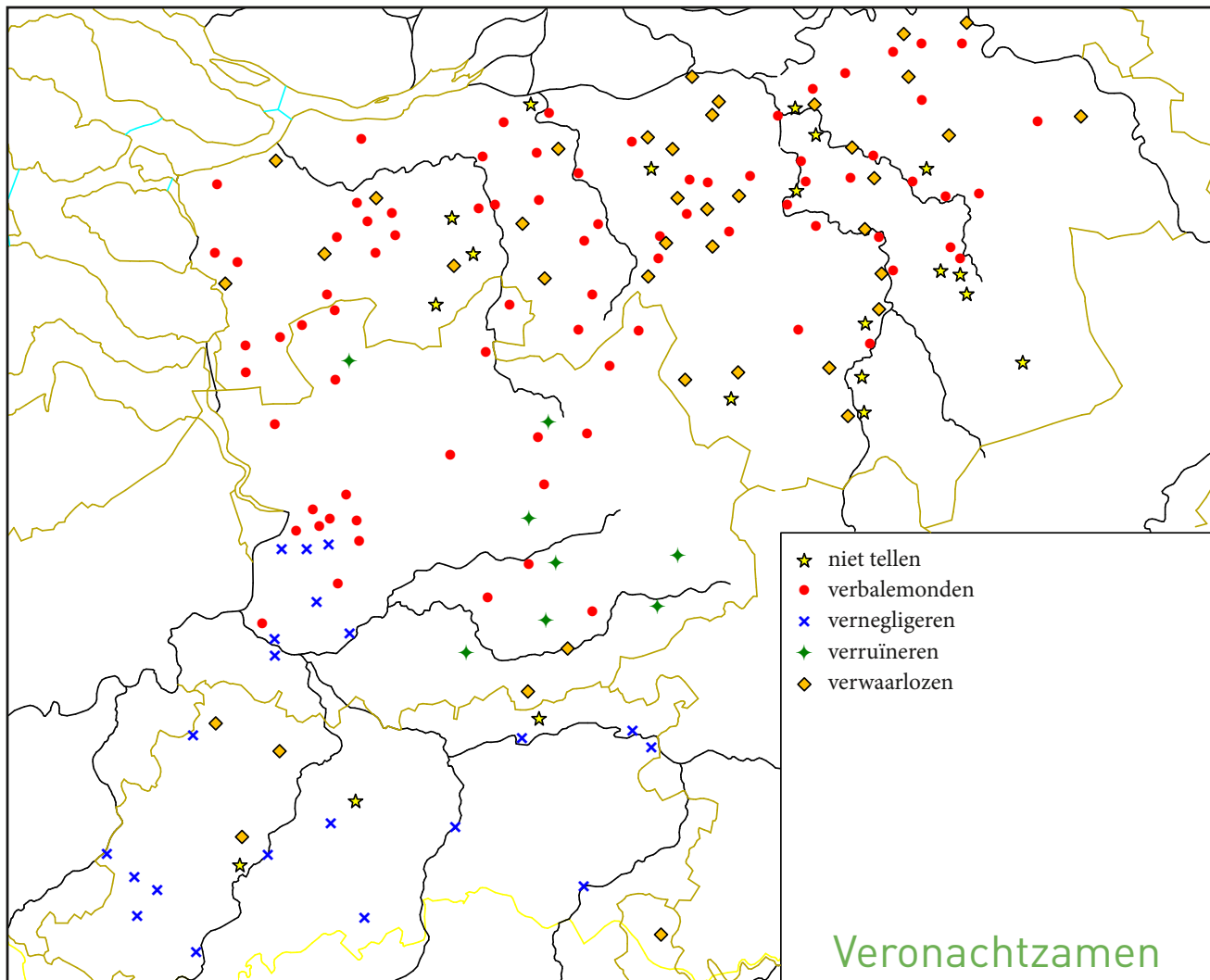
Het dialectwoord voor ‘hovaard’ daarentegen is dan weer *stoef*, van *stoefen* ‘opscheppen’. Beide woorden hebben een heel negatieve bijklank. Het is de zuidelijke versie van *stoffen*, wat ook ‘pochen, opscheppen’ betekent. Het feit dat er voor de relatief neutrale begrippen ‘trots’ en ‘trots zijn’

vrijwel geen neutrale dialectwoorden bestaan, geeft wel wat info over onze volksaard. Je steekt beter niet uit boven het gemiddelde, en als je dat wel doet, ga je er niet prat op.

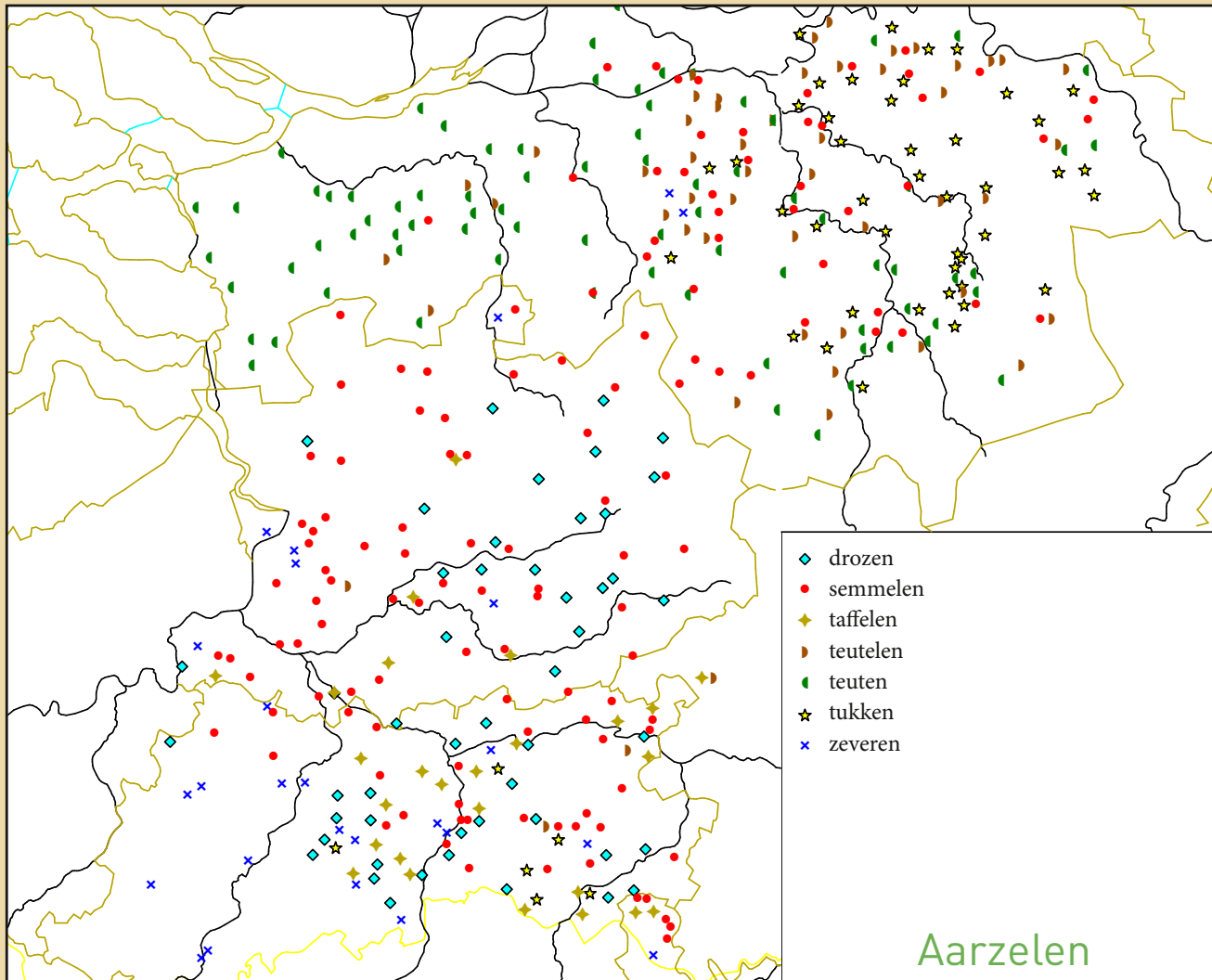
Ook voor 'huilen' krijg je in verschillende dialecten woorden die in feite een andere betekenis hebben. De dialectwoorden *grinzen* (zuidoosten van Vlaams-Brabant) en *grijzen* (Vlaams-Brabant) zijn eigenlijk hetzelfde als het woord

grijzen 'vreemde grimassen trekken', en van daaruit 'een pruilend gezicht opzetten'. Wat het andere veelvoorkomende woord, *schreeuwen* (*schrieven*), betreft, dat is heel nauw verwant met *schreien* 'luidop huilen'. Het is moeilijk te zeggen of het dialectwoord *schrieven* nu parallel ontwikkeld is met het AN *schreien*, of dat het later uit *schreien* of *schreeuwen* is ontstaan.

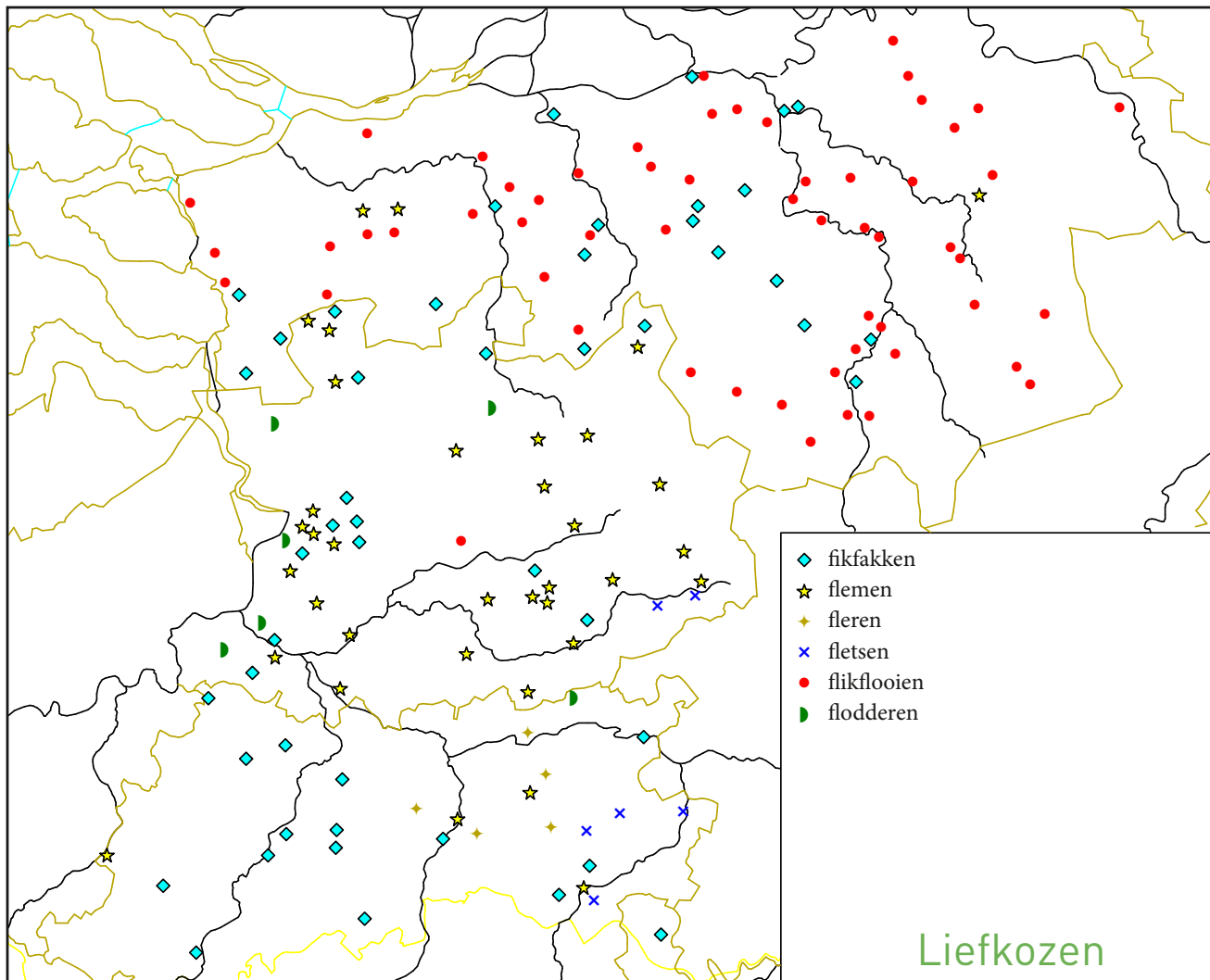
Uiteraard zijn er in de dialecten ook woorden in gebruik die niet in het AN terug te vinden zijn, en die vaak op bijzonder plastische wijze het begrip weergeven. Even vaak blijken dit resten te zijn van het Middelnederlands die in bepaalde dialecten stand houden, en ook daar hebben we te maken met nuances, betekenisverschuivingen, onderlinge verbanden. Waarmee de status van het dialect als historische schatkamer van het Nederlands nog maar eens bevestigd wordt.

Verbalemonden, het woord dat in het Brabantse in gebruik is voor ‘veronachtzamen’, is zo’n Middelnederlandse vertegenwoordiger. Oorspronkelijk betekende het namelijk ‘als voorgd/beheerder slecht beheren’. Met een ietwat bredere betekenis – de financiële nuance is verdwenen – houdt het nog stand in de Brabantse dialecten.

Het Zuid-Brabantse *bewàat* dat hier en daar nog gezegd wordt, is nog zo'n Middelnederlandse overlever. De betekenis is wel wat breder geworden, van 'besef' of 'benul' naar 'verstand'. De herkomst van het woord is wat onduidelijk, maar het is verwant met *beweld*, wat op zichzelf weer een nevenvorm is van *geweld* 'geweld' of 'macht'. De link met 'besef' is hier wat vager. Hoewel: kennis is altijd wel macht geweest...

We kunnen met het Zuid-Brabantse *drozen* voor 'aarzelen' nog een stap verder gaan dan het een Middelnederlandse getuige te noemen, eigenlijk is het meer een levend fossiel van het Nederlands. *Drozen* is namelijk een bijzonder oud woord, dat ook in het Gotisch bestaat en dat de grondvorm is van ons huidige *treuzelen*. Daarnaast wordt ondermeer ook *taffelen* vermeld. Dit is geen ouder woord, het is opgenomen onder *tjaffelen* in het *Woordenboek der Nederlandsche*

Taal en betekent volgens dat boek ‘zich moeilijk voortbewegen, strompelen’. In de zuidelijke Brabantse dialecten is die betekenis dan blijkbaar verbreed tot ‘trager/te traag lopen of handelen’ en dus ‘treuzelen/aarzelen’.

De herkomst van het algemeen bekende *loeten* voor ‘kuren’ is op zich onbekend, maar vreemd genoeg zou het volgens het WNT verband houden met de eerste betekenis van *loet*: ‘Benaming voor verschillende voorwerpen, hoofdzakelijk

gereedschappen om mee te scheppen of te krabben.’ Er zijn namelijk meer benamingen voor stijve of lompe voorwerpen die de betekenis van ‘kuur’ krijgen, zoals *mop* en *stuk*.

Wallebakken is een vrij plastische omschrijving voor ‘de beest uithangen, uitgaan, slempen’. Ook hier hebben we te maken met een flinter Middelnederlands: *wallen* (eigenlijk *walen*) is een woord voor ‘aan de zwier gaan, slempen’. Volgens het WNT wordt het na de 17e eeuw niet meer aan-

getroffen in deze betekenis. De basisbetekenis is eigenlijk 'draaien, wentelen', en we weten allemaal hoe een stomdronken persoon loopt. Iemand die aan de zwier gaat, is bijgevolg een *wallebak*. De herkomst van dat suffix *-bak* is onduidelijk, maar het is ook te vinden in bv. *bullebak*. Uit dat woord *wallebak* is, bij gebrek aan kennis van het oorspronkelijke *wallen*, is dan weer het werkwoord *wallebakken* ontstaan.

Ten slotte haal ik het begrip 'liefkozen' aan, waar een aantal woorden voor in gebruik zijn die, niet toevallig allemaal met een *f*- beginnen. Het eerste vermeldenswaardige is *fikfakken*, dat overall zowat verspreid vermeld wordt, maar opvallend meer in het zuidwesten van Vlaams-Brabant. Volgens het WNT betekent het 'stoeien', en is het een klanknabootsende vervorming van *fikken*. Daarbij geeft het WNT als ondubbelzinnige derde betekenis 'eene vrouw beslapen', die gegroeid zou zijn uit de primaire betekenis 'slaan'. Van 'slaan' naar 'liefkozen', het is een aparte betekenisontwikkeling. Een tweede woord dat in het oostelijk Brabantse (en Limburgse) frequent gehoord wordt, is *fletsen*. Ook dat heeft als eerste betekenis 'slaan' en is in die hoedanigheid een klanknabootsende vervorming. Het derde, vrij veel voorkomende woord *flemen* zou een nevenvorm zijn van ons bekende *vleien*. Volgens het etymologisch woordenboek zou er in het Middelnederlands een tussenvorm *fleeuwen* geweest zijn, die dan verder ontwikkeld is naar *flemen* (net zoals *schreeuwen* in sommige dialecten *schrie-eme* is). Deze stelling is wat discutabel, omdat er nauwelijks bronnen voor die tussenvorm te vinden zijn (zie kaart op de vorige bladzijde).

Als we al deze woorden en betekenisontwikkelingen bekijken, kunnen we hieruit twee conclusies trekken. Ten eerste is de woordenschat rond emoties, gedrag en karaktertrekken heel uitgebreid en liggen de betekenissen van individuele woorden vaak heel dicht bij elkaar, net door de verschillende nuances die er mogelijk zijn en de pogingen die mensen ondernemen om hun emoties te beschrijven. Ten tweede blijkt eens te meer waarom het de moeite loont om dialectwoordenschat te noteren en te bewaren, want zeker in deze woordenschat hebben heel wat woorden die al enke-

le honderden jaren in onze taalschat zitten, nog steeds vaste voet aan de grond, hoewel ze het nooit tot de standaardtaal hebben gebracht. Deze woordenschat onderzoeken heeft daarom heel veel weg van taalkundige archeologie.

NOTEN

1. We danken Mathias Lefebvre, redacteur van het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten (Universiteit Gent), voor het tekenen van de kaarten van dit artikel.

BIBLIOGRAFIE

Ooms, M. (2005), *Woordenboek van de Brabantse Dialecten. Deel III, Sectie 1: De mens als individu, Aflevering 4: Karakter en gevoelens*. Utrecht: Gopher.
Woordenboek der Nederlandsche Taal, www.wnt.inl.nl

Brabant en Antwerpen

BRABANTSE SPOT- EN SCHELDNAMEN: VAN BARLOEF TOT LANGE ZWINGEL

Har Brok

Het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* (WBD) omvat de provincies Noord-Brabant, Antwerpen en Vlaams-Brabant en is in 2005 voltooid. Tussen 1967 en 2005 verscheen het in 29 afleveringen, die samen bijna een boekenplank van één meter beslaan. Het gebruik van het Brabants dialect mag in diezelfde periode dan wel sterk afgenomen zijn, maar het ligt in het WBD voorgoed vast! Aan de totstandkoming van deze gigantische onderneming hebben in de loop der jaren onder leiding van Prof. A. Weijnen talloze wetenschappers en student-assistenten gewerkt.

Terwijl het WBD in 1974 nog maar gevorderd was tot aflevering 2 (I-2), verscheen in de reeks *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde* als speciaal nummer de uitgave *Brabantse spot- en schertswoorden*, samengesteld door J. Berns, P. Van Sterkenburg, A. Weijnen en ondergetekende. Deze kleine studie was een voorloper van deel III van het WBD, de Algemene woordenschat, die in 2000 begon te verschijnen. Met name in de aflevering *Karakter en gevoelens* (III-1, 4), die in 2005 verscheen, vindt men volop benamingen voor domme, gekke, geniepige, bazige, koppige, driftige personen. Meer met betrekking tot het uiterlijk biedt de aflevering *Het menselijk lichaam* (III-1, 1) uit hetzelfde jaar ook nog eens allerlei spotnamen voor kleine, gedrongen, dikke, magere, pafferige en opgeblazen personen. U kunt het niet zo gek bedenken of het staat er wel in, hoewel spotnamen natuurlijk onuitputtelijk zijn en blijven.

Het bijzondere van het zo goed als nergens meer bereikbare boekje *Brabantse spot- en schertswoorden* is dat de toen beschikbare dialectbenamingen etymologisch, semantisch en

klankexpressief grondig bestudeerd zijn, wat in het WBD zelf nooit het geval is. Daarnaast werd er in onderzocht wie (man/vrouw/kind) en waarom (lang/kort, dun/dik en onderlinge combinaties) ermee bespot worden. Dat was niet zo eenvoudig, omdat de omschrijvingen vaak van alles omvatten. Ik geef daarvan een voorbeeld: *schralie* of *schranie* heeft in het Kempenlands bij De Bont (1958, 641) als simpele betekenisomschrijving: ‘Schrale, magere vrouw, resp. lang en mager meisje (of koe)’ en valt daardoor zowel in de categorie *vrouw en kind* als in de categorie *lang en mager*.

De in 1974 bestudeerde Brabantse spot- en schertswoorden zijn voornamelijk afkomstig uit de toen beschikbare dialectwoordenboeken, want vragenlijsten in verband met dit soort woorden waren toen nog maar zelden verzonden.

Met name de semantische benadering is als invalshoek interessant, want hoewel er met niet zoveel gegevens gewerkt is, zijn er toch bepaalde tendensen te onderkennen. De aantallen zijn te laag om er statistisch verantwoorde conclusies uit te trekken, maar ik geef hier toch de opvallendste tendensen:

- Mannen worden het vaakst bespot om hun geringe lengte.
- Vrouwen worden het vaakst bespot om hun dikte, zoals in de benaming *molenpaard*, een spotnaam die nooit voor mannen gebruikt wordt.
- Vrouwen worden ten opzichte van mannen vaker bespot om hun dikte of om een combinatie van hun grote lengte én dikte.

De conclusies voor zover die op grond van de gegevens getrokken mogen worden, zijn de volgende:

- Het is voor mannen voornamelijk smadelijk om klein te zijn. Dit hoeft geen verwondering te wekken in de mannenmaatschappij, waaruit het materiaal dateert: een man moet groot en sterk zijn.
- Het is voor vrouwen voornamelijk smadelijk om dik te zijn en ook dit wekt geen verwondering: een vrouw moet slank en mooi zijn.

Het aardige van het boekje uit 1974 is dat de daar onderzochte dialectwoorden van ruim een halve eeuw geleden al een vooroordeel hebben blootgelegd dat in rurale gebieden nog steeds niet helemaal verdwenen is. Kortom het vastleggen en de bestudering van de verdwijnende dialecten is en blijft een nuttige bezigheid.

BIBLIOGRAFIE

Berns, J., H. Brok, P. van Sterkenburg en A. Weijnen (1974), Brabantse spot- en schertswoorden. Nijmegen. In: *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde*. Speciaal nummer, met daarin de gebruikte bronnen die dateren van 1836 tot en met 1958.

(H)È (H)ÈIT ZÈN PARÈTTE(N) GEDRÔD MAA(R) ZÈN BOEZJ' ÈS NA OOVER!

(Hij heeft zijn kuren gehad...maar zijn kwade luim is nu voorbij)

Lode Pletinckx

Grillen en luimen zijn ook in Vlaams-Brabant *paretten*, een woord dat altijd in het meervoud wordt gebruikt en dat in de eerste onbeklemtoonde lettergreep verkleuring van de svarabhaktische vocaal vertoont¹. Die paretten (waarschijnlijk hetzelfde als Middelnederlands *perte* (streek, list) en verwant met *prat* (prat gaan op) worden in onze provincie/in Asse “gedraaid”, hetgeen de heftigheid en het acute verbeeldt waarmee de (kwade) gemoedsgesteldheid in de mens opwelt. Een gelijkaardig beeld wordt ook gesuggereerd in de synonymieke uitdrukking “zijn(en) duvel draaien”.

Een ander synoniem voor *kuur* is bij ons “*boezje*”, een woord dat voortleeft in de wending “*zèn boezj' ès oover*”, ‘zijn kuur is voorbij’; vermoedelijk gaat het hier om het oude bootse/boetse (mnl.) dat ‘grap, frats, toer’ betekende. Ons “*boezje*” illustreert de werking van de mouillering van de alveolaire ts-cluster, met reductie tot zj.

In onderstaande bijdrage worden uitdrukkingen bijeengebracht in verband met (0) algemeenheden (aarden naar, gelijken op, passen bij – zie ook het artikel van Matthias Lefebvre in dit boek), met (I) karaktertrekken en (II) lichamelijke kenmerken die werden genoteerd in Asse (Vlaams-Brabant) en die daar nog altijd worden gebruikt.

De uitdrukkingen zijn vernederlandst; na schuine streep volgen varianten, tussen ronde haken staan verwijzingen of toelichtingen, tussen ronde haken en = vertalingen of etymologieën, en tussen aanhalingstekens staan dialectische woorden.

De karaktertrekken en lichamelijke kenmerken zijn gealfabetiseerd.

1. Algemeen

1.1 In karakter (a) en uiterlijk (b) en in karakter en uiterlijk (c) gelijkenis vertonen met iemand

a. karakter

Naar wie tiert die? Hij tiert naar zijn moeder.

Naar wie zou die halen? Hij haalt naar zijn vader.

Van wie heeft die dat? Hij heeft het van zijn grootvader.

’t Is zijn vader gescheten.

Hij heeft ’t aardken van zijn vaarken.

Hij heeft er ’t aardken van weg.

’t Is zijn vader op en top (=op ende op; als substantief aangevoelde vorming).

’t Is zijn vader op een duit (=op ende uit; als substantief aangevoelde vorming).

b. uiterlijk

Hij is er ’t portret van.

Hij is eruit gekapt.

Hij is eruit gesneden.

c. karakter en uiterlijk

Op wie trekt die? Hij trekt een beetje/grat (=helemaal)... op zijn moeder.

’t Is grat /geelegans/ compleet/ juist... zijn moeder.

Hij heeft veel weg van zijn moeder.

1.2 In karakter met iemand grote gelijkenis vertonen, op dezelfde manier handelen en het dus goed met hem/haar kunnen vinden.

't Eischen (=eis, hengsel) is naar 't panneken of 't Potteken is naar 't eischen.

't Zijn twee dezelfde.

Daar zijn ook geen twee stallen mee bescheten (verwijzing naar dieren die samen in één stal mochten staan omdat ze qua karakter bij elkaar pasten)

Ze schijten uit één gat.

Ze zijn van 't zelfde sop overgoten.

Die zijn zo naar (=dichtbij, nader) als stront aan 't hemd.

2. Karaktertrekken

Doortrapt, sluw

Ze is doortrokken lijk een smoutkanne! (=reuzelpot)

Hij heeft vossemelk gedronken!

Droog

Die zou nog een stront mogen zien de muur op kruipen, hij zou nog niet lachen!

Dwars

Hij is in een doornen haag gemaakt.

Hij is zo dwars als een schoen/een varken/een kater.

Hij wil niet steken of (=noch) snijden.

Hij is tegenrager/conterlageur (=contre rigueur (Fr.)).

Gierig

Hij is steeg van afgaan/afgang.

Hij valt op een frank dood.

Hij zou een frank in tweeën bijten.

Trekt een haar uit zijn gat en 't zal rinkelen lijk een belle.

Hij nijpt erop.

Hij laat de kleur van zijn geld niet zien.

Bij hem gaat niks buiten als de damp uit de schouw en die is dan nog gezift / Hij zou de damp uit de schouw ziften.

Heimelijk

Hij kan met zijn mond schreeuwen (=wenen) en met zijn gat lachen!

Humeurig

Hij heeft loeten. - Hij is loetig. - Hij is een loetige bok.

Hij heeft streken. - Hij heeft streken in zijn gat. - Hij heeft streken onder/in.

Hij heeft ranken. - Hij heeft ranken in zijn voor.

Hij heeft zijn lagen.

Ge moet hem met de malie (korrel, richting van de vezels) hebben.

Karakterloos

Hij is met een rot stro te verleiden (het strootje is verrot zodat er niemand meer mee valt te overhalen). - Ge kunt hem met een rot stro liggen houden. - Hij ligt maar met een rot stro gebonden.

Leugenachtig

Hij hangt aaneen van de leugens.

Lui

Hij is te lui dat hij zijn gat opheft.

Hij is zo lui als hij groot is.

Pantoffelheld

Hij moet springen als zijn arbiter fluit.

Hij staat thuis waar de bessem (=bezem) staat.

Hij heeft het gareel (=halsjuk voor dieren) aan.

Hij moet op 't kordeel (=teugel, leireep) gaan.

Slechtgehumeurd

Hij speelt/draait zijn paretten.

Hij draait zijn duvel.

Daar steekt een haar scheef in zijn gat.

Hij heeft zijn wolventand in.

Hij heeft het in.

Hij is in zijn weer.

Hij heeft zijn strepen.

Zijn muts staat scheef.

Hij is met zijn slinke (=linkse) /zijn slink been eerst uit 't

bed gekomen.

Hij is viesgezind/slechtgezind. - Hij is vies. - Hij is in zijn vieze. - Hij heeft zijn vieze muts op.

Over slechtgeluimde: Zijn vlaag/ zijn “boezje” zijn wel overgaan/doordraaien.

Snel (razend-)

Hij is zeker van een haas gepoept! (gedekt door een haas)

Hij heeft peper/elektriek aan/in zijn gat!

Vergeetachtig

Hij weet van voor niet dat hij van achter leeft.

Hij zou zijn gat vergeten moest het niet vasthangen.

Tot vergeetachtige:

Ge zoudt moeten een slippeken in uw oor snijden!

Wat de kop vergeet moeten de benen bekopen!

Verstandig

Ze is onder geen kloek (=klokken) gebroed!

Verwaand

Hij heeft/krijgt het hoog in zijn bol/ketel/ster. - Zij heeft/krijgt het hoog op.

Afb. 1 Ze is onder geen kloek gebroed.

Hij peist dat het vel van zijn gat een duim dik is.

Ze heeft een air (=Fr. prendre de grands airs) over haar. -

Ze heeft een air (=Fr. air) lijk een fritkar.

Ze weet niet meer uit welk gat dat ze gekomen is.

Ze heeft de glorie/gloriol (=Fr. gloriole, verwaandheid) in de kop. - Ze is zot van glorie.

Ze heet veel kak aan haar gat/aan haar gat hangen.

Ze kent geen gewoon mensen niet meer.

Het is een grote meneer geworden.

Ze trekt een krop!

Die heeft een nek op.

Hij is omhooggevallen.

Die peist ook dat hij de dikste heeft.

Het is in zijn kop geslagen.

Die pakt de mensen voor vuiligheid. - Hij pakt de mensen voor stront.

Die peist ook dat geel (=geheel) As (=Asse) van hem is! -

Die peist ook dat geel (=geheel) As (=Asse) land van hem heeft.

Over verwaande: Stront, wie heeft u gescheten?

Vooruitziend

Ze zal ook in 't veld niet kalven! (dieren die op kalven staan houden zich dicht bij de stal)

3. Lichamelijke kenmerken

Dik

Hij is zo dik dat hij op zijn buik luizen kan knekken (=knakken). - Die kan een vlooi op zijn buik knekken.

Flaporen

Zijn oren wassen (groeien) 't veld in.

Kaal

Hij is door zijn haar gewassen.

Zijn hiel steekt door zijn kous.

Hij begint 'n hof op te rijden.

Die kan hem (=zich) wassen met een schoteldoek.

De maan schijnt!

Hij is grat litsj (=lisse (Fr., kaal)).

Afb. 2 Van kale mensen wordt gezegd dat de maan schijnt.

152

Mager

Hij is juist 't vel over de benen (=beenderen).

Die kan uit een fles haver eten.

Hij is precies een geklede kapstok/voddestok.

Hij staat zeker met de staart naar de kribbe (=eetbak)?

Hij is ook niet aan zijn gewicht geladen. - Hij is niet overladen aan zijn vet.

Zijn paternoster (=wervels) steekt door zijn rug.

Hij is zo mager als een sprinkaard (=sprinkhaan).

Hij is zo mager als een vlekspaan (=blikspaan).

Ge kunt hem door een sleutelgat trekken.

Ge kunt hem wegblazen.

Als er een kwade wind opkomt, is hij weg!

O-benen

Hij kan geen varken tegenhouden.

Sproetig

Hij heeft achter een beerstuk (=gierton) gelopen tegen de wind op. - Hij heeft tegen de wind op gebeerd (=gegierd)!

Hij heeft in de zemelen geblazen.

Stotteren

Hij pakt/bijt er een beetje naar.

Hij rijdt precies op een slechte kassei.

Hij blijft vaststeken.

X-benen

Hij heeft "muttekensknienen" (=knieën van mutten, nl. jong kalf).

Die is warm neergezet.

NOTEN

1. Onder svarabhakti verstaat men het inlassen van een sjwa (doffe e die tot a wordt verkleurd) tussen een medeklinker en een liquide (r,l); vgl. pruiik > paruk (Fr. perruque), crayon (Fr., potlood) > karjong.

POLITIEK HAALT DIALECTWOORD UIT DE VERGETELHEID

Curieuzeneuzemosterpot: springlevend dialectwoord

Albert Schrever

Wanneer kinderen al te nieuwsgierig zijn en vervelende vragen stellen krijgen ze vaak (een gedeelte van) de toenaam *curieuze(neuze)(mosterpot)*, een dubbele samenstelling waarvan iedereen begrijpt wat ze betekent. Toch lijkt het ons de moeite even dieper in te gaan op die nogal lange samenstelling.

In verscheidene dialecten volstaan de eerste twee woordstukken *curieuzeneuze* om een nieuwsgierig iemand te typeren. Zoals veel andere samenstellingen is *curieuzeneuze* een compositum waarvan het laatste deel een in het daglicht gesteld kenmerk van het of de genoemde plastisch aanduidt: *-lap*, *-zak*, *-neus*, *-pot* ... We hebben echt niet veel uitleg nodig om te begrijpen wat *-lap* suggereert in toenames als *smeerlap*, *vetlap*, *zatlap* ... Even pejoratief is *-zak* in *dikzak*, *lamzak*, *papzak*, *rotzak*, *vetzak*, *vuilzak* ... al is dit niet het geval in *gelukzak*, *goedzak* ...

1. Curieuze neus

Ook het zelfstandig naamwoord *-neus* kan dienen om een hele persoon te typeren: *langneus*, *snotneus*, *drupneus*, *wijsneus*, *speurneus* ... en *curieuzeneus*. In al die samenstellingen verwijst het zintuig van de reukzin naar zijn letterlijk uitzicht (lange neus, snot- of drupneus) of naar figuurlijke eigenheden van de persoon aan wie die neus toebehoort: iemand die wijs is, speurzinnig heeft of nieuwsgierig is. Dit laatste is zeker ook figuurlijk het geval in de bekende uitdrukking: *Hij steekt overal zijn neus in*. Omdat de neus zo wat als de antenne en het symbool van een nieuwsgierige

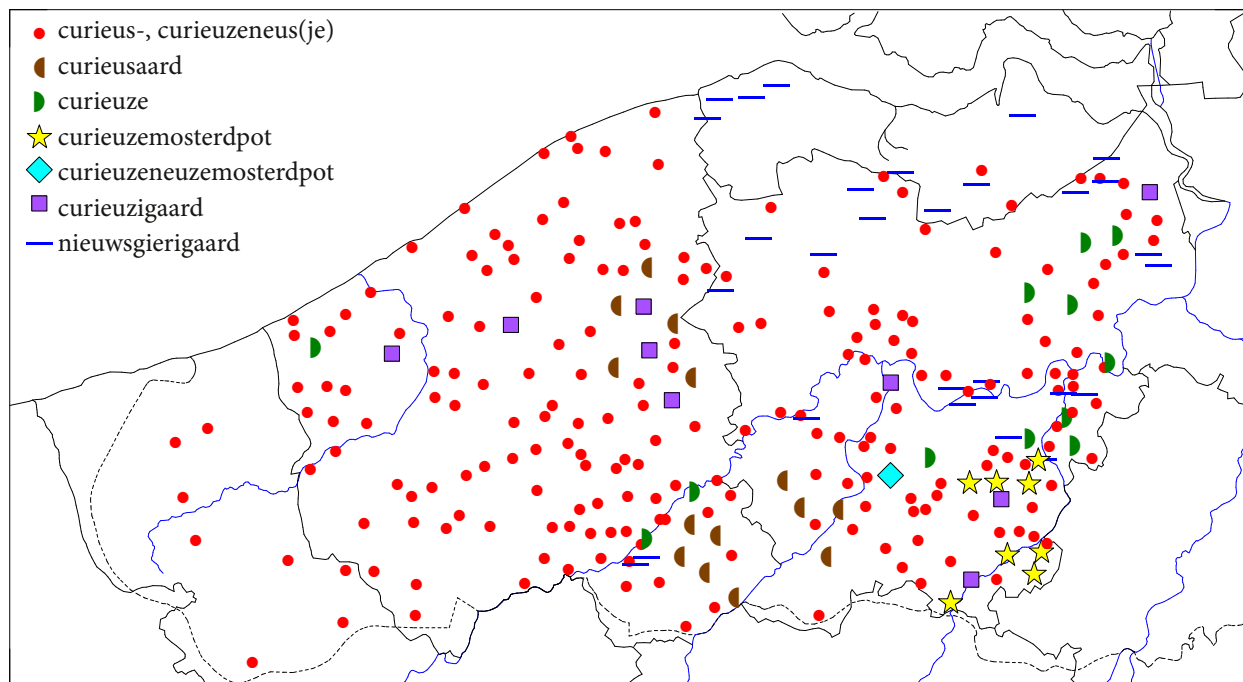
wordt beschouwd krijgt dit woord ook het kenschetsend adjectief *curieus*. Die samenvoeging komt o.m. voor onder de vorm *curieuze neuze* die zeer nieuwsgierig, onbescheiden is (Gent), *kerjeuz-neus*: nieuwsgierig iemand (Asse), *krejuizenuis*: zeer nieuwsgierig iemand (Brussel), *curieusche neus*: vraagachtig (Ronse), *curieuscheneuze*: nieuwsgierige (man of vrouw) (Kortrijk), *kreuzeneuze* (Lokeren), *krejezenees* (Okegem) ... Hoewel we *curieuze neus* niet aantreffen in *Van Dale* is het niet onmogelijk dat daar wel eens verandering in komt. In de roman *De Geruchten* van Hugo Claus (Amsterdam, 2000, blz. 54) spreekt postbode Edmond Staelens volgende woorden uit die dit dialectwoord ooit misschien tot het Algemeen Nederlands zullen optillen: “Ik ben, ge kent mij, nogal nieuwsgierig van aard, onze Mariette noemt mij Edmond de kurieuzeneuze ...”

In Frans-Vlaanderen is “*e kurieuzeneuze lik e berestèert*” geen verwijzing naar een persoon, maar het nietszeggend antwoord op een vraag als “Wat gaan we eten?”

2. Curieus, kerjeus, carieus en corieus

De spelling *kerjeuz-neus* biedt ons de kans erop te wijzen dat het woord *curieus* in Groot-Geraardsbergen op nog minstens drie andere wijzen wordt uitgesproken. Naast de vorm *curieus* die de originele Franse uitspraak het meest respecteert spreken sommigen het woord uit als *carieus*. Zoals we dat al vaker zegden krijgen woorden met het accent achteraan heel vaak een voortonige *-a-* zoals *bagijnhof* < *begijnhof*, *harloge* < *horloge*, *madulle* < *medaille*, *gaweir* <

NIEUWSGIERIG PERSOON

154

geweer, *sarieus* < *sérieux*, *Machiels* < *Michiels*, *carieus* < *curieus* ... In sommige gevallen wordt de reeds bestaande *-a-* in de eerste lettergreep vervangen door een voortonige *-o-*: *pössensje* < *patience*, *koreel* < *careel*, *goreel* < *gareel*, *vodrons* < *vaderons*, *potternoster* < *paternoster*, *potroon* < *patroon* (in snit), *toebak* < *tabak* ... Op die manier hebben we ook een verklaring voor de uitspraak *corieus* zoals we die hoorden in o.m. Onkerzele en Atembeke i.p.v. *curieus/carieus/cerieus*. In de vorm *cerieus/kerjeus* werd de heldere klinker uit de eerste lettergreep verzwakt en vervangen door de neutrale sjwa, de *-e-* van *de*, *het* ...

3. Curieuze mosterpot

Sommige dialecten voegen het adjectief *curieus* (het eer-

ste stuk van de reeds besproken eerste samenstelling) bij de tweede samenstelling *mosterpot*. Zo krijgen we o.m. “*ne curieuse mostaardpot*: een nieuwsgierig persoon” (Gent), “*kurieuze mostaardpot*: nieuwsgierig iemand” (Asse), “*ne kerjeuze mostoetpot*: nieuwsgierige man of vrouw” (Gooik), “*krieuze mostotpot*: nieuwsgierig mens” (Aarschot), “*kuri-eusche mostor(d)pot*: een buitengewoon nieuwsgierig mensch (man of vrouw)” (Zuid-Oost-Vlaams) ... Ook Van Dale neemt “*curieuze mosterdpot*” op in de betekenis: een nieuwsgierig mens.

We zagen reeds dat de woorden *-lap*, *-zak*, *-neus* ... kunnen worden gebruikt als ‘pars pro toto’ (= deel voor het geheel) en in samenstellingen kunnen verwijzen naar de hele persoon. Ook met het pseudosuffix *-pot* kan dit het geval zijn. Aangezien *-pot* in woorden als *moospot* (= morspot),

grolpot, vetpot, zaagpot ... op een kenmerk van een hele persoon slaat, zal dit ook wel het geval zijn met “*ne vieze mostaardpot: een zonderling, grillig mensch*” (Gent). Dat dit woord blijkbaar tot de verbeelding sprak leiden we af uit het door Isidoor Teirlinck geciteerde kinderdeuntje:

Roebedeboe mijne mostor(d)meulen,

Roebedekoe mijne mostor(d)pot.

4. Curieuzeneuzemosterpot

We vermoeden dan ook dat de meeste dialectgebruikers, wanneer ze het woord hanteren, aan een mosterdpot (of is het een pot mosterd?) denken, hoewel die er, zoals zal blijken, niets heeft mee te maken. We noteerden “*kerjeuzenezemostaadpot: ontwijkend antwoord op al te nieuwsgierige vragen*” (Asse), “*kerjeze-nezemosterdpot: wie van alles en nog wat wil te weten komen*” (Ninove), “*krieuze neuze mosterdpot: nieuwsgierigaard*” (Lierde), “*krejuizenuizemostotpot: zeer nieuwsgierig iemand*” (Brussel), “*kurieuzeneuze-mosterdpot: opvallend nieuwsgierig persoon*” (Mechelen).

Dat *mosterpot* hier niets van doen heeft met *mosterd* zien we bij Amaat Joos die in het Waas dialect een verklaring gaf voor de toenaam “*muisterpot: die alles doorsnuffelt*” waarna hij ook een omschrijving geeft van het werkwoord “*muisteren: zoeken, snuffelen*”. Joos (1900) wijst erop dat *muisteren* vaak tezamen wordt gebruikt met *snuisteren* omdat die “gepaarde woorden” nagenoeg hetzelfde betekenen. In zijn woordenboek over het Oost-Vlaams vertaalt Debrabandere (2005) het werkwoord *muisteren* eveneens als ‘snuffelen’ en nauw verbonden met *snuisteren*. Ook Kiliaan omschrijft *muysteren* als “perscrutari” (= doorzoeken, doorsnuffelen). Uit dit alles leiden we af dat het woord *mosterpot* eigenlijk ontstaan is uit het woord *muisterpot* waarin de afleiding van het werkwoord *muisteren* wijst op een zoekend, snuffelend, nieuwsgierig persoon.

5. Muisterpot

Zoals de boven geciteerde samenstellingen *moospot, grolpot, vetpot, zaagpot ...* verwijst ook “(*ne vieze*) *mostaardpot:*

een zonderling, grillig mensch” naar een bepaald kenmerk van een persoon. Dankzij Joos weten we dat de geciteerde toenaam *muisterpot* iemand betreft “die alles doorsnuffelt” en dat *mosterpot* dus niet van doen heeft met de sterk prikkelende kruiderij.

In die context vermelden we de lichtjes verschillende versie *curieuzeneuzemosterpot* die stadsgenoot Rik Van Damme destijds hoorde telkens wanneer zijn moeder er hem op wees dat hij te nieuwsgierig was. De vorm *-nosterpot* kan erop wijzen dat er geen semantisch verband werd gevoeld met *-mosterdpot*, al beschouwen we hem veeleer als een assimilatie waarin van elkaar verschillende medeklinkers worden gelijk gemaakt zoals dat ook gebeurde in *Humegem < Hunegem, machiem < machien, laulier < laurier, gerarium < geranium, -neuzemosterpot/ neuzenosterpot ...*

6. Plastische varianten

Over allerlei andere varianten van *curieuzeneuzemosterpot* staan interessante gegevens te lezen in Deel III, Aflevering 4: Karakter van het *Woordenboek van de Vlaamse dialecten*, blz. 341-345) van Tineke De Pauw en Magda Devos (Tongeren, 2005). Uit de reeks toenamen beginnend met *curieus* voor nieuwsgierige mannen citeren we *curieuze beest, bek, pint* en *curieuzepot* en verder *nieuwsgierige neus, nieuwsgierige tap, nieuwsscheet, snof, snuf, snuffelgat, snuffelkloot, snuffelpot, snuifneus, tongpeller ...* Ook voor de vrouwen zijn er veel plastische bijnamen die beginnen met *curieus/ curieuse: ding, wijf, bet(te), fiete, gisp, klink, kont, liezebet, teef, teut, tink, trien ...* In de reeks toenamen beginnend met *nieuwsgierig(e)* vonden we *aagje, ding, wijf, bet, taart* en *teef*. Naast *snuffelkert* is er ook nog *snuffelkont ...*

Bij *Van Dale* troffen we nog een plastische, schertsende krachtterm aan: *sapperdemallemosterdpot*. We twijfelen er geen ogenblik aan dat ook aan die samenstelling een reeks taalkundige beschouwingen kan worden gewijd. Maar aangezien we menen dat dit woord niet tot het Geraardsbergs taaleigen behoort laten we die verklaring over aan anderen.

NOTEN

1. We danken Mathias Lefebvre, redacteur van het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten (Universiteit Gent) voor het tekenen van de kaart. Deze kaart verscheen eerder in zwart-wit in De Pauw, T. en M. Devos (2005), *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten. Algemene Woordenschat. Afl. 4 Karakter*. Tongeren

BIBLIOGRAFIE

Bouchez, M. (1998), *'t Ronssies in guiren en kluiiren*. Saint-Sauveur.

Cocquyt, E. (1995), *Nieuw Gents Idioticon*. Gent.

De Cleer, E. e.a. (2000), *Algemieën Bekoest Nienofs*. Ninove.

De Schrijver, M. (2005), *Het levend Brussels Dialect*. Brussel.

Debrabandere, F. (1999), *Kortrijks Woordenboek*. Kortrijk/Brugge.

Debrabandere, F. (2005), *Oost-Vlaams en Zeeuws-Vlaams*

etymologisch woordenboek. Amsterdam/Antwerpen.

Diddens, H. (1986), *Woordenboek van het Mechels dialect*. Mechelen.

Joos, A. (1900), *Waasch Idioticon*. Gent/Sint-Niklaas.

Kiliaan, C. (1599), *Etymologicum teutonicae linguae*. Antwerpen.

Liebevrouw-Coopman, L. (1974), *Gents Woordenboek*. Gent.

Moeyaert, C. (2005), *Woordenboek van het Frans-Vlaams*. Leuven.

Pauwels, J.L. (1958), *Het dialect van Aarschot en omstreken*. Tongeren.

Pieters, M. (2008), *Woordenboek van het Lokers Dialect*. Wetteren, vermeerderde herdruk.

Pletinckx, L. (2003), *Woordenboek van het Asses*. Asse.

Projectgroep Cultuur Lierde (1999), *Bij ons zèze dad azu*. Zottegem.

Teirlinck, I. (1986), *Zuid-Oostvlaandersch Idioticon*. Handzame, herdruk.

Van der Speeten, J. en P. Patrick (2006), *Azzoeë gezeid Een inleiding tot het Okegems dialect*. Okegem.

EEN VRÊWE ES EEN GOE GERIEF MOAR ... GE MEUGT DA NIE IN HUIS HÈN

Hoe Gentse vrouwen getypeerd worden

Eddy Levis

1. Inleiding

In 1998 verzorgde ik voor het Miat een brochure over karaktereigenschappen van vrouwen naar aanleiding van de realisatie van een tentoonstelling “De vrouw achter de schermen en op de barricaden”. Omdat het Miat ook taal en zeker het dialect – de taal van de arbeider – minstens even belangrijk vindt als de materiële collectie, is dit overzicht er gekomen. De voornaamste criteria voor het typen van mensen die in deze brochure gehanteerd werden waren het uiterlijk en het sociaal gedrag.

We hebben ook geprobeerd te verklaren aan welke beelden of sferen de woorden en uitdrukkingen ontleend zijn, als dat nodig bleek. In wat volgt maak ik een selectie uit de brochure van toen. Wie meer wil weten, zal het driemaandelijks tijdschrift voor industriële cultuur moeten opzoeken. Daarin worden 32 bladzijden gevuld met typische woorden en uitdrukkingen voor vrouwen in het Gents.

2. Deugden en goede hoedanigheden

Laten we beginnen met de goede kanten van de vrouw, ook al weten we dat de negatieve kantjes veel meer en vaker in de verf gezet worden. Toch hebben we ook wel wat uitdrukkingen gevonden die niet negatief bedoeld zijn.

Dat mannen blijkbaar niet zonder vrouwen kunnen, blijkt al uit uitdrukkingen zoals *Ne man zonder vrêwe es îrger of een*

huis zonder schêwe ‘een man zonder vrouw is erger dan een huis zonder schoorsteen’ of *een goeje vrêwe es ’t beste stuk van ’t huishêwe* ‘een goede vrouw is het beste stuk van het huishouden’. Maar deze mannen verwachten ook wel wat van hun vrouwen: *Een goeje vrêwe moet zorgen veur vijf K’s: kinders, kamers, kolen, kelder en kleers*. In het Nederlands bestaat *een goede huisvrouw moet zorgen voor de vijf B’s: brood, boter, bier, brand en beurs*. Hetzelfde klinkt door in *een goeie vrêwe moet vijf wirken tegelijk keunen doen: spinnen en wiegen, klappen en liegen en ’t huis goasloan* ‘een goede vrouw moet vijf werken tegelijk kunnen: spinnen en wiegen, praten en liegen en het huis gadeslaan’.

We laten u hieronder kennismaken met enkele deugden en goede hoedanigheden. Hoewel ... blijkbaar zit er toch soms een addertje onder het gras!

Slimme vrouwen

Voor een slimme vrouw heeft het Gents wel een paar uitdrukkingen, maar vaak zit er toch een ondertoon van sluwheid in deze woorden. Men noemt haar bijvoorbeeld een *fijnoalde* ‘magere, geslepen vrouw’, een *geniepte*, *genie-pige* of *geslepene*. Het laatste woord is afgeleid van *slijpen*, wat hier kan vertaald worden als ‘het verstand scherpen’. Andere woorden waarin de sluwheid van slimme vrouwen tot uiting komt zijn *lepe* en *platte*. *Leep* betekent ‘schuin’ of ‘scheef’, dus via slinkse wegen bereik je als *lepe* je doel. *Plat* betekent ‘geslepen, uitgekookt’. Men kan bijvoorbeeld zeggen dat je *iemand te plat bent* ‘te slim af’.

Bij het schelden worden vaak diernamen gebruikt bij het benoemen van vrouwen: *slimme ratte* (ratten staan bekend als slimme dieren) of *slimme teve* (wijfeshond). Het valt bij de meeste voorbeelden van dit onderdeel wel op dat slim al vlug in verband gebracht wordt met sluw.

Mooie vrouwen

Een mooie vrouw krijgt veel positieve aandacht: een *snelle firme kiene* ‘knap ferm kind’, *hij mag mee zijn vrêwe gerust op de vismort gaan stoan* ‘hij mag met zijn vrouw gerust op de vismarkt gaan staan’, *hij sloapt liever bij heur in heur hende dan bij de Pauws mee al zijn beste dingen an of 'k wildege dan al de vleujen in mijn bedde zu woaren*. Dat schoonheid niet alles is klinkt door in *schuun appels zijn uuk wel zuur*.

3. Ondeugden en gebreken

Toch blijken de uitdrukkingen voor de ondeugden en gebreken veruit het meest voor te komen. In wat volgt bespreken we enkele woorden i.v.m. het uiterlijk en daarna enkele karaktereigenschappen.

3.1. Uiterlijk

Bleek en blozen: de gelaatskleur

Wanneer een vrouw een bleke gelaatskleur heeft, noemt men haar een *bleke*, een *sneeuwlekker*, of een *bleekschijterigge*. Ook uitdrukkingen genoeg voor het benoemen van de gelaatskleur van een vrouw: *z'es mee heur muilen in de blomme gevallen*, zegt men als een vrouw erg gepoederd is. *Ze krijgt d'hietekoekevlamme*, als ze plots bleek wordt. Bleke gelaatskleur is voor vrouwen minder denigrerend dan voor mannen.

Wie bloost wordt een *bleuzerigge*, *bleusderigge*, *bleuskoake*, *bleusmuile*, *blomkuule*, *blondkuule*, *boereruze* of *pioene*. Bij vrouwen komt het achtervoegsel *-erigge* vaak voor. Andere achtervoegsels zijn *-esse* en *-inne*.

Lelijk

Een lelijke vrouw – we komen bij de negatieve uiterlijke

kenmerken – krijgt heel wat te horen: een *luulk spuuk* ‘lelijk spook’, êwe *droake* ‘oude draak’, *luulk portret van een wijf* ‘lelijk portret van een vrouw’. Een lelijke stoute vrouw is een *stjnkerrigge* (vrouw die stinkt). Er zijn ook heel wat uitdrukkingen bekend om lelijke vrouwen te beschrijven:

- *Z'es te luulk veur t'helpen donderen* ‘ze is te lelijk om te helpen donderen’
- *Z'es te luulk om duud te doen* ‘ze is te lelijk om dood te doen’
- *Z'es te luulk om in een schuun bedde te liggen* ‘ze is te lelijk om in een schoon bed te liggen’
- *Z'es te luulk om in d'irweten te stoan* ‘ze is te lelijk om in de erwten te staan’
- *Z'es te luulk om veur den duuvel te dansen* ‘ze is te lelijk om voor de duivel te dansen’
- *'t Es een remeede tegen de liefde* ‘het is een remedie tegen de liefde’
- *Z'hee een huufd veur leer op te kloppen* ‘ze heeft een hoofd om leder op te kloppen’
- *Z'hee een huufd veur stoofhijt op te kappen* ‘ze heeft een hoofd om stoofhout op te kappen’
- *Z'hee een huufd veur kromme noagels rechte te sloan* ‘ze heeft een hoofd om kromme nagels recht te slaan’
- *Z'hee een smoel om maskers op te gieten* ‘ze heeft een gezicht om maskers op te gieten’
- *Z'hee een huufd veur bruin te ruuken* ‘ze heeft een hoofd om te roken’
- *Z'es goe veur de musschen uit d'irweten t'hêwen* ‘ze is goed om de mussen uit de erwten te houden’ (als vogelschrik)
- *Z'es zuu luulk dadder u zoet op miszien* ‘ze is zo lelijk dat je u er zou op miskijken’.

Wat de laatste uitdrukking betreft, weten we dat er een oud volksgeloof verbiedt dat zwangere vrouwen afzichtelijke dingen of wezens aankijken, omdat ze daardoor de kans zouden lopen zich daarop te *miszien* en daardoor een *mis kraam* zouden krijgen.

Dik

Ook de gestalte is dikwijls bron van beschimping. Dikke vrouwen worden vaker bespot dan magere vrouwen. Veel gehoorde namen zijn *bafte* (*baffen* betekent ‘gulzig eten’),

bagge 'grote korf', *dik kadoaver*, *birkuipe* 'beerkuip', *birloete* 'beerlepel' (met een connotatie van grof, gespierd), *blomkuule* 'bloemkool', *blondkuule* (zie ook vroeger bij blozende vrouwen) of *boerepird* 'boerenpaard'. Een *dikke bordesse* verwijst naar zware borsten, de *boterkuipe* naar iemand die kort en dik is. Verder horen we nog *kalveken*, *kilo*, *koe* (lomp en dom), *loeder*, *moeder machochel* (lomp en slordig), *matrone*, *moggel*, *dikke mokke*, *mossel*, *pafteko*, *papko*, *papzak*, *patapoet*, *dikke peinse*, *ploene*, *strontkuipe*, *dikke troete*, *vetvodde*, *vetzak*, *vrêwskirel* 'vrouwskerel', *boererruuze* 'boerenroos', *volle moane*, *pioene* (kloek gebouwd en blozend, verwijst naar de rode grote bloem) of een *dreidekker* (een schip met drie dekken) en nog veel meer.

Afb. 1 Een dikke bordesse.

Mager

Ook magere vrouwen worden niet altijd mooi gevonden. Dat blijkt uit namen als *horlogekas*, *hakkeberd* (een zesnarig muziekinstrument dat met hamertjes wordt beslagen of plank waar men vlees of groenten op hakt),

goaipirse (staande of liggende wip), *houtene kalle* (meubelmakersplank gebruikt bij het leggen van finer), *kleer-moakersplanke* (de plank waarop kleermakers zitten), *konijnepijpe* en *koolstek* (wanneer de spruiten geplukt worden blijft een deel van de stam verschrompeld in de grond staan). Andere smalle dingen waarnaar verwezen wordt zijn *latte*, *mantelstok* (kapstok), *mommie* 'mummie', *noaldekoker* (in het Gents de naam voor een plant), *pakkeberd*, *paknoalde*, *pannelatte*, *planke*, *schreepmes*, *slagberd*, *pijpeschijter*, *pijpesteel*, *hijtene spelle* 'houten speld', *stek*, *suikerstok*, *suikertange*, *sulfermande* en *zwepe*. Verwijzingen naar de dood vinden we in 't *es nen deserteur van 't kirkhof*.

Groot

Grote, lange en magere vrouwen noemt men *magere deurscheute* (een doorscheut is een nieuwe scheut of knop van een plant, met nadruk op groeien), *lange pirse* (afgeleid van het Franse *pirche*), *reuzinne*, *lange stopnoalde* of *toalde van een wijf*.

Klein

Kleine vrouwen heten *wijveke* of *kabijterwijveke*, *kadoderke*, *knol*, *knulleke*, *kontenbijter*, *marulleke*, *marteko*, *microbe* of *pagatter*. *Pagatter* is afgeleid van *pagador*, Spaans voor betaalmester bij het leger. Er wordt vanuit gegaan dat *pagadors* niet groot genoeg of niet sterk genoeg zijn om te vechten. Weer andere woorden zijn *patsakkel*, *patsankel*, *pruts*, *petiets*, *tampo*es of *tompo*es. Zowel voor mannen als vrouwen horen we *krom geneuk*, *hietepetiet*, *hittentit* of *hottentot*.

3.2. Karaktereigenschappen

Dom

Domheid is ook een gemakkelijk domein om spotwoorden te vinden. Domme vrouwen heten *Anneke*, *Anneke-uit* of een *Annemie-kook-soepe*. Een (*h*)*anneke* is in Oost-Vlaanderen de larve van een insect, dat wormstekigheid bij appels en peren veroorzaakt. Appel en peer zijn hier metafoor voor 'hoofd', waarvan het *anneke* de hersenen aanvreet, waardoor het hoofd leeg wordt. Het *Erotisch woor-*

denboek zegt dat een *annekenuit* ook de naam is voor het mannelijke geslachtsdeel.

Annemie is een samenstelling van *Anneke* en *Mie*. *Annemie-kook-soepe* is een van de vele pseudo-eigennamen waarvan een van de delen de eigenschap noemt. Vergelijk bijvoorbeeld *Mie Katoen* voor een volkswrouw, *Mie de gendarm* voor een bazige vrouw, *Mie Lawijt* voor iemand die veel praat en *Mie Pinte* voor iemand die veel drinkt. Oorspronkelijk was *Anneke* een voornaam, maar ook de naam voor een ekster, kauw of gaai. We horen het ook nog in *annekesnest* voor slordige boel. Ook *soepe* van *Annemie-kook-soepe* verwijst naar verwarde boel. Andere vrouwenamen die gebruikt worden zijn *Cieska*, *Treze*, *triene*, *Tsanne*, *tsanne-muis*, *tsanne-Mie*, *dwaze Nelle*, ...

Ook de dierennamen ontbreken niet: *dwoaze bieste* 'dwaas beest', *goaiinne* 'vrouwelijke gaai', *dwoaze kalle* 'dwaze kalle', *goele* 'eend', *onnuuzel kieken* 'onnozele kip', *kiekhuufd* 'kippenhoofd', *dwoaze giete* 'dwaze geite, gèsgiete 'grasgeit', *onnuuzel schoap* 'onnozel schaaap' en *uilinne*. In *z'es zuu dwoas of een koe* staat de koe voor lomphed, stomheid en dwaasheid. Er wordt hierbij vooral aan de gelaatsuitdrukking gedacht. Het beeld van een herkauwende koe met haar grote ogen roepen niet direct associaties met hoge intelligentie op.

Woorden met een lichaamsdeel erin komen ook frequent voor en daarbij is een voorkeur. Voor sommige woorden groot: woorden met *gat*, *kont*, *duuze* (naam voor vrouwelijk geslachtsdeel) ontbreken zeker niet. *Kallepoepe*, *dwoaze-konte*, *zieerkonte*, *kinderhuufd*, *zeverkonte*, *zotgat*, *zothuufd*, *zottekonte*, *zevergat* behoren alle tot het repertoire van de Gentenaar. Ook de *muts* en de *kous* (zie ook blz. 57) komen voor: *zottemutse*, *zeverkijssse*. We eindigen met een uitdrukking in de sfeer van de lichaamsdelen: *ze smijt mee heur gat mier omverre ofd'ze mee heur handen rechte zet*. Het cliché van de onhandige vrouw is hiermee mooi verwoord.

Slordig

Slordigheid moet niet onderdoen voor domheid. We bespreken slechts enkele woorden die opgetekend zijn in het Gents.

Afb. 2 Een slordige vrouw.

Een *assewif*, *asseroapsterigge* of een *assevrêwke* zijn woorden voor een assenraapster, een vrouw die op de openbare weg uit de as van de fabrieken of industriële gebouwen de nog brandbare overblijfsels uitzocht. Het ligt voor de hand dat dit een niet zo proper karwei was, vandaar de vergelijking. In een *vuil pond boter* betekent *vuil* 'ranzig, bedorven'.

De etymologie van een *kuurdewif* 'koordwif' is minder duidelijk. Het kan verwijzen naar *aan de kuurde sloapen*. Vroeger waren er herbergen waar je voor vijf centiemen op de plankenvloer van een kamertje, een zolder of *in de kuurde* kon slapen. Dit slapen gebeurde half staande, half hangend met beide armen over een touw met knopen, zodat men niet tegen zijn "koordgenoot" schoof. Een andere mogelijkheid is dat het woord uit de sfeer van de vlasfabrieken

komt, zoals het woord *kuurdekapper*. Dat is een werkmán die buiten dienst gestelde koorden in kleine stukken hakte om die vervolgens gepluisd weer te kunnen verwerken.

In een *nachtspuuk* verwijst *spook* naar de vogelschrik. *Nacht* wordt hier als een versterkend element gebruikt. Een *slavette* is afgeleid van *slaven* ‘hard werken’. Volgens het WNT is het een samentrekking van *slavent* en *vendel*. *Slavent* is een vod, lap, flard. Een *vendel* is ook een stuk lap. De *sleepe* verwijst naar de sleep van een kleed of een horde of hurde, een soort slee uit gevlochten twijgen. Beide sleepten over de grond en waren dus stoffig en vuil. *Slonsewif* verwijst ook naar een lap of vod. In West-Vlaanderen is het woord nog altijd in gebruik. In *vuile tange* en *tange van een wif* verwijst de tang naar de vorm van het lichaam, maar ongetwijfeld zit er ook een seksuele connotatie aan het woord.

Uitdrukkingen om naar slordige vrouwen te verwijzen zijn onder andere:

- *Ge keun perselie in heur uures zoajen* ‘je kunt peterselie in haar oren zaaien’
- *Ze ziet eruit gelijk of dassé d'hellen uitgevoagd hee* ‘ze ziet eruit alsof ze de hel uitgeveegd heeft’
- *Z'es zuu smirrig dadder mee gien tange zoet noar pakken* ‘ze is zo smerig dat je er met geen tang zou naar pakken’
- *Bij heur es 't van boven blijnken en van onder stijnken* ‘bij haar is het bovenaan blinken en onderaan stinken’
- *Ze stijnkt zeven uren boven de wind. Ze stijnkt zeven stroaten verre* ‘ze stinkt zeven uren boven de wind, zeven straten ver’.

Praatziek

De meest bekende woorden voor praatgrage vrouwen zijn afgeleid van eenwerkwoord met de betekenis ‘praten’: *babbelen*, *kakelen*, *klappen*, *kwetteren*, *praten*, *rammelen*, *rate-len*, *tateren* en *snateren*: *babbelbieste*, *babellese*, *babbelgat*, *babbelgete*, *babbelkont*, *babbelkijssé*, *babbeltoote*, *babbeltoot* of *babbeltreze*, *koakelesse*, *koakelwif*, *klapmuile*, *klapsmoel*, *kwettergat*, *kwetterkonte*, *proatkonte*, *rammelkonte*, *rammel-tante*, *roatel*, *roatelesse*, *roatelkonte*, *toatergat*, *toaterkijssé*, *toaterduuze*, *snoaterspoan*. Ook hier weer veel lichaamsde-len, dieren en kledij.

De praatgrage dames worden ook *oakster* of *kalle* genoemd, en dat niet alleen in het Gents. Beide woorden betekenen ‘ekster’. De ekster is een vogel die men kan leren praten, maar die slechts praat om te praten. Soms wordt een dergelijke vrouw ook *sneppe* of *sneppenbek* genoemd, wat verwijst naar de snip, een vogel met een lange, smalle bek.

Uiteraard hoor je ook *kommeere* (< Frans *commère*), *la-meer* (< Franse *la mère*, wat voor een vrouwtje uit de volks-klasse staat). Iets verder gezocht is *platine*, dat is eigenlijk een brood dat op de plaat gebakken is. In het platte Gents wordt een r vaak vervangen door een l, zo zou *platine* van *proatinne* kúnen komen.

In het Gents hoor je ook de uitdrukking dat ze een *tonge mee/van lijntses* heeft. Woorden en uitdrukkingen met tong of lap (wat hier meestal verwijst naar de tong) zijn er veel. Een paar voorbeelden volstaan om een idee te krijgen:

- *Ze kan goe heur tonge roeren* ‘ze kan goed haar tong roeren’
- *Heur tonge stoa nuut nie stille* ‘haar tong staat nooit stil’
- *'t Es een felle tonge* ‘het is een felle tong’

Afb. 3 Een tonge mee lijntses.

- *Z'es gien meester over heur tonge* 'ze is geen baas over haar tong'

In *vuil tonge* of *serpent tonge* overheerst de gedachte aan roddel. Aan kinderen die te veel praten, zegt men wel eens *'k zal ne kier un stuk van u tonge snijje* 'ik zal eens een stuk van uw tong snijden'.

4. Tot slot

Dit zijn maar een paar voorbeelden. In de brochure van het Miat staan ook nog namen voor leugenachtige vrouwen, bange vrouwen, hovaardige vrouwen, vrouwen die te veel drinken enz. Er blijkt een onuitputtelijke bron aan woorden te bestaan om vrouwen in al hun schoonheid maar vooral met hun gebreken te benoemen. Hoewel we hier misschien de indruk geven dat wij zeer vrouwonvriendelijk zijn, toch moeten wij u hier een beetje geruststellen. Er zijn in het Gents – zo zegt Suttels – meer denigrerende benamingen voor mannen dan voor vrouwen. Bij mannen is dikte een ongunstig kenmerk, bij vrouwen is dat ook vaak negatief, maar het denigrerende wordt vaak verzacht door het gebruik van verkleinwoorden: *koetje*, *kalveke*. Nog sterker valt het op bij klein. Kleine vrouwen kunnen nog wel met een vertederende blik aangekeken worden, voor mannen is het echter een heel negatief kenmerk.

Wat vooral opvalt is de sterkere graad van bespottings voor oudere vrouwen dan voor oudere mannen. De woorden voor de vrouwen zijn uiterst beledigend en wijzen vooral naar de onvruchtbaarheid. Bij mannen wordt dikwijls een ludiek element met leeftijd verbonden, waardoor de woorden als minder beledigend overkomen.

Bij de verstandelijke eigenschappen is een groot verschil op te merken. In de categorie dom treffen we het grootste aantal woorden voor mannen aan, namelijk 126. Vrouwen krijgen er maar 54. Een mogelijkheid zou kunnen zijn – zo zegt Suttels – dat het materiaal verzameld is uit woordenboeken die door mannen zijn opgesteld.

Slordigheid, hoogmoed en fierheid zijn dan weer typisch vrouwelijke eigenschappen. Voor het zedelijke gedrag zijn er weinig verschillen op te merken tussen mannen en vrouwen. Voor beiden bestaan voldoende woorden. Gulzigheid is dan weer een mannelijk kenmerk en dat geldt zowel voor eet- als drinkgewoontes. En gierigheid en luiheid hoort blijkbaar meer thuis bij mannen dan bij vrouwen, als we kunnen uitgaan van de scheldwoorden die in het Gents voorkomen. Dat Gentenaren een rijke woordenschat hebben om mensen te typeren, is zonder meer duidelijk geworden.

BIBLIOGRAFIE

Suttels, I. (1978-1979), *Denigrerende benamingen in het Gents dialect*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, UGent.

Levis, E. (1998), Een vrêwe es een goe gerief moar ... ge meugt da nie in huis hèn. Gentse uitdrukkingen, spreekwoorden en zegswijzen over de voruw, de liefde en het huwelijk. In *Driemaandelijks tijdschrift voor industriële cultuur*.

Tekeningen: Gilbert Van Geert

WEST-VLAAMSE GIERIGHEID

Frans Debrabandere

Ik wil hier enkele woorden en uitdrukkingen samenbrengen die in het West-Vlaams – maar vooral het Kortrijks, het dialect van mijn jeugd – gebruikelijk zijn, of toch waren. De woorden *gierigaard* en *vrek* zijn algemeen Nederlands en komen uiteraard ook in de dialecten voor. Maar het dialect heeft er heel wat beeldende woorden voor. Daar is de *krebbelijter* voor een armoedzaaier, hongerlijder, *vrek* die zich te kort doet. De uitdrukking *'t es zuk ne krebbelijter, je zou ip de krebbe bijten van gierigheid* verklaart al de herkomst ervan; ze verwijst naar de gewoonte van paarden om aan de kribbe of voederbak te bijten als er geen haver meer in is. De *klutewrijver* koestert en streelt a.h.w. zijn centen voor hij ze uitgeeft. Een *klute* was in het Kortrijks een muntje van 5 centimes, in het Brugs 10 centimes. In dezelfde sfeer kennen we de *klutebijter* of *centimebijter*, die buiten West-Vlaanderen ook wel *duitenkliever* heet. Dat beeld is oud, want we herkennen het in de oude familienaam *Pincemaille*, Duits *Quetschpfennig*. *Ne pekelere*, in het Oostends *e pegelare*, is een krent, die al te nauwgezet meet en afweegt. *Pekelen* of *pegelen* is nl. 'merken, ijken, roeien, het gehalte onderzoeken', vandaar 'een maat voor iets vaststellen, spaarzaam toedelen'. De *bitterzichter* is zo ziekelijk zuinig dat hij het schoorsteenroet zou zeven om er nog iets bruikbaar van over te houden. Dan is er nog de *persepelder*, de *naaldebijter* en de *teebijter*. Een *teebijter* of *kousebijter* is eigenlijk een oorworm, maar de betekenis 'vrek' – ook van *naaldebijter* – zal wel door analogie met *centimebijter* te verklaren zijn. Een *hebbaard* is uiteraard hebzuchtig, het tegendeel van de *gevaard*, die goedgeefs is. Ik hoorde ooit: *'k en kenne gene ene paster die Gevaert heet*. Een *trekker* of *trekzak* is een aanhalige, profiteur. *Trekken* betekent hier nl. ontvangen, zoals in *kindergeld trekken*, *trekken van den dis/darmekamer* 'nu OCMW', *van d'assurance trekken*, *van zijn pensioen trekken*. *Ne (gierige) kremper* is een gierigaard,

ook een bangerd, die nergens aan mee wil doen uit vrees dat het geld zal kosten. In Poperinge een *krempkloot*. Het is een afleiding van *krempen* 'krimpen'.

Het bijvoeglijk naamwoord *gierig* kan worden versterkt in samenstellingen. Een vrekkelig mens is *hondegierig*, wat doet denken aan de Franse uitdrukking *il est chien* 'hij is zuinig, gierig'. Van iemand die niet gierig en zelfs vrij gul is, zei mijn moeder altijd *'t en es genen hond*. De hond zal vroeger wel een verachtelijk dier zijn geweest, denk maar aan *hondenweer* of *beestenweer*. Vandaar ook *hondediere* 'peperduur', *hondemager*, *hondevroed*, *hondevuul*. Anderen zijn *pintegierig* of zelfs *pinte van naalde gierig*, waarin *pinte* vermoedelijk 'punt' betekent.

Er is ook overdrachtelijk taalgebruik: een metoniem voor iets verachtelijks voorafgegaan door *gierig*. *Dzju*, vooral bekend in de krachtterm *nondedzju* 'nom de Dieu', komt voor in *ne valschen dzju*, *ne lelijken dzju* en ook *ne gierigen dzju*. In het Kortrijks ken ik vooral de *gierigen teis*. Dat vraagt enige uitleg. In dat dialect werd de *r* voor *s* gepalataliseerd tot *j*, *meers* werd *meis*, *keerse* > *keise*, *scheers* 'scheermes' > *skeis*, *peersche* 'perzik' > *peiske*. Maar deze vormen zijn nu verouderd tot plat. Vandaag hoor je meestal *mèès*, *kèèsse*, *skèès*, *pèèske* en zelfs *pesjke* o.i.v. Frans *pêche*. Een *teis* is dus eigenlijk een *teers* en De Bo noemt ook *teers* voor gierigaard. Maar in het Middelnederlands betekende *teers* al 'penis'. Het is een van de vele voorbeelden van namen van genitaliën in scheldwoorden. De Bo spreekt ook van een *gierige kul* en een *gierige kloot* zal wel menige lezer bekend zijn. De heel oorspronkelijke betekenis van het woord is evenwel 'stuk hout, stok, balk', Noors *ters* is een 'spijker, pin'. Denk maar aan het woord *roede* voor 'stok, staaf', vandaar 'mannelijk lid'. Waarom sprak mijn moeder, die ik nooit

een plat woord heb horen gebruiken, wel van de *mèès* en toch van een *teis*? Omdat zij natuurlijk niet wist dat het ondoorzichtige woord *teis* eigenlijk een *teers* of penis was.

Gierige vrouwen zijn er natuurlijk ook: 'n *gierige pelse*, hoewel een *pelse* veeleer een 'slons, gemeen wijf' is, want afgeleid van de betekenis 'vel, lap, flard'. Een *gierige klete* is dan weer een voorbeeld van een voornaam in een scheldwoord, want *klete* is samengetrokken uit *Coleta*. Het vrouwelijke pendant van *gierigen teis* is een *gierige klinke*. Het woord *klink* is een nomen agentis bij het werkwoord *klinken* 'verbinden, aaneenklinken, samenvoegen', Engels *to clinch*. Zo is de *klinke* van een kous 'de naad die langs het been neerdaalt tot aan de enkel'. Ook de gulf van een broek werd *klinke* genoemd. Zo ging *klinke* al in het Middelnederlands 'spleet, reet' betekenen. Zo werd *klinke* de naam van de 'spleet tussen de schaamlippen van vrouwelijke dieren, van koe of merrie', vandaar ook 'schaamspleet, vagina, kut van een vrouw'. *Klinke* werd een pars pro toto voor een vrouw, vooral pejoratief: 'n *stomme klinke*, 'n *zotte klinke*, 'n *vule klinke* en ook een *gierige klinke*. Weer een voorbeeld dus van een geslachtsdeel als scheldwoord, zoals ook *zot gat*, *stomme konte*, *lelijke fotse*. En dan zijn er nog *de gierige rosse*, *gierige teve* 'teef', *gierige tiete*.

Uitdrukkingen over de gierigheid zijn er bij de vleet: *je zoud 'n centime in twee bijten* 'hij zou een duit in twee bijten'; *je zit met zijn ellebogen in zijn zakken* 'hij steekt zijn handen tot aan de elleboog in zijn zakken, zodat er niets uit kan verdwijnen'; 't *es een van rap an den hoed, maar trage an de zak* 'hij is erg beleefd, maar gierig'; 't *en es daar niet van te pellen* 'van die kun je niets verkrijgen'; *jes te gierig dat ie ip zijn himde zit* 'hij is te gierig om op zijn hemd te zitten, want het zou kunnen verslijten'; *je gif zijn peerd haver uut de flaske* 'hij geeft zijn paard haver uit de fles, dus zeer karig'; *je zou zijne stront zichten veur 't gruus t'hên* 'hij zou zijn stront zeven om het gruis te hebben'; *jes te gierig om zijne latsten asem uut te blazen* (Brugge) 'hij is te gierig om zijn laatste adem uit te blazen'; *hoe meer geld hoe gieriger* 'hoe rijker hoe gieriger'; 't *en gaat da ma rook deur de kave* 'rook is het enige wat daar door de schoorsteen het huis verlaat'. En dat brengt ons bij de volgende zegswijze: *ze zetten 't ze-*

ven ip hulder kave om de rook te zichten 'ze zetten een zeef op de schoorsteen om de rook te zeven'. Dat moet een heel oud beeld van de gierigheid zijn, want zie maar hoe Lekker en Teeuwes in de *Warenar* van P.C. Hooff (1581-1647) de gierigheid van *Warenar* schetsen.

Teeuwes:

*Daer magh niet of, hy vloekt, en hy drieght
Het al te vermoorden, as 'er slechts wat rook uitvlieght,
Dat is, laet hy hem dunken, zooveel warmt verloren.*

Lekker:

*Daerom heeft hy een zeil over de schoorstien eschoren,
Dat de rook met een tocht zoo niet deur en kan gaen;
Maer een half etmael legh en zoek nae 't open tusschen
de draên.
Eer hij 's avonts zijn hooft neêrleit op de sloopen,
Stopt hy de pijp van de blaesbalk, dat'er gien wint uit
zou loopen,
Op avontuur of ze haer verzuimde terwijl dat ze sliep.*

Teeuwes:

*Hy mocht hem zelfs ook wel stoppen dat'er geen wijnt
uitliep.*

“HIJ IS GEBRAAKT EN GESPOGEN ZIJN VADER”

Uitdrukkingen in het Vlaamse dialectgebied voor zinnen als “Hij is sprekend zijn vader”

Matthias Lefebvre

1. Inleiding

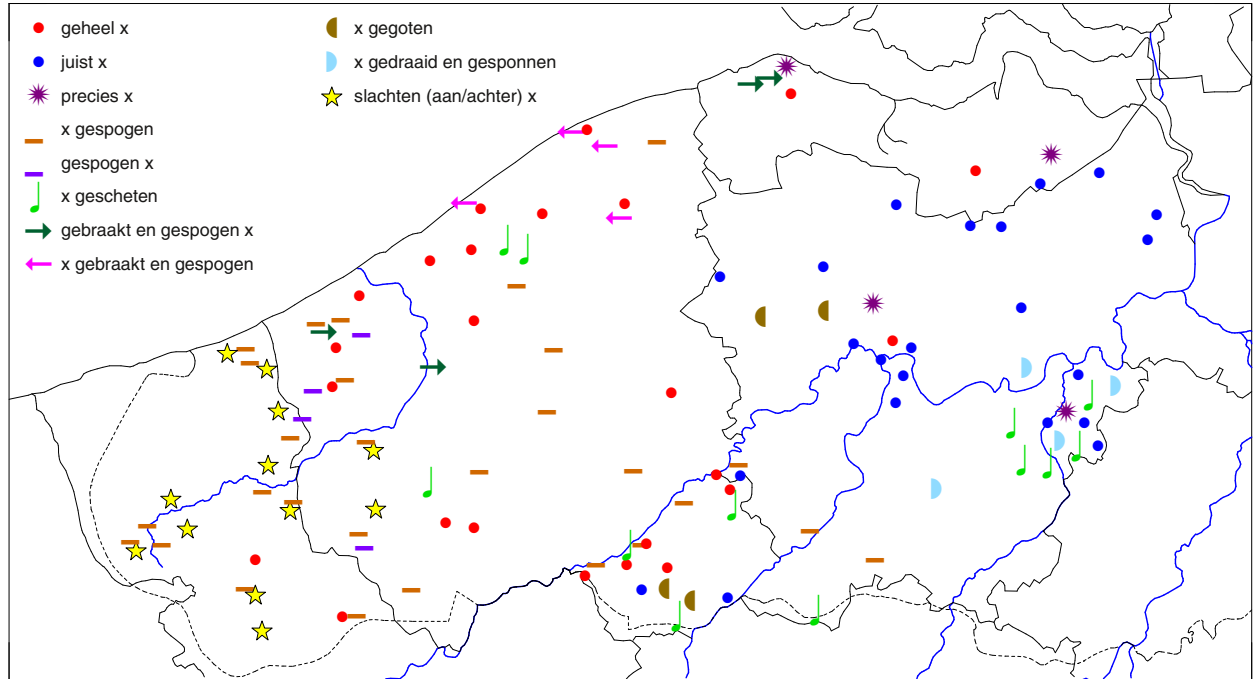
Het typeren van mensen gebeurt veelal op basis van negatieve kenmerken zoals lelijkheid, zwaarlijvigheid, haarkleur, enz. Soms worden mensen echter ook getypeerd met uitdrukkingen omdat ze op iemand anders lijken. Als kind hoorde ik mijn vader zeggen over zijn broer “*Oeze Frans, das gebrakt e gespoogn me voader*”. Vanwege het taalgebruik dacht ik dat mijn oom Frans de minder fraaie versie was van mijn grootvader, een lelijkere weergave zeg maar. Want geef toe, woorden als *braken* en *spugen* associeer je eerder met viezigheid en zul je toch niet gauw in de mond nemen om iemand positief te bejegenen. Pas op latere leeftijd leerde ik de echte betekenis kennen van de uitdrukking *hij is gebrakt en gespogen mijn vader*.

Deze uitdrukking en andere uitdrukkingen en adjectieven werden verzameld op onderstaande kaart¹ en zijn dialectische tegenhangers van de bepaling *sprekend* in Nederlandse zinnen als *Hij is sprekend zijn vader*. De bepaling staat ofwel voor het zelfstandig naamwoord dat verwijst naar de persoon waarop de genoemde gelijkt (bv. *Hij is gebrakt en gespogen zijn vader*), ofwel erna (bv. *Hij is zijn vader gebrakt en gespogen*). Bij de meeste uitdrukkingen met voltooid deelwoord komen beide volgorden voor. De persoon op wie iemand lijkt, is meestal de vader. Op de kaart wordt de plaats van het zelfstandig naamwoord gesignaleerd met [x].

2. Gebrakt en gespogen [x] en varianten

Op de kaart komt een aantal uitdrukkingen met *gespogen*, *gebrakt* en *gescheten* voor. Waarom gebruiken we dergelijke basale woorden om aan te geven dat iemand sprekend op iemand anders lijkt? Die uitdrukkingen lijken in ieder geval te suggereren dat “iemand uit [x] gespogen/gebrakt/gescheten is”. Maar hoe zijn de vernoemde lichamelijke “handelingen” gelinkt aan gelijkenis? Spuug, braaksel en menselijke uitwerpselen zijn alle lichamelijke producten. Naar alle waarschijnlijkheid toont de overeenkomst tussen *spugen* (en/of een andere ermee verwante lichamelijke vloeistof) de verwantschap en de gelijkwaardigheid tussen twee personen aan (Horn 2004).² Ook in vele andere talen vormt het voltooid deelwoord van *spugen*, *braken*, *schijten* (en zelfs *niezen!*) een onderdeel van de uitdrukking ‘hij lijkt sprekend op’³. De meest verspreide uitdrukking op de kaart is [x] *gespogen*, ruim verspreid in Frans en in West-Vlaanderen, en verder nog te horen in Zulte, Bevere en Zegelsem. *Gespogen* [x] wordt sporadisch gebruikt in Veurne-Ambacht en het is tevens geattesteerd in Poperinge. [X] *gescheten* wordt gezegd in West-Vlaanderen bezuiden de Leie, in de Denderstreek, in de omgeving van Oudenburg, in het West-Vlaamse Boezinge en in het Oost-Vlaamse Ronse. *Gebrakt en gespogen* [x] horen we in de West-Vlaamse steden Diksmuide en Veurne en in de Zeeuws-Vlaamse plaatsen Nieuwvliet en Groede. [X] *gebrakt en gespogen* vormt een gebiedje in de West-Vlaamse Polders. Volgende uitdrukkingen zijn ook opgetekend, maar hebben de kaart niet gehaald:

- gescheten en gespogen* [x] (Passendale, Moorsele)
- [x] gebraakt* (Westkerke)
- [x] gebraakt en gespuwen* (Gent),
- [x] geduwen en gespuwen* (Gent)
- [x] gescheten en gebraakt* (Slijpe, Oostende)
- [x] gescheten en gespuwen* (Strijpen, Hemelveerdegem, Aalst)
- [x] gespuwen* (Kortrijk, Munkzwalm)
- [x] gespuwen en geduwen* (Gent).

De meeste uitdrukkingen die uit twee woorden bestaan, worden getypeerd door alliteratie door middel van de *ge*-prefix van het voltooid deelwoord. Ook rijm vinden we terug in een uitdrukking als *[x] gespuwen en geduwen*. Een speciale vermelding verdient de uitdrukking *[x] uitgezwoeren* die in Gent gangbaar is. *Uitgezwoeren* is het voltooid

deelwoord van het werkwoord *zweren*. In deze uitdrukking wordt dus de metafoor gebruikt van een zweer die volledig openbarst om de treffende gelijkis tussen twee personen weer te geven.

3. Geschpen naar het evenbeeld van de schepper?

Naast bovenstaande uitdrukkingen bestaan er in de Vlaamse dialecten uitdrukkingen die zinspelen op kunstvormen zoals beeldhouwen om de gelijkis tussen mensen weer te geven. Die uitdrukkingen doen denken aan de manier waarop God de mens naar zijn evenbeeld zou geschapen hebben. Voorbeelden daarvan zijn:

uitgesneden [x] (Laarne)
[x] gegoten (Bellegem, Kooigem, Bellem, Lovendegem)
[x] geschreven (Klemskerke, Vlissegem)
[x] gesneden (Berlare)
[x] op een draad (Moorsel)
gestoken (scherp) [x] (Hengstdijk, Kloosterzande)
[x] uitgekapt (Oostakker)
[x] uitgesneden (Drongen, Gent)
[x] gedraaid en gesponnen (streek van Dendermonde, Leeuwergem, Moorsel)
getopt en gedraaid [x] (West-Zeeuws-Vlaanderen, Land van Axel).

Op enkele plaatsen zijn er gemengde constructies ontstaan die zowel verwijzen naar het genetische als naar het boetserende aspect:

gedraaid en geschetten [x] (Aalst)
[x] geschetten en gedraaid (Overboelare)
[x] gestampt en gebraakt (Klemskerke)
[x] gestampt en geschetten (Klemskerke).

Lieievrouw-Coopman noteert verder nog de uitdrukkingen [x] *gestampt en gedraaid* en [x] *gedraaid en gestampt*.

4. Neutrale uitdrukkingen

Op de kaart vinden we ook enkele neutrale uitdrukkingen terug. Het gaat om bijwoorden die een bepaalde modaliteit uitdrukken, namelijk dat iemand bijna als twee druppels water op [x] lijkt. Op de kaart bestrijkt *geheel* [x] grotendeels de provincie West-Vlaanderen. Verder is het een paar keren opgetekend in het zuiden van Frans-Vlaanderen en in Zeeuws-Vlaanderen. *Juist* [x] treffen we aan in het noorden van Oost-Vlaanderen, in West-Vlaanderen bezuiden de Leie, in de omgeving van Aalst alsook in Merelbeke en Sint-Gillis-bij-Dendermonde. Verder wordt ook de uitdrukking *precies* [x] gebruikt, met name in Groede, Hulst, Evergem en Wieze. In dit rijtje horen nog volgende uitdrukkingen thuis:

glad [x] (Cadzand)
heel [x] (Nieuwvliet, Sluis)

helebaar [x] (Zuidzande)
helegans [x] (Zillebeke)
helemaal [x] (Land van Axel)
klaar [x] (Tielrode)
lijk [x] (Staden)
net [x] (Clinge).

5. Overige uitdrukkingen

Tot slot zijn er nog drie uitdrukkingen opgetekend die de gelijkenis tussen twee mensen wil onderstrepen, namelijk [x] *vergeven* (Zulte), *in 't leven* [x] (Axel, Koewacht) en *geboren en getogen* [x] (Baasrode). *Vergeven* in de eerstvernoemde uitdrukking betekent in de standaardtaal onder andere 'vol zijn van' en geeft dus aan dat de in het onderwerp genoemde persoon "vol" is van de persoon op wie hij lijkt. Met de uitdrukking *in 't leven* [x] wordt de parallel tussen de levens van beide personen geïllustreerd. *Geboren en getogen* [x] ten slotte verwijst naar de uitdrukking *ergens geboren en getogen zijn*, wat 'er ter wereld gebracht en opgevoed zijn' betekent. De gelijkenis is zo treffend dat de geboorte en de opvoeding dezelfde lijken te zijn bij beide personen. De uitdrukking *geboren en getogen* [x] is bovendien een voorbeeld van assonantie, dat is een rijm van woorden of regels waarbij de klinker dezelfde is, maar niet de daarop volgende medeklinkers. Een ander voorbeeld van assonantie of klinkerrijm is *vergeten en vergeven*.

6. Slachten (aan/achter) [x]

Naast de uitdrukkingen die hierboven besproken worden, treffen we in ons materiaal ook het werkwoord *slachten* (*aan/achter*) [x] aan in Frans-Vlaanderen en in het uiterste westen van West-Vlaanderen voor 'lijken op [x]'. *Slachten* is een afleiding van *slaan* en gaat terug op het Middelnederlandse en het Vroegnederlandse *slachten* dat 'resembler' (= lijken op, aarden naar) betekent (Debrabandere 2002 sub *slachten*). Denk ook aan de uitdrukking "[x] is van dezelfde slag als die gasten", waarmee bedoeld wordt dat [x] van dezelfde 'soort' is. In de Duitse standaardtaal bestaat nog de

uitdrukking *jemandem nachslagen* voor ‘op iemand lijken’. De voorzetsels *van* en *aan* bij het werkwoord *slachten* zijn facultatief.

7. Tot slot

In de Vlaamse dialecten worden doorgaans negatieve kenmerken aangewend om iemand te typeren. Uit dit artikel is gebleken dat mensen ook getypeerd kunnen worden op basis van een sprekende gelijkenis met iemand anders. Wie in de toekomst iemand tegenkomt die een treffende gelijkenis vertoont met iemand anders, kan misschien inspiratie halen uit de besproken uitdrukkingen om die persoon te typeren.

NOTEN

1. De kaart is verschenen in WVD III, 7: 10 en is gebaseerd op een vragenlijst uit 2000 die uitgestuurd is door de redactie van het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten* en op een ongepubliceerde licentiaatsverhandeling over het lichamelijke uit 2000 door Stijn Vanderwee.

2. Speeksel wordt bovendien beschouwd als hét voorbeeld van een drager van genetisch materiaal.

3. He is the spitten/spitting image of his father (Engels), C'est le portrait craché de son père (Frans), È suo padre sputato (Italiaans), Er sieht seinem Vater ähnlich wie gespuckt (Duits), On je pljunuti otac (Kroatisch) enz.

BIBLIOGRAFIE

Bakker, N. (1988), Beantwoording vragenlijst september 1987. In: *Nehalennia* 69, p. 43-48.

Debrabandere, F. (2002), *West-Vlaams etymologisch woordenboek*. Amsterdam/Antwerpen.

Heerschap, P. (2002), Beantwoording van thematische vragenlijst 5, december 2001 en thematische vragenlijst 6, maart 2002, 1ste deel. In: *Nehalennia* 136, p. 38-44.

Horn, L.R. (2004), Spitten image: Etymology and Fluid Dynamics. In: *American Speech* 79, nr. 1, p. 33-58.

Lievrouw-Coopman, L. (1950-1955), *Gents Woordenboek*. Gent.

Vanderwee, S. (2000), *West-Vlaamse benamingen in verband met het lichamelijke*. Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling UGent.

WVD III, 7 = L. Triest, M. Lefebvre, M. Devos, J. Van Keymeulen en V. De Tier (2010), *Woordenboek van de Vlaamse dialecten. Deel III: Algemene woordenschat. Aflevering 7: Het menselijk lichaam*. Gent.

VAN ZIJN HAAR TOT ZIJN HAKKEN

Een stukje over een *stuk in zijn kraag* en varianten

Tineke De Pauw en Liesbet Triest

1. Inleiding

De Standaardnederlandse uitdrukking *een stuk in zijn kraag hebben* ‘dronken zijn’ is in alle Zuid-Nederlandse dialecten gekend, maar kent lokaal bovendien verschillende varianten. In dit korte stukje voor het dialectenboek over karaktereigenschappen willen we zowel *een stuk in zijn kraag* als die varianten even nader bekijken.

Nu is ‘dronken zijn’ an sich eigenlijk geen karaktereigenschap, maar het mag duidelijk zijn dat de neiging tot dronkenschap bij sommige mensen wel degelijk karakteriserend is. In elk geval gaat het om een erg negatief gepercipieerde eigenschap, waarvoor ontzettend veel dialectbenamingen bestaan. Wat dat betreft sluit dronkenschap wel goed aan bij échte negatieve karaktereigenschappen: ook die worden gekenmerkt door een uitgebreide (dialect)woordenschat. Positieve karaktereigenschappen daarentegen lijken het bespreken niet waard te zijn en vertonen gewoonlijk weinig dialectvariatie. Een korte blik op het Vlaamse materiaal voor de begrippen ‘nuchter’ en ‘dronken’ toont dat mooi aan: het woordveld rond ‘nuchter’ kent 21 verschillende benamingen; voor ‘dronken’ en verwante begrippen werden maar liefst 1051 verschillende dialectbenamingen opgetekend¹.

Het was onmogelijk om alle benamingen voor dronkenschap te bespreken in het bestek van dit artikel. Vandaar de keuze om ons te beperken tot de behoorlijk ondoorzichtige Standaardnederlandse uitdrukking *een stuk in zijn kraag*, en het 50-tal varianten dat we daarvoor in het hele Zuid-Nederlandse taalgebied vonden. Daarbij gaat het telkens om constructies van het type ‘een stuk in de / zijn ...’, maar

waarbij *kraag* vervangen wordt door een andere aanvulling. Deze varianten kennen wel (lichte) geografische variatie; de meest courante werden op de bijgevoegde kaart uitgezet. Maar waar komt de uitdrukking nu vandaan, en hoe ontstonden de varianten?

2. De uitdrukking *een stuk in zijn kraag*

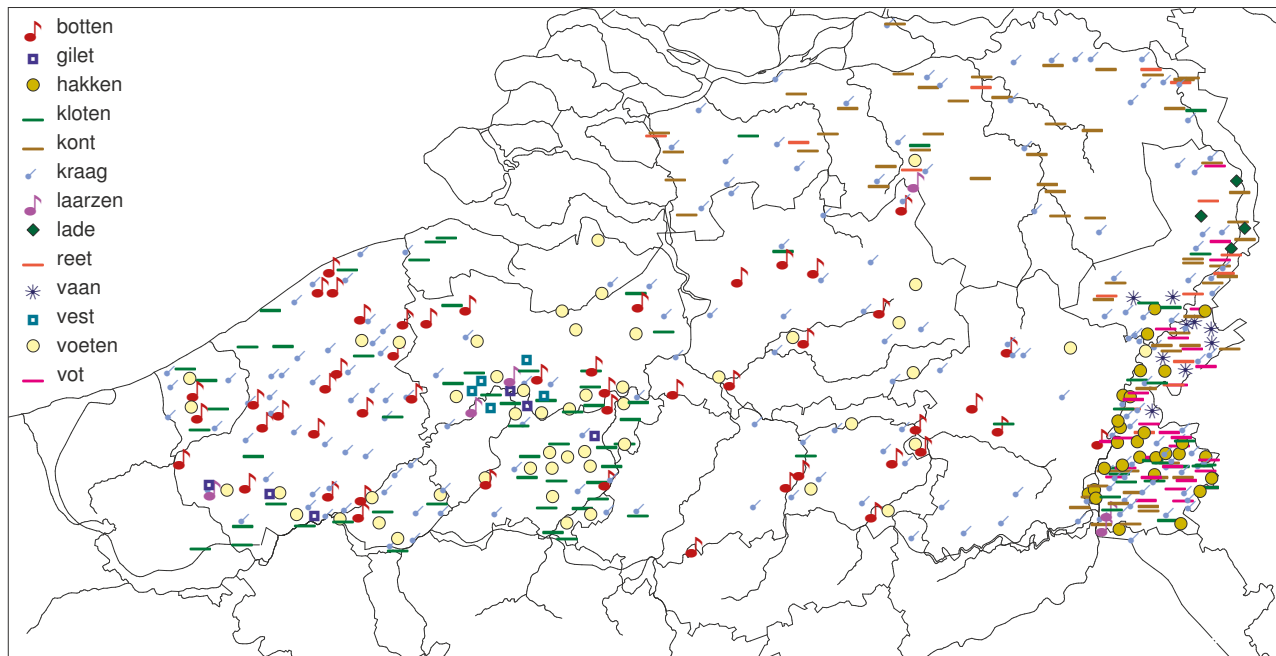
Laten we om te beginnen een blik werpen op de Standaardnederlandse uitdrukking *een stuk in zijn kraag* – die volgens onze gegevens ook in alle Zuid-Nederlandse dialecten voorkomt.

Wat is nu precies dit mysterieuze *stuk*? Zoals zo vaak bij dergelijke ondoorzichtige uitdrukkingen gaat het hier om een oudere en ondertussen bijna verloren gegane betekenis van een woord. De bewuste betekenis bleef enkel in een idiomatische uitdrukking bewaard en is als het ware versteend.

In *Van Dale* vinden we tussen de 34 verschillende betekenissen van *stuk* ook de verklaring ‘vat’, en in het WNT vinden we daar iets meer uitleg bij:

Benaming voor zekere vaten van verschillenden inhoud; wellicht vertaling van fr. *pièce*; verg. hd. *stück-fass*.

Over de precieze maat van dat vat is er weinig informatie (al vinden we bij Joos i.v. *stuk* de aanduiding ‘vat van eene ton en half inhoud’), maar over de inhoud valt meer te zeggen. Uit een aantal voorbeelden blijkt dat het voornamelijk om vaten met alcoholische inhoud gaat. In het WNT vinden we het citaat

't Welck immers recht en billik is, wanneer men betaelt, dat de schepen hebben ingenomen, gerekent twee pijpen oft vier oxhoofden voor een vat, drie stuc pruymen en drie stucken brandewijn voor een vat, jae al waer 't sij ons twee stucken brandewijn ende 2 stucken pruymen voor een vat deden betalen, soo waer 't noch ongelijk beter als nu, in *Bijdr. Hist. Gen.* 18, 319 (a°. 1664).

Het lijkt er dus op dat we *stuk* in de uitdrukking *een stuk in zijn kraag* mogen opvatten als 'een behoorlijke hoeveelheid alcohol'.

Als we op zoek gaan naar de verklaring van het woord *kraag* lezen we bij *Van Dale* i.v. *kraag* expliciet: (1350 'hals, keel, strot, slokdarm, kraag') de oorspr. betekenis is behouden in 'met een stuk in zijn kraag'

Net als bij *stuk* geldt dus dat het woord *kraag* hier in een oude, zo goed als verloren gegane betekenis gebruikt wordt – al bleef die wel bewaard in enkele dialecten (WVD, WBD 3.1.1). Het bedoelde lichaamsdeel is van vitaal belang voor de passage van (zowel vloeibaar als vast) voedsel en komt dus vaak voor in uitdrukkingen i.v.m. eten en drinken. Enkele mooie voorbeelden vinden we bij De Bo i.v. *kraag*, *krage*:

— *Achter zijn krage, bachten zijn krage, in zijn krage steken, opeten, doorslikken.* Hij stak twee eiers bachten zijn krage.
— *Zijne krage vullen, zich zat eten.* Zijne krage vullen met boonen.

En bij Teirlinck i.v. *krage*:

— *Let i' zijn kra(g)e drouien* (draaien), *lappen* of *slaan*, eten of drinken. *Tonie hee meer as twalefpeentsies* (pintjes) *i' zijn kraë gelapt.*

Als we deze betekenissen van *stuk* en *kraag* samenleggen, zijn we meteen bij de verklaring van de uitdrukking *een stuk in zijn kraag hebben*, die we nu dus kunnen vertalen als ‘een behoorlijke hoeveelheid alcohol binnen hebben’. Vanwege de ouderdom van deze woordbetekenissen en de ruime verspreiding van *een stuk in zijn kraag* vermoeden we dat deze (nu ondoorzichtige) uitdrukking aan de basis ligt van de talrijke herinterpretaties en herwerkingen die we in het Zuid-Nederlandse taalgebied vonden en die we hieronder bespreken.

3. Een stuk in de / zijn ...: andere aanvullingen

3.1 Synoniemen van *kraag*: *nek* en *collé*

De aanvulling *nek* is een synoniem van het woord *kraag* in zijn oorspronkelijke betekenis ‘nek, strot, hals’ en we kunnen ze beschouwen als een spontane, toevallige variant. Hetzelfde geldt voor *collé*, maar dit is een synoniem van *kraag* in zijn nieuwere betekenis ‘col, halsboord van een kledingstuk’ (een ontlening aan het Franse *collet*). De uitdrukking *een stuk in zijn collé* werd slechts enkele keren opgetekend, waaronder ook bij Lievevrouw-Coopman.

3.2 Uitbreidingen vanuit *kraag* ‘hals, keel, strot’

3.2.1 Aanvullingen met betekenis ‘lichaam’

Het onderwerp dronkenschap leent zich wel tot enige overdrijving en om de ernst van de zaak te benadrukken werd soms niet meer alleen de naam van dat ene lichaamsdeel, maar ook die van andere lichaamsdelen of zelfs van het volledige lichaam gebruikt om de uitdrukking aan te vullen. Dat is het geval bij de aanvullingen *lijf*, *pens*, *vel* en *kas*, die we stuk voor stuk terugvinden in het woordenboekartikel LICHAAM in de pas verschenen aflevering *Het menselijk lichaam* van het WVD. Als aanvullingen in de uitdrukking ‘een stuk in zijn ...’ komen ze vooral in Limburg voor, al treffen we *een stuk in zijn kas(se)* ook aan in West- en Oost-Vlaanderen. De aanvulling *figuur*, die in Limburg werd opgetekend, kan zowel slaan op het volledige lichaam als

op het gezicht. Ook het oude woord *prij* komt daar voor als aanduiding voor het lichaam. *Prij* is verwant met *prooi* en het Engelse *prey* en betekende oorspronkelijk ‘prooi, buit van dieren’. Van daaruit ontwikkelde zich de betekenis ‘dood dier’, waarna *prij* ook een erg pejoratief geconnoteerde benaming werd voor het menselijk lichaam en een verachtelijk menselijk wezen in het algemeen.

Tot slot komt ook de uitdrukking *een stuk in zijn botten* vaak voor, nog een verwijzing naar het menselijk lichaam als geheel. Deze variant komt in het hele gebied voor, wat ook de West-Vlaming Guido Gezelle in Loquela opgemerkt heeft (i.v. *botten*):

Bevestiging van ’t beweerde omtrent *botten* = *beenen* krijg ik uit het Limburgsche, waar ’t w. *botten* = *beenen* dagelijks en overal te hooren is. Zoo zeggen ze daar gelijk hier: “(...) Een stuk in z’n *botten* hebben” enz. Dat dit laatste wel ter dege *botten* (...) beteekent, dat is het geraamte, de gebeenten, de beenderinge, geheel het lijf, blijkt onweerlegbaar hieruit, dat de Limburgers voor Een stuk in z’n *botten* hebben ook Een stuk in z’n *kneek* zeggen. Dat w. *kneek* is in ’t Limburgsch de meervoudgestalte van ’t enkelvoud *knaak* of *knook*, dat *been* beteekent, (...)

De uitdrukking *een stuk in zijn kneek* hebben we echter, in tegenstelling tot Gezelle dus, in Limburg niet aangetroffen. Ook *een stuk in zijn botten* komt zeker niet overal in Limburg voor. In Nederlands-Limburg is de uitdrukking zelfs totaal afwezig. Een mogelijke verklaring daarvoor is dat Gezelle zijn beschouwingen al meer dan een eeuw geleden optekende en dat de uitdrukking sindsdien in Limburg meer en meer in onbruik is geraakt.

3.2.2 Aanvullingen met betekenis ‘voeten’ en ‘schoeisel’

Nadat bij uitbreiding het hele lichaam gebruikt werd om de ernst van de dronkenschap aan te duiden, werden in een aantal uitdrukkingen ook verwijzingen naar voeten of schoeisel opgenomen. De onderste delen van het menselijk lichaam waren blijkbaar nog beter geschikt om de verachting voor de dronkenschap goed weer te geven. In Vlaanderen en Brabant komt vooral *een stuk in zijn voeten* erg

courant voor. In Limburg werd dit niet opgetekend, maar in Nederlands-Limburg ligt wel een mooi gebied met *een stuk in zijn hakken* – *hak* is het Limburgse dialectwoord voor ‘hiel (van de voet)’ of voor ‘hak (van de schoen)’. Ook hiermee verwant zijn de meer sporadische varianten *een stuk in zijn kloefen* (‘klompen’) en *een stuk in zijn savatten* (West-Vlaams ‘pantoffel’) in Vlaanderen.

Eén uitdrukking die we hier speciaal willen vermelden is *een stuk in zijn laarzen* – opgetekend in enkele ver uiteen gelegen plaatsen in het hele zuidelijk Nederlandse taalgebied, maar ook in idiotica zoals Joos en Lievevrouw-Coopman. De *laarzen* hierin kunnen net als *kloefen* enz. gezien worden als een toevallige variant op *voeten*, maar veel waarschijnlijker gaat het om een herinterpretatie van de *botten* uit de hierboven vermelde uitdrukking *een stuk in zijn botten*. Het woord *botten* wordt namelijk in heel Vlaanderen ook algemeen gebruikt voor laarzen.

3.2.3 Aanvullingen verwijzend naar achterwerk en geslachtsdelen

Waar drank in het spel is, is enig gedurfd taalgebruik nooit veraf. Getuige daarvan zijn de aanvullingen van onze uitdrukking die verwijzen naar de geslachtsdelen of het achterwerk. Naast het feit dat van deze aanvullingen een uitgesproken expressieve kracht uitgaat, passen ze natuurlijk ook in het rijtje van de lichaamsdelen. De meest wijdverspreide variant is *een stuk in zijn kloten*, die zowel in Vlaanderen als in Brabant en Limburg werd aangetroffen. In Limburg ontstond *een stuk in zijn huiven*; *huif* is het Limburgse woord voor onder meer een knikker en bij uitbreiding ook voor ‘teelbal’. Sporadisch vinden we ook *een stuk in zijn knoppen*. *Knoppen* is volgens het WNT een eufemisme voor *kloten* of *ballen* en het woord wordt in verschillende uitdrukkingen gebruikt als beschaafder alternatief voor het niet in alle omstandigheden aanvaardbare *kloten*. Zo kan iets bijvoorbeeld *naar de knoppen zijn*, of iemand kan ergens *de knoppen van kennen*.

In Nederlands-Limburg komt de uitdrukking *een stuk in zijn vot* zeer frequent voor. *Vot* is daar een vaak voorkomende benaming voor het achterwerk, en ook in de aangrenzende Maaslandse dialecten in Belgisch-Limburg is het woord met die betekenis gekend. In Brabant en Limburg drinkt men zich verder nog een stuk in zijn *kont* of in zijn *reet*, in Vlaanderen is dat dan weer in zijn *gat*. Een apart geval is de aanvulling *viool* in Limburg, omdat *viool* zowel een benaming is voor het vrouwelijk geslachtsdeel als voor het achterwerk. Uit Brabant vermeldt De Graef nog *een stuk in zijn blaas*.

3.2.4 Aanvullingen verwijzend naar het hoofd

Binnen de groep aanvullingen die verwijzen naar lichaamsdelen, zijn er enkele die specifiek verwijzen naar het hoofd of een deel van het hoofd. Deze aanvullingen komen aanzienlijk minder vaak voor dan de aanvullingen die we al eerder bespraken. Zo treffen we in Vlaanderen *een stuk in zijn raap* en *een stuk in zijn molen* aan. Die laatste uitdrukking wordt ook door Lievevrouw-Coopman vermeld, hij verklaart *molen* als ‘kraag, hoofd’. *Een stuk in zijn raap* werd door F.A. Stoett genoemd in zijn omvangrijke naslagwerk *Nederlandse spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden* uit 1925; *raap* is ook opgenomen in de aflevering *Het menselijk lichaam* van het WVD als benaming voor het hoofd. In Limburg komen *peer* en *bol* voor als benamingen voor het hoofd; dat levert de uitdrukkingen *een stuk in zijn peer* en *een stuk in zijn bol* op.

Daarnaast komen ook benamingen voor delen van het hoofd of (delen van) het gezicht voor als aanvulling van de uitdrukking. Zo noteren we in Brabant *een stuk in zijn haar* en *een stuk in zijn oren*, en in Limburg *een stuk in zijn mup* (neus). In Vlaanderen wordt de uitdrukking *een stuk in zijn kot* gebruikt. *Kot* is volgens het WVD een West-Vlaamse benaming voor de mond. *Muil* is dan weer een benaming die in Vlaanderen zowel gebruikt wordt voor de mond als

voor het gezicht. In deze categorie hebben we ook de aanvulling *casserole* ondergebracht. We vinden in het WVD immers zowel *ketel* en *stovepot* als spottende benamingen voor het hoofd, en durven dus aannemen dat ook *casserole* met die betekenis gebruikt kan worden.

3.3 Uitbreidingen vanuit *kraag* ‘halsboord, col’

De aanvullingen die we onder 3.2 schetsten, ontstonden allemaal uit de oorspronkelijke betekenis van *kraag*, nl. ‘hals, keel, strot’. Zoals bleek uit *een stuk in zijn collé* werd die betekenis na een tijd niet meer begrepen en zo kwam er ruimte voor nieuwe interpretaties naar aanleiding van de nieuwere betekenis ‘halsboord’. En opnieuw zien we dat het onderwerp aanzet tot overdrijving, want al snel was ook de *kraag* alleen niet meer voldoende om aan te duiden hoe dronken iemand wel was en werden benamingen voor het hele kledingstuk als aanvulling gebruikt. Dat gebeurde in Vlaanderen, waar de aanvullingen *frak*, *gilet*, *jak* en *vest* voorkomen, en in Limburg waar *jas* en *pellerien* opduiken in de uitdrukking. Al deze woorden zijn (plaatselijke) benamingen voor (soorten) jassen.

Een verdere uitbreiding vinden we in de aanvullingen die verwijzen naar kleren in het algemeen. In Vlaanderen vonden we immers de uitdrukkingen *een stuk in zijn kleren* en *een stuk in zijn kulten*. *Kulten* wordt volgens De Bo in West-Vlaanderen gebruikt om kleren in het algemeen aan te duiden. In Brabant ten slotte komt ook *een stuk in zijn broek* voor.

3.4 Overige varianten op de uitdrukking *een stuk in zijn kraag*

Van enkele uitdrukkingen moeten we de verklaring schuldig blijven. Deze (meestal Limburgse) aanvullingen werden allemaal slechts heel sporadisch opgetekend, wat het vermoeden versterkt dat het eigenlijk om vergissingen of om contaminaties met andere uitdrukkingen gaat. Het is duidelijk dat zoiets gebeurde in de uitdrukkingen *een stuk*

in zijn Zwitser en *een stuk in zijn gieter*, die ontstonden door contaminatie met de voor dronkenschap courante vergelijkingen *zo zat als een Zwitser* en *zo dronken als een gieter* (Van Dale). In het geval van *een stuk in zijn aap*, *la(de)* en *vaan* vermoeden we verwarring met *een vaan ophebben* (beschonken zijn, WNT), *geladen zijn* (dronken zijn, WLD III.2.3) en *een aap hebben* (dronken zijn, WLD III.2.3). Ten slotte vonden we in de oostelijke uithoek Bleijerheide *een stuk in zijn binde*, waarbij *binde* gekidnapt werd uit de Duitse idiomatische uitdrukking *ich goss/kippte (mir) einen hinter die Binde* (ik pakte er eentje, Van Dale).

Voor de Limburgse uitdrukkingen *een stuk in zijn jazzband*, *pet* en *richel* vonden we geen verklaring.

4. Tot slot

We bespraken in dit stukje de uitdrukkingen van het type *een stuk in de/zijn ...*, waarvan we vermoeden dat ze allemaal ontstonden uit de uitdrukking *een stuk in zijn kraag*. Daarin is het element *kraag* een neutrale aanduiding van het lichaamsdeel waar de drank doorheen moet.

De vernieuwende aanvullingen ter vervanging van *kraag* blijken zowel uit de oude betekenis ‘hals, keel, strot’ als uit de nieuwere interpretatie ‘halsboord, col’ te zijn ontstaan. Een constante is dat de vernieuwingen veel minder neutraal zijn. Er wordt gebruik gemaakt van overdrijvingen en spotwoorden, en in een aantal gevallen is een uitgesproken tendens richting meer scabreuze en vulgaire woordenschat waar te nemen.

Deze ontwikkelingen vallen volgens ons te verklaren vanuit de negatieve perceptie van dronkenschap, gecombineerd met het feit dat op dit thema nauwelijks een taboe rust. Daardoor wordt er graag en veel over gepraat en staat de deur wagenwijd open voor talloze volkse varianten op de oorspronkelijke uitdrukking, die na verloop van tijd toch ondoorzichtig was geworden.

NOTEN

1. Deze gegevens zijn gebaseerd op het materiaal van de nog te verschijnen aflevering 'Eten en drinken' van het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten* (WVD). In dit artikel werd naast de gegevens van het WVD ook gebruik gemaakt van materiaal uit de afleveringen 'Eten en drinken' van het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* (WBD III.2.3) en het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* (WLD III.2.3). We willen hier ook graag onze collega Ronny Keulen bedanken, hij bezorgde ons de digitale bestanden van de betreffende woordenboekartikelen uit WBD en WLD en hielp met de verklaring van enkele Limburgse aanvullingen.

BIBLIOGRAFIE

De Bo, L. L. (1873), *Westvlaams idioticon*. Gent.

De Graef, J. (1999¹¹), *Het Antwerps dialect*. Elfde aangevulde en bewerkte druk: Antwerpen.

Joos, A. (1900), *Waasch Idioticon*. Gent – Sint-Niklaas.

Lieievrouw-Coopman, L. (1950-1955), *Gents woordenboek*. Gent.

Loquela = *Loquela* (Taalkundig maandblad door Guido Gezelle uitgegeven van 1881 tot 1895, tot woordenboek omgewerkt door J. Craeynest) (1946³), Amsterdam.

Stoett, F. A. (1923-1925⁴), *Nederlandsche spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden*. Zutphen.

Teirlinck, I. (1908-1921), *Zuid-Oostvlaandersch Idioticon*. Gent.

Van Dale = *Groot woordenboek van de Nederlandse taal* (2005). Utrecht – Antwerpen.

WBD III.1.1 = Vos, P.H. (2005), *Woordenboek van de Brabantse Dialecten. Algemene woordenschat, sectie 1: De mens als individu, aflevering 1: Het menselijk lichaam*. Groningen.

WBD III.2.3 = Blomme, I. (2004), *Woordenboek van de Brabantse Dialecten. Algemene woordenschat, sectie 2: Het huiselijk leven, aflevering 3: Eten en drinken*. Groningen.

WLD III.1.1 = Keulen, R. (2004), *Woordenboek van de Limburgse Dialecten. Algemene woordenschat, sectie 1: De*

mens als individu, aflevering 1: Het menselijk lichaam. Groningen.

WLD III.2.3 = Van de Wijngaard, H. (2004), *Woordenboek van de Limburgse Dialecten. Algemene woordenschat, sectie 2: Het huiselijk leven, aflevering 3: Eten en drinken*. Groningen.

WNT = *Woordenboek der Nederlandse Taal* (1863-1998). 's Gravenhage - Leiden.

WVD = Triest, L., Lefebvre, M., Devos, M., Van Keymeulen, J., en V. De Tier (2010), *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten. Algemene woordenschat, aflevering 7: Het menselijk lichaam*. Gent.

TIPSY EN ZEER DRONKEN IN VLAAMSE JONGERENTAAL

Evelien Van Renterghem

1. Inleiding

In *Variaties op je bord* kwamen woorden voor eten en drinken in de dialecten en in jongerentaal aan bod. In een eerste deel van dat boek werden enkele begrippen (ontbijtkoek, hoofdkaas, peul, bloedworst en snoepen) in de Zuid-Nederlandse dialecten behandeld, in het tweede deel kwamen alle Vlaamse dialectverenigingen aan bod met hun eigen verhalen en in het laatste deel van dat boek was de jongerentaal rond eten, drinken en drugs het onderwerp.

Om na te gaan welke dialectwoorden en -uitdrukkingen de Vlaamse jongeren hanteren om naar bepaalde begrippen te verwijzen i.v.m. voeding en drank is er een vragenlijst opgesteld. Daaruit bleek dat jongeren nogal wat verschillende woorden en specifieke uitdrukkingen voor begrippen i.v.m. drinken, roken, drugs en uitgaan hebben, onderwerpen dus die meer aansluiten bij hun leefwereld dan voor gewone voedingsmiddelen zoals fruit en groenten.

Daarom werd in dit onderzoek naar jongerentaal het onderwerp 'eten en drinken' zeer ruim geïnterpreteerd. In de definitieve jongerenenquête werd naar achttien begrippen gevraagd: VEEL ETEN, ZEER LEKKER, GLAS BIER, OP CAFÉ GAAN, STEVIG DRINKEN, TIPSY, ZEER DRONKEN, OVERGEVEN, PROOST!, COCKTAILS MET BIER, SIGARET, ROKEN, TREKKEN VAN EEN SIGARET, JOINT, JOINT ROKEN, JOINT DRAAIEN, HIGH/STONED en XTC-PIL. 673 jongeren vulden de enquête in.

In dit dialectenboek herhalen we twee relevante begrippen, nl. tipsy en zeer dronken. De woordenschat voor wie iets te diep in het glas kijkt, is ook bij de jongeren zeer uitgebreid. U vindt in elk van deze twee begripvelden de vraagstel-

ling uit de enquête met de zin die ze moesten aanvullen en de populairste jongerenwoorden (= de woorden die op de taalkaart staan). Meestal zijn dat woorden die meer dan vijf of tien keer werden opgegeven, afhankelijk van het totale aantal opgaven bij dat begrip. Tussen haakjes staat telkens hoeveel keer het woord precies werd opgegeven.

Daarna volgt de beschrijving, waarin de verschillende benoemingsmotieven worden besproken/verklaard en er (waar mogelijk) een etymologische verklaring voor de jongerenwoorden wordt gegeven. Een grote hulp voor het verklaren van de jongerenwoorden die ontleend zijn aan het Engels, was *Urban Dictionary*. Dat is een online slang woordenboek waar internetgebruikers zelf definities kunnen geven. Slang is een soort van plat jargon, straattaal; of zoals Van Dale het omschrijft: 'de karakteristieke, onconventionele en soms platte woorden en uitdrukkingen gebruikt door de leden van een sociale groep'.

2. Tipsy

2.1. Gegevens

Hoe zeg je **een beetje zat zijn**?

Ik kan niet goed tegen de drank, na een glaasje wijn voel ik mij al ...

10+

(beetje) tipsy (172)

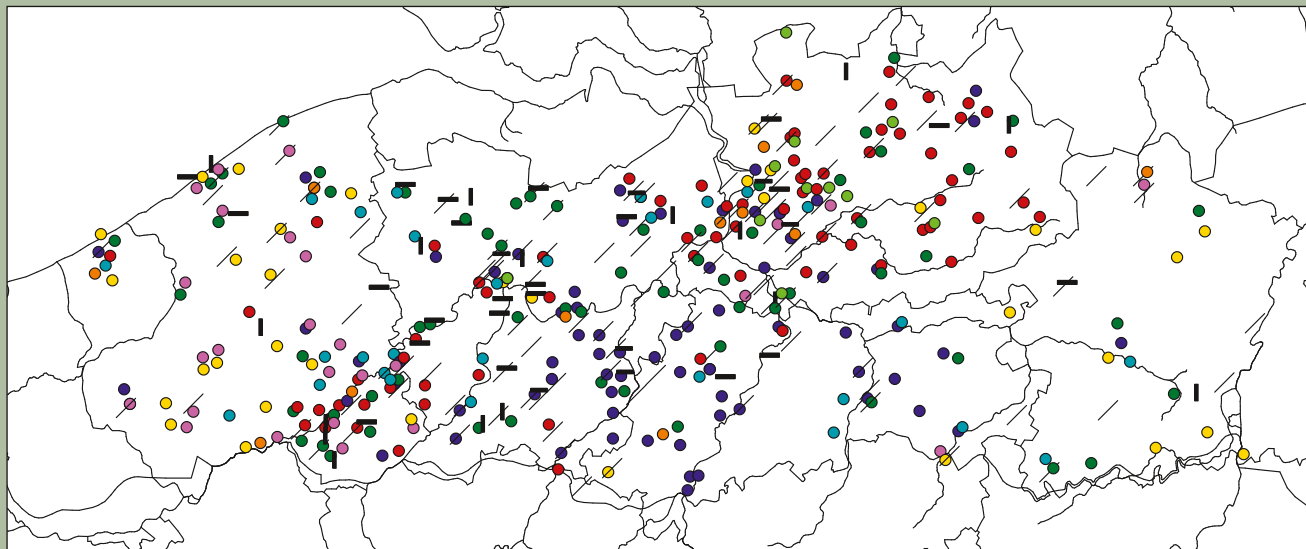
(beetje) licht(jes) (117)

(beetje) in de wind (95)

(beetje) zat(jes) (75)

Tipsy

176

／	(beetje) tipsy	●	(beetje) zat(jes)
●	(beetje) aangeschoten	●	(beetje/licht) dronken
●	(beetje) in de wind	●	murg
●	(beetje) licht(jes)	—	licht in de kop/in het hoofd
●	(beetje) scheef	┆	draaien/draaierig
●	(beetje) weg		

(beetje) aangeschoten (50)
 (beetje) scheef (33)
 (beetje/licht) dronken (33)
 licht in de kop/in het hoofd (31)
 draaien/draaierig (18)
 (beetje) weg (14)
 murg (11)

aangeslagen (2), aardig (1), (beetje) canard (3), (beetje) happy (3), beetje kroot (1), beetje lazarus (1), (beetje) leutig (5), beetje melk (1), (beetje) mul (3), (beetje) teut (4), beetje tiereliere (1), (beetje) tureluut (4), beetje tuut (1), (beetje) uit de haak (3), beetje wiiiiiii (1), belabberd (1), beneveld (2), beschonken (7), bevlogen (1), bezopen (3), blozen (1), bruin (1), dipsy (2), dizzy (7), door de neus (2), draailings (1), droezelig (1), duizelen (2), duizelig (1), één te veel ophebben (1), flapigeol (1), flu (1), gaan (1), gaga (1), geestig (2), gelanceerd (1), gelijk een woosy (1), giechelachtig (1), goed (1), groggy (5), halfzat (1), het al (in je hoofd) voelen (4), high (2), hoog in den bol (1), in andere sferen. (1), in hogere sferen (1), in the mood (1), kegel (2), krik (1), krom (1), lam (1), (licht) banaan (2), lichtjes in de wolken (1), lol-
 lig (1), minder (1), moe (1), niet (echt) goed (2), niet meer op zijn benen kunnen staan (en varianten) (3), niet meer zo olympisch (1), nogal toe (1), onder de piet uit (1), onnozel (2), onnuchter (1), oozy (1), op wolkjes lopen (1), peel (2), pips (2), plezant (2), prettig (dicht) (2), redelijk schijte (1), roze olifanten zien (1), scheel (7), slecht (1), sleren (1), tof (1), tureluur (2), tuutuut (1), van de kaart (1), verblijd (1), vrolijk (3), wat dicht (1), wat veel op (1), wasted (1), wazig (1), wiew (1), woeptiedoe (1), woozy (3), zacht (2), zattekes (6), zo zat als een patat (1), zot (1), zwanzerig (1), zweven (5), zweverig (2)

2.2. Verspreiding

- Omdat er voor dit begrip veel benamingen zijn opgegeven, zijn enkel die met tien attestaties of meer opgenomen op de kaart.
- Vlaamse jongeren die wat te veel gedronken hebben, voelen zich (*een beetje tipsy*). Die Engelse term is met

172 attestaties veruit de meest gebruikte benaming uit de jongerentaal om een toestand van lichte dronkenschap te beschrijven.

- Het standaardtalige *dronken* wordt vooral in de West-Vlaamse jongerentaal veelvuldig gebruikt. Ook *aangeschoten*, eveneens standaardtaal, komt vooral in die provincie voor. Dat laatste woord komt ook in de provincies Antwerpen en Limburg vrij vaak voor.
- De benaming *murg* (meestal als *murreg* of *meureg* uitgesproken) is typisch voor de provincie Antwerpen. Het woord is elders niet opgegeven, behalve in Gent.
- Ook *weg* komt vooral in Antwerpen voor, met daarnaast ook een paar attestaties verspreid over heel Vlaanderen.
- *In de wind* is eveneens in heel Vlaanderen bekend, maar een opvallend grote concentratie attestaties zien we in het midden van ons taalgebied.
- Voor de benaming *lichtjes* onderscheiden we twee grote gebieden: de provincie Antwerpen met daarbij aansluitend het Waasland en het gebied dat zich uitstrekt van de streek rond Kortrijk tot Gent.

Opmerking: Omdat er voor TIPSY heel wat benamingen zijn, worden de opgaven *aangeschoten*, *lazarus*, *zat(jes)*, *dronken*, *beneveld*, *beschonken*, *bezopen*, *halfzat*, en *onnuchter* hier niet besproken. Ze betekenen ook in de standaardtaal gewoon 'dronken'. De jongeren hebben er meestal *een beetje* of *licht* voorgezet, omdat er naar een toestand van lichte dronkenschap werd gevraagd.

1. De jongeren gebruiken heel wat benamingen die ontleend zijn aan het Frans (*canard*, *flou*) of het Engels (*happy*, *tipsy*, *dipsy*, *dizzy*, *gelijk een woosy*, *groggy*, *high*, *in the mood*, *oozy*, *wasted*, *woozy*, *woeptiedoe*). Bovendien blijkt dat van die woorden vaak ook de Nederlandse tegenhanger bestaat. Dat is bijvoorbeeld het geval bij *flou* (naast *wazig*), *happy* (naast *vrolijk*) en *dizzy* (naast *draaierig*).

- **Canard** komt mogelijk van de Franse uitdrukking *être trempé comme un canard* (letterlijk: ‘onder water staan als een eend’). Die uitdrukking betekent volgens Van Dale FN ‘zo zat zijn als een (verzopen) kat’.
- **Woozy** betekent in het Engels ‘aangeschoten, lichtelijk beneveld’. De verwante woorden **woosy** en **oozy** die door de jongeren werden opgegeven, staan niet in Van Dale EN, maar we vonden wel een verklaring op de website Urban Dictionary. Een *woos* is volgens dat woordenboek een sul, een slappe kerel, een doetje. Vlaamse jongeren gebruiken het woord *woosy* inderdaad meestal in die betekenis. Ze zeggen dan bijvoorbeeld: ‘Amai, ge zijt nogal ne woosy’ tegen iemand die zich als een doetje gedraagt. *Ooze* wordt door het online woordenboek verklaard als ‘zich in een oncontroleerbare toestand bevinden door het gebruik van verdovende middelen’.

- **Tipsy**, het populairste woord uit de enquête, betekent ook in het Engels ‘aangeschoten, lichtjes dronken’. Het is afgeleid van het werkwoord *to tip*, wat ‘schuinzetten, uit zijn evenwicht brengen’ betekent. **Dipsy** wordt op Urban Dictionary verklaard als ‘the state between drunk and tipsy’. Het lijkt ons inderdaad aannemelijk dat *dipsy* een contaminatie is van *drunk/dronken* en *tipsy*. Mogelijk heeft ook het bestaan van het woord *dip* (zoals in *een dipje hebben*) invloed gehad op de woordvorming.
  - **Wasted** (letterlijk ‘versleten, kapot, verspild’) wordt in Van Dale EN ook verklaard als ‘onder de drugs/alcohol, dronken, high’. Het adjectief is afgeleid van het werkwoord *to waste*, wat ‘verslijten, verspillend handelen’ betekent.
  - **In the mood** wordt in het Engels meestal gevolgd door een voorzetsel; men zegt: *in the mood for/to*, wat ‘in de stemming voor/om’ betekent. In het Nederlands kan *in the mood* wel perfect op zichzelf gebruikt worden. Volgens Van Dale mag je zelfs *in de mood* zeggen. Het betekent dan ‘in de (juiste) stemming zijn’. De jongeren hebben dit woord waarschijnlijk opgegeven omdat iemand die lichtjes aangeschoten is, zich vaak prettig voelt (zie verder).
  - **Woeptidoe** is een vernederlandsing van het Engelse *whoop-de-do*, wat volgens Van Dale EN slang is voor ‘uitbundigheid, luidruchtige verwarring, viering’. *Woep(s)* en *woepie* staan ook in Van Dale. *Woep(s)* wordt gebruikt voor een plotse gebeurtenis (bv. ‘*Woep(s), hij viel op de grond*’) en *woepie* is een uitroep van vreugde. Het zijn alle klankepressieve woorden.
2. Opvallend is dat de jongeren verscheidene woorden opgegeven hebben die eigenlijk gewoon op een vrolijke toestand, op het zich goed voelen wijzen: **goed, happy, leutig, geestig, gichelachtig, lollig, plezant, prettig, tof, verblijd** en **vrolijk** behoren tot die categorie. Verwonderlijk zijn die opgaven niet, want iemand die wat ‘in de wind’ is, voelt zich meestal vrolijk.

3. Anderzijds hebben de jongeren ook een hele groep negatieve woorden opgegeven, die wijzen op een toestand waarin men zich slecht voelt: *aangeslagen, belabberd, niet (echt) goed, pips, slecht, aardig, minder, moe, krik, lam* en *schijte* behoren tot die groep. Iemand die zijn staat van dronkenschap met een van die woorden omschrijft, heeft waarschijnlijk al iets meer op dan een persoon die dat met de woorden onder punt 2 doet.

- **Aardig** heeft in de standaardtaal een positieve connotatie, want het betekent ‘bevallig, liefvallig’, maar in het dialect kan het ook een negatieve gevoelswaarde hebben. Het betekent dan ‘ongesteld, onpasselijk’. We mogen ervan uitgaan dat de jongere uit Herzele die het woord opgaf, die laatste betekenis bedoelde.

- **Belabberd** betekent ‘ellendig, beroerd, miserabel’. Het woord is afgeleid van het Middelnederlandse *belabberen*, wat ‘bevuilen’ betekende en verwant is met *lebbieren* ‘ hoorbaar drinken, slobberen’.

- **Krik** en **pips** betekenen ongeveer hetzelfde. *Krik* krijgt in Van Dale de verklaring ‘een beetje ziek’ en *pips* ‘lusteloos, bleek, zwak’. *Krik* zou afgeleid zijn van het werkwoord *krikken* (‘een krakend geluid maken’), dat op zijn beurt een klanknabootsing is. *Pips* is afkomstig van *de pip hebben*, waarbij *pip* een vogelziekte is.

4. Opmerkelijk is dat de jongeren een reeks woorden hebben opgegeven die klanknabootsend of klankexpressief zijn: *gaga, krik, wiiiiii, wieww, woeptidoe, tiereliere, tureluut, tureluur, tuut, tuutuut* en *teut* behoren daartoe. We noemen zulke woorden onomatopeeën. Voor de verklaring van *woeptidoe* en *krik*, zie punt 1 en 3.

- **Gaga** betekent volgens Van Dale ‘kinds, halfwijs’. Het woord bootst babygeluiden na en suggereert zo het terugvallen in het kinderstadium.

- Ook **wiiiiii** en **wieww** zijn vermoedelijk onomatopeïsch gevormd. Iemand die zich *wiiiiii* of *wieww* voelt, geeft aan dat hij zich wat zweverig, licht in het hoofd voelt. Het

woord wordt in die context vooral in spreektaal gebruikt en gaat dan dikwijls gepaard met het draaien van de ogen en/of het hoofd. We vinden in het WNT heel wat verwante woorden. *Wieww* wordt volgens dat werk gezegd van wind ‘die kwaad is’ en *wiewuwen* is een benaming voor het geluid van de uil (volgens Van Dale: van jonge katjes). De betekenis van *wiewauwen*, nl. ‘zich gedurig heen en weer bewegen; slingeren, wiebelen, zwaaien’, sluit nog dichter aan bij onze betekenis ‘dronken’.

- **Tureluut** en **tureluur** zijn ofwel in het Nederlands klanknabootsend gevormd, ofwel in het Frans en daarna door het Nederlands overgenomen uit die taal (WNT). *Tureluur/tureluut* werd in het Middelnederlands gebruikt om de heldere klanken van een fluit, een vogel of een orgel na te bootsen. Vervolgens ontstonden ook het substantief *tureluur/tureluut*, met o.a. de betekenis ‘eentonig deuntje’ en ‘humeur’ (in de uitdrukking *uit zijn tureluur zijn*) en het adjectief *tureluur/tureluut* met de betekenis ‘dol, gek’ en ‘dronken’. Volgens het WNT zijn de vormen op *-uut* typisch Vlaams. Dat geldt ook voor de betekenis ‘dronken’, aangezien die niet is opgenomen in Van Dale en in het WNT het label ‘gewestelijk in België’ krijgt. Van Dale vermeldt wel *tureluurs*, met de betekenis ‘buiten zichzelf, dol’.

- **Tierelier** is duidelijk verwant met *tureluur* en *tureluut*. Het woord wordt gebruikt om een opgewekt muzikaal geluid na te bootsen. In het eerste deel van het woord herkennen we het werkwoord *tieren*. Uit dit *tierelier* ontstond het werkwoord *tierelieren*, dat ons dichter bij de betekenis ‘tipsy’ brengt. Het evolueerde nl. van de letterlijke betekenis ‘een opgewekt geluid maken’ naar ‘pret maken, aan de zwier gaan’(WNT).

- **Teut** in de betekenis ‘dronken’ krijgt in Van Dale het label ‘informeel’ en in het WNT ‘gewestelijk’. Het is een onomatopee, net als het werkwoord *teuten*, waarvan het is afgeleid. *Teuten* betekent enerzijds ‘treuzelen, prutsen’ en anderzijds ‘babbelen, kletsen’. **Tuut** en **tuutuut** (een reduplicatie van *tuut*) zijn waarschijnlijk

gevormd uit *teut*, met klankverandering onder invloed van *tureluut* en *tureluur*.

5. Naast **in de wind zijn** ('licht beschonken zijn') hebben de jongeren ook uitdrukkingen en zegswijzen opgegeven die in de standaardtaal eigenlijk iets anders betekenen dan 'dronken zijn' en uitdrukkingen die ze zelf wat aangepast hebben:

- **In de wolken zijn** *over iets* en **in hogere sferen verkeren** betekenen volgens het Idioomwoordenboek van Van Dale (IVD) hetzelfde, nl. 'zeer blij zijn over iets en daar helemaal van vervuld zijn'. In *de wolken* vinden we ook terug in de uitdrukking *met zijn hoofd in de wolken lopen*, dat 'zich niet in de werkelijkheid bevinden, helemaal vervuld zijn van blijdschap, verliefdheid of opwinding' betekent. Het IVD voegt er nog aan toe: 'Het gaat hier altijd om een tijdelijke toestand die gevolgd wordt door een ontzuivering'. **Op wolkjes lopen** betekent ongeveer hetzelfde als de andere uitdrukkingen met *wolken*, maar werd vreemd genoeg in geen enkel spreekwoordenboek teruggevonden. De opgave **in andere sferen** is waarschijnlijk gewoon een variant op *in hogere sferen*.
- **Van de kaart zijn** betekent volgens IVD 'overstuur zijn, in de war zijn'. De uitdrukking is volgens dat werk vergelijkbaar met de verouderde uitdrukking *de kaart kwijt zijn*, wat 'zijn macht en invloed kwijt zijn' betekent.
- Het **hoog in de bol hebben** krijgt in IVD de verklaring 'hoge ambities hebben, verwaand zijn'. *Bol* staat in de uitdrukking voor 'hoofd' en meer bepaald voor het verstand dat erin zit.
- **Uit de haak zijn** is Belgisch-Nederlands voor 'niet in de vereiste of gewenste toestand of orde zijn' of 'uit de toon vallen' (Van Dale).
- **Melk zijn, kegel zijn en door de neus zijn** komen niet als zodanig in de spreekwoordenboeken voor, maar

we hebben wel uitdrukkingen gevonden waarin *melk*, *kegel* en *neus* voorkomen en waarop de opgaven mogelijk gebaseerd zijn. *Door de neus geboord* is volgens het Alcoholisch Spreekwoordenboek een Vlaamse uitdrukking voor 'dronken zijn'. De uitdrukking ontleent haar ontstaan aan het feit dat iemand die dronken is, zwaar door de neus ademt. *Kegel* vinden we in datzelfde woordenboek terug in de uitdrukkingen *een kegel hebben* (= 'een flinke drankadem hebben') en *een kegel in de kop hebben* (= 'een kater hebben'). Mogelijk verwijst *kegel* in die uitdrukkingen ook naar de neus. Met *melk zijn* wordt misschien *van zijn melk zijn* bedoeld, een uitdrukking die 'de kluts kwijt zijn' betekent (Van Dale).

- De uitdrukking **onder de piet uit** die in het Belgisch-Limburgse Bocholt werd opgegeven, is in geen enkel (spreek)woordenboek te vinden.
- 6. Een zesde categorie opgaven die we kunnen onderscheiden, zijn woorden die op een slecht evenwichtsgevoel wijzen (*draaien*, *draaierig*, *draailings*, *duizelig*, *duizelen*, *niet meer op zijn benen kunnen staan*, *sleren*, *zweven* en *zweverig*) of op een onheldere geest (*droezelig* en *wazig*).
- Van Dale verwijst enkel bij **zweverig** en **wazig** naar een toestand van dronkenschap. We lezen bij *zweverig*: 'licht in het hoofd, enigszins duizelig of bedwelmd, bv. ten gevolge van het drinken van alcohol' en bij *wazig*: 'tijdelijk onhelder van geest, bv. door slaapdronkenschap'. **Draaierig** en **duizelig** zijn volgens Van Dale synoniemen, die allebei 'licht in het hoofd, in een toestand dat alles voor de ogen schijnt te draaien' betekenen.
- **Sleren** is gewestelijke taal voor '(uit)glijden'. Het woord is verwant met *slee* en met het Engelse *to slide* (WNT).
- **Droezelig** staat niet in de woordenboeken, maar wel *droezig*, wat gewestelijke taal is voor 'troebel'. Het woord is verwant met *droes(em)*, wat 'onzuiver bezinksel in een vloeistof; in het bijzonder in wijn' betekent.

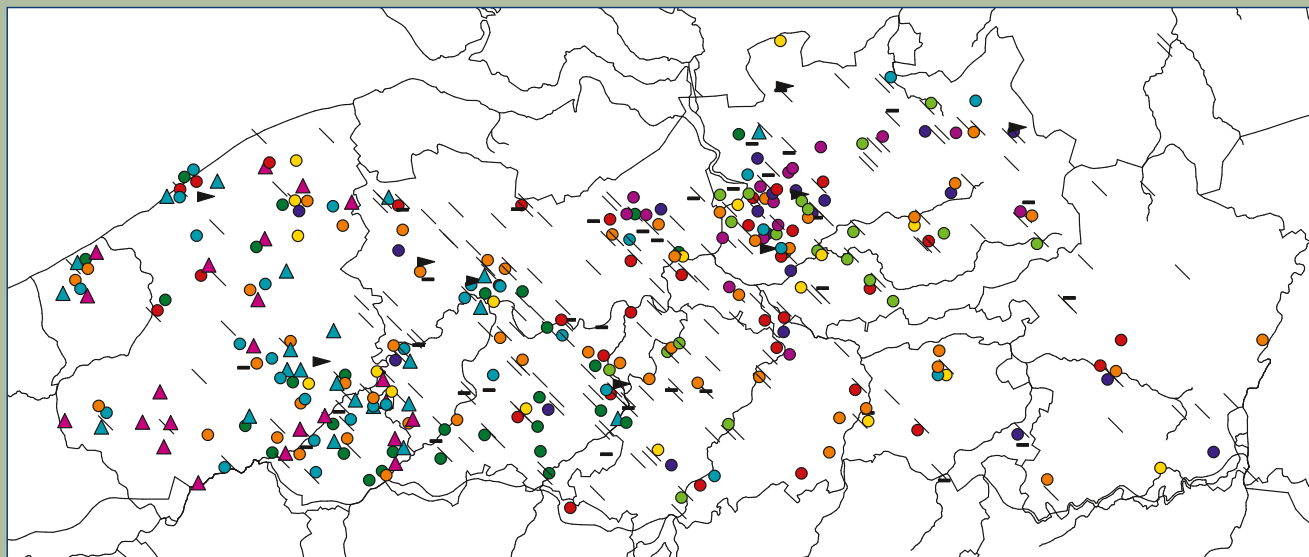
- Ook **lichtjes**, **het al in je hoofd voelen**, **licht in de kop** en **licht in het hoofd** sluiten enigszins aan bij deze categorie.
7. De enquête leverde ook een reeks woorden op die ‘niet recht’ betekenen. **Krom**, **scheel** en **scheef** zijn volgens Van Dale synoniemen, die alle ‘niet symmetrisch, zó dat de as niet recht loopt’ betekenen. De link met dronkenschap is snel gelegd: iemand die te veel opheeft, kan meestal nog moeilijk op een rechte lijn lopen. Bij *scheef* vermeldt Van Dale expliciet dat het woord in de volkstaal gebruikt wordt voor ‘dronken’. *Scheel* wordt vooral gebruikt voor de aandoening waarbij de ogen niet op één punt gericht kunnen worden. Van iemand die zat is, zegt men ook wel dat hij of zij *scheel* ziet. Die uitdrukking heeft wellicht invloed gehad op *scheel* zijn. Mogelijk moeten we ook de opgave **banaan** bij deze categorie onderbrengen. De voornaamste eigenschap van een banaan is namelijk dat ze krom is.
8. **Murg** (meestal uitgesproken als *murreg* of *meureg*) en **zacht** (meestal uitgesproken als *zocht*) betekenen allebei ‘gaar gemaakt door koken’ en ‘(over)rijp’. *Murg* wordt in die betekenissen alleen in de (Brabantse) dialecten gebruikt, *zacht* ook in de standaardtaal. Daarnaast betekenen beide woorden ook ‘dronken’, waarschijnlijk omdat iemand die te veel gedronken heeft, vergeleken wordt met voedsel dat te lang gekookt is of fruit dat overrijp is. *Murg* is volgens het WNT een bijvorm van *merg* (‘beenmerg’). Het is mogelijk verwant met *murw* (‘week, zacht’). Ook **mul** (letterlijk ‘pulverig, los’) kan volgens Van Dale in figuurlijke zin ‘zacht’ betekenen. Dat woord wordt echter zelden gebruikt in de betekenissen ‘gaar’ en ‘overrijp’. Mogelijk moeten we ook de opgave **bruin** interpreteren als ‘overrijp’.
9. Tot slot zijn er nog woorden die in geen van bovenstaande categorieën onder te brengen zijn: *weg*, *bevlogen*, *gelanceerd*, *kroot*, *toe*, *onnozel*, *pele*, *roze olifanten zien*, *dicht*, *zot* en *zwanzerig*.
- *In de kroot/kroten* zijn betekent volgens Van Dale ‘dronken zijn’. **Kroot** is afkomstig van het Franse *carot-*

te (‘wortel’). Volgens het Alcoolisch Spreekwoordenboek betekent de uitdrukking letterlijk ‘een hoogrode kleur (van de drank) hebben’.

- **Bevlogen** betekent in de standaardtaal ‘wild enthousiast, geestdriftig, bezielde’ en heeft dus niets met ‘dronken zijn’ te maken. Misschien moeten we het ‘vliegen’ hier letterlijk nemen; dan kunnen we het woord vergelijken met opgaven als *zweverig* en *in de wolken*.
- Wie wat aangeschoten is, doet soms **zot**, **onnozel** of **zwanzerig**. Dat laatste woord is afgeleid van het werkwoord *zwanzen*, wat ‘grappen, onzin vertellen’ of ook ‘gekheden uithalen’ betekent.
- De uitdrukking **roze olifanten zien** betekent volgens Van Dale ‘dingen zien die er niet zijn, hallucineren’.
- **Toe**, **dicht** en **weg** verwijzen waarschijnlijk alle drie naar het (gedeeltelijk) wegvallen van de verstandelijke vermogens. *Toe* en *dicht* slaan dan op het *toe* of *dicht* zijn van het hoofd, meer bepaald de hersenen en *weg* kunnen we interpreteren als: er niet meer met zijn hoofd bij zijn, niet meer bij de zaak zijn. Misschien moeten we ook **gelanceerd** op die laatste manier interpreteren, al kan dat woord even goed ‘klaar om te beginnen’ betekenen.
- De oorsprong van **peel** (uitspraak: *pele*) is niet eenduidig te verklaren. *Peel* heeft verschillende betekenissen, waarvan de bekendste wellicht ‘pel, peul’ is. De opgaven *de bast af* en *geschild* bij ‘ladderzat’ doen vermoeden dat we met die betekenis van *peel* te maken hebben. *Bast* en *schil* zijn immers synoniemen voor *pel* en *peul*. Mogelijk wordt iemand die te veel opheeft, vergeleken met een vrucht die ontdaan is van haar schil. *Peel* zou dan ‘gepeld’ betekenen (vgl. het Franse werkwoord *peler*). In het vorige artikel zagen we trouwens al dat *X gaan schellen* gebruikt wordt voor ‘op café gaan’. Een andere betekenis van *peel* is ‘de pin of punt van een tol’ (WNT). Die betekenis kunnen we dan weer linken aan de uitdrukking ‘zo zat als een tol’.

Zeer dronken

182

— (x) zat	○ (x) scheef
— poepeloerezat	○ (x) dronken
● poepeloere	▲ muiledronken
● (x) bezopen	▲ muil
● (x) canard	● pottendarm/pot(ten)toe
● (x) weg	▶ wasted
● (x) murg	

3. Zeer dronken

3.1. Gegevens

Hoe zeg je **zeer zat** zijn ?

Vul aan: *Hij had een halve bak bier op en was ...*

aan het doorstuiken (1), begaaid (1), bekaf (1), bien cuit (1), blind (1), boomonnozel (1), cassé (1), comatueus (1), darm (1), de bak op (1), de bast af (1), de nek af (1), de vogels zien vallen (1), dicht (2), dood (1), door de neus (2), doorgezakt (1), een stuk in zijn bar hebben (1), een stuk in zijn kloten hebben (1), een vod (1), één zeel (1), eraan (3), eraf (4), fameus in de wind (1), fles (1), gaar (1), garrie (1), gemarineerd (1), gemot (1), gepoeperd (1), geschild (4), gevaagd (1), gezooid (1), goed gezopen (1), goed in de wind (1), goed schijte (1), (goed/helemaal) teut (7), happy (1), heel de kop in (1), (heel) peel (3), heel vort (1), helemaal toe (1), in de wind (1), in het oog van de storm (1), kan (1), kapot (2), kegel (2), kei (1), keibegaaid (1), knock-out (1), koek (1), koekeloere (2), krellendicht (1), krokken-deem (1), krom (1), kroot (1), lam (2), lazarus (3), (massa's) banaan (7), melk (1), moordend (3), moordend blind (1), muilekroot (1), muilepatat (1), muug (1), naar de kloten (2), niet meer op zijn benen kunnen staan (2), nogal van de wereld af (1), oerepoepeloere (1), oerlampatat (1), oetje petoetje (1), om zeep (1), paardenmuil (1), paardeslecht (1), patat (3), peen (2), per total (4), petrol (1), piepedoe (1), plat (2), plat liggen (2), pottendarmtoe (1), pottendicht (1), pottenjaak (1), schande (2), schelle patat (1), (schijte)bruin (9), schijtenijg (1), schraal (1), slecht (1), snul (1), spartel (1), star (1), stiepel (1), tet (1), tettedra (1), te veel ophebben (1), toe (1), tureluut (1), tureluur (3), tuut (1), uit de haak (2), van de kaart (2), van de wereld (1), vdk = voor de kloten (1), volledig lam (1), wijd (1), wreed plezant (1), zat tot en met (1), zo zat als een aap (1), zo zat als een ei (1), zo zat als een heks (1), zo zat als een kanon (7), zo zat als een patat (2), zo zat als een toep (2), zo zat als een zwitser (1), zo zat als één (1), zo zat als iets (5), zacht (1), zwart (1), zwartjes (1)

10+

(X) **zat** (371)

[waaronder poepeloerezat (39)]

(X) **dronken** (76)

[waaronder muiledronken (36)]

(X) **scheef** (70)

(X) **bezopen** (44)

(X) **canard** (33)

muil (32)

(X) **murg** (29)

(X) **weg** (25)

poepeloere (24)

pot(ten)toe (18)

pottendarm (11)

wasted (10)

Om de kaart overzichtelijk te maken, hebben we een aantal uitdrukkingen samengenomen:

(X) **zat**

apezat, berezat, crimineel zat, echt zat, goed zat, heel zat, kei-zat, klotezat, kotszat, 'k-weet-niet-hoe-zat, ladderzat, marginaal zat, massa's zat, megazat, muilezat, muug zat, nijg zat, paardezat, pleitezat, poepeloerezat, poepzat, pokkezat, scheelzat, scheetzat, schijjt(e)zat, schoppezat, spaszat, spartelzat, spuugzat, stiepelzat, stijf zat, stroelezat, stront(e)zat (183), turelurezat, wreed zat, zat, zwaar zat

Poepeloerezat krijgt een aparte vermelding op de kaart, omdat ook *poepeloere* erop staat.

(X) **bezopen**

bezopen, flink bezopen, goed bezopen, keibezopen, massa's bezopen, schijtebezopen, strontbezopen, totaal bezopen, straalbezopen

(X) **canard**

canard, geitecanard, schijtecanard, strontcanard

(X) dronken

dronken, heel dronken, ladderdronken, massa's dronken, me-gadronken, muiledronken, poepeloeredronken, stijf dronken, stomdronken en zeer dronken.

Muiledronken krijgt een aparte vermelding op de kaart, omdat ook *muile* erop staat.

(X) murg

goed murg, koekemurg, murg, strontemurg

(X) scheef

berescheef, goed scheef, gruwelijk scheef, heel scheef, keischeef, massa's scheef, muilescheef, retescheef, scheef, serieus scheef, superscheef, wreed scheef, zeer scheef, zot scheef

(X) weg

compleet weg, gans weg, heel weg, helemaal weg, ver weg, volledig weg, weg

3.2. Verspreiding

- *Zat* en varianten is met 371 attestaties de meest gebruikte benaming om een toestand van (zware) dronkenschap aan te duiden. *Stront(e)zat* is de meest voorkomende samenstelling.
- *Muile* en *muiledronken* zijn twee typische benamingen uit de West-Vlaamse jongerentaal. Ze komen in de andere provincies beduidend minder voor. Ook *dronken* kent het meeste attestaties in die provincie.
- Het Franse *canard* werd vooral in Oost- en West-Vlaanderen opgegeven, terwijl *bezopen* net in dat gebied minder voorkomt dan in de andere Vlaamse provincies.
- Benamingen die vooral in de provincie Antwerpen voorkomen, zijn *pottendarm*, *pot(ten)toe*, *murg* en *weg*. *Pottendarm* en *pot(ten)toe* (soms zelfs *pottendarmtoe*) kennen daarnaast ook enkele uitlopers in het Waasland; *murg* komt ook sporadisch voor in Vlaams-Bra-

bant en *weg* komt ook hier en daar voor in heel Vlaanderen.

Sommige benamingen worden hier niet besproken, omdat ze al aan bod kwamen bij het begrip TIPSY. Daar werden ze vaak voorafgegaan door *een beetje* of *licht*. Bij ZEER DRONKEN geven de jongeren versterkende voorbepalingen, zoals *goed*, *heel*, *helemaal*, *massa's* of de minder gebruikelijke vormen *boom-*, *schijte-*, *muile-*, *paarde-* en *potte-*. De opgaven *bezopen*, *lazarus*, *te veel ophebben*, *zat* en *dronken* worden hier evenmin besproken, omdat ze ook in de standaardtaal gewoon 'dronken' betekenen.

1. Net zoals bij TIPSY hebben de jongeren ook bij ZEER DRONKEN een aantal benamingen opgegeven die ontleend zijn aan het Frans (*bien cuit*, *cassé*, *per total*) of het Engels (*knock-out*).
- **Bien cuit** (letterlijk: 'goed gebakken') is een culinaire term voor een stuk vlees dat goed doorbakken is. Koks vergelijken een steak die *bien cuit* is wel eens met een schoenzool, omdat het vlees taai en hard wordt.

- **Cassé** betekent in het Frans letterlijk ‘gebroken, stuk’, maar wordt in die taal ook gebruikt in de betekenis ‘in trance, high’.
  - **Per total** komt van het Franse *perte totale*, wat letterlijk ‘volledig verlies’ betekent. De uitdrukking wordt in de Vlaamse dialecten doorgaans gebruikt voor een auto die onherstelbaar vernield is. In correct Nederlands moet je daarvoor de Engelse uitdrukking *total loss* gebruiken, al zal een Vlaming dat niet gauw in de mond nemen. Iemand die zich *per total* drinkt, drinkt zich met andere woorden in de vernieling.
  - **Knock-out** is een boksterm die ontleend is aan het Engels. In boksterminologie betekent het ‘neergeslagen, nl. zó dat men gedurende tien seconden met een ander lichaamsdeel dan de voeten de grond raakt’, maar de term wordt ook meer algemeen gebruikt voor ‘buiten bewustzijn’ (Van Dale). Misschien sluit de opgave **gemot** hierbij aan. Het werkwoord *motten* betekent immers: ‘een mot, een klap geven’.
2. Er duiken opnieuw woorden op die wijzen op een toestand waarin men zich niet al te best voelt: *begaaid, bekaf, muug, schraal, comateus, een vod, kapot, lam*. Nog slechter ben je eraan toe wanneer je *naar de kloten, om zeep, de kop in, de nek af, dood* of *eraan bent*. Die uitdrukkingen betekenen allemaal ‘dood’ en/of ‘kapot’. Vreemd is dat ook *eraf* werd opgegeven.
- Het werkwoord *zich begaaien* betekent in de eerste plaats ‘(van kleine kinderen) het in zijn broek doen’, maar het kan ook ‘zich te goed doen aan voedsel en drank’ betekenen. Mogelijk hebben de twee betekenissen invloed gehad op het gebruik van **begaaid** voor ‘zeer dronken’.
  - **Bekaf** betekende oorspronkelijk ‘uitgeput door lang of hard lopen’ en evolueerde naar het meer algemene ‘doodop’. Het woord is ontstaan uit de uitdrukking *een paard de bek afrijden*, d.i. ‘zó rijden dat het buiten adem is’. De uitdrukkingen **kapot zijn** en **een vod zijn** worden meestal gebruikt voor ‘afgemat, uitgeput zijn’, bijvoorbeeld na hard werk of sport. Ook **muug** slaat op vermoeidheid; het is een gewestelijke vorm van *moe*.
  - **Schraal** kan volgens het WNT ook van toepassing zijn op geestelijk gebied. Het betekent dan ‘armelijk, armzalig, mager’.
  - Wie **comateus** of **lam** is van de drank, heeft zoveel gedronken dat hij (haast) niet meer bij bewustzijn is. Het opgegeven *comateus* is eigenlijk geen correct Nederlands, maar klinkt toch vertrouwd in de oren. Waarschijnlijk komt dit doordat we in het Nederlands nog woorden op *-ueus* kennen, zoals *luxueus, majestueus* en *respectueus*. Die woorden zijn meestal ontleend aan het Frans, waar ze als *-ueux* gespeld worden.
  - **Om zeep** houdt volgens het IVD verband met de oudere zegswijze *om zeep gaan*, een smoesje om een vertrek te verhullen (vgl. het huidige *een pakje sigaretten halen*). Wie *om zeep* ging, kwam dikwijls nooit meer terug, vandaar de betekenisevolutie naar ‘dood zijn’.

3. De jongeren hebben ook voor ZEER DRONKEN een paar spreuken en zegswijzen opgegeven: *de vogels zien vallen, in het oog van de storm, van de wereld* en daarnaast allerlei vergelijkingen die beginnen met *zo zat als*.
- **De vogels zien vallen** betekent waarschijnlijk naar analogie van *roze olifanten zien* ‘hallucineren, dingen zien die er niet zijn’.
  - **In het oog van de storm staan** wordt doorgaans gebruikt voor ‘in het middelpunt van grote beroering staan’, omdat men het middelpunt als ‘de ergste plaats’ concipieert. Toch is dit strikt genomen foutief. Ruud Hendrickx, taaladviseur van de VRT wijst erop dat het in het oog (= het centrum) van een storm eigenlijk windstil is. Wat de uitdrukking *in het oog van de storm* met ‘dronken zijn’ te maken heeft, is niet duidelijk.
  - **Van de wereld zijn** betekent hetzelfde als *van de kaart zijn* (zie TIPSY).
  - **Zo zat als een Zwitser** is een typisch Vlaams gezegde. Volgens het WNT werd *Zwitser* vroeger vooral gebruikt voor huursoldaten uit dat land. In Limburg is *zweitser* ook een dialectbenaming voor ‘koewachter, veeknecht’. Wie van beide (de huursoldaat of de koewachter) de grootste drinker was en dus zijn naam gaf aan het gezegde, daar hebben we het raden naar.
  - **Aap, kanon, ei en patat** zijn woorden die in wel meer vergelijkingen opduiken: bijvoorbeeld: *zo doof als een kanon/ei/patat, zo dom als een kanon/aap, zo gek als een kanon/aap, zo vol als een ei, zo lelijk als een aap*, enzovoort (zie: De Tier 1999, Het dialectenboek 5). *Patat* kan volgens de jongeren ook zonder vergelijking gebruikt worden. Je kunt dus gewoon zeggen dat je *patat* bent.
  - **Zo zat als een toep** is waarschijnlijk een variant op de uitdrukking *zo zot als een top/tol*, die in Vlaanderen populair is. *Top* is een Vlaamse dialectbenaming voor het standaardtalige *tol*. Wie *zo zot* of *zat* is als een *top*, is als het ware dolgedraaid.
4. Opmerkelijk is een aantal woorden dat zowel op zichzelf gebruikt wordt, als als voorbepaling: *muil* (naast *muiledronken* en *muilepatat*), *poepeloere* (naast *poepeloerezat*) en *pottendarm* (naast *pottendarmtoe*).
- **Muil** betekent hier waarschijnlijk ‘muilezel’, een kruising van een paard en een ezel. Vroeger werd *muil* op zich gebruikt, zoals nu nog in het Engelse *mule*, maar tegenwoordig gebruikt men de samenstellingen *muilezel* en *muildier*. *Muiledronken* is een voorbeeld van wat taalkundige Siemon Reker dikke woorden noemt (in geleerde taal: elativa). Dat zijn woorden die uit twee delen bestaan: het tweede deel is een adjectief en drukt een eigenschap of kenmerk uit (in dit geval *dronken*), het eerste deel is een substantief en heeft een vergelijkende of versterkende functie (in dit geval *muil*). *Muiledronken* betekent dus: ‘zo dronken als een muil(ezel)’.
  - **Poepeloere** (qua vorm vergelijkbaar met *turelure*) is waarschijnlijk afgeleid van het werkwoord *poepelen*, een frequentatief van *poepen* dat klanknabootsend gevormd is. *Poepelen* betekent ‘lawaai, drukte maken’ en het afgeleide substantief *poepelarij* of *poepelderij* ‘beuzelpraat’. Iemand die dronken is, durft wel eens onzin te verkopen. **Oerepoepeloere** is een versterking van *poepeloere*. Het woord werd in West-Vlaanderen opgegeven, waardoor we kunnen veronderstellen dat er aan het begin van het woord een *h* is weggefallen en *oere* dus van *hoer* komt. **Koekeloere** is wellicht gevormd onder invloed van *poepeloere*, want het woord *koekeloeren* heeft normaal heel andere betekenissen, nl. ‘kraaien, kakelen’, ‘gluren, turen’ of ‘de tijd in passiviteit doorbrengen (= *zitten te koekeloeren*)’ (WNT). De Bo vermeldt in zijn West-Vlaams Idiotion *koekeloeren* in de betekenis ‘gekheid maken’.
  - **Pottendarm** is een eigenaardig geval. Het eerste deel (= *potten*) komt ook bij andere samenstellingen voor (cf. *pottendicht*, *pot(ten)toe* en *pottenjaak*) en het tweede deel (= *darm*) werd ook op zichzelf opgegeven. Bij *darm* denken we in de eerste plaats aan ingewan-

den, maar volgens het WNT kan het woord bij uitbreiding ook slaan op een persoon die ‘zo buigzaam is als een darm’ of meer algemeen op een ‘lange, dunne, buigzame buis of slang.’ Waarschijnlijk ligt het concept ‘slap, buigzaam’ aan de basis van *darm* in de betekenis ‘dronken’, want wie dronken is, staat meestal niet meer zo vast op zijn benen. Het eerste lid, *pot(ten)*, is waarschijnlijk aan *darm* ‘geplakt’ naar analogie van de woorden *pottendicht* en *pot(ten)-toe*, twee dikke woorden (zie boven) die ‘zo dicht/toe als een pot’ betekenen. Op Urban Dictionary wordt *pottendarm* omschreven als ‘Dutch for a higher state of stonedness.’ Naast *pot-tendarm* en *pot(ten)toe*, werd ook ***pottendarmtoe*** opgegeven.

5. ***Gaar, gezoaien, vort*** en ***gemarineerd*** zijn woorden uit de culinaire sfeer. *Gezoaien* is het voltooid deelwoord van *zoaien*, een dialectwoord voor ‘koken’, en betekent dus hetzelfde als *gaar*. *Vort* is volgens het WNT een typische Oost- en West-Vlaamse vorm voor ‘rot, overrijp’. Bij TIPSY bleek al dat een dronken persoon vaak vergeleken wordt met voedsel dat gaar of overrijp is. *Gemarineerd* wordt gezegd van vlees dat een tijdlang in alcohol (meestal wijn) gelegd is om het zachter en lekkerder van smaak te maken. Wie *gemarineerd* is, is dus goed doortrokken van de drank.
6. Opvallend is het aantal ‘vulgaire’ woorden en uitdrukkingen: *gepoeperd*, *goed schijte*, *schijtenijg*, *schijtebruin*, *tet*, *tettedra*, *naar de kloten* en *een stuk in zijn kloten*.
- ***Gepoeperd*** komt van *poeperen*, een frequentatief van *poepen* en betekent in de eerste plaats ‘winden laten’ en bij uitbreiding ‘zijn behoefte doen.’ Het woord is dus in zijn tweede betekenis synoniem met het eveneens vulgaire werkwoord *schijten*. Deze woorden werden waarschijnlijk opgegeven omdat iemand die erg dronken is veel naar het toilet moet en niet altijd tot daar geraakt... Mogelijk is het woord verwant met *poepeloere* (zie boven).

- ***Een stuk in zijn kloten*** hoort thuis in het rijtje uitdrukkingen *een stuk in zijn kraag*, *een stuk in zijn voeten*, enzovoort. *Stuk* wordt hier metonymisch gebruikt, voor ‘de hoeveelheid die in een stuk gaat’, waarbij *stuk* ‘vat’ betekent (VD). Het woord *kloten* wordt in het (Belgisch-)Nederlands in heel wat negatieve uitdrukkingen gebruikt, zoals *van zijn kloten maken* (‘ruzie maken’), *iemand een kloot aftrekken* (‘iemand bedriegen, dwarsbomen’), *iets of iemand van mijn kloten* (‘van niks’), enzovoort. Ook *een stuk in zijn bar hebben* werd opgegeven.
  - ***Tet*** is een gewestelijke vorm van *tiet*. Het woord, volgens het WNT klanknabootsend van aard, sloeg oorspronkelijk op de tepel van de borst, maar wordt nu gebruikt voor de hele borst. Op het eerste gezicht heeft dit woord niets met ‘dronken zijn’ te maken. Wellicht hebben taalgebruikers gewoon de neiging om de toestand van dronkenschap met vulgaire taal te omschrijven.
7. Tot slot nog een reeks woorden en uitdrukkingen die niet bij een van bovenstaande categorieën onder te brengen zijn:

- *De bast af* en *geschild* betekenen allebei letterlijk ‘van de schil ontdaan, gepeld’, net zoals *peel* waarschijnlijk (zie TIPSY).
- *Piepedoe* en *oetjepetoetje* zijn klanknabootsingen, vergelijkbaar met *tiereliere* en *woeptidoe* (zie TIPSY).
- Wie *fles* of *kan* is, heeft te diep in de fles of kan gekoken. Nochtans zijn het niet die voorwerpen, maar wat erin zit dat de oorzaak is van de dronkenschap.
- *Krellen* in *krellendicht* betekent waarschijnlijk gewoon ‘erg, zeer’. Het werkwoord *krellen* betekent volgens het WNT ‘schreeuwen of hard schreien van kregelheid’.
- *Zwart* is over het algemeen een kleur met een negatieve connotatie, cf. *zwarte gedachten* (sombere gedachten), *zwarte kledij* (rouwkledij), *zwart geld* (illegaal geld), enzovoort. Bij TIPSY werd ook al *bruin* opgegeven.
- *Doorstuiken* wijst op een slecht evenwichtsgevoel, want het werkwoord *stuiken* betekent ‘neerstorten, neervallen’. Het prefix *door-* is er misschien aan toegevoegd naar analogie van *doorzakken*, wat ‘te lang achter elkaar te veel alcohol drinken’ betekent.
- Volgens het Alcoholisch Spreekwoordenboek is *blind zijn* een uitdrukking voor ‘dronken zijn’. Daarnaast werd door de jongeren ook *moordend blind* opgegeven en *moordend*. Dat laatste woord betekent volgens Van Dale ‘verderfelijk, dood en verderf brengend’.
- *Snul* komt uit het Bargoens en betekent: ‘sul, sukkel, domkop’ (VD).
- *Plat, plat liggen* en *gevaagd* betekenen waarschijnlijk hetzelfde, nl. ‘gevloerd door de drank’. *Vagen* is een nevenvorm van *vegen* en betekent ‘met een bezem of borstel de vloer schoonmaken’.

4. Tot slot

Jongeren taal is veel vluchtiger dan de traditionele dialecten. Toch valt op dat ook in jongeren taal veel woorden worden gebruikt die ook in de traditionele dialecten te horen zijn. Vergelijk maar eens de dialectkaarten voor *zeer dronken* in het begin van dit boek op blz. xx en de kaart van *zeer dronken* in dit artikel. Veel woorden zijn hetzelfde. Uiteraard gebruiken jongeren ook andere woorden en die zoeken ze vaak in het Engels, zoals *wasted* en *tipsy* bijvoorbeeld laten zien.

NOTEN

Dit artikel verscheen als onderdeel van ‘Porro pafffen tot je pletterstoned bent! Jongeren taal voor eten, drinken, roken en drugs.’ In: Van Renterghem, E. en V. De Tier, J. Van Keymeulen (2007). *Variatie(s) op je bord! Dialect en jongeren taal voor eten en drinken* (2007), blz. 245-264.

BIBLIOGRAFIE

Van Renterghem, E. en V. De Tier, J. Van Keymeulen (2007), *Variatie(s) op je bord. Dialect en jongeren taal voor eten en drinken*. Gent.
www.urbandictionary.com

STREEKTAALINSTITUTEN EN ERFGOEDHUIZEN

STREEKTAALINSTITUTEN

FRIESLAND

Frysk letterkundich museum en dokumintaesjesintrum
Boterhoek 1
NL-8911 DH Leeuwarden
Tel. 058-789 07 89/www.tresoar.nl

GRONINGEN

Bureau Groninger Taal en Cultuur RUG
Postbus 716
NL-9700 AS Groningen
Streektaalfunctionaris: Martin Hillenga
Tel. 050-363 59 43/E-mail bgtc@let.rug.nl

Huis van de Groninger Cultuur
Cascadeplein 4
Postbus 30040
NL-9700 RM Groningen
Consulent: Henk Scholte
Tel: 050-5992060/www.huisvandegroningercultuur.nl

DRENTHE EN STELLINGWERF

Huus van de Taol
Wattweg 2a
NL-9411 PX Beilen
Streektaalfunctionarissen: Jan Germs, Abel Darwinkel
Tel. 0593-371010/E-mail info@huusvandetaol.nl/www.huusvandetaol.nl

Stichting Stellingwarver Schrieversronte
Willinge Prinsstraat 10
NL-8421 PE Berkoop/Oldeberkoop
Tel. 0516-45 11 08/Fax 0516-45 11 09/
E-mail info@stellingwarfs.nl/www.stellingwarfs.nl

OVERIJSEL

Ijsselacademie
Molenstraat 28A
NL-8261 JW Kampen
Consulent streektaal: Albert Bartelds
Projectleider streektaal: Philomène Bloemhoff-de Bruin
Tel. 038-331 52 35/E-mail phbloemhoff@ijsselacademie.nl
en abartelds@ijsselacademie.nl/www.ijselacademie.nl

Twentse Welle
Het Rozendaal 11
NL-7523 XG Enschede
Consulent streektaal: Harry Nijhuis
Tel. 053-480 76 80/E-mail h.nijhuis@twentsewelle.nl/
www.twentsewelle.nl

GELDERLAND

Staring Instituut
Grutstraat 31
NL-7001 BW Doetinchem
Streektaalconsulent: Vera Arendsen-Evers
Tel. 0314-33 28 31/E-mail vera.evers@staringinstituut.nl/
www.staringinstituut.nl

Stichting Gelders Erfgoed
Postbus 4040
Oude Wand 31
NL-7200 BA Zutphen
Streektaalfunctionaris: Charlotte Reijngoudt-Giesbers
Tel. 0575-511 826/E-mail c.reijngoudt@gelderserfgoed.nl/
www.gelderserfgoed.nl

NOORD-BRABANT

Erfgoed Brabant
Parade 18
NL-5211 KL 's Hertogenbosch
Adviseur streektaal: Jos Swanenberg
Tel. 073-615 62 82/E-mail Josswanenberg@erfgoedbrabant.nl/www.brabants.org.

ZEELAND

Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland
 Groenmarkt 13 (bezoekadres)
 Postbus 49
 NL-4330 AA Middelburg
 Tel. 0118-67 08 70/Fax 0118-67 08 80/
 E-mail info@sceez.nl/ www.sceez.nl
 Adviseur streektaal: Veronique De Tier
 Tel. 0118-67 08 83/E-mail v.de.tier@sceez.nl

NEDERLANDS LIMBURG

Huis voor de Kunsten Limburg
 Kapellerlaan 36 (bezoekadres)
 Postbus 203
 NL-6040 AE Roermond
 Tel. 0475-39 92 80/Fax 0475-39 92 98/ www.hklimburg.nl
 Streektaalfunctionaris: Ton van de Wijngaard
 Tel. 0475-39 92 80/E-mail streektaal@hklimburg.nl/
www.limburgsedialecten.nl

BRUSSEL

ARA! Vzw
 Victor Rauterstraat 143
 B-1070 Brussel
 Tel. 0476 966 162/E-mail geert.dehaes@telenet.be/
www.ara-vzw.be
 Streektaalcoördinator: Geert Dehaes
 E-mail geert.dehaes@telenet.be

VLAANDEREN

Variaties vzw. Koepelorganisatie voor dialecten en oraal
 erfgoed in Vlaanderen
 Kraanlei 65-9000 Gent
 Tel. 0478-657985/E-mail variaties@huisvanalijn.be/
www.variaties.be
 Stafmedewerker: Veronique De Tier
 E-mail veronique.detier@ugent.be

ERFGOEDHUIZEN**FRIESLAND**

Museumfederatie Fryslân
 Turfmarkt 12 b
 8911 KT Leeuwarden
 T: 058-2139185
www.museumfederatiefryslan.nl

GRONINGEN

Museumhuis Groningen
 (ook voor: Het Groninger Molenhuis)
 Lopende Diep 8
 9712 NW Groningen
 T: 050-3130052
www.museumhuisgroningen.nl

DRENTHE

Drents Plateau
 Stationsstraat 11
 Postbus 117
 9400 AC Assen
 T: 0592-305931
www.drentsplateau.nl

OVERIJSEL

Stichting Kunst en Cultuur Overijssel
 Kamperstraat 11-13
 Postbus 1229
 8001 BE Zwolle
 T: 038-4225030
www.kco.nl

Het Oversticht
 Aan de Stadsmuur 79-83
 Postbus 531
 8001 AM Zwolle
 T: 038-4213257
www.oversticht.nl

GELDERLAND

Stichting Gelders Erfgoed
Oude Wand 31
Postbus 4040
7200 BA Zutphen
T: 0575-511826
www.gelderserfgoed.nl

FLEVOLAND

Nieuw Land Erfgoedcentrum
Oostvaardersdijk 01-13
Postbus 73
8200 AB Lelystad
T: 0320-260799
www.nieuwlanderfgoedcentrum.nl

UTRECHT

Landschap Erfgoed Utrecht
Landgoed Oostbroek, Bunnikseweg 25
Postbus 121
3730 AC De Bilt
T: 030-2205534
www.landschaperfgoedutrecht.nl

NOORD-HOLLAND

Stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland
Stationsplein 112
Postbus 205
2000 AE Haarlem
T: 023-5531498
www.cultureelerfgoednh.nl

ZUID-HOLLAND

Erfgoedhuis Zuid-Holland
Oude Delft 116
Postbus 3092
2601 DB Delft
T: 015-2154350
www.erfgoedhuis-zh.nl

NOORD-BRABANT

Erfgoed Brabant
Parade 18
Postbus 1325
5200 BJ 's-Hertogenbosch
T: 073-6156262
www.erfgoedbrabant.nl

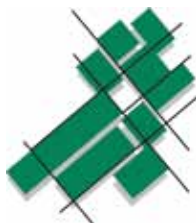
ZEELAND

Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland
Gebouw De Burg, Groenmarkt 13
Postbus 49
4330 AA Middelburg
T: 0118-670870
www.scez.nl

LIMBURG

Huis voor de Kunsten Limburg
Kapellerlaan 36
Postbus 203
6040 AE Roermond
T: 0475-399299
www.hklimburg.nl

De elfde Nederlandse Dialectendag werd georganiseerd door:

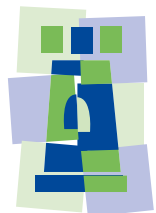
Stichting
Nederlandse
Dialecten

ERFGOEDHUIS·ZH

De elfde Nederlandse Dialectendag en het Dialectenboek 11 werden gerealiseerd met de financiële steun of medewerking van:

Nederlandse Taalunie

Stichting
Cultureel
Erfgoed
Zeeland

**HUIS VOOR
DE KUNSTEN
LIMBURG**

De Nederlandse Dialectendag kadert in de jaren van het immaterieel erfgoed.

Met steun van de
Vlaamse overheid

© Stichting Nederlandse Dialecten/Variaties vzw

ISBN 978-90-73869-13-4

Groesbeek/Gent, maart 2011

Uitgave: Stichting Nederlandse Dialecten/Variaties vzw

Layout: Sven Godderis

Druk & afwerking: Drukkerij Van Daele • E3-laan 68-70 • B-9800 Deinze

info@vandaeleonline.com • www.vandaeleonline.com

Foto's omslag: Ton van de Wijngaard • Streekmuseum De Meestof, Sint-Annaland • Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland • Piet Van Sterkenburg •

Woordenboek van de Vlaamse Dialecten • De Bo, Westvlaamsch Idioticon